Carte apărută cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII ŞI CULTELOR

''~f7r=r

GALA GALACTION

OPERE

PUBLICISTICA

Ediţie îngrijită şi note
de
TEODOR VÂRGOLICI

ACADEMIA ROMÂNA
FUNDAŢIA NAŢIONALĂ PENTRU ŞTIINŢĂ ŞI ARTĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI TEORIE LITERARĂ
„G. CĂLINESCU"
Bucureşti • 2005

Redactor: DACIANA VLÂDOIU
Tehnoredactor: VASILE CIUCA
Tehnoredactare computerizată: CONSTANTIN NIȚĂ

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ
Bucureșt., str. Dem. Dobrescu, nr. 11, sector 1
tel 315.67.54, fax 315.67.51

ISBN 973-7934-60-1

NOTĂ LA VOLUMUL AL X-LEA

Volumul al X-lea al ediției de *Opere,* destinat, în continuare, publicisticii lui Gala Galaction, cuprinde articole apărute în perioada 1931-1959, nereluate de scriitor în nici unul din volumele sale antume. Și de data aceasta m-am bucurat de sprijinul și amabilitatea cu care Doamna Elena Galaction, fiica scriitorului, m-a onorat de-a lungul atâtor ani, punându-mi la dispoziție articolele descoperite în arhiva familiei, decupate din ziarele și revistele în care au apărut, revăzute și corectate de Gala Galaction. în acest volum nu am introdus unele articole din perioada respectivă, precum *De la Constanța la Vama {Dimineața,* nr. 9 500, 11 iunie 1933), *Popas la Instanbul {Dimineața,* nr. 9501, 12 iunie 1933), *La Patriarhia ecumenică {Dimineața,* nr. 9 503,14 iunie 1933), *Față în față cu visul împlinit {Dimineața,* nr. 9504, 15 iunie 1933), *La schitul Sf Andrei {Dimineața,* nr. 9 511,22 iunie 1933), *Pe coasta răsăriteană {Dimineața,* nr. 9 519, 30 iunie 1933), *De la Mănăstirea Vatopedu la Mănăstirea Zografu {Dimineața,* nr. 9 524,5 iulie 1933), *Ștefane, Măria ta, la Zografu tot ai sta! {Dimineața,* nr. 9 526, 7 iulie 1937), *Pe coasta apuseană, până la Mănăstirea Rusiconu {Dimineața,* nr. 9 528, 9 iulie 1933), *Mănăstirea Sf Panteleimon {Dimineața,* nr. 9 531,12 iulie 1933), *De la Dafne la Salonic {Dimineața,* nr. 1541,22 iulie 1933), *Povestea se sfârșește {Dimineața,* nr. 9546, 27 iulie 1933), *Epilog {Dimineața,* nr. 9552, 2 august 193^ Ele au fost reproduse de Gala Galaction în volumul *în grădinile Sf Antonie* (București, „Vremea", 1942, apărut sub directa sa îngrijire, pe care l-am inclus integral în volumul al HI-lea al ediției de *Opere* (București, Editura Minerva, 1997).

în capitolul final de *Note* am indicat locul și data apariției fiecărui articol.

Din imensa activitate publicistică a lui Gala Galaction, desfășurată timp de șase decenii, au mai rămas o serie de articole pe care, ajuns acum la vârsta de peste 75 de ani, nu am mai avut puterea să le copiez cu mâna, precum copiștii de fericită pomenire din mănăstirile noastre, din îndepărtatele veacuri. Poate că, în viitor, se va ivi un tânăr istoric literar și editor care să dispună de mijloace moderne de transcriere.

TEODOR VÂRGOLICI

PUBLICISTICĂ

(1931-1959)

LA PRAGUL ANULUI LITERAR 1931

Timp îndelungat, ceea ce se tipărea şi se citea în ţările române era, aproape în întregime, închinat Bisericii şi credinţei ortodoxe. Tipografiile domneşti şi mănăstireşti scoteau de subt teascuri cărţile necesare slujbelor dumnezeieşti, „vieţile sfinţilor", predicele şi învăţăturile marilor dascăli ai creştinătăţii şi, rar de tot, câte-o carte cu caracter mai liber, dar tot din domeniul înţelepciunii şi al religiei.

Literatura propriu-zisă, fiica închipuirii şi a dorului, trăia jos, în popor, în cântecele lăutarilor de la mesele domneşti şi în doina ciobanilor de pe plai. S-ar fi zis, pe vremea aceea, că tiparul nu poate să aibă altă menire decât să multiplice, în sânul poporului valah, cuvântul ***Sfintei Evanghelii*** şi cuviincioasa cetanie a tot ceea ce tinde la preamărirea Dumnezeului unul în Troiţă.

Ar fi fost o scoborâre a minunatei născociri a lui Gutenberg, să te puci să tipăreşti, în loc de ***Evanghelie, Cazanii*** şi ***Psaltiri:*** cine ştie ce poveşti lumeşti, cu ispite şi cu patimi nemântuitoare.

Prin secolul al XVTH-lea, această concepţie şi această stare au prins să se dezgheţe, iar în secolul al XIX-lea dezgheţul a venit, deodată, întreg şi catastrofal, la fel cu înfricoşatele năboiuri de primăvară.

De unde până aci aci tiparul era numai religios şi bisericesc, el a pornit să fie acum grozav de lumeţ şi de libertin. Tipăriturile creştine au rămas pe socoteala Bisericii şi a strictelor ei nevoi rituale. De unde până aci, cartea era numai spre cunoaşterea şi spre cinstirea Celui Preaînalt, iar cititorii ei erau toţi ştiutorii de slovă ai neamului, de aci încolo cartea se emancipează, ba ajunge chiar atee şi cultura noastră românească - multă puţină - uită cu desăvârşire tradiţiile veacurilor preacreştine.

Marile noastre izbânzi naţionale, din veacul al XIX-lea, sunt patronate de însufleţiţii ucenici ai Revoluţiei Franceze. Kogălnicenii,

Brătienii, Rosetteştii şi toţi ceilalţi minunaţi apostoli ai redeşteptării şi ai introducerii noilor noastre alcătuiri - în frunte cu vecinie vrednicul de pomenire Cuza-Vodă - sunt revoluţionari în cuget şi în faptă!...

Lunga datină creştină, de până aci, tiparul şi tiparniţele pravoslavnice, bucoavnele cucernice, simţirea creştinească, iubirea şi calea bisericii... contenesc dintr-o dată în jumătatea a doua a veacului trecut, ca acele fluvii africane, cari dispar fără de urmă, în nisip!

Câţi dintre marii noştri scriitori dintre anii 1850-1900, îşi mai aduc aminte de slava bisericii creştine şi de obligaţiile unui fiu al bisericii, ajuns cărturar şi scriitor, în neamul lui?

Câte dintre poemele şi fabulaţiile acestor scriitori mai poartă în ele semnul cucerniciei strămoşeşti, sau, cel puţin, mărturia unor preocupări cari să implice lumea bisericească?

Cred că ultimul nostru scriitor creştin, din ultima jumătate a veacului trecut este Ion Heliade Rădulescu. Singurul scriitor de acum 40-50 de ani care mai ia în serios pe preotul ortodox - afară de loan Slavici, cel descălicat din Ardeal - este puternicul Caragiale. Dar nuvela lui ***Păcat!*** este închinată tragediei dintr-o inimă de preot, nu unui apostol sau unui erou al bisericii.

Nici Alecsandri, nici Eminescu, nici măcar Coşbuc... nu mai simt nici o emoţiune deosebită, când trec pe lângă naivele şi arhaicele noastre sfinte locaşuri, când aud, ridicându-se spre ceruri, din altar, glasul care a întărit şi a mângâiat, atâtea veacuri, mult încercata noastră gintă moldo-valahă.

Pe la 1880,1890,1898... toate făcliile sunt stinse, toate candelele sunt răsturnate şi pe Cerescul Mire nu-l mai aşteaptă nimeni, în literatura românească!

Puteau să rămână lucrurile în această dezolată situaţie? Era firesc ca strămoşii să moară, de istov, în sufletele noastre şi inspiraţia poeţilor români, visurile lor, duioşia lor, durerile lor sacre să rupă orice legătură cu trecutul naţional, cel atât de cucernic şi de pravoslavnic?

Ar fi fost o anomalie şi o monstruozitate. Dacă fiii n-au mai semănat cu părinţii, era o tainică răzbunare a firei, ca nepoţii şi strănepoţii să se simtă iubitori de frumuseţile creştine, să se simtă plini de nostalgie pentru tihnita viaţă monahală şi dornici de revenire la comorile nădejdei în Christos.

Privim - de vreo 25 de ani încoace - cum neliniştea, cum dorul de cele sfinte şi mai presus de fire cucereşte, încet şi felurit, emoţiunea şi creaţiunea estetică românească.

Era de negândit, în 1897, nu să scoţi o revistă de artă, cu serioase ambiţii creştine, dar era cu neputinţă să-ţi închipui un articol de simţire creştină, tipărit în prima pagină a unui mare cotidian românesc!

Anii au trecut şi lumea s-a schimbat. Azi avem reviste creştine, cu scriitori şi cu cititori laici. Azi avem ziare pasionate de probleme bisericeşti. Azi avem scriitori, a căror putere şi fecunditate - pozitiv sau negativ - au ca punct de plecare şi raţiune de a fi: Biserica şi Mănăstirea.

Acestea sunt gândurile şi constatările cari ne duc, ca de mână, spre fabulele cu caracter creştin, ivite în ultimele zile.

La pragul unui nou an literar, avem dreptul să credem că făclia de curând aprinsă va fi purtată mai departe de cei ce vin - după chipul unui joc păgânesc, din străvechime - dar întru slava din nou biruitoarei sensibilităţii creştine.

MIHAIL CALOIANU

Ne-a venit profesor de limba latină în cursul superior. îl cunoşteam de mai-nainte. în cunoşteam de la o conferinţă pe care o rostise la Ateneu şi pe care elevii noştri interni o ascultaseră ***in corpore.*** Conferinţa aceea ne dăduse pe faţă, aproape complet, şi marile calităţi şi lipsurile acestui erudit şi original profesor al şcoalei noastre secundare de la sfârşitul veacului trecut.

Mihail Caloianu era doctor în litere şi purta pe umerii săi laţi slava unei candidaturi, respinse cu nedreptate, la o catedră universitară. Candidase şi a doua oară, împreună cu loan C. Georgian, la o altă catedră, dar nesuccesul lui, de data aceasta, nu mai părea strâmbătăţire.

Trecerea acestui dascăl prin anii receptivi şi cu durabilă memorie ai adolescenţei mele a fost un curios eveniment. Mihail Caloianu nu semăna cu nici unul din ceilalţi colegi ai lui şi sfărâma desăvârşit tiparele dăscăleşti cu cari eram obişnuiţi.

Era în primul an al întâliiirei noastre academice şi anume la începutul lui noiembrie. Proaspăt venit între noi şi purtând numele de Mihail, profesorul nostru nu putea să scape, în ajunul zilei Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavril, de urările noastre, legate într-un cuvânt festiv, şi de jerba de flori tradiţională. Caloianu ne ascultă, încântat, şi apoi cu glasul lui de birjar muscal ne spune, în substanţă:

- Sunt fericit de frumoasa voastră manifestare. Dar vă rog să ştiţi că eu n-am nici o legătură cu ziua mea patronimică şi n-o serbez niciodată. Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril sunt nişte patroni din calendarul creştin şi din biserica creştină. Nu ne cunoaştem... Eu sunt păgân.

Această uimitoare declaraţie cădea, în clasa noastră şi în incertitudinea sufletească a celor mai mulţi dintre noi, ca o brutală şi nudă statuă antică, în legătură cu vreuna din ***Eglogele*** lui Virgiliu. E adevărat că Mihail Caloianu era destul de precaut şi fără dispoziţii polemice religioase, totuşi bonomia lui atee îl punea într-un evident contrast sufletesc cu celălalt mare dascăl al nostru, cu spiritualistul loan C. Georgian. Cred că nu trăiau bine deloc şi de câteva ori au stat unul în faţa celuilalt plini de duşmănoasă iritare.

Dar Caloianu era totdeauna optimist, voios şi nepăsător de gura lumii. Câtă carte ştia acest profesor?...Nouă pe vremea aceea ni se părea un Hercule al filologiei clasice şi al filosofiei materialiste a istoriei. Fusese, la Paris, elevul celebrilor profesori Breal şi Havet şi vrea să ne vâre în cap că, prin generaţie dăscălicească, trebuie să fim şi să ne simţim şi noi ucenicii acelor învăţaţi.

Cursul lui Mihail Caloianu era un straniu bazar de erudiţie. Cred că nici la Facultatea de Litere, din acele zile, nu răsunau mai sus, ca la liceul nostru, teoriile filologice şi hiper-criticismul istoric. Profesorul nostru visa, de multă vreme, să lucreze cu elevii săi un dicţionar latino-român. Adică o migăloasă şi perseverentă îndeletnicire, pentru studenţii unui seminar filologic!...

Cum a venit la liceul nostru, ne-a umplut cu mii de fişe şi de răsaduri latineşti. Dar cine putea să urmărească şi să susţină această întreprindere de răbdare germană?... A mai venit, într-o zi, cu o carte uriaşă de istoria literaturii latine şi a măcelărit-o, în faţa noastră, dându-ne fiecăruia câte-un autor, ca să-1 pregătim acasă. Păcat de biata carte!...

Stăteam în banca mea - probabil mai liniştit decât colegii - şi urmăream şi ascultam pe acest profesor neobişnuit. Dar, conform slăbiciunilor mele intime nu mă interesa prea mult eruditul, cât omul curios care ni se destăinuia de pe catedră... Era (după Tănăsescu, acum pensionar) cel mai corpolent dascăl al nostru. Avea un cap de dolicocefal, cu frunte înaltă şi boltită. Ochii ageri, neastâmpăraţi şi negri te priveau şi te scormoneau dintr-o faţă palidă, grăsulie şi mototolită. Scurt, ro-

bust cu exagerare, spânatec ca un scapet, profesorul nostru avea o forţă fizică excepţională... Şi pentru că, la 16-17 ani, câţi număram noi elevii lui, nu prea poţi să spui precis dacă ai vrea să fii celebru ca Horaţiu sau ca atletul de la circ, din iarna aceea, noi toţi admiram pieptul de bronz şi pumnii de boxeur ai savantului nostru profesor.

Ne spuneam unii altora, entuziasmaţi, următoarea întâmplare, din viaţa didactică a lui Mihail Caloianu: într-o zi, o promoţie mai veche, de la alt liceu decât al nostru, se hotărăşte să facă lui Caloianu un fel de grevă ştrengărească şi să nu-1 lase să intre în clasă...

Cu Mihail Caloianu ajungeau lucrurile şi până acolo, elevii lui i se urcau în cap, cum fac puii de cloşcă, cu maica culcuşită.

Greviştii intră în clasă şi baricadează uşa pe dinăuntru, grămădind pe ea câte bănci au putut. Caloianu, foarte senin şi amical, parlamentează prin uşă:

- Vreţi să-mi luaţi ora, cu sila?...Dacă mi-o cereaţi cu vorbă bună, v-o dădeam, dar aşa ce idee nebunească v-a venit?... Daţi-vă la o parte din dreptul uşei, să nu lovesc pe vreunul din voi!

Caloianu pune umărul în uşă şi toate băncile cad una peste alta, ca nişte jucării. Apoi, netulburat ca un zeu, se uită la petulanţii săi de elevi, acum înmărmuriţi de admiraţie:

- De ce faceţi prostii?... Voi ştiţi că eu mă luptam la Paris, în hală, cu cei mai voinici măcelari şi-i azvârleam de nu se vedeau?...

Ai zice că era o adevărată chibzuinţă a Proniei, în care Caloianu nu credea... Ce ar fi făcut acest profesor atât de accesibil şi de lipsit de orice morgă pedagogică, între noi, emancipaţii săi elevi, dacă n-ar fi fost atlet?...

Când Caloianu pornea din cancelarie, spre clasa noastră, răsuna toată sala: „MişuL.MişuL.Mişu!", dar, odată intrat între noi, ne făceam amabili ca nu ştiu ce dihănii, până aci pline de lătrat, când răsare între ele un Goliath al speciei.

CEL DIN URMĂ DE LATINEŞTE

Cu aerele sale universitare, cu liberalismul său bun aiurea decât la noi şi poate cu un tainic fond de comedie, în toate câte făcea, Mihail Caloianu nu era la loc potrivit, în şcoala noastră. Dacă era in-

teresant şi instructiv pentru câţiva colegi precoci, restul clasei era impermeabil şi nu folosea nimic.

Adevăr este că acest profesor sosea la noi după o carieră aproape terminată şi după o viaţă plină de zbucium şi de peripeţii. Caloianu fusese şi mai era încă om bogat. Şcoala secundară însemnase pentru el o resignare şi o capitulare. Ambiţiile şi strădania lui asediaseră, din capul locului, o catedră universitară. Era prea bogat, ca să se ocupe numai de liceul cu atâtea ore de clasă. (Avea moşie şi mari încurcături băneşti.) Era prea mândru de învăţătura şi de doctoratul său în litere ca să se simtă mulţumit între colegii şi elevii săi, de şcoală secundară...

întocmai aşa ca într-o căsnicie, treburile unui profesor nu pot să meargă bine, dacă devotamentul şi preocupările lui nu converg, toate, spre specialitatea şi spre şcolarii lui. Pentru acest cuvânt, vei vedea totdeauna mai mult spor didactic la profesori modeşti, dar muncitori şi concentraţi, decât la iluştri savanţi, prea împovăraţi de misiuni şi de activitate extraacademică.

Cu toate acestea, Mihail Caloianu era iubit şi popular- Poate pentru că înfăţişa pentru noi (mici răzvrătiţi şi mici iconoclaşti ai vârstei ingrate) pe profesorul independent şi ruinător de tradiţie... Clar, nu ne dădeam seama de nimic din toate acestea... Trebuia să treacă vremea, ca sămânţa aruncată în tainicul ogor - cu vorba, cu gestul, cu atitudinea - să germineze şi să se ridice, până la recoltele şi la clarificările de mai târziu.

Aş zice astăzi că Mihail Caloianu era profesorul ispititor care provoca şi împingea la manifestări străine de şcolaritate pe elevii originali. Uneori, cu astfel de profesori, se pot întâmpla şi mistificări. Ca să scapi de lecţia pe care n-ai învăţat-o şi pe care n-a învăţat-o nimeni, te ridici, foarte preocupat, şi pui profesorului, tobă de carte şi iritabil ca un gheizer, o întrebare meşteşugită şi piezişă...

Profesorul se porneşte, se înfierbântă, şi oră trece ca o oră universitară!... Cu dascălul nostru nu aveam nevoie de nici o fraudă. Caloianu era gata să ne explice orice chestiune, din orice domeniu.

într-o zi, mă scol şi-i anunţ o interpelare, în legătură cu oda lui Oraţiu ***Ad Postumum:*** Cum este cu putinţă, domnule profesor, ca genialul poet latin să nu simtă, în faţa înfricoşatului mister al morţii, nimic din toate câte simţim noi astăzi şi să se mulţumească să spună lui Postumus, despre moarte, acele baliverne mitologice în cari nu mai credea nici paznicul catârilor poetului?

Caloianu, foarte serios, ne-a făcut o lungă conferinţă asupra filosofiei celor vechi şi asupra placidităţii lor în faţa morţii. Mai ţin minte concluzia: Voi cei de azi, cu două mii de ani de creştinism în spinare, trebuie să faceţi un deosebit efort de simplificare sufletească, spre a înţelege pe acest elev al lui Epicur.

Altă dată - mai târziu - apare în Bucureşti senzaţionalul Sar Peladan şi ţine o conferinţă la Ateneu. Taxele de intrare erau prea mari şi noi elevii rămânem la uşă. Dar Peladan - generos - ţine a doua conferinţă, adică apare a doua oară la Ateneu, ca să dezlege câteva duzini de întrebări, propuse în scris. Şi de adata aceasta sutem şi noi acolo.

Profesorul nostru a ascultat pe Peladan.

-Domnule profesor, vă rugăm să ne rezumaţi conferinţa lui Peladan şi impresiunile dv...

Caloianu se execută, amabil şi ironic.

- Băieţi, e multă vreme de când am lăsat în urmă cei optsprezece ani ai voştri... Costumele, parfumul, atitudinile şi extravaganţele lui Peladan nu sunt pentru vârsta mea...

Şi apoi, clar, sagace, la el. acasă, ne analizează conferinţa acestui mare poet care oscila între prooroc şi şarlatan. Dar de data aceasta Caloianu ne-a lăsat reci! Fiecare naş îşi găseşte pe naşi-său! Peladan supralicitase pe Caloianu şi admiraţia noastră zbura, ca un vârtej de fluturi beţi, spre lampadarele aprinse la Ateneu...

Bântuit cum eram de endemice friguri literare, trebuia să mă destăinuiesc, într-o zi, profesorului meu. I-am prezentat o întortocheată bucată literară, la care ciocănisem luni întregi şi care, acum, era iremediabilă, fiindcă trecuse prin tipar. Caloianu nu se mira de nimic. Mi-a făcut câteva observaţii subtile şi mi-a dorit noroc...

La ultima noastră întâlnire oficială, i-am înfăţişat un straniu studiu asupra lui Oraţiu. Voiam să spun că am adâncit pe poetul latin şi că l-am priceput mai bine. Şi apoi am dispărut unul pentru altul. Caloianu s-a bolnăvit, a avut nu ştiu ce încurcătură, cu oarecare ecou în opiniunea publică (dacă nu şi în presă), a pierdut o parte din avere şi a lichidat şcoala... Eu am apucat calea studiilor teologice şi am dezertat curţile lui Apollo timp de vreo zece ani.

După aproape două decenii de la frumoasele zile de liceu, ne întâlnim într-un tren accelerat, pe linia Bucureşti-Buzău. Şi aci, între ferestrele largi ale vagonului-restaurant, am trăit amândoi, cu emoţiune, un ceas profund şi neuitat recapitulativ. Profesorul meu se ducea la o moşioară pe care o mai avea la pragul Bărăganului. Se simţea şi se

mărturisea obosit, bolnav şi gata de ultima eventualitate. I-am făcut şi eu o caldă dezvăluire sufletească, l-am dat pe faţă care a fost partea lui de înrâurire şi de contribuţie, în înjghebarea mea intelectuală, cea întoarsă cu faţa spre Orientul ***Sfintelor Scripturi*** şi al Mântuitorului...

A fost o întâlnire „in extremis"... Peste câteva săptămâni originalul şi păgânul meu profesor era chemat la desăvârşita completare de studii şi la desăvârşită iniţiere.

CEL DIN URMĂ DE LIMBA ROMÂNĂ

Era în ziua de 5 decembrie, 1890... Liceul nostru „Sf. Sava" sărbătoarea pe austerul monasticul său patron, potrivit datinei şi cuviinţei. După serviciul bisericesc (de care nu mai mi-aduc aminte) profesorii şi elevii s-au adunat în sala de desen, ca să asculte conferinţa festivă şi să privească pe tânărul şi celebrul ministru al Instrucţiunii, Take Ionescu, preşedintele de onoare al festivităţii.

Venisem în Bucureşti din câmpiile Teleormanului, de-abia din vara ce trecuse şi eram elev intern la Liceul „Sf. Sava", de câteva luni... Nu mă deprinsesem încă cu mediul cel nou, eram tăcut, retras, târziu la replică, sfios peste măsură şi după părerea celor mai inteligenţi dintre camarazi: prostul clasei.

Am intrat şi eu, cu toată lumea şcolărească, în sala conferinţei şi am ascultat. Conferenţiarul era un dascăl din cursul superior şi anume dascălul de limba română, aşadar, deocamdată un necunoscut. Era o figură roşcovană şi ageră. Pieptăna părul Ia deal, dar îl tăia scurt şi-1 lăsa ţăpur, ca să nu aibă linie şi moliciune de chică poetică. Privea aspru şi energic, de lângă obârşiile unui nas acvilin, fără exageraţie. Vorbea rar şi măsurat, cu oarecare mireasmă transcarpatină, care sporea greutatea celor spuse...

Dar cum era să-mi dau eu seama în ora aceea, că între ministrul prezident şi profesorul conferenţiar stă o nevăzută tranşee politică şi că în văzduhul sălii noastre, deşi cu toate preeauţiunile cerute de moment, vibrează un conflict de principii?...

Pe la mijlocul conferinţei, profesorul ridică tonul, se înfierbântă şi izbucneşte: „Acestea vi le spun vouă, elevii noştri... Vouă, îndeosebi, ca să vă intre în cap şi să nu le uitaţi niciodată!..."

Vehemenţa acestei adrese era surprinzătoare pentru cei mai mulţi dintre şcolari... Momentul putea să fie penibil, dacă elevii din cursul superior, în frunte cu premiantul clasei a şaptea - iubitul meu văr Demetru Moldovean u - n-ar fi acoperit, imediat, cu o salvă de aplauze, pe intrepridul conferenţiar...

Conferenţiarul era veneratul nostru profesor - de peste patru ani - domnul loan Bianu, iar Take Ionescu era ministru în cabinetul conservator din anul 1890... Conferinţa, ţinută acum patruzeci şi unu de ani, s-a tipărit. Am cetit-o, mai târziu şi mi-am dat seama că dascălul avea dreptate... însă ce dreptate, din lumea aceasta, poate să reziste şi să nu cadă prizonieră, măcar câteva ceasuri, sub torentele muzicale, sub vraja de ritm şi de imagini, a elocinţei unui Take Ionescu?

A fost prima şi ultima oară când am auzit pe acest vrăjitor al cuvântului românesc... Poate l-am mai auzit încă o dată, la împărţirea premiilor, în sala Ateneului, dar n-am reţinut nimic din câte-a spus. Aici, la „Sf. Sava", era vorba să eclipseze, sub un vifor de confetti şi de serpentine retorice, dreptatea adversarului său politic...

La această dată şi cu această împrejurare, am cunoscut pe profesorul loan Bianu. Mai târziu, pe catedră, l-am regăsit acelaşi serios, crâncen de serios, aşezat la vorbă, limpede şi românesc la explicaţii, dar uneori iritabil şi mânios ca Oltul, când vine mare... In clasa a cincea, în primul nostru an de şcolaritate, am stat câtva nedomirit... Am de a face cu un dascăl care ne cere buchea cărţii şi nu admite glose şi comentarii, sau nu-1 înţeleg încă bine?

în această clasă a cincea am ajuns coleg cu un băiat excepţional, deosebit de inteligent, hazliu, colecţionar de anecdote, simpatic ca un moldovean ce era şi uimitor de elocinte. Era neuitatul Gheorghe Juvara... Intern ca şi mine, Gheorghe Juvara era membru în cooperativa noastră de visuri artistice şi de pretenţii literare. I-a venit rândul să fie ascultat la limba română.

Ceea ce era să se întâmple cu el, era să mă instruiască şi pe mine. Ce atitudine va avea severul nostru dascăl, faţă de felul personal şi independent în care Gheorghe Juvara îşi va debita lecţia?

Minune şi încântare!... Colegul nostru ne-a cucerit pe toţi şi la urmă de tot şi pe dascăl! Lucru nemaipomenit: dascălul a început să râdă! Dovada era făcută. Profesorul nostru admitea glosa şi-comentatul dar... nu de la orişicine.

Mi-a venit şi mie rândul la ascultare. Am cucerit aceeaşi notă maximă (9 era maximum, în clasa cincea) ca şi Juvara... Totuşi, am-

biția mea mergea mai departe. Aşteptam, înfrigurat, proba scrisă... Nota nouă, la oral, mai aveau şi alți colegi - fruntaşii clasei - Sterian, Duca, Duculescu... îmi trebuia o afirmare excepțională. D. loan Bianu trebuia să ştie că între elevii săi există un exemplar, intim şi iremediabil torturat de demonul aventurei literare, un incorigibil vânturător de imagini, un viitor client al teascurilor tipografice...

Prilejul a venit. Profesorul ne-a cerut într-o zi să tratăm, în compoziție scrisă, tema: ***Ce însemnătate a avut catena Carpafilor româneşti în dezvoltarea şi în istoria poporului nostru?***

Acum era momentul să justific de ce citesc atâtea cărți, străine de şcoală, de ce mă ascund în podul internatului, cu un caiet pe sub tunică, de ce îmi permit luxul să rămân aproape repetent, la algebră!...

Când profesorul ne-a dat rezultatul acestei probe scrise, au ieşit încă vreo doi egali cu mine la notă, dar nu ştiu cum, mai pe urmă d. Bianu a avut prilej să-mi spună:

- Proba d-tale e cea mai bună!

Fireşte că nu l-am contrazis şi l-am iubit pentru acest cuvânt. Ceea ce este însă remarcabil şi ceea ce veți afla altă dată, este că după douăzeci de ani (aşadar în 1915) d. loan Bianu a spus acelaşi lucru, sus, la Academie.

PROFESORUL DE ŞTIINȚELE NATURALE

Am bucuria să-1 văd şi azi, din când în când, în învălmăşagul Capitalei României Mari. Se ține încă bine; e nalt, bine zidit, bine păstrat, şi poartă cu vigoare mustața albă, în cinstita iarnă a bătrânețelor ajunse.

Un profesor este şi rămâne de-a pururi tată spiritual. Dacă ucenicul este un om cu simțirea intactă, dascălul îi va insufla, toată viața, aceeaşi cucernicie civilă pe care i-o insuflă părintele trupesc. Nu pot să-1 întâlnesc pe d. Sabba Ştefanescu fără să nu simt sărbătoarea de o clipă, cu care cinstim pe autorii noştri pământeşti.

Jvîi-a fost profesor de Ştiințele Naturale atât în cursul inferior cât şi în cel superior. Eram unul din elevii cei mai de laudă. Dacă nu se va găsi vreun coleg care să protesteze, cred că în clasa a doua am fost cel mai bine notat elev, fiindcă am avut media generală zece (10). Sârguința mea la obiectul d-lui Sabba Ştefanescu avea o explicație curioasă... Nu ştiu dacă pedagogii şi pedagogia mă vor înțelege, dar adevărul e acesta şi-1 mărturisesc: învățam cu atâta râvnă la Ştiințele Naturale, fiindcă manualele d-lui Sabba Ştefanescu erau pe vremea aceea, pentru mine unul, cele mai atrăgătoare cărți didactice.

Erau tipărite pe o hârtie blondă, cu o literă frumoasă şi mângâietoare. Aveau ilustrați bine executate şi vesteau în tot felul o tehnică serioasă şi cinstită. Mai mult decât simpatica lor înfățişare, aceste manuale învederau, când le citeai, o ştiință clară şi bine agonisită, o bună distribuire a materiei, o expunere luminoasă şi universal răzbătătoare, ca o dimineață de primăvară, peste grădina unor harnici grădinari...

*

Ordinea şi claritatea cărților didactice, când se întâmpla să fie, mă făceau elev sârguincios. Dimpotrivă! O lene nebiruită, o plictiseală înfricoşată, un „urât" pustiitor dădeau peste mine când era vorba să învăț după cartea unui autor confuz, şovăielnic, neconvins de ce scrie, pentru că nici el nu-şi pricepuse materia şi n-o asimilase.

Ce să mai zic de cursurile litografiate!... Au fost plaga vieții mele de şcolar. Dacă un profesor e atât te original şi de unic în ştiința sa încât nu-1 lasă inima să-şi trimită elevii la cărțile unui confrate, atunci trebuie să facă toate sacrificiile din lume şi să-şi tipărească manuscriptele.

Acum patruzeci de ani, poporul şcolilor secundare - pe lângă dezolarea multor cărți didactice - avea norocul manualelor profesorului meu Sabba Ştefanescu.

Au venit, după aceea, alte concepții didactice, .alte metode, cred, mai exact, alte „mode" de învățământ. Ce s-au făcut frumoasele mele manuale de Ştiințele Naturale?

în cursul superior, am intrat într-o situație nouă. Profesorul meu plecase la Paris cu scopuri ştiințifice - pe cari le-a încununat strălucit - şi elevul său cel bun, din clasa a doua şi a treia, evoluase în chip supărător. Când ne-am reîntâlnit, în clasa a şasea, lumea era alta... Nici azi nu pot să-mi aduc aminte, fără un fior de părere de rău, de dezamăgirea dascălului meu.

Elevul de altădată nu mai era premiant, nu mai merita nota maximă, era bântuit de friguri socialiste, frângea disciplina şcolară şi începuse să arunce, în coşurile redacțiilor, nepârguite fructe literare!...

M-a iertat veneratul meu profesor?... Izbutit-am, până azi, să scriu în această limbă românească - pe care câțiva oameni serioşi

susțin că n-o cunosc - izbutit-am să scriu vreo pagină care să-l fi înduplecat şi să-i fi smuls amnistia mea?... Uneori o cred, alteori nu.

*

Unde e dreptatea noastră, a celor blestemați să conducem, viața întreagă, pe fluvii de cerneală, o biată barcă, şubredă, neînțeleasă, de atâtea ori huiduită şi lapidată?... Balzac a înveselit, ani de zile, pe un confrate publicist, care dovedea, în hohote, cititorilor francezi, că autorul ***Eugeniei Grandet*** habar n-are de ce va să zică o frază bine scrisă.

Ce să mai zic eu şi alții ca mine!... E destul de onorabil dacă izbutim să descrețim, o clipă, fruntea aleşilor națiunii, dacă nu din Cameră, măcar din Senat.

Să ne mângâiem şi să ne resignăm. Am făcut tot ce-am putut ca să nu fiu piatră de sminteală nici în fața literatorilor purişti şi canonarhi, nici în fața altora mai mari, intim nenorociți că din cununa lor universală a căzut o petală - una singură! - în ceaşca noastră cu lapte. Din atâtea sute de copii înțelepți şi ferm înrădăcinați în realitatea vieții, câți a vărsat Liceul „Sf. Sava", la sfârşitul veacului trecut, a fost să fie şi unul zănatic şi poet... Adică vrednic de lamentările şi de blestemele dezolatei mame din Baudelaire.

Dar buna amintire, dar sentimentele duioase, dar recunoştința sunt, de multe ori, mai ales zestrea sufletească a celor hărăziți visului şi icoanei... Profesorul şi directorul meu de altădată, d. Sabba Ştefanescu, trece azi prin galeria mea de onoare, venerat ca un patriarh,

Am fost un copil bizar şi am căşunat celui ce-mi voia binele părinteşti deziluzii. Dar inima copilului înțelegea desăvârşit sentimentele profesorului şi-i dădea dreptate, o dreptate din ce în ce mai mult convertită în recunoştință.

I-o mărturiseşte azi, deplin mişcat, uşor sărbătoreşte, elevul de acum patruzeci de ani, mai nins ca profesorul.

PROFESORII DE FILOSOFIE

Am început să-i caut de timpuriu... ***Psihologia, Logica, Morala...*** erau studii din cursul superior. Am auzit de numele lor şi am dorit să cunosc împărăția înțelepciunii pure, de prin clasa a treia...

...într-o zi, am observat, într-o vitrină cu cărți vechi, o cărticică albastră, ieşită de soare... ***La profesion de foi du vicaire Savoyard.*** Am cumpărat-o şi multe ceasuri, pe ascuns, m-am trudit să biruiesc limba şi cuprinsul ei.

Altă dată, tot pe atunci, am luat de la „Socec", altă carte mai mare, cu copertă galbenă: ***La vie de Jesus...*** Mă fascinau titlurile cari păreau că făgăduiesc fântâni adânci de filosofie şi de destăinuire...

Primii mei dascăli de sinteză au fost Dobrogeanu-Gherea şi Eminescu, cel dintâi ***cu Criticele*** lui, al doilea cu ***Sărmanul Dionis.*** Dacă este adevărat că începutul filosofiei coincide cu primul fior de bănuială: „Welt ist meine vorstellung", atunci prima tresărire filosofică am trăit-o, citind şi meditând rândurile lui Eminescu... „şi totuşi dacă privesc mâna mea cu un singur ochi, este mai mică decât dacă o privesc cu amândoi... Cât de mare este ea în sine?..."

Când mi-aduc aminte de nestingherita noastră libertate de a ne procura şi de a citit orice cărți am fi poftit, nu mai ştiu dacă s-ar cuveni să glorific sau să cenzurez pe supraveghetorii noştri din internat. O singură dată, un pedagog, zelos şi dornic să mă vadă ocupat numai cu studiul, mi-a confiscat o carte: volumul întâi din ***Anecdotele*** lui Speranță!...

Şi ironia lucrurilor a voit ca tot un pedagog să fie cel dintâi care să ne comenteze A.B.C.-ul filosofiei: lumea aceasta este reprezentarea mea. Era după examenele generale, într-o seară prelungă de iunie. Pedagogul nostru, student al Facultății de Filosofie, cu ce mijloace nu mai țiu minte, ne-a făcut să înțelegem, întâia oară, că această aeriană profuziune de irişi şi de anemone, în amurgul însângerat, este o misterioasă operă de colaborare între noi (celebritatea noastră) şi inaccesibilul Lucru-în-sine.

La liceul nostru, fusese dascăl de filosofie, pentru alte promoții mai vechi, un dascăl cu nume mare şi decorativ: Laurian. Nu l-am apucat şi nu ştiu nimic despre sistemul, agerimea profesională şi personalitatea lui. Când am ajuns eu în clasa a şasea, am găsit profesor de psihologie, pe fostul nostru suplinitor de latineşte din clasa a treia, d. Ion Rădulescu-Pogoneanu. Cunoştință simpatică şi caldă, printr-o reciprocă prestare sufletească. Dar d. Rădulescu-Pogoneanu făcea la noi un simplu **popas,** în calea sa către studii superioare şi către catedra universitară de mai târziu.

După câteva luni, a apărut în locul d-sale, un coleg de la filosofie (ca şi d-sa, probabil, licențiat) şi cu care făcea o interesantă şi corn-

plimentară pereche. După înfăţişarea subţiratică, feminină şi discretă a d-lui Rădulescu-Pogoneanu priveam acum, la urmaşul d-sale, o natură tropicală şi debordantă.

De ce să ne mai ascundem - noul-venit ne-a cucerit. Era sprinten ca argintul viu. Avea o elocinţă fericită şi colorată. Ştia să-şi presare lecţiile cu detalii şi cu invenţiuni spirituale cari nu ne permiteau să-l lăsăm singur şi să dezertăm cu gândul aiurea. îi plăcea gluma, era familiar, dar şi meşter ca nimeni altul să întoarcă asupra capului unui elev nechibzuit cuvântul impertinent cu care s-ar fi făcut vinovat.

Odată, strigând catalogul, constată că un elev lipseşte. Ce-are amicul nostru?

Mihail Paşcanu, alintat şi cutezător cum era, răspunde din bancă:

- E bolnav de tuse măgărească, d-le profesor.

- Văd prea bine că vii din camera bolnavului... Fereşte-te! E boală contagioasă.

Acest dascăl capabil să aprindă entuziasmul şi dragostea elevilor, atrăgător şi ca persoană şi ca pregătire profesională, elocinte şi vibrator, strălucitor de inteligent şi făcut pare-că să fie o glorie a învăţământului românesc, a căşunat şcoalei noastre, colegilor, dar mai cu seamă nouă, ucenicilor săi, o ucigaşă dezamăgire! A părăsit catedra, s-a despărţit de dascălii săi filosofi şi de toată înţelepciunea lor şi a intrat în politică!

îl ştiţi cu toţii: este fostul ministru şi mare căpteneie în partidul din care face parte d. N.N. Săveanu.

Sunt treizeci de ani de când a ieşit din învăţământ. Poate că de-abia îşi mai aduce aminte de catedra de la „Sf. Sava" şi de elevii de pe atunci. Să nu se supere, dar părerea noastră de rău nu-l absolvă şi nu-l va absolvi niciodată. Probabil că plecarea d-lui N.N. Săveanu din lumea dăscălească are laturi şi capitole de amărăciune pe cari nu le cunosc. Poate că vreodată - Domnul ştie când - fostul meu profesor se va spovedi elevului, ajuns preot şi duhovnic...

Totuşi!... Izbânzile, realizările, justificările şi toate dreptăţile, pe cari a putut să le aibă şi să le dea pe faţă dascălul meu de filosofie, nu izbutesc şi nu vor izbuti să consoleze şi să amorţească o deziluzie veche de trei decenii.

Aş fi dorit (cu puterea elevului entuziast), ca minunatele însuşiri intelectuale ale scânteietorului şi tânărului profesor N.N. Săveanu, să acopere, la bătrâneţe, cu renume şi cu autoritate, nu un fotoliu ministerial, ci o catedră universitară.

ŞTIŢI CĂ PESTE DOUĂ ZILE VA FI PASTELE
{*Matei* 26,2)

Eram călător şi priveam prin ferestrele vagonului puzderiile iernii, cernute iarăşi şi iarăşi, peste plaiurile noastre, în aceste zile socotite altădată de primăvară. Era o împerdelare albă, obştească, prin care aşteptata reînverzire a câmpului se ştergea întru deznădejde, iar înţelesul anotimpurilor murea de-a binelea. Aşa au trecut, biciuite de viforniţă, dealurile basarabene, şesurile şi stuhăria Prutului, şi silueta, cu atâtea biserici, a Iaşilor dintre vii. Aşa au trecut codrii desfrunziţi şi urcători dintre Ciurea şi Rebricea.

Peste două ore de dalbe şi glaciale năluciri, geamurile s-au luminat şi norii au rămas, în cerul trist, goi de omăt şi indecişi... Soarele nu răzbea de nicăieri. Văile şi colindele se perindau pustii. Câteva cârduri de oi scoase din staule, nu ştiu pentru ce, rătăceau printre scaieţii uscaţi din toamna trecută.,. Şi vagonul meu şi trenul întreg, care alerga spre miazăzi, păreau o întrebare materializată şi deznădăjduită, aruncată vijelios luminii care nu mai vine, primăverii care ne-a uitat.

Dar atunci mi se arătară ochilor, lângă ţăndările clare ale unui zmâc cu trestii, trei, patru... şase, vreo şapte berze!... Vederea lor mi s-a părut, deodată, minune de necrezut! Aşadar, nu mai este mult până la eliberarea noastră de sub tirania zăpezilor şi a spaimelor de miazănoapte! Pasări scumpe şi îmbrăcate cu solia presimţirilor de vreme bună, fiţi bine venite în ţara noastră şi în sufletele noastre!

Atunci mi-am adus aminte de o altă clipă de înduioşare pe care am trăit-o, acum vreo câţiva ani, în pământul făgăduinţei, lângă marile movile, unde este îngropat Ierihonul de odinioară, şi la picioarele muntelui Carantania. O horă de berze se rotea fără încetare deasupra văilor Iordanului şi deasupra prăpăstioaselor coaste dintre Betania lui Lazăr şi El-Ghor. Am privit lung şi dornic în cerul de peruzea al Ţărei Sfinte şi-am trimis câmpiei româneşti, prin solii primăverii, dorul şi rugăciunile sufletului meu...

Şi atunci mai erau câteva zile până la Paşte. Şi azi e tot aşa... Cununa sărbătorilor creştinătăţii vine în dreptul capetelor noastre, căzute în piept, îmbătrânite şi uscate de necazuri. Vremea tristelor socoteli deficitare, termenul de scadenţă pogoară la vatra noastră, tocmai când puterile sufleteşti s-au risipit şi vigoarea credinţelor străbune a scăzut. Sărăcia vistieriei a sosit deodată cu vestejirea creştinismului nostru.

în căminul cel mai oropsit şi mai nevoiaş credinţa în Iisus Christos, Dumnezeu] milei şi al iubirii de oameni, aprinde făclioara nădejdei de mai bine şi a binecuvântărilor de mâine. Dar ce ne aduce Sărbătoarea învierii acolo unde ***Evanghelia*** n-are răsunet şi Christos este o fantomă din poveştile bătrânilor?

Constatăm azi, în jurul nostru şi al dezastrelor noastre felurite şi destul de multe proiecte şi silinţe de îmbunătăţire. în stil mare şi cu participări numeroase, căutăm să îndreptăm: finanţele, industria, agricultura, sănătatea publică şi alte rosturi naţionale, atinse de primejdie. Dar întârziară întristător marile iniţiative şi marile consultaţiuni, menite să limpezească domeniul nostru sufletesc şi religios.

Mai voim sau nu mai voim să fim creştini? Ne mai interesează ori nu ne interesează recoltele cele duhovniceşti, din ţara şi din neamul românesc? Toţi câţi cred şi vor să răspundă afirmativ sunt datori să fie atenţi şi gata de acţiune la orice propunere şi la orice apel chibzuit, cu tendinţa să iniţieze premenirea şi eliberarea noastră morală. Şi iată, acum de Sfânta înviere, avem bucuria să auzim,dintr-o latură a ţării, o chemare neaşteptată, pentru toţi cei ce socotesc ostaşii Duhului şi ai lui Iisus Christos.

Lumea teologică şi bisericească din jurul Mitropoliei unite a Blajului adresează familiei creştine româneşti o întrebare sugestivă: Nu ar fi oare cu putinţă să uităm la un moment durerile şi luptele din trecut şi să ne adunăm la o consfătuire frăţească, menită să aducă mângâieri şi consolidare mult încercatei noastre pietăţi naţionale?

Oricare va fi răspunsul celor ce au căderea şi datoria să răspundă acestei sugestiuni, trebuie să observăm că atari preocupări sunt înalt justificate. Când Biserica Mântuitorului este lovită şi învăluită de legiunea duhurilor negative, este, fără nici o îndoială, legitimă şi sfântă preocuparea strângerii rândurilor celor de aceeaşi concepţiune morală şi religioasă.

Vom vedea, mai târziu, ce răsunet va avea şi ce impresiune va produce, asupra reprezentanţilor Bisericii Ortodoxe, apelul preoţilor de la Blaj. Deocamdată, această idee generoasă, emisă, în apropierea supremei sărbători a învierii Domnului şi în îngheţata atmosferă, din văzduh şi din suflete, zboară pe deasupra noastră, atingătoare ca soliile vestitorilor primăverii.

Peste câteva zile, ne vom ridica pe bietele noastre picioare paralitice ca să privim slava Golgotei şi minunea ridicării din Mormânt! E

frig, e jale multă, e dezordine în cugete şi vifore cumplite, dincolo şi dincoace de orizont.

Credem, cu neclintire, în învierea lui Iisus Christos din morţi şi suntem indestructibil încredinţaţi că mergem, zi cu zi, nu spre neant şi spre nimicire, ci spre împărăţia superioară, întrevăzută şi garantată nouă de ***Sfânta Evanghelie.***

Nu numai o dată, în istoria veacurilor creştine şi nu numai o dată, în clipele vieţii noastre, am văzut marile semne ale apocalipsei Domnului.

Christos a înviat! Christos e viu! Şi cu el, iar şi iar, toţi cei ce şi-au dat inima misterului Răscumpărării!

CÂŢIVA SUPLINITORI

Este, totdeauna, un mic eveniment şcolar ivirea unui profesor suplinitor. Directorul liceului aduce în clasă pe un necunoscut (care însă are la subţioară catalogul clasei) şi anunţă şi recomandă:

- Domnilor, colegul meu şi profesorul dv. X, cerând şi obţinând un congediu, onoratul minister a binevoit să trimită ca suplinitor pe d. Z, căruia îi veţi da aceeaşi ascultare şi acelaşi respect ca însuşi d-lui profesor titular.

Priveam cu toată luarea-aminte pe noul-venit şi căutam să-1 descifrez sufleteşte. Alţi colegi, cu alte daruri şi cu alte preocupări, pândeau strigarea catalogului. Mare prilej de petrecere este, pentru elevii neserioşi să audă pe profesorul suplinitor cum strigă şi cum greşeşte unele nume, mai dificile, din catalog. S-au perindat în anii mei de şcoală, la liceul nostru, poate o duzină de suplinitori... unii au stat cu noi mai mult; i-am reţinut şi i-am evocat. Alţii au stat câteva lecţii... Au fost umbre cari se risipesc, uneori cu nume cu tot...

Nu am uitat, însă, pe câţiva suplinitori, din cursul superior, figuri vrednice de longevitatea bunei amintiri. Iată, de pildă, pe suplinitorul de ştiinţele naturale, profesorul de mai târziu Pândele, tipul gospodarului didactic, devotat catedrei, serios de-a pururi, părintesc în taina inimii, dar plin de îndemnuri aspre, cu elevii doritori de glume şi de zbeguri.

Iată apoi pe suplinitorul de latineşte din clasa a cincea, d. Dianu, azi veteran în primele rânduri ale elitei didactice, odinioară, tânăr de-abia revenit de la studiile făcute în străinătate. Traduceam cu

d-sa ***Bucolicele*** şi ***Georgicele*** lui Virgiliu. Amintirea pe care i-o păstrez acestui dascăl are ceva din farmecul miresmelor iubite în anii adolescenţei. Era cel mai urban şi mai... occidental dintre toţi profesorii tineri. Ne vorbea ca unor oameni mari. Fiecare dintre noi era, la catalog şi la lecţie, ***domnul.,*** cutare. Inevitabile, fatalele neplăceri, legate de studiul acestei complicate limbi latineşti, erau tratate aproape în stilul diplomaţilor...

- Sunt dezolat că trebuie să constat insuficienta d-tale pregătire, la lecţia de azi... Păcat de inteligenţa d-tale!...

Eram departe de-a ajunge vreodată, la latineşte, să provoc compătimirea d-lui Dianu. Totuşi, o dată, am căzut în ispită şi am comis o gravă infracţiune şcolară. Am voit, în ziua unei probe scrise, să ajut pe colegul Iorgu Juvara şi i-am aruncat un cocoş de hârtie. Profesorul a prins de veste şi a pironit, cu ochii, pe podele - unde căzuse - pasărea ilicită... Nimeni nu s-a atins de ea. Dar dascălul a fost magnanim! Nici o observaţie!... Lăsa pe infractorul descoperit - să fie pedepsit de propria-i conştiinţă... Traduceam, în clasa a cincea, pe divinul Virgiliu. Poate că vechea, clasica tradiţie cere, pe catedră, când traduci pe poeţii latini, un dascăl ca al lui Eminescu: ***„uscăţiv aşa cum este, gârbovit şi de nimic../'***

Cu profesorul nostru era o fericită derogare de la datina clasicităţii. Pedagogia poate că adăposteşte undeva vreun paragraf, unde să noteze şi să pună în discuţiune ce însemnătate are în şcoală frumuseţea fizică a profesorului.

Dascălul meu acum treizeci şi cinci de ani avea norocul să ne evoce frumoasa lume greco-romană cu un cap care n-o contrazicea deloc.

Cel din urmă suplinitor ne-a venit în clasa a şaptea şi poate că a fost cel mai tânăr dintre toţi... D. Gri gore Tăuşanu avea mai mult înfăţişarea unui coleg, decât a unui magistru! Şi cu toate acestea a putut să adune în amintirea şi în inima mea - în galeria dascălilor mei - lumina şi importanţa unui cadru de onoare.

D. Grigore Tăuşanu era profesorul nostru de filosofie, adică - precum era programul prin 1897 - de ***Morală,*** de ***Economie politică*** şi de alte studii, afluente filosofiei şi sociologiei... Aceste materii, cu graniţe imprecise şi extensibile, erau, pe cât de grele pentru colegii bochinişti, pe atât de bine venite pentru elevii emancipaţi, dedaţi lecturilor generale şi în curent cu ideile timpului.

In tânărul nostru dascăl am simţit - câţiva dintre noi - un interesant eclectic şi un pasionat amic al cărţilor. Am căutat să-i dăm încredere în

noi şi prilej de variate conferinţe. îl ascultam mai mult decât cu interes, îl ascultam cu lăcomie. Dar se cuvenea să-i dovedim că are cui vorbi.

într-o zi, la ***Economia politică,*** profesorul ne enumera concepţiile economice, tratate sau preconizate de specialişti şi, neapărat, pomeneşte şi de concepţia marxistă. Când ne întâlnim, la lecţia următoare, d. Tăuşanu întreabă cine dintre noi vrea să reconstituiască ideile expuse alaltăieri... Stimulat de lecţia profesorului, căutasem un mic tratat francez - probabil o broşură de propagandă, de pe atunci - şi rotunjisem cam tot ce se poate spune asupra socialismului, într-un sfert de oră. M-am ridicat din bancă şi cu oarecare vibratoare stângăcie am rezumat pe dascăl şi apoi l-am depăşit.

Impresiunea făcută asupra profesorului meu şi exprimarea ei - mi-aduc aminte de toate ca şi cum s-ar fi petrecut ieri - stau şi azi, pentru mine, în coloana marilor evenimente sufleteşti.

Aşa m-am întâlnit, decisiv, întâia oară, cu acela care era să-mi fie un amic inalienabil, în lungi decenii, şi în acelaşi timp, confratele mai mare, ziaristul elegant, cronicarul inepuizabil, divers şi ager-de toţi cunoscutul Petronius.

Succesul meu cu lecţia asupra socialismului a fost pentru mine, faţă cu dascălul meu ca o asigurare împotriva accidentelor de muncă şi.a incendiului.

O compoziţie la ***Morală,*** asupra subiectului: ***Avem ori nu dreptul să ne ridică??! viaţa?*** scrisă destul de antişcolar şi de cutezător, nu l-a zdruncinat pe bunul meu profesor din convingerile lui în privinţa mea, bine şi definitiv făcute. O ispravă literară juvenilă (prefaţa mea la romanul ***Poet-Poetă)*** iarăşi nu l-a tulburat, ci i-a inspirat ideea unei serioase, imparţiale şi edificatoare conferinţe de clasă.

Şi mai ştiu eu?... Seria, pe de o parte, a generozităţilor scumpului meu Petronius, pe de alta: a delictelor mele, poate să fie lungă.

Dar ce legătură, între cer şi pământ, poate să fie mai trainică şi mai înduioşătoare, dacă nu aceea în care intră îngăduinţa şi iertarea!

SERIA A DOUA

Nu eram prea nerăbdător să mă văd înscris student la Universitate şi să cunosc alte chipuri dăscăleşti, după cele din liceu. Auzisem de repe-

tate ori această erezie, care câteodată poate să fie şi dogmă ortodoxă: în liceu avem profesori cari lasă în urmă pe unii de la Universitate...

Totuşi, în toamna anului 1898, la braţ cu doi prieteni, cari de atunci încoace au ajuns celebri în lumea literară, am urcat scările luminatei instituţii din faţa celor trei statui şi m-am înscris student la litere şi filosofie.

Anul şcolar, voi să zic universitar, 1898-1899, a fost, în viaţa mea sufletească, un an de mari revizuiri şi de neaşteptate noi orientări. Am urmat puţine cursuri şi mi se pare că în afară de îndatoririle regulamentare. Erau, pe vremea aceea, ascultaţi de mult popor studenţesc, Titu Maiorescu şi C. Dimitrescu-Iaşi. Cel dintâi era model de exactitate academică; al doilea era inexact şi sclav nu ştiu cărei patimi personale ca un artist boem.

Ţin minte că am urmărit, lecţie cu lecţie, pe Titu Maiorescu şi - când s-a putut cum s-a putut - şi pe C. Dumitrescu-Iaşi.

Acesta din urmă, pe lângă cursul de istoria filosofiei antice, ţinea şi un curs de sociologie. Directorul unei reviste literare de pe atunci îmi ceruse să rezumez, pentru dependinţele revistei, lecţiile inaugurale ale celor doi maeştri. Nu ştiu dacă Titu Maiorescu a citit ce am înţeles şi cum am înţeles eu lecţia sa de deschidere asupra ***Filosofiei engleze contimporane.*** Colegul său, însă, a fost mai simţitor. S-a interesat cine este recenzentul lecţiei de deschidere şi 1-a rugat pe directorul revistei să-mi comunice că doreşte să-i urmăresc şi să-i notez toate lecţiile pe cari le va face la cursul de sociologie.

Era un început măgulitor. Mai toţi „băieţii buni" încep aşa. Ce poate să-şi dorească un student de-abia intrat în Universitate, decât luarea-aminte a unui mare dascăl şi perspectiva unui mic secretariat, pe lângă el? Din nefericire, aceste începuturi, bine folosite, sârguincios cultivate, de mai toţi studenţii serioşi, pentru mine unul însemnau o corvoadă greu suportată. Anevoie, cu neplăcere, cu inima răzvrătită, am pândit neregulatele lecţii ale lui C. Dimitrescu-Iaşi.

De ce? Fiindcă gândeam cu totul altfel decât profesorul meu! Mai întâi, mi se părea că sistemul sociologic al dascălului (cine îşi aduce aminte de el?...) este prea factice şi inconsistent. Al doilea, C. Dimitrescu-Iaşi era francamente un ateu şi contactul spiritual cu acest om mi se părea, în acele zile, o reală durere. Nici Titu Maiorescu nu era un mare devot. într-o împrejurare solemnă şi

poate uşor constrângătoare pentru el, Titu Maiorescu a declarat: Sunt liber-cugetător! Dar elegantul elev al lui Schopenhauer, din depărtarea de unde îl priveam eu, ştia să apară meditativ, nuanţat, uneori dramatic ca Hamlet, plin de păreri de rău şi preotul unui sanctuar în care, spre dezolarea profesorului, Dumnezeu nu voia să se mai complacă...

C. Dimitrescu-Iaşi era, fără nici un menajament, un ateu ireductibil, jovial, trivial, devotat materiei, pe faţă şi cu brutalitate. Elevii săi, trecând seara târziu, pe sub ferestrele unei case celebre vecine cu Universitatea, puteau să constate, personal, că filosoful materialist îşi cinsteşte doctrina cu o copioasă consecutivitate.

Altfel era Titu Maiorescu!... Odată, într-una din lecţiile lui asupra lui John Stuart Mill, ne-a făcut această memorabilă declaraţie:

- Am fost credincios şi practicant până la vârsta de patrusprezece ani. Spre părerea mea de rău, de aci înainte am pierdut credinţa... Dar şi azi o cinstesc, când o văd la alţii... Mai mult, fericesc pe acela care o are şi o păstrează, biruitoare, în tumultul întrebărilor şi problemelor ridicate de filosofie.

Această impresionantă mărturisire era făcută înaintea unei săli arhipline. Câteva sute de studenţi şi de studente au auzit-o. Dar îmi vine să cred că eu singur am prins-o şi am reţinut-o, pentru toţi ceilalţi.

Altă dată, marele dascăl vorbind despre viaţa engleză şi despre religiozitatea anglo-saxonă, ne spunea:

- A merge la biserică, în Anglia, nu numai că este obicei universal, dar pentru oamenii din clasa înaltă este chiar o eleganţă... Din păcate, la noi, este cu totul altfel. Dv. dacă, într-o duminică, rugaţi de cineva din familie, l-aţi însoţi până la biserică şi după aceea v-aţi întâlni cu un prieten indiscret, v-aţi jena să spuneţi de unde veniţi...

Cei ce au cunoscut de aproape pe Titu Maiorescu vor citi fără mirare că bătrânul filosof a contribuit şi el la îmbarcarea mea pentru continentul teologal. Nu l-am întâlnit la examene, fiindcă am lăsat anul meu de litere şi de filosofie să se stingă într-o prematură şi neţărmurită vacanţă. După Paşte, n-am mai apărut decât o singură dată, la locul meu, în bancă...

Lecţiile de sociologie ale lui C. Dimitrescu-Iaşi le-am comprimat într-un lung articol-retoric, artificial, neconvins - şi le-am predat directorului revistei ***Literatură şi artă română.***

Profesorul de sociologie le-a revăzut, le-a cârpit cu câteva benzi de hârtie şi, probabil, dezamăgit şi plictisit, le-a trimis înapoi revistei, spre publicare. Au apărut.

în toamna anului 1899 m-am înscris la Facultatea de Teologie. C. Dimitrescu-Iaşi s-a uitat după mine cu un ochi pe jumătate închis şi bănuitor. Simpatia de la început s-a convertit cu vremea în indispoziţie şi în rea-voinţă.

Am venit iar faţă în faţă cu ciudatul pedagog, după câţiva ani, la lecţiile de practică pedagogică. Trebuia să trec prin sudorile unui colocviu. Era pe vremea marilor reforme didactice, menite să scoată din medievalism şcoala românească. Nu mai ştiu ce s-o fi întâmplat de atunci încoace.

Colocviul a trecut cum a trecut. Dar niciodată nu m-am dus la direcţiunea liceului pedagogic să văd, în scripte, cum m-a clasificat profesorul pedagog. M-am mulţumit să nu ştiu nici azi dacă amabilul ateu m-a socotit sau nu capabil să învăţ, pe viitorii mei şcolari, dogmele religiei creştine.

LA FACULTATEA TEOLOGICĂ DIN BUCUREŞTI

Pe vremea aceea, era lucru necunoscut ca absolvenţii de liceu să se înscrie studenţi la Facultatea de Teologie.

Cred că eu am fost cel dintâi care am contrazis această tradiţie... Mirarea, neîncrederea, bănuiala..., din partea celor născuţi şi crescuţi în curţile seminariilor, m-au urmărit multă vreme, dacă nu cumva mă urmăresc şi azi.

Noua lume şcolară în care intram se deosebea mult de aceea pe care o părăsisem. Lăsasem în urmă liceul şi Facultatea de Litere şi Filosofie, ca să vin la cea de teologie (în anul 1899...) Eram, însă, destul de pregătit ca să nu mă păgubească prea greu, sufleteşte, unele neajunsuri, ale de curând createi şi aproape improvizatei facultăţi de atunci. Porneam pe o cale nouă, nu din greşeală, nici din pripeală, ci după lungi cercetări în inima proprie şi în inima unui amic intim, cu care mă înfrăţeau aceleaşi nădejdii şi aceleaşi mistice aspiraţii. Şi fapt este că acest prieten - azi idolul entuziasmelor literare româneşti - a îmbrăcat haina călugărească, în M-rea Cernica, în aceeaşi toamnă în care eu m-am înscris student la teologie.

Nu este prima oară când vorbesc despre oamenii şi instituţiile închinate slujirii lui Dumnezeu în ţara noastră. Mari şi felurite sunt infirmităţile oamenilor, înfricoşate sunt deficitele instituţiilor!

Totuşi* după treizeci şi doi de ani de experienţă ecleziastică, sunt tot atât de încredinţat şi de impulsiv în certitudinea că zile clarificate şi cucernice stau să pogoare peste plaiurile noastre sufleteşti. Profesorii mei teologi veneau şi ei din susul fluviului naţional... Erau ai societăţii şi ai bisericii româneşti, de la sfârşitul veacului trecut.

Mai târziu, cînd negurile şi confuziunea se vor sfâşia, poate că vreun cercetător original va încerca să scrie capitolul învăţământului teologic românesc, între anii 1880-1916...

Dascălii mei cei noi se împărţeau în două categorii: unii cari ştiau ceva carte şi alţii care pretindeau că ştiu. Apoi în aceste două categorii distingeam încă două, ceva mai subtile: câţiva vorbeau precum credeau. Cei mai mulţi, însă, ni se prezentau într-o ipostază compusă, fardată şi făţarnică, în dosul căreia bănuiau că sfânta teologie este supusă la mari torturi şi umilinţe, dacă nu: tainic răstignită.

Dintre cei cari vorbeau precum credeau era profesorul de limba ebraică. Aceasta era fără îndoială şi un veritabil cărturar, ori mai exact fusese în tinereţe, fiindcă acum la bătrâneţe nu mai citea nimic. Făcuse studii superioare de teologie prin Germania şi - creatorul unei tradiţii dezastruoase - le făcuse în facultăţile protestante,

Cunoştea limbile clasice, vorbea limba germană şi ne preda limba ebraică. Dacă nu e cumva o iluzie a memoriei mele, moşneagul fusese odinioară elevul lui Tischendorf (editorul ***Noului Testament*** şi descoperitorul ***Codice lui Sinaitic).***

Dar profesorul meu, măcar că om cu multe cunoştinţe, n-avea nici o tragere de inimă, nici pentru limba ebraică, nici pentru Poporul Ales şi - ceea ce este şi mai grav - nici pentru mesajul divin al acestui popor. De pe atunci, adică de la lecţiile acestui dascăl, s-a ridicat şi s-a precizat înaintea cugetului meu această întrebare: Cum poţi să primeşti, să cercetezi şi să iubeşti religia creştină, dacă repudiezi premisele ei, chemarea lui Israel, Legea şi Proorocii?

Dascălul meu de limba ebraică nu se împiedica în asemenea chestiuni. Nici nu se ostenea măcar să ne pună în faţă noile teorii

protestante asupra originelor ***Pentateucului.*** Probabil că nu le studiase cu dinadinsul niciodată. Vederile lui Wellhausen şi ale celorlalţi erau şi ale lui - cu vârf şi îndesat. Dar el dezlega toate problemele literare şi exegetice ale ***Vechiului Testament*** într-un singur fel: printr-o universală, ingenioasă şi hilariantă critică negativă! Ceea ce spune Goethe, undeva, despre profesorul său de religie, este apă de flori pe lângă ceea ce îşi aduc aminte, de la secţiile de limba ebraica, elevii unchiaşului Niţulescu.

Dumnezeu să-1 ierte şi să-1 odihnească, dar înrâurirea lui asupra tinerilor leviţi ortodocşi era de mii de ori mai nimicitoare decât toate arşiţele, lăcustele şi molimele, despre cari este vorba în profeţii ***Vechiulul Testament!***

Nenorocirea sporea prin faptul că acest profesor era şi foarte inteligent şi foarte de duh. Ce cauză, cât de mare, cât de sfântă, n-ajunge în primejdie, atunci când dă de un adversar subtil şi plin de spirit!

Niţulescu nu se sfia de nimeni, nici de colegi, nici de Mitropolit, nici de Sfântul Sinod. Este una din marile curiozităţi, pe cari le va colecţiona cercetătorul viitor, cum a putut să se menţină în'învăţământul religios românesc, de la sfârşitul veacului trecut, şi la seminar şi la teologie, acest îndrăzneţ şi şugubeţ iconoclast.

*

Studenţii ştiau şi povesteau multe vorbe tăioase ale unchiaşului, multe înfruntări, primite fără crâcnire, de către diferite obraze dăscăleşti şi arhiereşti. Mai inteligent decât toţi ceilalţi, mai cunoscător decât ei şi „frondeur" teolog, bătrânul Niţulescu dacă nu se bucura de dragostea teologilor şi a sinodalilor se bucura de sfânta frică pe care le-o inspira.

îl iubeau, însă, studenţii!... Şi aceasta era încă o mare ciudăţie! Studenţii iertau negativismul lui teologic, iertau brutalitatea şi lipsa de respect faţă de sfintele arcane, iertau protestantismul lui, fiindcă... aveau în faţă pe omul rar, care nu vrea să spună celorlalţi decât atâta cât crede şi admite el. Stranie preţuire teologală, nu este aşa? Ei, totuşi, am văzut această bizarerie. Studenţimea teologică preţuia pe acest dascăl insurgent fiindcă negativa lui bravură contrasta, biruitoare, cu pretenţiosul şi făţarnicul obscurantism al câtorva colegi „drept măritori" şi „temători de Dumnezeu".

Vă aduceţi, poate, aminte de celebrul cuvânt al jurisconsultului nostru Danielopol: „Domnilor, să nu lăsaţi dreptul pe mâna proştilor..."

Sărmanul meu Niţulescu, toată viaţa lui, el a răcnit acelaşi lucru - despre teologie.

DUHUL POEZIEI LUI A. TOMA

Voi care începeţi să fiţi bătrâni şi ţineţi adunate, în sipete, vrafuri de hârtie sau scrisă de mână, flori uscate - vii şi fragede acum treizeci sau patruzeci de ani -, odoare cu miresme a căror modă a trecut..., voi aţi făcut, uneori, aceeaşi experienţă ca şi mine. Aţi tulburat tihna acestor lucruri adormite, aţi recitit filele, azi palide, aţi scos la iveală eşarfele sau panglicile parfumate la sfârşitul veacului trecut.

Ce impresie duioasă şi covârşitoare! Ce nostalgică şi dulce îmbiere spre zilele cari au fost şi nu mai sunt, spre farmecul înmormântat în aceşti trandafiri defuncţi, în aceste pagini prăfuite.

Poezia lui A. Toma - atât de conştiincioasă şi de onestă în toată zămislirea ei - mă învăluie, ori de câte ori o citesc, cu această scumpă vrajă a comorilor noastre intime, adunate în anii înfloririlor divulgate şi nedivulgate. Aşa scriau, aşa gândeau, aşa ne cinsteau şi se cinsteau pe sine poeţii noştri, în vremurile acelea!

„O, frate! zvântă-ţi plânsul cu sterpele-i revolte:
Spun graiuri din adâncuri, miresme spun prin boite,
Că nu în multă vreme vom fi secerători...

Atunci, vreo ciocârlie se va trezi din noapte
Şi-mbrăţişaţi ferice vom asculta prin zori:
- Semănători de visuri, recoltele sunt coapte!"

Aceste frumoase stihuri ar putea fi o inscripţie pe frontonul templului ridicat de A. Toma. Recunosc, în aceste generoase săvârşiri ale inimii, generaţia cea mare dintre 1880 şi 1900. Am crescut în adierea acestei nobile fanfare. Am învăţat, de pe băncile primelor clase secundare, că poetul adevărat este un profet, descendent directdin impetuoşii tribuni, trimişi odinioară de Dumnezeu poporului ales. Am urmărit, am fremătat, am participat la controversa pusă pătimaş, odinioară, între ***arta pentru artă şi arta generoasă.***

Mă regăsesc în fiecare poezie de A. Toma, aşa cum gândeam, simţeam şi aş fi scris şi eu pe atunci... şi regăsesc, la vadul său de clară poezie, toată tinereasca noastră cohortă de pe vremuri, îngenuncheată şi aplecată ca să se adape, ca oastea lui Ghedeon, la izvorul Harold, de sub poalele muntelui Ghilbao...

„Iubirea de «aproapele» s-o creşti
Iubind prin el «departele» ce vine,
Dar nu uita că înspre ei păşeşti
Doar pe un drum ce duce-adânc prin tine."

Cine mai înţelege azi această pură inspiraţie umanitară! Unde sunt silinţele celor cu dorul sacru de a ne face mai buni şi de-a readuce, în inimile noastre amăgite, cultul alungatei iubiri de oameni!

Cum s-au schimbat vremurile! Cum a îmbătrânit avântul cel menit să fie veşnic tânăr şi idealist! Unde sunt toate aceste sfinte şi luminoase preocupări ale inspiraţiilor de vârsta noastră şi mai mari decât.noi!

Citind pe îndelete aceste stihuri ale fratelui Toma - unele scrise poate mai încoace, dar toate pornite din idealismul de altădată - ai vrea să faci din ele un argument şi un cap de acuzam împotriva celor ce scriu azi.

Câte idei mari, câtă înaltă simţire, câtă umanitate în această carte a sfiosului şi singuraticului nostru prieten!

Pregătindu-ne noi înşine - de multe zile - de o realizare comparativă, mai lungă, îndemnam călduros pe cei ce sunt nemulţumiţi cu inspiraţia perversă sau opiomană de azi, să recitească volumul lui A. Toma, acest breviar al unor ceasuri - apuse de aproape o jumătate de veac - ceasuri de sfântă şi mişcătoare codevălmăşie sufletească, cu toţi fiii visului şi ai durerilor mântuitoare.

ÎNCEPUTURI

Câţiva ani am văzut trenul fără să călătoresc cu el... Mama nu putea să dovedească treburile gospodăriei; tata nu avea nevoie de tovărăşia copiilor, în drumurile lui cele lungi, iar copiii se duceau la şcoală. Nu cugeta nimeni să sporească impresiile, cunoştinţele şi blazarea timpurie a unor nevârstnici.

Trenul trecea cu coama lui de fum prin zarea ogoarelor moşiei şi când tata ne-a adus la Ruşi, ca să terminăm clasele primare, trenul se vedea, cu gară cu tot, în fundul uliţei noastre, iar fluieratul lui se amesteca cu fluieratul unei mori de foc de lângă noi...

Dar toată lumea rămânea neispitită şi roabă treburilor ei... Dascălii mei cei noi, de la oraş, nu s-au gândit niciodată să ne pună în convoi şi să facă cu noi o „excursiune ştiinţifică", până la gara de curând creată şi până la şiragurile de vagoane, mişcate cu puterea aburului, încătuşat de om, în veacul în care ne găseam. Am văzut de atunci încoace gări sămănate în adâncuri de provincie şi am constatat un fel de sport special, provincial: Când trebuie să sosească un tren, tot târgul se găteşte şi iese la gara din capul bulevardului ca să privească, să noteze şi să comenteze... Este o deprindere nevinovată care m-a înduioşat adeseori.

în târgul şi la gara noastră nu se pomenea aşa ceva. Târgoveţii mei erau oameni serioşi şi pozitivi. Româneşte, bulgăreşte sau greceşte, ei îşi discutau şi-şi urmăreau, cu sprâncenele încruntate, afacerile lor; la cafenea, în simigerie ori la oborul de cereale şi de tren nu se apropiau decât cu banii în mână.

întâia oară, când trenul a trecut cu dinadinsul prin gândurile şi prin aşteptarea mea a fost într-o primăvară de nelinişte şi de zguduire obştească... Cred că era în luna martie, din anul 1888. Tata era în Bucureşti, iar Bucureştii fierbeau ca un cazan imens, deasupra jeraticului politic... Mama era plină de grijă şi tulburată de unele vise stranii pe care le visa... Isprăvnicelul şi pădurarii veneau în fiecare seară să întrebe dacă a venit boierul... Ce era în Bucureşti? ***Au căzut Roşii şi au venit Albii!*** Dar ce puteam să văd eu în această veste, care preocupa pe isteţii satului, decât un fel de catastrofă cosmică, unde munţi de foc şi cataracte de sânge se înecau în lapte şi în zăpadă!...

Patru zile în şir am mers cu Caraiman vizitiul, la gara Beuca, să aşteptăm pe tata... De trei ori, trenul s-a zămislit din zare şi a curs pe podişuri ca o omidă uriaşă, a oprit o clipă în gară şi a plecat, fără să aducă pe cel aşteptat... Mă uitam, din fundul trăsurii, cu inima grea...

- Nu e nici azi!... Hai băieţi!...

Şi Caraiman atingea caii cu biciul, şi porneam către casă, tăcuţi, îngânduraţi...

Dar a venit şi pentru mine ziua să mă urc în trenul văzut de departe, atâta vreme, şi să plec la Bucureştii cei nalţi până la cerul necu-

noseutului şi al închipuirii, ca să înnod mai temeinic rostul cărţii. Nu ştiam destulă carte... Trebuia să mai învăţ!... Ce voia tata să scoată din mine, n-a avut vreme să mi-o spună, fiindcă după doi ani de la prima mea călătorie cu trenul, el însuşi a plecat în suprema călătorie.

Nu poţi să uiţi niciodată, cu totul, prima ta experienţă feroviară. Pornisem din gara Beuca, într-o caldă după-amiază de august şi străbăteam fertilele bărăgane din nordul judeţului nostru. Soarele bătea în ferestrele vagonului şi în jilţurile lui, căptuşite cu un postav aspru cenuşiu, pe care îl vedeam întâia oară.

Urcând în vagon, tata găsise cunoscuţi, cari veneau de la Turnu şi de la Ruşi şi mergeau şi ei tot spre Bucureşti. Unul dintre ei mi-era cunoscut şi mie. Era „domnu Izidor", negustor cu vază şi chiriaşul nostru din Ruşi, în prăvălia căruia fusesem cu părinţii mei de multe ori.

Probabil că şi tata şi chiriaşul nostru erau într-un moment de armistiţiu, cu nevoile şi cu grijile lor pământeşti, fiindcă mi-aduc aminte că am auzit din gura tatei următoarea idee, floarea unei stări sufleteşti de degajare şi de reverie:

- S-ar mira grozav strămoşii noştri dacă ar coborî ochii pe pământ să vază cum călătoresc azi strănepoţii lor...

Din acea vară de august, călătoriile cu trenul au invadat în viaţa mea. Fiecare vacanţă, mică sau mare, mă făcea să străbat câteva judeţe, între şcoală şi casa părintească. Am cunoscut începuturile de toamnă cari învestmânta în aur şi în purpură dealurile Argeşului şi ale Muscelului. Am venit de Paşte acasă printre livezile cu pruni în floare şi printre dumbrăvile cu vetre de viorele. Am răzbătut cu greu, la vacanţele de Crăciun, nămeţii care înfundau văile şi vâlcelele şi, într-un an, am rămas înzăpezit, trei zile şi trei nopţi, în gara Costeşti.

Era trenul şcolar, plin cu elevi din toate şcolile - băieţi şi fete - şi mai totdeauna plin şi cu soldaţii cari obţinuseră concediu de sărbători, o dată cu noi, poporul şcolilor. Ce îmbulzeală, ce grijă, ce început prost de vacanţă, să te striveşti la ghişeul de bilete, să iai vagoanele cu asalt şi să rămâi adeseori, pe sala vagonului, în picioare, până la Costeşti, unde schimbi trenul pentru Roşiori-Turnu Măgurele!...

Nu venise vremea trenului emancipat, liber de şcoală şi de confluenţele vacanţelor, pornit spre munte sau spre mare, sau cel puţin spre zările cari nu mai ascund rosturi şi pravili arhiştiute.

Semnul şi prevestirea acestor călătorii mi-au venit într-o dimineaţă de iulie, când noaptea se înfioară de ziuă şi se deşteaptă ciocârlia. Intram în judeţul Teleorman, ca într-un infinit ocean de holde, în parte secerate... Spre răsărit se mişcau aeriene, viorii, perdelele cereştii catapetesme... Eram tot şcolar. Priveam întâia oară acest spectacol, într-o tresărire de libertate şi de farmec personal, rău venită, pentru obligaţiile mele mereu şcolare...

„CUVÂNTUL CEL ETERN NEISPRĂVIT"

Sir John Lubbock, în cartea sa: ***Fericirea de a trăi*** spune (în capitolul ***Alegerea cărţilor):*** „...traducerile, deşi poate că niciodată nu se vor ridica până la frumuseţile originalului, sunt totuşi uneori şi ele admirabile. ***Biblia*** cea dintâi... este o pildă doveditoare..."

Fericitul Sir John se gândea, fireşte, la traducerea engleză a ***Bibliei,*** cu adevărat o lucrare magistrală şi poate prima ***Biblie*** din lume care se apropie de măreţia cea fără pereche a originalului.

Am îndrăznit şi eu să visez, pentru limba şi literatura românească, o nouă traducere a ***Bibliei.*** Bătrâna traducere cantacuzinească a rămas, pe ţărmii vremii noastre, ca o salcie străveche, plină de scorburi şi gata de prăbuşire.

Ne trebuia o nouă odrăslire, o expansiune nouă, din rădăcinile eterne ale originalului ebraic şi elinesc.

Sunt douăzeci şi cinci de ani de când am scris primul meu articol în care ceream - autorităţilor bisericeşti şi cărturarilor neamului - întinerirea ***Sfintelor Scripturi,*** conform noilor puteri şi agerimi confirmare ale graiului nostru. Şi de atunci încoace, în argumentări şi reveniri numeroase, am ciocănit necontenit la porţile zăvorâte şi de bronz ale incomprehensiunii generale...

A dat Dumnezeu că, într-un târziu, zăvorul s-a mişcat din loc şi porţile s-au crăpat de două degete... Peste vreun an, sper că voi avea prilejul să mă explic mai mult decât pot face astăzi şi să completez odiseea silinţelor şi tribulaţiilor mele.

Dar „cântul" e etern neisprăvit!...încă zece tovarăşi de lucru să fi găsit şi toţi de-ar fi fost ebraişti ca Gesenius, elinişti ca Wilamowitz şi literaţi ca Gheorghe Coşbuc, tot n-am fi putut să biruim, cu amploare, supraomeneasca sarcină a traducerii ***Sfintelor Scripturi...***

Trebuie - când întreprinzi o nouă traducere - competinţa, munca şi stăruinţa a două sau trei generaţii. Ceea ce am făcut noi este aproape numai arătura... Şi câte lacune au rămas! De câte ori am zgâriat glia numai de o palmă... După noi, trebuie să vie semănătorii... de îndreptări, de observaţii, de prefaceri parţiale. Şi de-abia, peste alţi 30-40 de ani, să se arate grapa de aur, care să netezească şi să pacifice ogorul sacru şi atât de greu laburabil.

Dorul şi inima noastră - ostenite de câte am putut face până acum - rămân aplecate şi visătoare, în pervazul zilelor ca şi al destăinuirilor viitorului...

Am dorit, am chemat, am încercat o nou ***Biblie,*** pentru neamul şi pentru limba românească... Aspiraţie uriaşă şi înfricoşată, pentru un sărman suflet, rătăcit în savanele protivnice ale ceasului de faţă!...

Am dorit multiplicarea şi canalizarea - până în meleagurile noastre sufleteşti - a predestinatului Iordan...

Am dorit ca - prin farmecul cuvântului proaspăt - Carmelul şi Taborul să se profileze în zarea cugetelor noastre...

Am căutat cu dor să făvărs în vălurile Sulamitei, mireasma fiorilor de pe plaiul românesc!...

A VORBIT ACADEMIA

Cunoaşteţi dictonul latinesc; ***Roma elocuta, causa finita!...*** adică: Roma s-a rostit, procesul s-a sfârşit. Aşa ar trebui să fie şi cu dispoziţiile, şi cu sentinţele pe cari înaltele instituţii de cultură - Academiile - binevoiesc să le rostească, din când în când, de pe treptele templelor lor civile.

Spre părerea noastră de rău, lucrurile nu se petrec totdeauna aşa, cel puţin la noi românii, deşi nu suntem un popor prea nesupus şi cârciobar. Academia noastră ne-a recomandat, în ultimul moment, câteva noi reguli ortografice, cu gândul, desigur foarte lăudabil, să mai pună oarecare ordine, în bunul nostru plac ortografic.

Răzvrătirile au început. Nu mai departe decât aseară, un confrate din presă a început să tragă cu praştia în ***u final.*** Academia ne îndeamnă să scriem: ***biciu, cuiu, noroiu, ochiu...*** şi tot aşa: ***atribuiau, moiu, taiu*** şi încă: ***voiu.***

Mă tem că - ***sauf respect*** - Onor. Academie nu va găsi între noi majorităţi compacte şi entuziaste pentru u final.

Evident că noua pravilă ortografică este vrednică de studiat şi de cântărit cuvânt cu cuvânt, regulă cu regulă şi n-ar fi mai mare mulţumire şi mai mare izbândă pentru cartea românească decât o generală bună înţelegere şi o definitivă uniformizare a scrisului nostru.

Ca teolog ce sunt, nu pierd din vedere înţeleptul sfat al Sf. Apostol Pavel: Orice suflet să se supună înaltelor stăpâniri, căci nu este stăpânire fără numai de la Dumnezeu... ***{Romani*** 13, 1). Pe de altă parte, deşi tinereţea e cam departe, totuşi nu pot uita, cu una cu două, că în tinereţea mea Onor. Academie a rupt, pentru mine, din grădinile sale, o ramură de dafin.

Atunci... fară alte preocupări decât chiar preocupările Academiei, liberi să fim să-i dăm pe faţă câteva observaţii şi câteva reflexiuni.

Ni se recomandă să scriem: ***eu sufer*** (nu sufăr) şi ***eisufer*** (nu sufăr)...

E cam greu! Cineva cu o autoritate superioară ne-a luat înainte şi a legiuit tocmai invers de cum ne propune Academia.

A scris Eminescu şi cuvântul ***lui*** a cristalizat, în măruntaiele literaturii româneşti, ca diamantul în măruntaiele pământului:

„Dar nu vine! Singuratic,
în zadar suspin şi sufăr,
Lângă lacul cel albastru,
încărcat cu flori de nufăr."

Tot aşa ni se recomandă să scriem: ei, ele ***acoper*** (nu acopăr). Şi aici venim prea târziu! Eminescu a scris (şi cine poate să mai uite vreodată):

„De-odat aud foşnirea unei rochii,
Un moale pas, abia atins de scânduri -
Iar mâini subţiri şi reci mi-acopăr ochii."

Altceva. îmi pare rău că nu izbutim să diferenţiem pe ***a sămăna*** (grâu ori porumb) de: ***asemăna*** (cu cineva). Ar trebui să zicem: el samănă grâu, dar să zicem: el seamănă cu frati-său. Zicala populară ne pune mereu piedică: ***seamănă... dar nu răsare!***

Recunoaştem - cât de bucuros! - că multe din regulile propuse sunt bine venite şi demne de toată şcolăreasca noastră sârguinţă. Dar sunt câteva (vom vedea altă dată) cari ne vor afla de-a pururi neînduplecaţi.

Mai citim în noua pravilă ortografică această regulă: cuvinte terminate în ***-ec, -ecă,*** deşi se pronunţă de unii cu ***-ic, -ică,*** vor păstra formele dintâi, adică ***dumineca, mânecă, pântece, piersică...***

Nu!... Cred că trebuie să preferăm cel puţin pe: ***duminică*** şi pe ***piersică,*** fiindcă altfel... ar trebui să mergem: ***duminecă*** la... ***beserecă!***

ÎN SATUL MEU NATAL, DUPĂ TREIZECI DE ANI

Am sosit noaptea, mai nainte de răsăritul lunei. Era în ajunul Sf. Ilie şi a doua zi voiam să săvârşesc Sfânta Liturghie în vechea bisericuţă călugărească unde fusesem botezat.

Eram găzduit într-o casă ridicată târziu, în aceşti treizeci de ani de când plecasem... Dar aflasem şi mă domirisem: pe locul cui fusese ridicată. Din odaia în care găseam, privind spre miazănoapte, aş fi văzut conacul nostru... Dar conacul se năruise de aproape un sfert de veac şi ograda lui era acum grădina şcoalei.

M-am trezit de câteva ori şi am privit, prin geam, spre vechea curte. Era noapte limpede de vară şi luna împărţea pământul... înaintea ochilor mei, se arăta albă, transfigurată, o clădire nouă, şcoala satului despre care îmi dădeam seama că venea în locul bucătăriei noastre. Dar conacul, căutat, în acele ore semireale ale culiselor somnului, era înlocuit cu miragiul lunei, dincolo de nişte ştachete de argint, cari sporeau neînţelesul şi ireparabilul...

La aceşti treizeci de ani de lipsă, visul mă adusese înapoi de numeroase ori. Visam casa părintească, mărită, prefăcută în altceva decât fusese, uneori amestecată cu turnurile bisericei şi atunci semăna a ciudată mănăstire.

Un schit fusese aici, în vremuri, despre care povestea tata, între domnia lui Cuza-Vodă şi a lui Carol-Vodă. Silvestru, cel din urmă călugăr, odihnea lângă altarul bisericuţei. Casele şi acaretele moşiei erau vechea gospodărie călugărească, prefăcută de arendaşii statului secularizator... Mă născusem aici, subt grinzile întărite de călugări. Petrecusem toată copilăria... treisprezece ani - şi apoi mă înstreinasem... Dar cei din satul meu nu mă uitau, iar eu nu puteam să-i uit.

De multe ori, cu multe pricini, sătenii mai mă cercetau şi îmi spuneau ce mai este prin sat, care om vechi a mai murit şi cum stau cu

preotul... Aici, nu prea aveau noroc... Preotul cel bătrân, duhovnicul Mihai, se dusese la Domnul, după o păstorire de o jumătate de veac.

Cei cari veniseră, după el, erau unii slabi de înger, căci se permutau, iar alţii erau puţinei de vlagă, căci lăsau parohia văduvă...

La un sfânt Paşte, după ce m-am făcut preot, erau bieţii creştini atât de întristaţi, că n-au şi ei popă de sfintele sărbători, că puţin a lipsit să nu las amvonul Mitropoliei şi să nu mă duc între ei să fac Sfânta înviere... Ca să-i mângâi de lipsa de la Paşte, m-am hotărât să-i văd de Sfântul Ilie.

Când am intrat, dimineaţa, în biserică, pregătit pentru Sf-ta Liturghie, am trecut deodată din împărăţia amintirilor idealizate în împărăţia situaţiilor reale.

Biserica uriaşă, boltită în nouri deasupra celor 5-6 ani ai mei, era acum de-a binelea o biserică mică de ţară, o fostă biserică de schit, făcută să adăpostească 20-30 călugări... în altar, 2 preoţi tineri veniseră să facem sobor. Era cald ca în iulie; în biserică stăteau oamenii ca spicele de grâu. La timpul predicei, le-am spus că voi vorbi după slujbă şi anume afară, pe „măgură", subt nişte vechi salcâmi.

Ştiam că „măgura" e tot la locul ei, la gura beciului călugăresc... Secularizarea dăduse peste călugări tocmai când isprăveau un rând de chilii şi când biserica - mai veche - ajunsese să fie împrejmuită cu zid înalt. Dar beciul din coasta chiliilor rămăsese neacoperit şi pustiu... Tot pământul scos din beci fusese grămădit alăturea, în chip de movilită şi deasupra movilitei fuseseră sădiţi salcâmi, ca s-o întărească.

De subt salcâmii, martori jocurilor de altădată, am vorbit - preot cărunt, purtat prin lume şi prin şcoli - prietenilor de acum treizeci de ani. în faptă, mă întorceam între ei cât se poate smerit. Veneam preot - cea mai modestă cucerire pe care şi-o poate dori un băiat de la ţară. Şi le-am spus cu smerenie consătenilor mei: „Tot ce am învăţat de când am plecat dintre voi e lucru vechi şi cunoscut: Să-ţi fie frică de Dumnezeu în toate zilele tale şi să ţii cu putere la legea ta creştinească... Am umblat prin şcoli, am citit mormane de cărţi şi am văzut oameni din toate părţile lumei. E multă pleavă, paie sunt berechet, dar bobul grâului este puţin. Am adunat, din pleavă şi din paie, grâul cel sănătos. Şice-am găsit? Să nu pierzi pe Dumnezeu şi toate vor ieşi cu bine! Gândeşte-te la el şi seara şi dimineaţa şi peste zi: ori de câte ori începi, porneşti, ori isprăveşti ceva, lucrezi, stai, ori mături bătătura, oriunde te găseşti şi orice ai voi să faci.

Mai mult decât pe Dumnezeu nu am găsit şi nu am învăţat în aceşti treizeci ani de când ne-am despărţit. Mulţi dintre cei ce ne ştiam pe vremuri nu mai sunt în viaţă. Unii au rămas departe pe unde i-a chemat ţara, pe câmpurile de luptă şi prin cimitire streine..,. Alţii sunt colea, lângă noi, alături cu alţi prieteni, adormiţi de pe când eram şi eu aici.

Cine a învăţat pe Dumnezeu şi crede în el din toată inima, are mare mângâiere! Toţi răposaţii noştri stau în cămările lui Dumnezeu şi aşteaptă rugăciunile şi pomenirile noastre... Suntem toţi - vii şi morţi - ca pe poalele unui deal cu două revărsări, unii suntem dincoace, alţii suntem dincolo şi Dumnezeu este pe vârful dealului.

De câte ori nu m-am visat lângă bisericuţa noastră şi cimitirul nostru era o grădină în care nimeni nu mai era îngropat!..."

M-au ascultat sătenii mei, cu linişte religioasă. M-am pierdut în amintirile şi în convingerile mele şi m-am pomenit că trecusem de mult peste ceasul întreg. După cuvântare, ne-am dus la cimitir. Aci doarme, de patruzeci de ani, fratele meu Mihail, copil de câţiva ani, chemat de Domnul în postul Sfintelor Paşte.

După-amiază am făcut, prin sat, o plimbare lungă zăbovind pe la casele câtorva fini şi fine şi făcând un fel de cadastru nou peste cel de acum treizeci de ani. S-au schimbat şi pe aci casele, stăpânii, grădinile, podurile şi copacii. Câteva lucruri stau însă la locul lor... Un coleg care a rămas la cele dintâi două clase primare mă duce la zidul de la fundul altarului şi-mi arată - zgâriată pe zid - silueta unei biserici. O recunosc înduioşat. Este opera mea, în parte ruinată, fiindcă zidul a fost descununat.

Ion Bălmău, un cioban vechi, ne opreşte lângă o fântână: „Eram argat la curte... Era pe la Sfinţii împăraţi... Şi coconita mi-a poruncit să car apă de la fântâna asta şi să duc la biserică... Şi-am cărat... Şi în apa aia te-a botezat pe sf-ta."

A doua zi, pe jos, însoţit numai de nepotul duhovnicului care mă botezase, am intrat în pădurea primelor mei visuri, primelor flori culese şi primelor basme făcute de mine însumi.

E şi azi, întreagă, la locul ei pe malurile Vezii şi pe acolo pe unde Vedea se întâlneşte cu Tecuciul. Creşte dreaptă, falnică, în sus spre soare. Rar aşa carpeni şi aşa stejari, drepţi ca făcliile!...

Pădurea aceasta stă vie şi tainică în zarea tuturor închipuirilor, tuturor amintirilor şi tuturor primăverilor, din literatura mea... Pe aici au trecut, au visat şi au binecuvântat pe Dumnezeu toate frumuseţile şi toate durerile sufletului meu.

O regăsesc neschimbată, fără vârstă, plină de aceeaşi veşnică poveste, spusă din vârfuri clătinate, din stele mari de aur, căzând în ierburi şi în viroage, din vierset de păsări şi din zumzet de bondari.

Pe aici e calea marei înţelepciuni. Pe aici inima se limpezeşte şi aşteptările supreme sunt în floarea lor miraculoasă. Aici cuvintele Iphigeniei lui Goethe te înalţă, ca pe trepte de altar:

„Afară, în umbra voastră, o, vârfuri răscolite,
- ale dumbrăvei dese şi sfinte şi bătrâne -
ca-n liniştit locaşul zeiţei, eu păşesc,
cutremurată toată de sfinte simţiminte,
ca şi cum azi ar fi când fac întâiul pas!"

...Fiindcă în pădurea din copilărie, dacă ai stat şi ai ascultat, ai auzit paşii lui Dumnezeu.

COLIBA DINTRE SĂLCII

Tot împingând lotca printre faldurii trestiei, pe această potecă strâmtă de ape, lotcaşii noştri ne arată, din loc, în loc coteţe de sfoară, cu peşte în ele. Sunt „ventire" pescăreşti, capcane ingenioase, întinse în canalul străveziu şi acum gata să fie cercetate de pescari.

Trecem pe deasupra lor şi ne aplecăm cât mai aproape de faţa apei, ca să distingem, în umbrele fluide, zveltele siluete argintii...

- Când, oare, vor veni stăpânii ventirelor ca să ridice vânatul?
- Apoi vin ei curând.
- Da' nu se poate să le ia înainte alţii şi să lase păgubaşi pe stăpâni?
- Asta nu se poate. Aici în baltă fiecare îşi vede de sărăcia lui, de lotca lui, de ventirul lui şi nu pune mâna să fure pe vecin.
- Adevărat?... Aici nu sunt oameni nărăvaşi, poftitori la averea altuia şi fără frica de Dumnezeu?
- Chiar aşa cum grăieşti, sfinţia ta, poate să nu fie, dar noi nu avem între noi hoţii şi răutăţi.

Am verificat vorbele lotcaşului şi le-am găsit întemeiate pe fiinţă de adevăr. Pescarii nu se fură între ei. Pasiuni dezordonate, catastrofale, violenţe şi omoruri sunt rare în această lume primitivă. Şi te gândeşti la lumea pe care ai lăsat-o dincolo de aceste perdele ale

trestiei şi ale papurei... Atunci care ne este folosul sufletesc din aceste falnice şi urgisite construcţii (abstracte şi materiale) ale înveninatei civilizaţii?... Ca să aud şi să constat că omul nu mai fură pe om, trebuie să pătrund în acest colt de natură primitivă şi să mă întâlnesc cu aceşti oameni, rămaşi la primul capitol din istoria omenirii!

„Roşuleţ" este numele unui lac, deschis în bărăganul de papură şi cu notorietate geografică locală. După ce am descurcat o bucată de vreme nuferii şi ferigele canalului, ieşim la largul de oglindă al lacului întins subt cer albastru. Suntem aproape de coliba dintre sălcii. Lotcaşii noştri au culcat în barcă „ghionderele" cu cari au lucrat în poteca strâmtă şi cu ape scăzute, şi au apucat din nou vâslele de apă adâncă.

Ne apropiem încă o dată de parapetul stufului. Insă acum e vorba de un ostrov plăpând, înfiripat încet şi greu din acele ostroave plutitoare, din acel „plaur", mişcat şi purtat în baltă, de capriciile vântului şi de periodicitatea creşterilor apei.

Intrăm în inima ostrovului tot pe o potecă lichidă şi oprim la coliba dintre sălcii, lângă un peron de richită şi de ardei sălbatic. Pescarii sunt acasă. Câtiva din caravana noastră au mai fost pe aici şi săptămânile trecute, aşadar suntem primiţi ca vechi prieteni. Avocatul G…, finul meu, are cu ei şi socoteli vânătoreşti, din alte vremuri.

Sunt două colibe, pare-că una mai veche şi alta mai nouă şi între ele un umbrar acoperit cu trestie, iar în jurul micului ostrov, sălcii, richiţi şi talazurile foşnitoare ale stufului obştesc. Şi după datină, şi după foamea noastră a tuturor aşteptăm masa pescărească, pentru care am luat toate măsurile necesare.

Peşte am cumpărat pe drum; lotcaşii noştri au luat de acasă un ceaun pentru borş; alte accesorii nu lipsesc... Peştele e pregătit sumar. Lotcaşul cel mai bătrân îl taie, îl spală, şi-1 grămădeşte în ceaun, fireşte cu o ştiinţă sagace şi puţin înţeleasă, care îl face să azvârle de pildă cutare oscior, cutare pungă sanghinolentă.

De unde vom lua apa în care va fierbe peştele? Avem cu noi o balercă întreagă, plină cu apă luată din Sulina, dar nu ne vom folosi de ea... Se pare că borşul pescăresc, ca să iasă aşa de bun, precum a ieşit într-adevăr, trebuie să se plămădească în apa din Baltă!...

în colibă, pe vatră, atârnă din coş lanţul plin de funingine şi la extremitatea lui este cârligul inventat o dată cu primele scule făcute din bronz... Pe când borşul fierbe vajnic la flacăre de trestie, cercetez cele două colibe.

Au laviţe de scândură, tivge cu sare, nişte pite uriaşe, sus pe poliţă (unele începute), nişte glastre cu flori zugrăvite pe peretele coşcovit şi fiecare câte-o icoană de hârtie. Ferestrele sunt fără geamuri, laviţele sunt acoperite cu rogojini. în încăperea unde este vatra stau spânzurate de grindă şi de perete maldăre de reţele: ventire, năvoade şi printre ele „garderoba" stăpânilor.

Aspră viaţă! Dar simţi în ea nu ştiu ce gust salubru şi veritabil. Poate că omul ca să nu putrezească, în gândurile şi simţirea lui, trebuie să doarmă pe aceste odihnitoare sumare şi să aibă zilnic de dezlegat, în luptă primară, cu vântul, cu apa şi cu firea întreagă, problema dură a potolirii foamei.

Printre pescari este şi un copil de vreo patru ani. E roşu la obraz ca o inimă de lubeniţă iar părul e auriu şi zbârlit ca un mănunchi de spice coapte. Nu vrea să vorbească nici româneşte, nici ruseşte. De-abia dacă binevoieşte să primească ceva din mâncarea noastră.

Micul Iacov e de pe acum un ager lopătar. Are o lotcă mică şi o manevrează pe canal mai bine decât noi toţi, cari în vremuri am încercat, pe lacul Cişmigiu, cum se poartă lopeţile.

Ne uităm la „Iacşa" şi la sprintenia lui de răţuşcă familiară cu apa. Ce bine ar fi când am putea să dăm tuturor copiilor - acum în copilărie - agerimea, îndrăzneala şi experienţa lui Iacşa! Şi ce bine ar fi când am putea să-i dăm lui Iacşa - ajuns om mare - măcar ceva din înlesnirile şi din zestrea omului cu adevărat cultural!

DE LA ZORLENI, LA COMRAT

Am făgăduit unor prieteni din Comrat - târguşor basarabean de pe linia Bârlad-Zorleni-Basarăbeasca - să mă duc să le văd gospodăria. Am făgăduit acum doi ani... M-au aşteptat bieţii oameni, au dat zor să culeagă via, au făcut pregătiri, dar neînduratele mele nevoi şi-au râs de cuvântul meu şi m-au ţinut legat departe de Comrat.

Am reînnoit promisiunile... Voi veni! Aveţi răbdare! S-a ivit un prilej excepţional: o căsătorie în casa amicilor basarabeni!... - Vino să binecuvântezi cununia copiilor noştri.

Am plecat din Bucureşti o dată cu răsăritul lunei, dar m-am închis într-un compoartiment, din fericire gol şi am dormitat până la

Zorleni. Nu se schimbase încă ora de vară şi nu mai ştiu să spun dacă erau trei sau patru ore de dimineaţă. Gara Zorleni şi toată vasta vale dintre dealurile scunde încremeneau în vraja lunei. Nici nouri pe cer, nici adieri de vânt, ci o sfântă puritate de cristal albastru, în largul tăriilor cu stele rare şi de jur-împrejurul cisternei de argint. Un parfum uşor de petunii răzbea din grădiniţa din coasta gării şi te îndemna să vii să priveşti răzoarele prididite de lună.

Trenul secundar cu care era să trec dincolo de Prut venea peste un sfert de ceas. L-am aşteptat fără pic de nerăbdare, plimbând domol, pe nisipul transfigurat, o umbră pitică şi caricaturală... Dar, deşi trupeşte, vărsat jos ca o cerneală şi ironizat de lună, sufleteşte sunt zbor de amintiri şi zbor de păuni albi... Aci sub dealuri, dincolo pe deal, deasupra Bârladului, sunt câteva morminte ale căror candele ideale le-am aprins de multă vreme. Şi în această noapte suavă cercetez pe adormiţii mei şi binecuvântez odihna lor...

Trenul Zorleni-Basarabeasca este un frate mezin al trenului Crasna-Huşi... Fiindcă până la Comrat vor trece câteva ceasuri, aş fi bucuros să le acopăr cu vălul somnului şi să dau acestei nopţi de călătorie un pic de odihnă. Iată, însă, că în feeria nopţii încep să defileze pe sub ferestrele trenului - şi uneori până deasupra ferestrelor - pâlcuri şi cortine de pădure. Atâta cât pot să-mi dau seama, trecem prin locuri zbuciumate, cu văi, cu dealuri, cu suciturі şi cu râpe, iar pădurea văzută în irealitatea lunei este vlăstăriş crescut dintr-o tăiere veche.

Renunţ să mai reconstitui fizionomia acestor locuri şi pun capul pe căpătâiul banchetei. Nu ştiu când am trecut Prutul. La Cupăreni era soarele sus şi melancolicul peisagiu basarabean ondula sub un cer desăvârşit albastru. Toate gările următoare: Jargara, Baiuş, Desghingeni, Comrat... au venit, una după alta, la depărtări pare-se uriaşe, după fel de fel de contorsiuni şi rătăciri, pe coama colinelor, pe fundul" văilor şi îndeosebi printre petice verzi şi cârlionţate ca o piele de astrahan în cari ghiceam postate de vie. Am trecut şi pe lângă câteva sate - risipite, imprecise, identificabile numai după biserica, de obicei măreaţă, înfiptă în diaspora lor.

Pornise vântul şi urmăream din fereastra vagonului înaltele difuzări alburii, cari dovedeau de departe că printre vii sunt drumuri colbuite şi acum trec pe ele gospodari în căruţă.

Intre două dealuri, valea cu atâtea compartimente de pe care venim se lărgeşte şi se strâmbează. Suntem în gara Comrat. Totuşi gara e sus pe coastă, iar linia ferată rămâne jos, pustie şi neîmbrăcată. Câteva târle stau pe dealul din faţă. Suhaturi pe cari pare că nu le-a măsurat nimeni niciodată se întind cât poţi îmbrăţişa cu ochiul. Caracteristicul lanţ al dealurilor basarabene - blafarde, linse de puhoaie, domolite de Crivăţ - ocoleşte zarea, deşteaptă tristeţea şi vulturii cari dorm la pragul arhivelor Moldovei.

Dar unde este târguşorul Comrat?... Este tocmai sub poalele răsăritului, dincolo de perdelele de praf pe cari le stârnesc căruţele pe pieptul acestui deal!... Noroc că în gara Comrat - adică sus, colea în văzduh - aşteaptă totdeauna, la ora trenului, câteva vehicule cu arcuri tari. Ne urcăm în căruţă - mai toţi călătorii sosiţi odată - şi pornim spre răsărit.

Sunt vreo şase-şapte kilometri până în târg, dar distanţa se reduce fiindcă gospodarul cu căruţa e simpatic şi vorbăreţ. Călătorii pe cari i-a cules în harabaua lui se cunosc între ei, şi pe lângă ruseşte vorbesc de-a dreptul şi moldoveneşte.

întreb despre prietenii cari m-au chemat la Comrat şi la cari trebuie să mă verse harabaua.

- Cum de nu!...îi cunoaştem!...Sunt oameni de-ai noştri, cinstiţi, întemeiaţi şi bucuroşi de oaspeţi.

Observ, din depărtare, că pe platoul unde începe să mijească târguşorul creşte spre cer o fantasmă albă şi ieratică. Este biserica din Comrat, o adevărată catedrală, ridicată în a doua jumătate a veacului trecut, după războiul Crimeei şi după retrocedarea celor trei judeţe, Cahul, Bolgrad şi Ismail.

Probabil că în această biserică voi cununa pe însurăţeii mei şi voi avea răgaz s-o cercetez mai de aproape.

Ne întâlnim pe drum cu alte harabale. Ne aruncăm unii altora în ochi câte o trâmbă de colb şi mergem mai departe. Târgul Comrat ni se arată lung, dezarticulat, călcând din deal în vale şi din vale în deal, ca toate aşezările, fie rurale, fie urbane, de pe acest scump pământ strămoşesc.

Nu apucasem să intru bine în târg şi amicii mei - cari se vede că spionau depărtările - ies dintr-o casă şi-mi taie drumul.

- îţi mărturisim că nu mai credeam în adeverirea telegramelor d-tale!... Nu credeam că vii!...

- Am păţit şi eu ca băieţaşul ăla care păzea oile şi a început să strige: lupu! lupu! deşi nu era nici un lup... Când a venit lupul de-a binelea, n-a mai găsit crezare!...

RĂVAŞ CĂTRE UN PRIETEN

Mă aştepţi zadarnic, iubite Alexandre!... Chilia de la Dumitreşti o fi gata, proviziile - destinate mie - multe, ca pentru trei inşi! şi stiva de lemne, învârfuită... Dar nu pot să viu!... Credeam că voi lăsa totul la pământ, mă voi furişa din Bucureşti şi voi veni în conacul tău, măcar pe-o săptămână, să pun ceva pe hârtie, din noile mele poiecte literare.

Până azi, nu văd nici un semn de bună proorocire. E vorba mereu de ***Doctorul Taifun...*** Fantoma aceasta mă prigoneşte de nu mai ştiu câţi ani de zile... Cred că de vreo douăzeci de ani. La început, avea o poveste, făcea cutare ispravă şi isprăvea în cutare fel. De vreo trei ani şi-a pus altă mască, a căzut la altă patimă şi vrea să mă convingă că drumul lui trebuie să fie aşa şi nu într-alt fel.

Am căutat şi m-am luptat să mătur pe acest doctor de la uşa mea... In definitiv, ***Doctorul Taifun*** e un caracter, e un om din vechea gardă... Violenţa şi nebunia cari suflă peste el câteva ierni nu-l spulberă, cu fundamente cu tot. Omul meu păstrează, în vijelie, o ultima rezistenţă... La doi paşi de prăpastia suicidului, el se opreşte şi-şi înfige roţile în stâncă, aidoma ca un automobil pe care-l salvează o supremă încordare combinată a muşchilor conducătorului şi a frânelor maşinei.

Doctorul meu rămâne om, biruieşte ca un om... Dar te întreb şi întreabă-mă: Pe cine poate să mai intereseze acest doctor, fiu al literaturei, dacă nu se prăbuşeşte complect, dacă nu seamănă în juru-i pustiul şi turpitudinea şi dacă nu ne introduce în misterele ştiinţei sale medicale, la anume capitol şi pentru anume destăinuiri anatomice.

Cred că acest sentiment al meu de încurcătură şi de jenă explică în bună parte nemişcarea şi sterilitatea mea de până acum. Cititorii nu mai vor să găsească în cărţile noastre oameni cu precisă vertebraţie morală, ori cel puţin oameni cari se luptă să nu se dezvertebreze complect în ticăloşie, în imoralitate şi în anarhie de toate felurile.

Era altfel - sau ştiu eu!... este o iluziune personală - era altfel acum douăzeci de ani, când venii, întâia oară, la Dumitreştii tăi. Ţî-aduci aminte cuvintele lui Monpavon, din romanul lui Daudet, ***Le Nababi...*** Que la vie commencait belle, alors!...

Am venit la tine, tot cam pe vremea asta... Dar ce zile, dragul meu!... Aveam toţi capul pe umeri. Viaţa avea un înţeles. Deasupra noastră, cerul ţinea, plin de lumini, candelabrul câtorva idealuri. Unii credeam una, alţii credeam alta, dar credeam cu pasiune, cu tinereţe, cu fericita dilatare a sufletului întreg!

Mă uit la generaţia de azi şi mi-aduc aminte de vorba veche „s-a întors lumea pe dos!" Desfrunziţii, gârboviţii, faliţii în vlagă şi încovingeri sunt aceşti nepoţi, ridicaţi după război... Iar încrederea, avântul, devotamentul şi cavalerismul ideiei au rămas cu noi, cei născuţi înjumătăţea a doua a veacului trecut!...

Dar - să prisosim în credinţă şi în statornicie, şi pentru aceştia cari nu ne mai înţeleg şi nu se mai simt solidari cu noi!...

Dacă ei vor avea dreptate, noi nu vom mai sta multă vreme în calea lor.

Dacă noi avem dreptate, ei vor avea destule zile - să trăiască, să sufere şi să se înapoieze la înţelepciunea bătrânilor.

Scumpe Alexandre, dacă pe lângă acest răvaş de Anul Nou, voi putea, mai târziu, să adaog şi un popas la Dumitreşti, să ştii că ***Doctorul Taifun*** e mai cerbicos ca umbra lui Hamlet, defunctul rege al Danemarcei.

TURNU MĂGURELE

Este capitala judeţului meu de obârşie: Teleormanul. Cum s-a întâmplat şi cum se întâmplă cu multă lume, nu mi-a fost dat să rămân lângă pădurile şi lângă apele din copilărie, ci am plecat devreme - acum vreo 50 de ani - şi am întins aiurea cortul vremelniciei mele. Dar locul unde ai deschis ochii întâia oară nu se uită niciodată. Acesta este un adevăr valabil pentru tot omul. în ce mă priveşte pe mine unul, eu l-am dovedit prin numeroase rechemări, prin numeroase istorisiri şi reverii, unde este de-a pururi vorba de oamenii, de florile, de luncile Vezii, de brâul Dunării şi de rodnicia Teleormanului.

... Turnu Măgurele este interesant din punct de vedere: geografic, economic, comercial, istoric, arheologic. Dar această felurită importanţă a capitalei judeţului meu natal este mai presus de competenţa şi de preocupările mele... Pe lângă aceasta, eu cunosc oraşul de la sfârşitul veacului trecut şi încă privit prin trandafiria ceaţă a legendei, a închipuirii şi a călătoriilor făcute de alţii...

Acum vreo 10 ani, am scris romanul ***Papucii lui Mahmud.*** Turnu Măgurele este scena mijlocie, pe care apar eroii mei, între Roşiorii

de Vede (scena întâia) şi Istanbul (scena din urmă)... Am adunat în acest roman o bună parte din însemnătatea, din poveştile, din farmecul şi din legenda teleormană, pe cerul cărora Turnu Măgurele era astru de mărimea întâia.

Lumina legendară începuse să se reverse peste codrii şi peste mănoasele noastre câmpii mai înainte de naşterea mea. Turnu (fără Măgurele, cum ziceam noi teleormănenii), Turnu fusese punct însemnat şi pârghie strategică în războiul din 1877-1878... Judeţul nostru, scăldat de Dunăre, fusese calea oştirilor şi martorul multor acţiuni militare, preparatoare sau defensive... Când cuibul de la Plevna s-a prăbuşit şi viteazul Osman şi-a predat sabia, Turnu a fost unul din primele noastre oraşe care a privit convoaiele eroilor de la Plevna, unii paznici, alţii prizonieri... După ce războiul s-a sfârşit şi împăraţii s-au împăcat, în aurora vieţii româneşti celei noi, Turnu, cu schela lui la Dunăre, a fost albia prin care se scurgeau cerealele judeţului şi locul de întâlnire al aurului cu toate efigiile europene. Oraşul nostru a trăit, între anii 1880 şi 1892, un crâmpei de viaţă, mai mult decât îndestulă, mai mult decât plină de noroc...

Zvonul petrecerilor din Turnu, şiragul carelor încărcate cu grâu, cari porneau de sub ochii mei de copil, povestirile tatei, mare arendaş teleormănean, vestit călător la Turnu, destăinuirile micilor prieteni, copii de ţărani cari însoţeau pe părinţii chirigii.... se adunau, se transformau, se clădeau uriaş, în închipuirea mea, şi ardeau, deasupra pădurilor noastre, ca stâlpul de flacără, din nopţile celor 40 de ani din ***Biblie...*** Vreo zece-doisprezece ani, după războiul româno-ruso-turc, au fost ani de mare prosperitate pentru câmpiile noastre. Au fost totodată şi anii consolidării averilor proaspăt înjghebate, în locul vechii boierimi, adunate într-un partid fără viitor şi atunci în opoziţie, creştea, în zorii independenţei naţionale, o vajnică burghezie, netrăită, lacomă de parvenire şi de viaţă, plină de pofte şi de energii dezlănţuite. Cele câteva case boiereşti din judeţ s-au risipit şi s-au înecat în fluxul cumetriilor cu noii stăpâni tori. Prietenii şi partizanii lui Ion C. Brătianu - ajutaţi de norocul de la Plevna, şi consacraţi binefăcători ai patriei, prin eroismul celor rămaşi în şanţuri - ridicară deasupra ţării recunoscătoare piramida capitalistă. Arendaşii, moşierii, dregătorii, concesionarii mari şi mici ajutară opera de modernizare, adunând mari averi şi slăvind vremea cea nouă în petreceri ca în basmele bătrâne... Era ceasul grabnicelor prefaceri. Ţara intra şi se avânta cu repeziciune de cataractă în necunoscutul depărtat şi larg ca un abis, al existenţei sale celei noi. Sfioasele târguleţe din câmpiile Teleormanului, adăpate de aurul german şi englezesc, se prefăceau văzând cu ochii. Turnu Măgurele se răsfăţa şi se desfăta ca vechile oraşe, mustrate de proorocii ***Sf. Scripturi.***

Alergau în Turnu tarafuri de lăutari, din toate rezervoarele ţigăneşti, existente între Carpaţi şi Dunăre. Alături de aceşti urmaşi ai biblicului Jubal, soseau, cu vapoarele şi cu trenul inaugurat de câţiva ani, preotesele desfrâului şi ale aventurii. Cântăreţe, dansatoare pseudo-turcoaice din lupanarele bucureştene, chelneriţe şi jupânese la hoteluri se arătau în Turnu o dată cu misiţii caselor de export şi o dată cu primele transporturi din grâul teleormănean.

Trăsurile moşierilor coborau spre Tumu, trase de câte patru cai înaintaşi, în zbieretele surugiului, în pocnetele biciului şi în vifornițe de pulbere. Hotelurile şi hanurile nu puteau să prididească oaspeţii, vehiculele şi dobitoacele de ham şi dejug. Jos, la schelă, tumultul, chiolhanele şi cântecele din oraş se repetau - cu brutalitate sporită, populară şi marinărească - în faţa Dunării sclipitoare şi vaste şi în faţa Nicopolului.

Acest Turnu al răsfăţului şi al petrecerilor - comentat şi adnotat cu mărturiile şi cu informaţiile de mai târziu - este Turnu din anii, aproape torşi din basme, din depărtata copilărie...

A venit şi o zi când a fost nevoie să cobor eu însumi în Turnu, adolescent sfios, alături de o mamă văduvă, chemată la tribunalul judeţean, pentru neiertătoare interese de epitropie. In arhivele onoratului tribunal din Turnu, un om sucit şi fără ocupaţie, din viitorul imprecis, va scormoni poate (ca să-şi omoare timpul) petiţiile şi memoriile pe care eu, elev de liceu, le scriam, în numele mamei, ca răspuns la unele întrebări şi îngrijorări ale onoratei instanţe judiciare. Dar mai fusesem la Turnu încă o dată, în anii lui de slavă. Eram de un an de zile, eram bolnav, adus în braţe înaintea medicilor din Turnu...

„Aici, în hotelul acesta, ne-am oprit şi am stat cu tine, când erai mic, de un an, şi erai bolnav..."

Ce să mă fac!... Nu-mi mai aduc aminte de nici una din tristele mele impresiuni de atunci... Cu totul altfel a fost a doua oară... Era după vreo doisprezece ani, pe vremea strugurilor. Cu mania mea, aproape semiseculară, să notez şi să rechem unele momente ale vieţii, am scris mult mai târziu despre cele văzute la Turnu în acea zi de toamnă:

„în județul meu erau podgorii nu celebre, dar destul de bune... Le-am apucat și eu; astăzi mi se pare că sunt în decadență. Primii struguri pe cari i-am văzut creșteau... grămadă, din panere de răchită, cumpărați de tata de departe. Erau de două feluri, unii din cutare sau cutare loc, de la noi din județ, iar ceilalți - mătănii de chihlibar! - erau strugurii de Țarigrad. Ce era Țarigradul și cine îi vindea tatei acești struguri minunați - era pentru mine o taină dulce și mângâioasă, ca soarele pe ochii unui orb... Am aflat întâi ce era Țarigradul... Țarigradul era un oraș mare, plin de turci; ca să ajungi acolo mergeai pe apă, cu vaporul; și tata văzuse Țarigradul, în tinerețea lui. De la cine cumpăra el strugurii?... Aceasta am aflat-o târziu, atunci când nu mai aveam tată... Era într-o zi strălucită de toamnă, cu porumbiști de aur, cu văzduh de cristal, cu țărmul Bulgariei albastru și crestat, proeminând deasupra Dunării. Mă aflam în capitala județului, un oraș altădată fericit, însuflețit și zgomotos. Niște coșuri cu struguri de chihlibar, sub tifon roșu, stăteau în ușa unei prăvălii. Am tresărit și am intrat înăuntru. Un turc bătrân, cu cealma în cap, cu barba aproape albă, m-a primit cu demnitate. Am cumpărat struguri și am intrat cu el în vorbă. L-am întrebat dacă l-a cunoscut pe tata. Bătrânul a făcut cu mâna câteva semicercuri în aer și a oprit-o la piept:

- O, prieten vechi, mușteriu vechi!

... Găsisem pe cel ce vindea tatei struguri de Țarigrad!..."

Am mai cercetat orașul stăpânitor pe visurile, zvonurile și pe caii năzdrăvani din copilărie și în anii triști și maturi, cari s-au tot adunat, de-atunci încoace... Dar, credeți-mă, căldura și bunăvoința pe cari le-am găsit necontenit în inima conjudețenilor, șezătorile la cari m-au chemat, conferințele pe cari le-am rostit rostit în auzul lor... dacă mi-au rămas scumpe și atingătoare, n-au mai sporit în mine răzorul de legendă și de epopee, din care era să înflorească ***Papucii lui Mahmud...*** Turnu anilor de maturitate a rămas jos, la poalele Turnului copilăriei. Iată pentru ce, după o jumătate de veac de prefaceri edilitare, de realizări culturale, de școli și de instituții ulterior create, de bogată istorie municipală... eu cel invitat să vorbesc despre Turnu Măgurele... rămân dincolo de actualitate, mă pierd în pâclele de aur ale anilor ce nu mai sunt și vă înfățișez un oraș fantomă, ca din basmele nordice...

Este soarta poeziei, este inferioritatea celor ce trăiesc din închipuire și din oglindirea realităților în oglinzile irealului!

Cât de ușoare, cât de consistente, cât de neserioase sunt detaliile și icoanele pe cari le păstrează un cap fantastic, din vechile întâlniri cu oamenii și cu înfățișările vieții!... Ai zice acele plăpânde coleoptere cari zburau, în epocile geologice ale marilor conifere, pe deasupra bălților de rășină, adunate sub brazi... Câteva din aceste insecte imprudente s-au lăsat pe suprafața de rășină, s-au încleiat acolo și rășina, curgând mereu, s-a făcut strat peste strat... Coleopterele au rămas îngropate în translucidul și prețiosul bulgăre de chihlibar!

JEAN BART

Când ai trecut - de mult - de jumătatea vieții, cărările gândului și ale amintirii se prefac, cu spor grăbit, într-un fel de Via Appia, cu șiruri lungi de mausolee, pe dreapta și pe stânga... Ajungi să numeri mai mulți prieteni plecați în călătoria cea de lungă vreme, decât prietenii rămași în viață, pe lângă casă și pe lângă zadarnicele treburi.

Jean Bart este camaradul care a plecat dintre noi în felul cel mai neașteptat și mai lipsit de ostentație... Fiindcă era marinar ai zice că, fără să previe pe nimeni, s-a dat jos de pe corabie, într-o luntre tainică, și a dispărut în nemărginirea oceanului.

L-am cunoscut, ani și ani, numai din romanticul său pseudonim și din paginile îngrijite și aristocrate pe care le dăruia, arar și cu întârzieri prudente, literaturii românești.

Când, mai târziu, am ajuns să ne strângem mâinile - dintr-o dată frățește - prea puține au fost ceasurile de care ne-a fost dat să ne bucurăm. Dacă n-ai pornit să fii prieten cu un scriitor de pe băncile școalei, din zilele serviciului militar, sau de pe vremea primelor bombe literare - jalnic căzute în coșul redacțiilor - nu-ți mai rămân multe căi de apropiere, în anii de alergătură și de concurență. Scriitorii, când sunt cu adevărat prieteni, au început-o din copilărie, dar fără neapărata garanție că vor rămâne așa până la supremul lor exod...

Cu Jean Bart n-am fost prieten într-un înțeles prea afectuos și intim, dar l-am sărbătorit pururea în inima mea, ca pe un mandarin al literaturii noastre și al autenticei noblețe sufletești.

Ne întâlneam rar. Dacă n-ar fi avut o sarcină publică și nu i-ar fi mers numele de mare amic al nevoiașilor (ceea ce era adevărat), nu

l-aş fi întâlnit mai deloc. Dar la ministerul unde slujea, îl căutam, când şi când, ca să-1 rog să-mi dea concursul lui, pentru cutare sau cutare oropsit, ajuns la uşa mea...

într-o vară, ne-am întâlnit la Mangalia, el cu copiii lui şi eu cu ai mei. O bună întâmplare pe care am cinstit-o, ca prin partea locului, cu ore de lenevie şi cu ceşti de cafea turcească. Ne-am hotărât să facem o plimbare la Balcic... Adică nu... Am fost poftiţi amândoi să mergem la Balcic - de către amicul Octav Moşescu, iniţiatorul ***Universităţii libere de pe Coasta de argint*** - şi să ţinem acolo câte-o conferinţă.

Eu şedeam la gazdă la celebrul Tefik Fizula Efendi, muezinul geamiei din Mangalia. M-am înţeles cu Jean Bart să vie acasă la Tefik şi, adunaţi sub zarzărul din curtea casei, să aşteptăm maşinile pe care le tocmisem pentru Balcic. Dar, cum se întâmplă de multe ori, domnii şoferi ne-au făcut să admirăm gospodăria, florile şi zarzările lui Tefik timp de vreo 3-4 ceasuri...

Drumul la Balcic, conferinţele pe care le-am rostit acolo, capul Caliacra cercetat la revenire, vecinătatea permanentă a mării - logodnica eternă a lui Jean Bart - mulţumirea mea de norocul tovărăşiei lui... socoteam că vor fi un episod de vară şi de voie bună, în cortegiul altora viitoare, aşteptate la porţile vieţii.

în faptă, episodul călătoriei noastre la Balcic, pe podişul Cadrilaterului şi în văzul mării cu doruri infinite, a rămas columna singură şi izolată, într-o prietenie pe cât declară pe atât de lipsită de evenimente.

Acum în urmă, apăruse romanul ***Europolis*** şi eram nerăbdător să ajung să-1 deschid. Dar treburi peste treburi, călătorii, conferinţe, lecţii... Mă tot împiedicau şi lăsam cartea lui Jean Bart cu foile netăiate.

într-o seară, trebuia să citesc ceva la radio, iar a doua zi să plec la Sulina. Jean Bart a prins de veste şi despre una şi despre alta şi mă cheamă la telefonul institutului din strada Berthelot:

- Pleci mâine la Sulina...
- Adevărat, Jean Bart...
- Ai citit ***Europolisl***
- Este ia mine pe masă...

Ei?... Nu-ţi dă în gând ce trebuie să faci? Se poate să te duci la Sulina fără să fi citit ***Europolisl*** Ia cartea cu tine şi citeşte-o pe vapor!

- Jean Bart, aşa voi face!...

Şi aşa am făcut. Dar această întâlnire şi această convorbire la telefon, cu Jean Bart, au fost cele din urmă ale noastre, pe acest pământ. Nu se gândea el, scumpul camarad, că nu va mai avea vreme să auză din gura mea, sau să citească însemnările mele asupra romanului ***Europolis...*** Nu mă gândeam nici eu că auzisem la telefon glasul lui cea din urmă oară, în spaţiul şi timpul pământesc...

Am citit ***Europolis*** pe vapor şi la dus şi la înapoiat şi parte în Sulina, chiar în acel palat al Comisiunii Europene a Dunării unde oblăduiesc câţiva din eroii romanului, adică în localul spitalului C.E.D.

Şi iată acum povestea atât de tristă din acest roman, care se desfăşoară la gurile bătrânului fluviu, acoperind, capâclele toamnei, realitatea unei vieţi atât de discrete şi de distante pentru mine unul.... Literatul marinar, sufletul de elită, camaradul de literatură, cunoscut mai mult din carte decât din viaţă, se pierde, braţ la braţ - pe linia ţărmului auriu şi albastru - cu eroii şi cu eroinele exoticei lui literaturi...

în aşteptarea neprevăzută, cele trei ore, petrecute lângă zarzărul şi viţa lui Tefik, cresc ca un simbol revelatoriu, se impun ca tainica ecuaţie a unei vieţi întregi, în definitiv nu mai lungă ca trei ceasuri de aşteptare!...

CUVINTE PENTRU PRIETENI

6 mai 1934, Bucureşti

Scumpii şi tinerii mei prieteni, aflu din gura voastră că s-au împlinit trezeci de ani de când marii mei tovarăşi Arghezi şi Demetrius au editat, în Bucureşti, revista ***Linia dreaptă.***

Aveţi dreptate!... Sunt tocmai 30de ani!... Şi ca totdeauna, în faţa acestei taine a timpului care trece, iată nedumerire, iată mirare... Treizeci de ani... Pare că nu-ţi vine să crezi!

în anul 1904 eram la Cernăuţi, licenţiat în Teologie, dar râvnitor să iau doctoratul, ceea ce am realizat după cinci ani (de studii întrerupte de sărăcie cronică şi greutăţi familiale...)

Arghezi nu plecase din Bucureşti. A plecat în străinătate de-abia în anul următor, 1905. Cocea era încă la Paris (dacă nu cumva revenise şi era judecător la Panciu).

Am publicat în ***Linia dreaptă*** numai cea dintâi scrisoare din seria ***Scrisori către Simforozal*** Aş fi mers mai departe, dar revista n-a putut să se menţină. Cine era să se emoţioneze de apariţia revistei unor tineri sălbatic de independenţi şi iconoclaşti fară ambiguitate!

Nu mai ştiu nici azi dacă revista era deopotrivă a lui Demetrius şi a lui Arghezi, dar (aşa mi-aduc aminte dintr-o scrisoare a celui din urmă) Arghezi era cel ce asuda mai mult lângă maşina tipografică.

Nu mai am nici un număr din ***Linia dreaptă.*** Poate mai are Demetrius.

Apariţia acestei reviste (cu lecţia efemerei ei vieţi) i-a servit şi lui Demetrius şi mie. Nu ne-am mai încumetat să ne gândim la alte reviste personale.

Pe Arghezi, dimpotrivă, experienţa l-a îndârjit. După vreo zece ani, aşadar în 1914 (sau 1915), Arghezi a scos revista ***Cronica.*** Şi ca bună tradiţie şi ca prinos indestructibilei noastre prietenii, Arghezi m-a proclamat, pe frontispiciu, codirector.

Revista ***Cronica*** a avut o existenţă dramatică şi istorică, de care se vor ocupa nepoţii şi strănepoţii, când patimile şi cenuşa noastră vor fi stinse deplin.

După alţi 15 ani (1928 şi mai departe), Arghezi se ridică, impetuos ca în 1904, şi scoate altă revistă: nepoata ***Liniei drepte*** şi sora mezină a ***Cronicei: Bilete de papagal.***

Ştiţi şi voi povestea, căci eraţi probabil în liceu şi aţi urmărit pe Arghezi în extraordinarele lui zvârcoliri, ca să păstreze lumii cititoare româneşti cea mai originală revistă din câte au apărut la noi.

Filistinii l-au legat pe Samson a treia oară! Arghezi a împăiat „Papagalul" şi biletele le-a risipit în vânt...

Adică vechea, statornica poveste, spusă cam aşa, de multă vreme. (E vorba de hârtia tipărită):

„Puis on le brule, il voie dans Ies airs...
II est fumee, aussi bien que la gloire...
De nos travaux voilâ quelle est l'histoire."

MILA FAŢĂ DE FĂPTURA NECUVÂNTĂTOARE

Suntem convinşi că poporul nostru este plin de multe şi utile calităţi. Suntem gata să refacem elogiul lui Caragiale, din celebrul lui articol unde vorbeşte despre o mulţime de virtuţi naţionale, dar unde constată că suntem o naţiune antimuzicală...

Aidoma şi de data aceasta. Avem toate însuşirile cele bune, toate blagosloveniile, dar... suntem goi de milă faţă de făptura necuvântătoare: boi, cai, pisici, căţei, vrăbii, gând acei, fluturi etc...

Uitaţi-vă la camioanele cari adastă înşirate, pe la marile răspântii, să le vie muşterii. Adastă în soarele care sfredeleşte pământul. Dobitoacele înhămate stau şoldii, blege, spetite, cu capul în pământ, nemâncate, arse de sete, pe când chirigiul doarme la umbra camionului.

Vedeţi boii cari pătrund în marea noastră capitală. Au gropi, în spate, sunt tencuiţi pe şolduri cu baligă uscată şi sunt un fel de sfâşietor „vis-â-vis" boilor lui Grigorescu... De unde vin aceste jalnice animale?... Din câmpiile mănoase ale ţării, din gospodăriile ţărăneşti.

Priviţi pe străzile noastre pe harnicii noştri olteni precupeţi, cum duc în mână câte cinci-şase găini sau raţe, ţinându-le cu capul în jos şi strângându-le de picioarele adunate într-un mănunchi.

Opriţi-vă în faţa unui depozit de lemne şi observaţi cum intră înăuntru căruţele imense,.încărcate cu lemne şi trase de câtiva cai, piperniciţi şi leorcăiţi de sudoare. Ce zbierete, ce înjurături, ce pari şi ce pătăleţe, frânte pe spinarea bieţilor ogari cu chip de cai!...

Dar nevinovatele petreceri copilăreşti, cu puii de păsărică, cu gândacii exterminaţi, cu boii popei traşi în ţeapă şi toate celelalte adorabile grozăvii, predilecte copiilor noştri!...

Este în afară de orice discuţiune că blajinul nostru popor este de o inconştientă ferocitate faţă de făptura cea necuvântătoare. Ce să mai spunem de tragedia cotidiană a câinilor şi a pisicilor de pe meleagurile noastre?

Aici nu mai ştii ce să denunţi şi să biciuieşti mai întâi: neprevederea şi tembelismul nostru sau lipsa de inimă?

Problema aceasta, cu laturi diverse, este o nestinsă probă de negospodărie naţională. Lăsăm cu nepăsare să se umple lumea de câini şi de pisici şi apoi ne cărăm, în pelerinagii, spre Institutul Antirabic. Azi, când o energică administraţie modernă a măturat Stambulul de hoardele câinilor fără stăpân, cred că noi suntem singurii şi autenticii diadohi ai regimului vechi, turcesc, faţă de anarhia canină.

Dar vreau să menţin problema în sferele psihologiei. Cine a scos nasul, din ţara noastră, câtiva kilometri, spre apus, spre nord şi chiar spre sud, va recunoaşte cu durere că noi deţinem monopolul dezmăţului şi al nepăsării faţă de nenorocitele făpturi ale lui Dumnezeu. Poate şi prin alte părţi, o fi fost tot aşa, acum o sută şi două de ani. Dar probabil că stăruinţa administrativă şi străduinţele şcoalei, au schimbat pe oameni şi le-au disciplinat apucăturile.

De unde să începem şi noi? Cum să scoatem de subt ochii noştri aceşti cai scofâlciţi, cari mărturisesc, până sus la Dumnezeu, că sun-

tem nemiloşi, barbari, nevrednici să pretindem să fim slujiţi de cai?... Cum să determinăm pe duiosul nostru ţăran să nu-şi mai dăşale boul, cu ciomagul, să-l ţăsale şi să-l adape la timp, să nu-l împovăreze peste puteri şi să nu-l mai dea răilor, de dimineaţă şi până seara?

Cum să măturăm din cubista noastră capitală spectacolul pasărilor martire şi năvala câinilor vagabonzi?

Avem, ştiu bine, o Asociaţie pentru ocrotirea animalelor. Socotesc că membrii ei azi sunt toţi neurastenici, dacă nu cumva şi-or fi luat lumea în cap, de multă vreme. Ce poate să facă această biată societate, în sânul unui popor-copil, inconştient de cruzimea lui?...

Alexandru Vlahuţă- Dumnezeu să-l odihnească - scria odată, nu ştiu unde, tocmai câteva observaţii asupra acestui dureros subiect. Treazul psiholog care era Vlahuţă ştia bine ce este bucolismul ţăranului nostru faţă de vita din bătătură. Vlahuţă ne arăta pe un vlăstar ţărănesc lovind în cap cu resteul sau cu bâta, pe boul de jug şi ridicându-şi apoi căciula de pe ochi, ca să vază dacă au prins de veste cei dimprejur de vitejia lui.

Aţi văzut, ca şi Vlahuţă, ca şi mine, de zeci de ori, acest tablou penibil şi altele, în serie, şi mai amare şi mai sfâşietoare.

Nu avem, încă, inimă pentru sărmana făptură necuvântătoare. Cine dintre noi iubeşte dobitocul şi suferă de martiriul lui, este o excepţie şi o pildă de evoluţie viitoare.

De unde să începem cu domesticirea noastră? Desigur că - iar şi iar - de la zilele alfabetului şi ale Tablei lui Pitagora. Trebuie să creăm o materie specială: mila faţă de dobitoace. Să-i zicem, de pildă, cu un cuvânt provizoriu, pentru noi: Zoosplanhnia...

Această materie ar fi să fie materie principală. Şi la ora ei, învăţătorul, cu copiii după el, să circule afară subt cerul liber. Să apere cuiburile din streşini şi din copaci, să oprească drăcuiala şi stâlceala vitei de la jug, şi - să pună, în pieptul ucenicilor, o inimă simpatică durerilor cari nu se pot exprima prin graiul articulat.

„CHEMAREA" REDIVIVA

Este adevărat că amicii Cocea şi Arghezi s-au hotărât să recheme la viată ***Chemarea*** de altădată. Şi este adevărat că N.D. Cocea tine să nu lipsesc nici eu din comitetul de direcţie. Dar ce este

poate mai însemnat este că Constantin Stere - cea mai puternică şi mai bogată personalitate culturală românească a vremei - a primit să stea în fruntea noastră a celor trei, vechii lui colaboratori de la ***Viaţa românească.***

Nu ştiu ce va fi să iasă din această reîntâlnire, după atâţia ani de despărţire. Mulţi dintre cei cari au auzit despre resurecţiunea ***Chemării*** se arată miraţi, intrigaţi, ba chiar indispuşi... Ce vor să facă azi, în anul 1934, aceşti camarazi literari, toţi debutanţi, la sfârşitul veacului trecut?...

întrucât mă priveşte, eu vă mărturisesc că sunt robit de frumuseţea simbolului: Nu este lucru prea frecvent, ca nişte prieteni de entuziasm literar - revărsat în ziare şi în reviste apuse, unele întru slavă - să se regăsească după câteva decenii, încă destul de tineri, încă destul de rezistenţi sufleteşte, pentru realizarea unei publicaţii comune!

Mă interesează, în primul loc, perseverenţa acestei legături morale, în ciuda vieţii care desparte şi îndepărtează, în ciuda împrejurărilor cari se prefac în munţi separatori, şi a inimii care se preface în mlaştină sau în gheţar.

Cine cunoaşte căile noastre literare, vijeliile şi vicisitudinile vieţii noastre, tendinţele şi afirmările - atât de diverse - ale idealismului nostru, va aştepta curios (poate şi binevoitor) apariţia ***Chemării*** redivive.

O spun de mai înainte: Vom fi mai departe - deşi cot la cot în coloanele acestei reviste - tot atât de feluriţi şi de antagonici, precum ne-am stabilizat... de când ne-am pomenit. Ciudăţenia cea mare a tovărăşiei noastre a fost că de la început n-am semănat unul cu altul. Reîntâlnindu-ne acum, între cincizeci şi şaizeci de ani, vom fi, evident, aceleaşi fracţiuni, rebele şi neaduse la acelaşi numitor.

Vom întinde, coloană lângă coloană, gândurile şi aspiraţiile noastre - de multe ori antipodice - vom cinsti mai departe buna prietenie, care ne leagă, şi într-o zi, poate răsturnaţi de realitate, ne vom strânge mâinile, ultima oară, la pragul redacţiei evacuate.

Ambiţia mea este şi va fi de-a pururi ca această camaraderie să reziste cu bine ispitei celei noi ce o ridică în faţă. Aş dori să dăm o pildă (am dat-o cu succes până acum) tinerilor noştri confraţi întru aspiraţii literare şi frământări extenuate.

între bunurile acestei vieţi este, după părerea foarte multora, în cap cu Cicero, şi prietenia. Poate că în aceste ultime zile, nu ne mai

este dat să vedem şi să admirăm acest sentiment propriu epocilor şi societăţilor de vânjoasă consistenţă şi de garantată longevitate.

Arghezi, Cocea şi eu (Stere e maestrul nostru şi mai presus de noi) voim să menţinem, în vasta şi dizolvanta ambianţă a acestor zile fără prietenie, paradoxul unei prietenii arhaice şi rezistente.

Cocea va alerga înainte, în stadionul lui de pamfletar şi de răscolitor de patimi sociale. Va fi cutezător, denunţător şi justiţiar - cu verva-i mereu tânără şi cu torentele prozei lui de-a pururi clare.

Arghezi va clădi mai departe admirabilul său univers verbal şi patrudimensional. Căci mi se pare - ca şi dv. că într-adevăr Arghezi a adăugat lumii noastre literare realizate un fel de a patra dimensiune, a bogăţiei, a neprevăzutului şi a magiei grafice.

La fel şi eu. Cu totul altfel decât aceşti excelenţi prieteni, voi stărui să fac exegeza întâmplărilor de altădată, de ieri şi de astăzi, şi să regăsesc, constant, sub forme şi sub puzderii, sub simboluri şi ape mari, numele Dumnezeului inefabil şi problema Redempţiunii.

Recunosc că această totală nepotrivire dintre noi, dacă a putut, odinioară, să fie desfătătoare pentru amfiteatrul literar, azi poate să fie regretabilă, şi aşa este chiar, pentru mine, uneori.

Dar nu putem să clintim nimic din loc. Am rămas aşa precum eram, când ne-am întâlnit şi ne-am întovărăşit, în secolul celălalt: inegali, diverşi, neconcilianţi, în temperamente şi în convingeri.

întreprindem a treia sau a patra oară acest lucru cutezător şi rar: Să punem pe picioare o publicaţie literară cu convingerea că amiciţia dintre noi va da publicului viaţă, avânt şi poate chiar oarecare tainică unitate de directivă generală.

Nu este absolut sigur că vom cădea cu totul de acord şide la bun început. ***Viaţa socială, Facla, Cronica, Chemarea*** s-au menţinut şi au parcurs căi cu frumos kilometraj.

Şi dacă nu vom izbuti?... Aceasta nu înseamnă că îndărătnica noastră libertate şi incapacitate de a ne face concesiuni au biruit şi au pus capăt silinţelor noastre.

Cât despre formula acestui insucces, pe care nu-1 dorim, ea este gata de mult:

„Racu, broasca şi o ştiucă
într-o zi s-au apucat
De pe mal, în iaz, s-aducă
Un sac, cu grâu încărcat..."

IERI-ALALTĂIERI ŞI AZI

Totuşi era prin anii 1906-1907... Eram la Cernăuţi şi pregăteam doctoratul întâi în Teologie. Atunci m-am întâlnit cu revista ***Viaţa românească,*** în prima ei tinereţe.

O citeam în biblioteca Societăţii studenţilor teologi, într-o atmosferă de dor şi de tensiune sufletească, proprie acelor zile pe veci apuse. Citeam cu încordare cărţile mele de teologie, eram student bătrân (pe lângă ceilalţi camarazi) şi nu mă gândeam deloc că într-o zi voi fi colaboratorul ***Vieţii româneşti.***

Debutasem în literatura juvenilă şi impacientă cu 10 ani mai înainte, anume în anul 1896, la ziarul ***Liga ortodoxă*** şi la ***Adevărul ilustrat...*** Dar trecuse vremea, mă încredinţasem că mai întâi de toate trebuie să învăţ carte - multă carte - şi pe urmă să văd ce am de spus altora. în aceste dispoziţii sufleteşti, am mai aşteptat încă vreo trei ani, până ce, în 1909, am fost doctor în Teologie.

După un an de zile, am scris: ***De la noi, la Cladova.*** Cu nuvela aceasta am câştigat statornic luarea-aminte şi bunele convingeri ale celui ce era să fie de atunci încoace definitivul meu amic G. Ibrăileanu.

în anul 1910, am scris, în ***Viaţa socială,*** număr după număr, o duzină de nuvele. Amicii mei viitori de la Iaşi, în frunte cu G. Ibrăileanu, mă urmăreau cu conţinută simpatie. De la un timp, m-au făcut să înţeleg că sunt bucuroşi să ne întâlnim şi să vorbim. Dr. N. Lupu a fost acela care a hotărât ceasul întâlnirii noastre.

Poate că nu este întâia oară când rechem aceste întâmplări vechi de un sfert de veac, dar mireasma amintirii e aceeaşi: persistentă şi dezmierdătoare.

Am intrat, într-o seară de toamnă, în redacţia ***Vieţii româneşti,*** ducând în mână uşorul meu bagaj: o mică valiză neagră. Am întrebat:

- Cine dintre dv. este d. Ibrăileanu?

Un chip serios, oriental autentic, încadrat de barbă neagră arămie, a venit către mine...

Cred că m-am gândit, în mintea mea: „Iată un principe răsăritean..."

Ibrăileanu, însă, s-a gândit precis (mi-a spus-o mai târziu), judecând, între altele, şi după valiza mea: „Trebuie să fie un sculptor italian, care-şi desface statuetele... Şi le poartă în valiză..."

Din ziua aceea, familia intelectuală a ***Vieţii româneşti*** a avut încă un aderent şi, mai târziu, revista încă un colaborator...

Am publicat în revista ieşeană: ***La Vulturi!, Gratie şi Palamon, Scrisori către Simforoza, Crinii, Printre tomuri brăcuite, Caligraful Terţiu, O stea prin fereastra lui Manolaş...*** şi încă un vraf de articole şi de schiţe, de nuvele şi de reverii.

Cu drept cuvânt, când se face numărătoarea scriitorilor noştri şi sunt repartizaţi pe familii, eu stau alături de amicii de la ***Viaţa românească.***

Dar toate aceste amintiri şi realizări ale trecutului duc cu ele, devale, ca pe albia unei ape mari, şi destule păreri de rău şi nemângâierea multor gânduri neizbândite... Revista ieşeană, cu silinţe eroice, stă şi astăzi în picioare. Dar noi, colaboratorii de acum un sfert de veac, am îmbătrânit şi ne-am risipit, ca să nu mai vorbesc de aceia care au fost rechemaţi din cariera lor pământească...

Constantin Stere, G. Ibrăileanu, D. D. Pătrăşcanu, Arghezi, Codreanu, Topîrceanu şi ceilalţi, mai tineri... am fi putut să fim mai devotaţi revistei noastre şi să n-o părăsim atât de lungă vreme.

Ce bine ar prinde, în bazarul gălăgios al literaturii zilelor noastre, autoritatea şi silueta de sultan ale lui Ibrăileanu!

Cred că alţii, înaintea mea, au observat şi au subliniat ca un grav cusur al ceasului nostru literar, deficienţa unei burse a valorilor literare. Azi, când începem să discutăm cum este mai bine să trăim: cu ordine sau de capul nostru, cu strânsă interdependenţă sau cu totală descentralizare, nu ne-ar fi stricat ordinea superioară, în cele literare, a unui cap estetic, nu prea dogmatic, dar cu impunătoare puteri de bună alegere şi de direcţiune.

LĂUTARII DIN COPILĂRIE

Am vorbit despre ei adeseori. I-am rechemat cu dor în câteva din nuvelele mele şi-i simt necontenit vii în amintirea mea, îndată ce adie până la mine o baladă bătrânească sau o horă.

Mură lăutarul din nuvela mea ***Copca rădvanului*** este fâlfâirea neagră sau tragică a unui diblar de-abia adolescent de prin părţile unde am văzut lumina soarelui. Ije Cloancă, din nuvela cu acelaşi nume apărută întâia oară în revista ***Viaţa românească,*** este copia unui ţigan cântăreţ, urât şi schilod, coborât la noi din ţiganii de prin Ardeal.

Lăutarul Vasile, din romanul meu ***Papucii lui Mahmud,*** este fratele multor feţe arămii şi meştere la arcuş, pe care le-am întâlnit, o viaţă întreagă, prin târguri, pe la sate şi prin iarmaroace. Tilincă, din romanul meu ***La răspântie de veacuri,*** este capul unei bande de lăutari, parte ţigani, parte maghiari, pe care am ascultat-o şi am urmărit-o, acum vreo treizeci de ani, sub umbrarul unui restaurant, în aer liber, prin dreptul fostului maidan Duca.

Vioara lui Hugolin, din volumul meu ***Caligraful Terţiu,*** este un vis cules după război, pe malurile Dunării, mai sus de Budapesta, acolo unde trufaşul castel Vişegrad, spintecat şi răpus, apleacă inima spre vis şi spre înţelepciunea Eclesiastului.

Dar aceşti lăutari şi aceste fapte ale vioarei sunt numai ceea ce am putut să evoc şi să prefac în monedă literară, din zăcămintele mele de amintire şi de încântare.

Adevăratul Vasile Lăutarul, pe care l-am slăvit, în copilăria mea, era un ţigan mărunt, plăpând la trup şi cu mâini subţiri, care nu locuia la noi în sat, dar venea cel puţin o dată pe an, la ziua tatei, adică la Sf. Nicolae.

Tatăl meu - Dumnezeu să-1 odihnească! - se numeşte în ***Papucii lui Mahmud'.*** Nicolache Piua-Petri. Am spus acolo câtă patimă exagerată, câtă generozitate risipitoare, pentru ţigani şi pentru muzica lor, câtă vrajă aducătoare de primejdii turna în sufletu-i vioara cu patru coarde.

Am crescut în preajma acestei mari pasiuni pentru dorul pus pe diblă, pentru vitejiile din bătrâni, istorisite în croncănitul cobzei şi pentru dulcea jale a naiului. In cele trei zile cât stătea Vasile cu taraful lui la noi la curte, mă culcam în doinele lui Vasile şi mă sculam în urările lui de dimineaţă.

De atunci, mi-a rămas, copilăreşte, la inimă, cântecul celor ce păzesc, până în zori, izvoarele Drăgăşanilor:

„Frunză verde maghiran,
mă căznesc de peste-un an
să fac pelinul zahăr,
şi pelinul: tot amar!

Pelin beau, pelin mănânc;
seara, pe pelin mă culc;
dimineaţa, când mă scol,
cu pelin pe ochi mă spăl!..."

Dar Vasile Lăutarul (un adevărat personaj!... Cântase la nunta părinților mei...) era o apariție de zile mari. La noi, în sat, era o pereche de lăutari de tăvăleală, chemați la toate nunțile şi nelipsiți, duminică, de la horă. Cum îl chema pe cel cu vioara, nu mai ştiu... Cel cu cobza se numea, între noi, Posmac țiganul. Acesta era vistiernicul cântărilor, poetul baladelor şi (cred azi) colaboratorul vechilor trubaduri populari, acolo unde legenda era sfâşiată sau nu-i plăcea lui Posmac. Posmac improviza!

De câte ori, la nunțile din sat, nu m-am strecurat şi eu în patul sau sub patului cu porumb, ca să fiu mai aproape de fermecătorul Posmac şi să ascult ***Mănăstirea Argeşului, Miu Haiducu, Iancu Jianu*** şi alte povestiri care mergeau la inimă!

Posmac îmi părea, în opoziție cu Vasile, un modernist, dacă nu chiar un răzvrătit. Era gras şi păros ca un urs, avea o voce bărbătească şi adâncă şi - fapt izbitor - avea părul tuns şi țepos.

Vasile era mlădiu, ceremonios, dulce la viers şi respectuos de tipic... Şi dovada cea mai curioasă este că Vasile Lăutarul purta părul lung şi împletit într-o coadă, întocmai ca preacucernicii noştri părinți, preoții Mihail şi Atanasie!

într-o zi - am uitat cu totul prin ce împrejurări - în locul lăutarului bătrân, tovarăşul lui Posmac, ne-a venit un lăutar tinerel, poate nici măcar chemat la recrutare.

îl chema Costică!... Nume scump, nume de la oraş, nume subjugator şi dătător de visuri!.. N-am mai spus (fiindcă am spus-o cu prisosință în ***Papucii lui Mahmud),*** că satul nostru avea o puternică anexă țigănească. Dar țiganii noştri, care erau de toate, nu erau şi lăutari!... De-abia o pereche de lăutari la un cătun întreg de visători şi de artişti, e prea puțin... Pentru aceea Costică - noul-venit - pornise din alte şatre țigăneşti şi făcea atâta vâlvă cu numele lui şi cu cântecele lui. Afară de cântecul:

„Hai, Ileano, la Severin,
să ținem calea la trin..."

afară de:

„Pe secții şi pe plutoane,
mă rog, dom'le căpitane,
să-mi dai drumul din cazarmă
să mă duc la maica-n țară..."

(Costică zicea: pe ***sixi*** şi pe plutoane...)
acest cântăreț mai spunea cu foc un alt cântec...

Era operă proprie, sau făcea parte din repertoriul teleormănean, nu ştiu deloc... Costică îl cânta din băierile inimii:

„Fir-ar ceasu-afurisit
şi osu mărturisit
cui m-a-nvățat de-am iubit!
C-am fost mic şi n-am ştiut
şi m-am silit de-am iubit!..."

DUPĂ EXODUL LUI G. IBRĂILEANU

Când vorbeşti de cel ce a plecat, trebuie să vorbeşti, vrând-nevrând, de tine, arhivarul atâtor amintiri... L-am cunoscut personal pe Ibrăileanu numai acum un sfert de veac. Dar ştiam multe despre el, încă de pe la 1894-1895, de pe vremea războiului literar dus în jurul citadelelor: ***„artă pentru artă"*** şi ***„artă tendențioasă".***

L-am cunoscut în Iaşi, în redacția revistei ***Viața românească...*** Aveam într-o mână o geantă de călătorie şi în cealaltă o scrisoare din partea doctorului Nicolae Lupu...

- Cine dintre dumneavoastră este domnul Ibrăileanu?...

S-a sculat cineva, de la o masă lungă, care ocupa aproape toată redacția, şi s-a apropiat de mine.

îl văd şi acum: înalt, cu părul rebel, cu barbă orientală, domol şi măreț în chip firesc... însă nota înalt specifică a figurii lui erau ochii - bruni, languroşi, apropiați, ca şi foarte depărtați, plini de dolentă bunătate şi luminând la pragul unor vistierii sufleteşti pe cari le iubeai dintr-o dată.

Sunt oameni cari poartă în ochi, fără nici o putință de amăgire, tot adevărul personalității lor.

Ibrăileanu s-a apropiat de mine cu o bănuială curioasă: „Trebuie să fie un italian vânzător de statuete... Şi le-a adus în geanta pe care o ține în mână!"...

După un ceas, două, de convorbire, eram frați sufleteşti, ca de când lumea. Ibrăileanu mă urmărise în ***Viața socială*** şi mă chema

acum între colaboratorii ***Vieţii româneşti,*** încrezători în steaua mea şi girant irevocabil al literaturii mele viitoare.

Este unul dintre cei dintâi scriitori şi critici ai noştri care a făcut pentru mine ceva analog cu garanţia dată de Barnaba, pentru Pavel din Tars, faţă de colegiul apostolic.

Prietenia mea cu Ibrăileanu, din punct de vedere al întâlnirilor pământeşti, a fost foarte redusă. Ne-am văzut, am stat de vorbă şi am lucrat la aceeaşi revistă de-abia câţiva ani. E adevărat, însă, că au fost cei mai frumoşi ani din militantismul meu literar... Am mai spus şi altă dată aceste lucruri şi colecţia ***Vieţii româneşti*** poate să mărturisească, din colbul ei prea fericit, ce-a fost şi cum a fost pe atunci.

Anii 1916-1919, anii războiului nostru, au spintecat cerul şi pământul... Este o prăpastie pe care nu putem s-o mai tăgăduim... O lume întreagă s-a prăbuşit în ea şi - ca din abisurile ***Apocalipsei -*** o altă lume a ieşit, la lumina soarelui... Ibrăileanu, dumneata, eu şi mulţi alţii... am rămas şi suntem nişte dihănii antedeluviene... Ibrăileanu şi-a dat seama de aceasta, cel dintâi şi mai ager decât noi toţi.

M-am întâlnit, după război, o singură dată cu Ibrăileanu, fiindcă ori de câte ori încercam să ajung până la el, nu izbuteam. Era - precum ştiţi - o fiinţă nocturnă. L-am întâlnit atunci, într-o seară, la revista ***Viaţa românească,*** în al doilea local al ei. Era de faţă şi fratele Ionel Teodoreanu. Am vorbit mult şi sufleteşte. Era - cum a şi fost - un rămas bun, între noi, de aici de pe pământ.

Iată un suflet care a lăsat în sufletul meu, în puţinele noastre ceasuri de contact, numai farmec, numai armonie şi încântare. Nici un fior de nemulţumire, de amărăciune sau de ciudă! Privirea ochilor lui Ibrăileanu şi vorba lui erau molcome, odihnitoare, catifelate şi scumpe, ca pajiştea covoarelor persane, ca mătăsurile şi ca şiragurile de perle din marile bazare, unde, poate, erau stăpâni, odată, strămoşii lui!...

Dar, cu toate acestea, frunte către frunte, în căpriori şi în temelie, eram cu totul antagonici. Ibrăileanu era un adept al evoluţionismului. Un spirit care căuta de-a pururi, în univers şi în pustia de inimă, un răspuns de-a pururi inarticulat şi haotic. Cineva care, greşit încredinţat că, la fântâna lui Iacob, au secat izvoarele milenare, umblă şi răscoleşte tot pământul, cu urciorul uscat şi cu limba friptjî de sete.

Fireşte, niciodată nu vorbeam cu Ibrăileanu despre aceste lucruri...ne uitam unul la altul, miraţi, amicali şi indulgenţi, ca doi tovarăşi din aceeaşi menajerie: o girafa şi o cămilă. Dar dincolo de această iremediabilă nepotrivire, ne simţeam prieteni şi legaţi pe temelia nu ştiu cărei siguranţe mai tare decât moartea: ***nu puteam să ne înşelăm şi nu puteam să ne vindem unul pe altul!***

Era în fiinţa lui şubredă, în capul lui de paradoxal Abdul-Hamid umanizat şi amabil, în ochii lui pasionaţi şi dulci: suprema garanţie dintre om şi om: bunătatea coborâtă din ceruri şi - la atâţia dintre noi! - strâmt, sărăcăcios şi dureros găzduită.

Ibrăileanu a fost un om bun. Ciudăţeniile lui de mai târziu, supărările lui foarte rare, sărmanele lui impaciente (cunoscute admirabilei şi sfintei femei care a fost soţia sa) mi se păreau numai variante neizbutite şi greşite, la oda bunătăţii pure, pe care o cânta întreaga personalitate a neuitatului meu prieten.

Era pentru mine un patriarh civil. Dar un patriarh bizar, care se despărţise de familia noastră, a celor ce stăpâneam Canaanul spiritualităţii creştine, şi se răzleţise prin părţile Tirului şi ale Sidonului...

Aştept cu încredere. Ibrăileanu a intrat acum în definitivul şi eternul Canaan, îl voi recunoaşte de pe bunătatea Iui.

REVERIE DE PAŞTE

Visăm întotdeauna la „trecuta vreme bună". Ceea ce a fost revine în cugetul nostru, sub curcubeul vrajei şi al nostalgiei. Analiştii subtili ai fenomenelor noastre sufleteşti pretind şi dovedesc că ne-nşelăm, că suntem amăgiţii unui miragiu... Poate că ştiu ce spun. Dar şi noi ştim ce spunem când ne simţim inima plină de frumuseţea trecutului şi-am vrea să-1 mai trăim o dată.

Suntem în preajma supremei sărbători a creştinităţii şi din depărtarea dornică şi indecisă a zilelor copilăriei, cresc peste noi, cei de azi, pădurea cu poveşti şi umbra serilor de denie... Am pomenit sărbătoarea învierii Domnului, în biserică rurală, între închinători nevinovaţi şi într-o unanimitate, la care pare că participau şi codrul şi apele şi câmpia şi stelele.

Pastele sărbătorit la oraş mi se părea şi îmi pare şi azi stingherit şi luminat. Prin puterea împrejurărilor, oraşul e divers, plin de contraziceri, cacofonic şi babilonic. în satul umil şi omogen, toată lumea

merge la biserică, toată lumea vine acasă, după miezul nopții, purtând cu grijă lumânarea învierii; toată lumea e, după-amiază, la horă şi la ciocnit de ouă roşii.

*

Mai târziu, deasupra bisericuții din sat, am cunoscut şi am preamărit, în zi de Paşte, biserica din mănăstire... Amintiri depărtate şi apropiate se aşează, în pervazul fermecat, cu profunzimea de lumini şi cu adâncurile complicate ale unei catedrale uriaşe...

într-un an - peste care s-au aşezat zilele, întâmplările, cumpenele şi durerile altor treizeci de ani - am făcut o călătorie de o noapte întreagă şi am ajuns în faptul dimineții, la picioarele unor dealuri păduroase, între rețelele a două ape mari. Pe drum de țară, am continuat călătoria mea şi m-am apropiat de împărăția bradului. Era în Sâmbăta Paştelui şi iarna fusese blajină.

Fagii, cornii şi porumbarii erau plini de frunză tânără şi de floare. Soarele revărsa, din cerul fară nouri, fântâni de energie luminoasă şi caldă. Un alean dulce până la robirea inimei, o mângâiere pentru toată făptura pământească şi o pregătire universală pentru învierea de a doua zi: adiau şi pluteau pretutindeni, îşi făceau cuib ferice în pieptul meu.

Am fost seara la slujba cea mare. Eram în străveche şi voievodală mănăstire. Câțiva mireni care ne-am găsit acolo, aduşi de taina împrejurărilor, ne-am făcut drum sfios, printre umbrele negre ale celor închinați pe toată viața, liniştei şi rugăciunii. Cine poate să spună încântarea ceasurilor noastre, petrecute în casa Domnului, atunci când citirile şi melodiile sacre, trec ca nişte unde cristaline pe albia nevinovată, săpată în anii noştri cei mai fragezi?... A crede în Dumnezeu şi a-l iubi, însemnează, în bună parte, a fi făptura proaspătă şi uimită, fermecată şi fericită, care se ținea odinioară, în sfântul locaş, de rochia mamei sau de mâna bunicăi.

Când am ieşit afară din biserica ctitorilor voievozi, aripile nopții şi ale codrilor de brad au trecut reci şi licăritoare de luceferi peste fruntea gândurilor şi a cucerniciei mele. Dacă am putea să rămânem în această cetate a supremei înțelepciuni, în tot restul vieții noastre!...

Dar poruncile Celui slăvit în cântările învierei erau altele. După alți câțiva ani am ajuns - plin de ambiții naive şi lipsit de orice so-

coteli practice - să serbez Sfintele Paşte, în mijlocul românilor bucovineni, pe vremea când mândra Bucovină era trecută în foaia moşiilor habsburgice.

în Cernăuți - agățați pe dealuri şi cu risipire pe țărmurile Prutului - am stăruit şi am aşteptat, am învățat şi am încondeiat ghioci şi visuri, pe sub teii cari văzuseră pe şcolarul Mihai Eminovici.

Şi viața a grămădit an după an, Paşte după Paşte. Deziluziile au sporit. Firul cel minunat s-a tot deşirat şi se deşiră după ghemul cel tainic cu care fiecare venim, în sân, pe lumea aceasta.

Departe de toate prevederile mele, dar în negrăită legătură cu dorul meu creştin, sfânta sărbătoare a învierii m-a aflat, acum 4-5 ani, la Mormântul Domnului, între zidurile Cetății Sfinte. A fost îndeplinirea cea mai scumpă şi diamantul cel mai curat al visului vieții mele!

La picioarele sacrelor coline, pe cari le strâng în centură milenară zidurile refăcute după fiecare catastrofă, am visat, m-am rugat şi am împletit lungi ghirlande pascale. Unde am putea, mai nimerit şi mai sufleteşte, să adunăm florile credinței şi ale visului, dacă nu acolo unde grădina lui Iosif Arimateanul şi se ridică lemnul Sfintei Cruci, binecuvântat să se înmulțească şi să acopere tot pământul cu dumbrăvile bisericii creştine!

Şi acum, în preziua Pastelor aşteptate, iată că o poruncă nouă mă trimite departe, dincolo de altarele şi de meleagurile mele, spre dealuri cu măslini şi cu dafini, spre cetăți şi catedrale, înălțate la Soare-Apune.

Am ridicat în spate sacul pribeagului, am binecuvântat pe Dumnezeul marilor călători Iacov şi Pavel şi am pornit în faptul dimineții.

N-am nici o grijă!... Seara, ca ucenicii din Emaus, sau la revărsatul zorilor, ca Femeile Mironosițe, îl voi vedea şi eu! Căci slava Lui a umplut tot pământul şi lumina ieşită din coastele Golgotei s-a prefăcut în miriade de constelații!

ÎNTR-O SEARĂ DE MAI

Venisem în Iaşi şi, ca de obicei, primul meu drum a fost către redacția revistei ***Viața românească.*** Era prin anii fericiți, 1911-1912... mai-nainte de începerea războiului balcanic. Ibrăileanu, în vremea aceea, se arăta aproape regulat, la redacția revistei, cam pe la vecernie.

Viața românească era nu numai farul literar și cultural al Moldovei, dar al țării întregi. Toată elita cărturărească a poporului nostru citea și prețuia revista ieșeană.

La redacție, în fiecare seară, erau ședințe aproape academice. Am văzut, Ia aceste ședințe, pe Stere, pe dr. Cazacu, pedr. Mironescu, pe numeroșii și totdeauna simpaticii Botezi, pe Mihail Carp, pe Mihail Codreanu, pe Mihail Sadoveanu, pe Calistrat Hogaș, pe marele învățat Philippide, poate și pe Gheorghe din Moldova... pe Gh. Topîrceanu și pe M. Sevastos și încă 10-15 colaboratori și prieteni ai revistei.

în acea depărtată seară de mai, nu știu cine a propus să ridicăm ședința și s-o prefacem într-o plimbare la grădina Copou. Cu Ibrăileanu în frunte, am pornit spre această grădină, mult mai bogată în subjugătoare amintiri decât în stufișuri și în răzoare cu flori. Ca și în grădina Vârnav din Botoșani, în grădina Copoului trăiește - cât vor trăi dealul Copoului și poezia românească - pătrunzătoarea și suava melancolie eminesciană.

Dacă nu uit pe vreunul dintre tovarăși, erau cu noi: Mihail Carp, Mihail Codreanu, Topîrceanu și Sevastos... Era și Demostene Botez?... Poate că nici el nu mai ține minte...

Ibrăileanu era tot atât de interesant, și ca profesor, pe catedră (ori în redacție), și ca maestru peripatetic. Am străbătut, întrebând, discutând, trecând din subiect în subiect, aleele și umbrele lungi ale grădinii și am ieșit, de sub coroana copacilor, pe sprânceana dealului, acolo unde se arată, în lumina crudă a soarelui, sau în desfoierea bujorilor amurgului, larga vale a lașului... Pe dealul Galata, iar mai în fund, pe dealul Cetățuia,cele două biserici domnești se arătau atunci - hieratice și dalbe - ca niște sfinte chivote de argint.

Din linia lungă și atât de capricioasă, care urmărea în amurg profilul vechii Capitale, proeminau, cu stele în crucile turlelor, numeroase sfinte locașuri. Mitropolia singură părea un monolit, care frângea cutezător acalmia perspectivei și aduna umbra într-o lăture. Orașul se topea în frumusețea serii și în numeroasele grădini cu liliac în floare.

Era pentru mine un ceas nespus de scump, să privesc, alături de gândurile și de reveria lui Ibrăileanu, măreața revărsare a văilor și a dealurilor Iașilor, la acest hotar indecis dintre comorile mărgeanului în scădere și amfiteatrul ametistei vesperale.

Am revenit printre copacii din jurul teiului lui Eminescu și am început să le stabilim familia.... Ce este ăsta? Un arțar... Dar ăsta? Un sânger... Dar ăsta? Un frasin... Eram cel mai tare dintre participanții acelei plimbări neuitate și nu era de mirare fiindcă, pe vremea aceea, ca procuror bisericesc, băteam multe drumuri prin codrii și pe plaiurile țării...

Mi-a rămas luminoasă și scumpă-în cadrul ei unic-plimbarea din acea seară de mai. Mai târziu, prin legi sufletești pe care credem că le ghicim, am substituit: în locul unui suflet, suflul armonios și miresmat al acelei seri de mai... L-am rechemat pe omul de înaltă noblețe sufletească și de iluminată inteligență, care era Ibrăileanu, cu cifrul incomparabilei seri trăite, printre boschetele de liliac din grădina Copoului.

Acel minunat cer de seară, boltit fără nouri și fără alte semne decât mănăstirile voievodale ridicate pe dealuri, mi-a înfățișat din seara aceea, mereu, înaintea ochilor amintirii, spiritul lucid, iubitor de frumusețe și de umanitate al lui Ibrăileanu.

Era, în duhul lui - mai presus de orice - farmecul păcii care pogoară peste lume, mai-nainte de aprinderea luceafărului... Era, în misterul său sufletesc, ceva din dulcea capitulare a zilei și din presimțirea extazului de argint al lunii regine... Era, în firea lui bogată, de oriental, împins încoace spre Occident, și tihna călătorului din caravane și rămășița nu știu căror clocotiri ancestrale. Mie mi-a fost dat să cunosc în Ibrăileanu mai mult pe moștenitorul păcii orientale și pe adună torul de mărgăritare, decât pe disputătorul aprig și pe teoreticianul poporanist... Trecuseră mulți ani de la polemica dintre ***Vieața*** și ***Evenimentul...*** Socialiștii puri mai rămăseseră numai câțiva, în jurul lui Dobrogeanu-Gherea. Oratorii pe cari îi admiram eu, elev de liceu, la tribuna din sala Sotir, se risipiseră și ridicaseră, în cap cu C. Stere, altarul ***Vieții românești***

Ibrăileanu, pe care l-am cunoscut și l-am iubit, era intim ipostaziat în seara aceea de coral și de ametistă, care transfigura colinele lașului și adăsta, înfiorată, să se ridice dinspre șesul Prutului, luna nopților de mai.

Neuitatul meu prieten - copil al veacului trecut și iremediabil ucenic al doctrinelor pozitiviste - era totuși un necondiționat admirator al lui Anatole France, poate pentru acea rază fină și violetă, de scepticism, din cerul operei marelui francez...

Ibrăileanu a ajuns astăzi la certitudine!

PE GIANICOLO, ÎNTR-O DIMINEAȚĂ DE AUGUST

Iată încă o dimineață, în care, deșteptându-mă, înțeleg că sunt tot în Roma, că din fereastra mea pot să întrevăd scara rotundă din jurul absidei Sântei Maria Maggiore și că o mie de monumente sunt la îndemâna privirii mele!... Astăzi, mă duc pe Monte-Gianicolo să privesc, de pe vasta terasă din fața statuii lui Garibaldi, Roma scăldată în soare.

Dar, tot timpul până acolo, ar fi să-1 fac într-un an de zile, dacă, robit de admirație, aș poposi din loc în loc și aș căuta să urmăresc firul istoric al atâtor basilici și trofee! Pe drumul meu (sau aproape de el) notez: Santa Maria Maggiore, S. Martino ai Monti, S. Pietro in Vincoli, Termenele lui Traian, columnele Templului Venerei și Romei, Coloseul, Arcul lui Constantin, Palatinul (acest enorm și complex mauzoleu al gloriei imperiale), Circul Maxim... cele două temple de lângă Tibru, al Vestei și al Fortunei, și apoi, dincolo în Transtevere, atâtea monumente și altare...

în Piazza Aurelia se deschide aleea umbrită de platani care conduce Ia Monumentul Iui Garibaldi. în stânga aleei, se desfășoară pantele și grădinile cu pini ale Vilei Doria-Pamphili; în dreapta ei, începe să se arate, printre culise de boschete, panorama Romei.

în primul loc, impunătorul monument al lui Giuseppe Garibaldi!... Această mândră înălțime, această nobilă prestanță a focosului cal de bronz, și mai presus de toate: această maiestoasă și calmă atitudine a învingătorului de la Calatafimi și de la Dijon înfioară de admirație pe privitor și readună în fața minții lui fabuloasele etape ale vieții viteazului general! Prin atâtea bătălii câștigate, prin atâtea nemuritoare fapte patriotice, Garibaldi a crescut și stă azi, deasupra Romei, pe această augustă treaptă de arhanghel tutelar!

în jurul monumentului, la distanțe potrivite, țin streajă și împodobesc platoul: pini, palmieri, și mai departe masivul verde al vilei Lante. Busturile albe ale eroilor din falanga garibaldiană, printre cetele copiilor zburdalnici, amestecă pentru ochiul înțelegător, consacrarea trecutului cu nădejdiile viitorului.

Mă opresc la balustrada care mărginește terasa și stabilesc că priveliștea din fața mea se coprinde între punctul Rocca di Papa, înfipt în zare, spre sud-est și Monte Mario, în spre nord-vest. Scara de arboret, de viță, de terasele cu legume, de acoperișuri și de străzi - de sub puternicul parapet care strânge pieptul Gianicolului - vine între Ponte

Sisto și Ponte Giuseppe Mazzini, amândouă unite printr-o coamă de platani de către Tibrul invizibil în albia-i cu maluri de granit.

Dar lumina acestei dimineți de august se cerne printr-o atmosferă ușor încetată, care adună deasupra Romei aburii celor două mări, de răsărit și de la apus, și preface munții din zare în siluete fără consistență. Munții Albani sunt numai un contur. Munții Sabini sunt aproape șterși. în această mare cu valuri pietrificate a Romei arhitectonice încep să recunosc câteva frunți caracteristice:

Iată mai întâi fruntea basilicei San Giovanni în Lateran - un fel de Golgoîă deasupra Romei - poate cea dintâi biserică apărată în Roma, la lumina soarelui, după îngropatele altare din Catacombe. Numele ei era odinioară „Basilica Constantiniana". Cutremurele de pământ și incendiile au încercat-o de mai multe ori, dar după fiecare lovitură s-a ridicat mai puternică. Zece papi au refacuî-o, au sporit-o și au glorificat-o. Cinci mari concilii bisericești au înscris definitiv numele ei în analele creștini tații.

Insulă glorioasă, coamă de verdeață și de amintiri imperiale, se impune privirii Palatinul. Tot ce-a mai rămas din palatele primilor Cezari zace îngropat sub Grădinile Farnesiene. Palatul Flaviilor ne mai dă doar visul nimicitei lui splendori. Celelalte palate, care priveau odinioară spre Circul Maxim sunt schelete de cărămidă și de piatră.

O masă uriașă, mohorâtă și pătrată, care, din punctul de unde privesc eu, se ridică aproape. în spatele Palatinului, arată că acolo au fost Termele lui Caracalla. Un templu întreg!... (ridicat în acele vremuri antropolatre, mai mult decât idolatre) trupului nud, plăcerilor balneare și priveliștilor palestrei. Răzbunare semnificativă, ironie și a istoriei și a lui Dumnezeu: una din sălile subterane ale acestui templu al deșertăciunii omenești era să fie prefăcut, mai târziu, în templul lui Mithra, zeul virtuții și al luminii!

Iată, deasupra grădinilor Palatinului, turnul ușor de recunoscut al Capitolului, păzind, deopotrivă, amintirile gloriei păgâne și altarele pietății creștine. Coloseul se ascunde cu totul, sau ochii mei nu pot să-1 distingă... Dar e dincolo de Forum Romanum. Ridicat de mâni omenești, de aci înainte, el va avea tot atâtea zile ca și Socrate.

Alăturea - paradoxal ca o clădire de omăt și de blocuri de gheață, pe această arșiță a lui august - umple inima Romei superbul monument al lui Victor Emmanuel II. Istorie și alegorie, patriotism și altar al jertfelor naționale, artă splendidă statuară, Unire, Libertate și apo-

teoză!... acest monument iradiant are un dublu focar simbolic: statua ecvestră a regelui Italiei Unite şi mormântul Soldatului Necunoscut.

Disting cupola Panteonului, templul lui Marcus Agrippa, zice-se singurul monument roman rămas până în zilele noastre, cu zidurile lui întregi şi cu acoperişul de la început. Veacurile creştine au făcut din el: „Santa Maria Rotonda". împăratul bizantin Phocas l-a dăruit papilor şi a rămas totdeauna în stăpânirea Bisericii. A fost şi este tezaur de preţioase oseminte.

Identific mai departe Palatul Quirinal - într-o vreme, reşedinţă de vară a papilor, operă la care au pus mâna, rând pe rând, Ponzio, Mascherino, Fontana şi alţii»

Dar când voi putea să identific atâtea cupole de biserici, atâtea sanctuare, din dreapta şi din stânga Panteonului, atâtea palate ale căror temelii, puse acum o mie şi două mii de ani, au susţinut, de-a lungul veacurilor, felurite înfăptuiri arhitectonice, dărâmate, schimbate, supraclădite, când în pas cu clepsidra înceată a timpului, când în uraganul năvălirilor şi al asediilor!

Pe Esquilin, se arată cupolele şi turnul bisericii Santa Maria Maggiore, zisă şi Basilica Liberiana, zisă şi Madona zăpezilor. Este una dintre cele cinci biserici patriarhale ale Romei şi cea mai mare dintre cele optzeci, închinate Sfintei Fecioare. Numeroşi papi (începând cu Papa Liberius din veacul al 4-lea şi până la Papa Benedict XIV din veacul al 18-lea) au iubit cu devotament acest sfânt locaş, l-au înzestrat cu comori de artă şi l-au adus la măreaţa lui înfăţişare actuală.

Din multele siluete care se înscriu, dincolo de Tibru, în clarul acestei dimineţi, mai recunosc turnurile Bisericii Regilor Franţei: Trinita de Monti şi conturul zvelt al Vilei Medicis, azi Academia Franceză de Arte Frumoase: cuibul aspiraţiilor şi al visurilor profesionale, zenitul ambiţiei tuturor tinerilor artişti francezi.

Apoi, iată bariera verde, neregulată şi lungă a grădinilor de pe Pincio, mascând celelalte cartiere ale Romei, dar lăsând libere amintirii mele: alei răcoroase, pajişti cu pini uriaşi şi un muzeu de statui... Aici erau odinioară grădinile lui Lucullus. Numele marelui Napoleon şi dovezile universalei lui purtări de grijă sunt înscrise în istoricul acestui parc. Iar numele, paşii, reveriile, extazul şi literatura pinciană a poeţilor din toată lumea, trecători pe aici, cine ar putea să le coordoneze!

Iată acum, dincoace de Tibru, Palatul Justiţiei, clădire modernă, dar prin proporţiile şi prin podoabele ei, vrednic moştenitor al tribunalelor imperiale adică al „basilicilor" secerate astăzi toate, ca o tristă mirişte de columne.

Iată colea, lângă Tibru, Castelul Sf. înger: mauzoleul lui Adrian şi al altor împăraţi de după el. Jumătate din istoria Romei medievale este legată de acest monument. Generalul bizantin Belizarie, întărindu-se aci, sfărâmă pe goţi şi pe vizigoţi. Timp de cinci sute de ani, tiranii Romei avură aci cuibul lor de acvile rapace şi răufăcătoare.

Ce vom mai spune despre toate celelalte mărețe clădiri moderne, sau ridicate pe temeliile altora mai vechi? Ce vom zice despre aceste largi artere de circulaţie - tăiate cu enorme sacrificii - în ţesătura prea strânsă a Romei de mai nainte - fie pentru cuvinte de folos public, fie pentru scopuri de estetică edilitară?

Şi toate acestea sunt numai risipite puncte de vedere şi de orientare, în această imensitate citadină, în care aproape trei mii de ani de istorie au îmbrăcat şi au dezbrăcat de atâtea ori cele Şapte Coline ale lui Romulus!

Dar Roma pe care o privesc eu de aici, de lângă Monumentul lui Garibaldi, nu este Roma întreagă! Dincolo de această statuă măreaţă (care simbolizează o viaţă eroică, un capitol din istoria Italiei, o concepţiune şi o lume!) dincolo de aceste perdele de chiparoşi şi de palmieri, dincolo de statua Anitei Garibaldi, de stejarul lui Torquato Tasso şi de Vila Barberini: este încă o Romă pe care nu pot s-o văd de aici!

O vede de sus Garibaldi! O vede neînfrânatul şi seninul viteaz! O priveşte biruitor şi mulţumit!

Şi noi - cari înconjurăm Tribunalul Istoriei, după mai mult decât o jumătate de veac de la divulgarea sentinţelor - noi suntem fericiţi să reconciliem, în sufletul nostru, cele două lumi, cele două Rome, cele două coline - Gianicolul şi Vaticanul - despărţite azi numai prin Vila Barberini!

Iluminat şi ca împins de la spate, pornesc pe „Passeggiata Margherita" şi ajung în dreptul stejarului lui Torquato Tasso... Din fostul circ al lui Neron, din mormântul sublimului Pescar Galileian, din temeliile puse în zilele împăratului Constantin, dar mai ales din insondabilul abis al Voinţelor Divine - se înalţă, în cerul de azur, minunea cea fără pereche pe pămint: San Pietro al lui Bramante, al lui Michelangelo şi al rai Bernini!...

în ***Evanghelia Sf*** *loan,* Mântuitorul rosteşte către Petru: „Amin, amin, grăiesc ţie, când erai mai tânăr, te încingeai tu singur şi te duceai unde voiai, dar când vei îmbătrâni vei întinde mâinile tale şi altul te va

mc'mge şi te va duce unde nu voieşti. Iar aceasta a spus-o arătând cu ce fel de moarte era să preamărească (Petru) pe Dumnezeu" ***(han*** 21,18).

Dumnezeiescul învăţător vedea, în viitor, pe apostolul său, martor, legat, în circul lui Neron, îl vedea răstignit şi glorificat! Atotştiutorul Stăpân vedea în secoli circul lui Neron - spălat de sângele impur şi de ororile păgânităţii, - prefăcându-se în acest munte sacru ale cărui o sută de izvoare - o sută de altare - izvorăsc lumii creştine şi vor izvorî până la Amin: mântuitorul Sânge de pe Golgota!

*

Oraţiu, poetul graţiilor pământeşti şi al înţelepciunii pacinice, contimporanul şi amicul lui Octavian August, a trăit şi a murit fără să bănuiască cum că, în zilele sale, fruntea lui Chronos s-a despicat în două! Oraţiu n-a ştiut că profeţia Sibilei s-a îndeplinit în anii trăiţi de el. Dar, admirator al împăratului August şi al operei lui politice, închinător al altarului Păcii şi poet-cetăţean, fericit că Roma este cununa unei împărăţii consolidate pe trei continente, el exclamă în poemul-psalm, în al său ***Carmen Saeculare:***

„Alme Sol, curru nitido diem qui
Promis et celas aliusque et idem
Nasceris, possis nihil urbe Roma
Visere majus!"*

Cu acest dor, cu această binecuvântare a inimii sale, Oraţiu, poet păgân, a fost să fie, prin Voinţa cea neprimitoare de cercetare a lui Dumnezeu, profet adevărat! lângă profetul celălalt, care descoperă dincolo de veacuri, Cerescul Ierusalim ***(Apocalipsa*** XXI-XXII).

CHILIA MEA DIN VALMONTONE

Valmontone. Departe, în Italia Centrală, între Munţii Albani şi Munţii Prenestini, pe artera de cale ferată Roma-Cassino-Neapole. Pe acolo cred că trecea odinioară Via Labicana, azi prefăcuta in

*** Soare bun ce ziua cu caru-ţi luciu**
O aduci şi-o iei şi eşti nou şi-acelaş
Când răsai, nimic mai măreţ ca Roma
Fie să nu vezi!
(Din traducerea d-lui Const. I. Niculescu.) ***(n.a.)***

ideală şosea asfaltată şi lucie ca oglinda. Valmontone este un sat spânzurat ca o ghirlandă de coastele unui masiv vulcanic. Deasupra, pe masivul teşit, dominează tot ţinutul vechiul castel Valmontone al familiei Doria-Pamphili.

Acum vreo cinci sute de ani era aci un cuib de vulturi. Stăpânii castelului aveau ostaşi, pe socoteala lor, depozite de arme, porţi de fier cu lacăte uriaşe şi o fântână săpată în stâncă, prefăcută apoi în gropniţă obştească, şi pentru prieteni, şi pentru duşmani.

Muntele, care poartă pe creştet acest castel, stă la o răscruce de văi, dintre care una este valea pârâului Sacco. în jurul satului şi al castelului vezi de sus - de pe terasa vechilor străjeri - spre miazănoapte: Palestrina. Olevano, Paliano... spre miazăzi: Artena, Segni şi Munţii Laţali. Drept vorbind, tot orizontul, de jur-împrejur, este închis, când aproape, când mai departe, de grebeni muntoşi, dar goi de orice coamă păduroasă.

Castelul Valmontone este o zămislire a vremilor bătrâne, pe care am fi gata să le credem legendare, dacă nu ne-ar fi rămas din ele aceşti coloşi de piatră şi de cărămidă. Are cinci-şase caturi de săli, de chilii şi de coridoare. O scară lungă cu trepte late ca nişte lespezi de morminte duce de jos, din gangul principal şi până sus, la terasa care acoperă tot castelul

Văzut de departe, pare a fi un cub năprasnic, închegat de jur-împrejur. în fapt de adevăr, cubul este scobit spre miazănoapte, de curtea interioară şi este întregit spre răsărit de capela castelului, astăzi cedată poporului credincios, pogorâtor din vechi iobagi. Poate că sunt în acest castel, cu caturile lui, cu aripile lui şi cu diferitele lui intrări, peste o sută de odăi mari şi mici. Vechile săli, care erau altădată adevărate cazărmi, astăzi sunt magazii de cereale şi ateliere de tâmplărie.

Câteva şiruri de chilii sunt pustii de multă vreme; au geamurile sparte şi mai adăpostesc doar unele rămăşiţe de gospodărie şi de mobile arhaice.

în unghiul sud-vestic al acestui castel, la catul al treilea cu vedere spre Munţii Albani şi spre Palestrina, este chilia în care nu mai locuieşte nimeni, ci numai eu, câteva săptămâni pe an.

Coridoarele castelului sunt coridoare de mănăstire. Le-am regăsit întocmai la Muntele Athos, la Ierusalim şi la Grotta Ferrata. Sunt pardosite cu cărămidă, sunt lungi şi întunecoase. Dar chilia mea e luminoasă şi plină de soare. Ah, soarele italian, care arde smochinele

şi rodiile şi pe care, după-amiază, trebuie să-1 laşi dincolo, în dosul obloanelor de lemn... Pe pereţi sunt câteva icoane cu întâmplări din ***Vechiul Testament.*** Deasupra patului este o copie după ***Cristo alia Colonna*** de Bazzi del Sodoma... O masă de scris, pe care o îndrept, după ceasurile zilei, când spre apus, când spre miazăzi, un scrin aşternut cu ziare de anul trecut, aduse din Bucureşti şi... deasupra la 6-7 metri, grinzi bătrâne, tăiate din păduri care or fi pierit de mult...

în jurul castelului sunt şi câteva mici mănăstiri, dar cred că nici una nu are o chilie mai adâncită în pace sihăstrească decât a mea. Totuşi, viaţa îşi urmează, zbuciumată şi gălăgioasă, pravila ei nebănuită. De jos, din ulicioarele înguste, cu profunzime de fântână, urcă până la mine, sonore şi armonioase răfuieli, în italieneşte... Vineri, până la amiază, este pe piaţa, de sub fereastra mea, un iarmaroc încântător. De sub dealurile cu vii şi cu măslini, de la apus, ies, prin gură de tunel ca să intre apoi în tunelul de la apus şi viceversa, vreo douăzeci de trenuri pe zi... Cu toate acestea, chilia mea rămâne suspendată, deasupra lumii, a zgomotului şi a realităţii, zile întregi!...

Pe masa mea am, în reproduceri fotografice, în descrieri măiestre, în planuri şi în cărţi: Roma Cezarilor, Roma Papilor, Roma Artei şi a Credinţei... Las, la trei-patru zile, chilia mea şi mă duc la Roma, la Tivoli, la San Pietro... ca să verific sau să văd şi eu un monument, o inscripţie sau un tablou...Roma, văzută de lângă statuia lui Garibaldi, e grandioasă!... Villa d'Este de la Tivoli e un conac în calea către Raiul lui Dumnezeu!... Şi San Pietro este un sacru epitom al istoriei lumii şi al Revelaţiei Divine...

Dar toate aceste splendori şi comori ale Italiei şi ale omenirii trebuiesc vămuite şi strecurate - ca la apertura aparatului fotografic - prin tihna şi molcomia chiliei mele. N-aş putea să iau cu mine nici o rază din feeria lor, dacă n-aş face, din această chilie monahală „cameră obscură" şi popas de redapitulare.

Deşi vremea pe care o petrec în această cămăruţă depărtată este cam a zecea parte dintr-un an, totuşi, cu gândul şi cu dorul împlinesc restul anului...

într-o după-amiază strălucită de august, stăteam sus pe terasa castelului, la umbra îngustă a fostului post de observaţie. Un fluture auriu ocelat cu negru şi cu albastru, ca o pană de păun, s-a lăsat din zbor şi s-a odihnit lângă mine, pe una din cărămizile caldarâmului terasei... După ce s-a odihnit un minut, cu aripile întinse, a zburat

spre Rocca di Papa... Atunci m-am apucat şi am scrijelit cu un piron pe cărămida unde stătuse aeriana bijuterie: Aici s-a odihnit un fluture... Şi am pus şi data (... era prin 1931).

Tocmai pe urmă mi-am adus aminte că jos, deasupra întâiei scări, stă, pe placă de marmoră, pomenirea unui popas, făcut în acest castel de fericitul papă Pius IX!...

Şi astfel astăzi chilia mea de la Valmontone îmi năluceşte mereu, între cele două inscripţii, fără de veste şi progresiv simbolice...

C.G. COSTA-FORU, UN MARE CARACTER

Când eşti aproape de cota: ***60 de ani de viaţă,*** prietenii cei mai mulţi au trecut dincolo de hotarul pământesc şi amintirile cele mai frumoase înfloresc pe morminte. E lung pomelnicul celor ce au împărţit cu mine ceasuri bune, destăinuiri frăţeşti şi florile duioaselor amăgiri. între ei, Constantin Costa-Foru se ridică excepţional, ca o adevărată columnă, dăinuitoare într-un templu risipit.

Mă întrecea cu anii vârstei şi ar fi putut să fie fratele mai mic al tatei. Ne-am întâlnit în arena largă, accidentată şi curioasă a ziaristicei şi a literaturii. Dar ne-am întâlnit ca să ne legăm definitiv, cu o prietenie clară şi larg înţelegătoare.

Costa-Foru avea o calitate preţioasă şi profund omenească; era sociabil cu sinceritate şi cu căldură. Fericiţi şi puţini sunt aceşti oameni, în care atavismul patriarhilor, al etnarhilor şi al şeicului se regăseşte şi înfloreşte sub cerul vremurilor moderne. Cei mai mulţi dintre noi, cei de azi, suntem sihastri, despărţiţi de lume şi prizonieri ai bibliotecii şi ai ambiţiilor noastre cărturăreşti...

Costa-Foru, părintele unei familii numeroase, avea casă deschisă, seri literare şi masă întinsă pentru toţi cei care voiau să-i fie prieteni şi colaboratori. Deşi împovărat cu treburi, cu alergături şi cu nevoi multe şi mărunte, am cunoscut şi eu salonul lui Costa-Foru şi masa sa de boier mare. Am scrie şi eu, uneori, în revista lui, închinată copiilor, şi am citit, la seratele sale literare, şi am ascultat lectura altora...

Amfitrionul era şi rămânea cel mai apropiat şi mai sufletesc dintre noi toţi. Admiram cu simpatie şi cu nesfârşită încredere pe acest moşneag cu faţa trandafirie şi cu ochi limpezi de copil. Erau în

el comori de onestitate şi de curăţie! Din prisosul acestei bogăţii sufleteşti venea nesfârşita lui iubire către copii şi putinţa să le închine atâtea gânduri şi atâta trudă publicistică. Costa-Foru era copilul cel mai mare şi cel mai bun, copilul-director, în lumea de copii pentru care scria şi se zbuciuma.

Dar acest iubitor de copii era - foarte firesc! - şi un mare iubitor de oameni. Rari au fost (azi sunt şi mai rari!) oamenii întâlniţi de mine care să-mi dea impresiunea robustă şi imediată a unei intacte umanităţi, aşa precum mi-o dădea Constantin Costa-Foru. Simţeai, infailibil, că, lângă om, stai lângă un cavaler şi un cruciat al filantropiei.

Auzisem de curajul, de bravura şi de intransigenţa acestui om, în lucrurile de onoare. Mult amabilul Moş Crăciun de azi fusese şi era necontenit un nobil discipol al „Celor Trei Muşchetari".

îl iubeam şi îl admiram: atât de bun, atât de curat cu inima şi atât de familiar cu spada şi cu pravila duelului!

Era un om întreg. Era un om din alte vremuri. De aceea, când vremurile s-au schimbat şi au pornit asupra noastră, cu apriga lor vijelie, s-au izbit, inevitabil, de pieptul de stâncă al lui C.G. Costa-Foru.

Războiul nu l-a descumpănit şi nu l-a covârşit. Nici nu se putea altfel. Crescut în mândre tradiţii nobiliare, fiul marelui om de stat Gheorghe Costa-Foru, om de cuvânt şi de sabie, Costa-Foru nu numai că şi-a trimis, cu capul sus, feciorii în război, dar el însuşi, viteaz moşneag, şi-a oferit patriei serviciile sale de voluntar. Dar după război Costa-Foru s-a pomenit - ca mulţi dintre noi cei cu stare civilă în secolul trecut - într-o lume cu suflet şi cu grai aproape neînţeles...

Şi atunci au început contrazicerile, durerile, mânia şi înfruntarea!... Costa-Foru, părintele unui erou căzut pentru Tron şi Neam, ajungea acum pricina turburării naţionale şi ţinta vendetelor! Vigurosul moşneag a rămas calm şi stoic. Erau destui cei cari îi cunoşteau trecutul, caracterul lui mare, jertfele lui pentru obştea românească, şi mormântul feciorului erou, colo, la poalele Carpaţilor, lângă cele Şapte-Sate.

Contimporanii pot să se înşele; s-au înşelat adeseori, ba istoria ni-i arată fierbând de-a pururi într-un imens cazan de patimi, de ficţiuni şi de violenţă pur biologice... înţeleptul biblic zice: „în acele vremuri rele, cel înţelept va tăcea"...

A tăcut şi scumpul meu amic. Dar tăcerea lui - acum definitivă - sunt profund convins că n-a perimat bunătatea lui neuitată şi mai cu seamă: tainicul izvor de unde ea urca spre soarele pământesc! Undeva sus, în misterioasa sideralitate întrevăzută de Apocalipsul lui loan, sufletul bunului Constantin Costa-Foru trebuie să-şi fi găsit, statornic, ambianţa şi cununa cuvenită marilor caractere.

*

într-o zi, acum vreo 12-13 ani, am trecut pe la Predeal şi am coborât la Braşov. Am întâlnit pe C.G. Costa-Foru şi pe admirabila lui soţie. Se duceau la mormântul fiului lor, îngropat, pe atunci, lângă linia ferată, în faţa celor Şapte-Sate. Eu mă duceam mai departe spre Miercurea Ciucului.

Mi-a spus bătrânul: „Noi pornim înainte... Trenul d-tale trece pe acolo, peste un ceas... Fii atent: ne vei vedea pe amândoi, lângă mormântul copilului nostru..."

Voi păstra în suflet, până la Amin, icoana celor doi părinţi, stând lângă crucea feciorului erou!

AMINTIRI LITERARE. PE LA ANUL 1898...

Avem azi frumoase reviste literare, bine tipărite şi bine scrise. Nu lipseau nici acum patruzeci şi cinci de ani. Lăsând la o parte ***Convorbirile literare,*** revistă sobră ca tehnică tipografică, am apucat revistele: ***Revista nouă*** a lui Hasdeu, ***Vatra*** lui Slavici, ***Literatură şi artă română*** *SL* d-lui N. Petraşcu şi altele cari ţineau să aibă ilustraţii în text şi să realizeze - pe atunci - cu adevărat tipul revistei elegante.

Revista lui Hasdeu, revista lui Slavici nu mai apăreau pe la anul 1898, dar apărea revista ***Literatură şi artă română,*** scoasă cu multă preocupare artistică de d-l N. Petraşcu. Era revistă cu format mare, tipărită cu caractere rotunde şi pe cea mai bună hârtie. Colaboratorii revistei erau: toţi fruntaşii literaturii şi ai artei româneşti de la sfârşitul veacului trecut.

Revista aceasta nălucea în visurile şi în nerăbdările debutanţilor literari de acum patruzeci de ani şi poate că, dintre ei, eu eram cel mai dornic şi mai nerăbdător. Fiindcă a trecut de atunci atâta vreme şi multe din amintirile acelor ani s-au amestecat cu literatura mea, nu mai pot să spun precis care dintre amicii mei literari a avut prima mişcare decisivă. Ştiu, însă, precis că eu am fost solul grupului nostru şi eu am ajuns cel dintâi în redacţia revistei ***Literatură şi artă română.***

Redacţia era în casa directorului, pe strada zisă atunci strada Fântânei, şi peste drum de Biserica Popa Tatu. Cu oarecari prefaceri, casa este aceeaşi şi azi, dar la poarta ei, un nuc rotat, absent acum patruzeci de ani, vorbeşte de zile, de ploaie şi de soarele, irosite de atunci încoace...

Redacţia revistei era... biroul d-lui N. Petraşcu. în seri festive, i se adăuga biroului, salonul de alături. Cu emoţia obligatorie am apărut înaintea directorului revistei... După câteva minute, cred că amândoi eram, cu mulţumire, siguri unul de altul. Directorul era un maur voinic, dar molcom şi distins, cu vorba aşezată şi aleasă, cu privirea bună şi asigurătoare... Auzisem şi acum vedeam bine că directorul era un fost diplomat.

Dar în această primă întâlnire ca şi în toate întâlnirile cari au venit, diplomaţia lui a fost cu mine de-a pururi politeţă şi claritate. I-am spus cine sunt, ce vreau şi i-am arătat dovada soliei mele: câteva caiete cu proză şi cu versuri, ale mele şi ale prietenilor mei. Iar aceşti prieteni erau, adică erau să fie: V. Demetrius, T. Arghezi, N.D. Cocea, Iuliu Dragomirescu.

După vreo zece zile, am revenit. Directorul revistei citise cu cea mai mare luare-aminte pârga literară pe care i-o adusesem. Dar era cam extravagantă... Cu amabilitate şi cu răbdare, d-1 N. Petraşcu a căutat căi de bună întâlnire şi punţi de trecere între tradiţia şi ţinuta revistei ***Literatură şi artă română*** şi pretenţiile şi orgoliul proaspeţilor săi colaboratori... Câţiva au mai rămas, alţii au ridicat poverile pe umeri şi au mers mai departe.

între cei rămaşi am fost şi eu... De câteva ori am luat şi noi parte - Veniaminii acestei familii literare - la adunările şi la lecturile din salonul revistei. Am auzit aci pe Haralamb Lecca, citind piesa ***Casta Diva...*** îl ascultau: Ollănescu-Ascanio, Teodor Şerbănescu, V. Păun şi alţi prieteni ai cercului. Tot aici am cunoscut pe Alexandru Davila, un moment cronicarul dramatic la revistei...

Ollănescu-Ascanio era directorul de faţadă al revistei, sau mai bine zis, preşedintele de onoare... Acest scriitor diplomat era un original, în toată fiinţa şi în toată purtarea lui dădea pe faţă o francheţă care mergea până la cutezanţă şi iubind cuvântul neaoş românesc se juca cu el cum s-ar fi jucat cu o cravaşa.

La o adunare literară prezidată de Ollănescu-Ascanio, noi cei tineri stăteam mai la o parte... Ollănescu se uită la noi şi ne face un semn, ca din cravaşa:

- Bine, mă, ce staţi acolo la uşă? Voi nu ştiţi că în literatură suntem toţi fraţi de cruce?

în revista ***Literatură şi artă română*** am tipărit un poem aspra Iuliei Hasdeu, nuvela ***Moara lui Călifar*** şi primele mele ***Scrisori către Simforoza.*** Primul cititor pe care l-am cucerit cu nuvela mea a fost marele cântăreţ Popovici-Bayreuth. Iar ***Scrisorile către Simforoza*** le-am început în preajma catedralei mitropolitane din Cernăuţi, pe când eram student teolog la Universitatea „Francisc Iosif

Am încercat să rechem de câteva ori aceste zile depărtate şi - de-a dreptul sau sub voalul fabulei - să vorbesc de tovarăşii de visuri şi de înfrigurate proiecte literare, de odinioară. Revista ***Literatură şi arta română*** a fost pentru mine prima gazdă serioasă care a primit şi încălzit pe pelerinul iluziei. Directorul ei a fost primul frate mai mare care o voit să-şi bată capul şi să ghicească un înţeles şi o menire în pârga neobişnuită şi acidă a livezii mele literare.

Au apărut în ultimii patruzeci de ani atâtea şi atâtea publicaţii literare... Cine dintre confraţii mei cei tineri ar căuta să răsfoiască revista d-lui N. Petraşcu ar descoperi că multe din ideile sănătoase şi din afirmările româneşti - cinstite şi urmate azi - au fost frumos gândite şi neted formulate de înaintaşii de acum patruzeci de ani, directorii şi colaboratorii revistei ***Literatură şi artă română.***

Dar aşa e sărmanul nostru rost omenesc să ne perindăm unii după alţii, să uităm ce-a fost de la generaţie la generaţie, şi să credem că clipa noastră este ipostazul eternităţii!

Sunt patruzeci de ani împliniţi acum când se scutură frunzele, de când cu vraful de pagini la subsuoară, bătui la uşa casei d-lui N. Petraşcu...

îi trimit, în iama care ne-a ajuns pe amândoi, crizantemele aducerii aminte şi preoţeasca mea binecuvântare!

UNUL DINTRE TOVARĂŞII DE DRUM

Semenii noştri, de obicei, sunt nehotărâţi şi plutitori în convingerile şi în scopurile lor. Când vezi un om şi vorbeşti cu el mai pe îndelete, îl judeci cât cântăreşte şi ce puteri se ascund în inima lui... Oamenii noştri, cu rari excepţii, se aseamănă apelor care merg

devale încet şi cu mari ocoluri. Ţi se pare că îi mână de vale orice afară de voinţa lor şi de un scop luminos şi puternic.

Colegul meu I.G. Duca era cu totul altfel. Ai fi zis că aleargă după ţinta pe care o cunoştea şi o vedea clar în faţa-i. Omul acesta nu-şi pierdea timpul niciodată. Chiar când petrecea, asculta cronica uşoară sau se plimba..., te făcea să crezi că minutele lui de recreaţie sunt sever numărate, şi în scurtul lor răstimp, Duca totuşi... urmăreşte şi dezleagă te miri ce problemă.

Când veneai la el, cu cine ştie ce gând al tău, dacă îl găseai scriind sau citind, trebui să aştepţi să termine şi pe urmă să te prinzi şi tu în circuitul preocupărilor prietenului tău. Trebuia să asculţi ceea ce a scris sau să discuţi cu el ideile din cartea citită... Iar pentru întrebările tale, te urcai cu el în trăsură sau în maşină şi-l consultai pe drum...

Duca te prindea, ca un torent, cu planurile, cu entuziasmul, cu revoltele sau cu lectura articolelor lui, şi te târa, cu voie, fără voie, până la uşa unde trebuia el să se oprească. Cine putea să i se împotrivească! Avea puterea unei voinţe care trage totul după sine şi un farmec personal care îndulcea şi preschimba asprimea lui volițională.

Pe când studia dreptul la Paris, a început să colaboreze la ziarul ***Universul.*** Rubrica lui „Politica externă" şi iniţialele I.G.D. au apărut în acest ziar mai mult decât zece ani. Când a împlinit zece ani de colaborare, Duca şi-a chemat prietenii la o agapă restrânsă, în casa lui din strada Luminii. între prietenii acestui ospăţ intim erau: Gheorghe Danielopol, Gheorghe Juvara, Gheorghe Corbescu, Radu Mândrea şi poate Cecropide sau Leontin Iliescu... Admiram, în articolele lui Duca, stăruinţa şi continuitatea şi uneori - când mă tăia capul - şi agerimea diplomatică. într-o zi, în viitor, articolele de politică externă ale acestui fruntaş al neamului nostru vor fi adunate şi coordonate.

Scrisese la Paris, ca teză de doctorat: ***Cooperaţia în România.*** Revenind în ţară, a fost numit magistrat începător la tribunalul din Râmnicu Vâlcea. Dar a stat aci numai câteva luni atât cât i-a trebuit ca să cunoască plaiurile dezmierdate ale judeţului Vâlcea şi să lege prietenie cu câţiva dintre amicii şi colaboratorii şăi de mai târziu.

A ajuns degrabă subdirector, apoi director asociat şi la urmă director general al Băncilor Populare şi al Cooperativelor Săteşti. Nu mai ştiu exact când a început această epocă din viaţa amicului meu: în 1902 sau în 1903...

A ţinut însă până în primăvara anului 1907, după răscoalele ţărăneşti, când I.G. Duca a intrat în lumea politică şi s-a ales deputat.

Timpul cel mai frumos, cel mai sărbătorit - aş zice epoca romantică din viaţa lui Duca - a fost timpul cu avânt şi cu generozitate hărăzit redeşteptării economice a satelor noastre. Refractar şi nepriceput cum sunt în treburile şi în interesele legate pământului, nu pot să judec urmările şi transformările efective pe care le-a avut acţiunea lui Duca şi a colaboratorilor săi. Tot aşa, nu prea ştiu să spun cum stau unul în faţa celuilalt: Haret şi Duca. Pe Haret îl cunosc ca omul şcoalei şi al marilor visuri de premenire bisericească. Pe Duca l-am văzut: vibrator, neobosit, plin de entuziasm, străbătând ţara în lung şi lat, şi conducând şi electrizând o armată întreagă de preoţi şi de învăţători, întemeietori de bănci şi de cooperative, inspectori şi controlori!...

A avut parte de un stat-major admirabil! Din colţul meu de mosafir şi de prieten particular, priveam cum se perindau, în cabinetul lui Duca, chipuri care radiau voinţă şi inteligenţă. Erau: Fotin Enescu, Dimitrie Brezulescu, Ion Mihalache, Dumitrescu-Bumbeşti, Spânişteanu, Morărescu, Mândricel... şi încă douăzeci alţii. Te învăluia cu drag poeziei lui Alecsandri:

„Toţi dorobanţi, toţi căciulari!
Români de viţă veche,
Purtând opinci, suman, iţari
Şi cuşma pe-o ureche!..."

Anul 1907 a adus, pentru mine, sfârşitul acestei epopei. Jilţul lui Duca, de la Băncile Populare, s-a schimbat în scaun de deputat, de ministru şi de mare om politic... Multă vreme am auzit, de la foştii săi colaboratori această şoaptă: „A, dacă ar fi rămas Duca în fruntea noastră!..." Dar acei semeni ai noştri care au fost meniţi să se înalţe până la bolta celebrităţii şi a trăsnetelor, cred eu că totdeauna vor trezi, în cugetele celor ce i-au iubit, aceleaşi păreri de rău: „Ce bine era dacă nu urca atât de repede şi atât de sus!..."

De la 1907 înainte, informaţiile, ştiinţa şi mărturia mea despre I.G. Duca au multe lipsuri, neclarităţi şi amestecătură. Dar peste noianul anilor, evenimentelor şi al umbrelor dintre evenimente, stă biruitoare această stea: conşcolarul I.G. Duca mi-a rămas totdeauna drag.

întâi de toate, i-am rămas eu recunoscător pentru respectul atent şi înduioşat pe care I-a avut totdeauna faţă de... inactualitatea şi de independenţa mea. Nu era lucru prea comun, pe vremurile acelea, să stai lângă unul dintre cei mai puternici oameni ai zilei şi să rămâi necontaminat de politica lui şi de toate ispitele ei.

Fără sofisme şi fără echivocuri I.G. Duca m-a judecat cam prea nevinovat şi prea nepotrivit pentru politica de pe atunci şi nu mi-a făcut niciodată nici o propunere, nici măcar o aluzie, la situaţia lui de şef şi de recrutor politic. Aşa cum nu vorbeşti cu părinţii sau cu fraţii mai mici de un anume soi de evenimente şi de interese strict personale, aşa nu mi-a vorbit Duca niciodată de apartenenţa şi de bucătăria partidului său.

Duca era şi scriitor. Poate un meşter scriitor de istorie politică, dacă nu l-ar fi înăbuşit militantismul politic. Cu Duca scriitorul mă regăseam - de data aceasta la largul meu şi la strâmtul lui - ori de câte ori îl mai slăbeau clubul partidului şi roata evenimentelor politice. Eram încă o dată aproape de el, ca altădată în cabinetul lui de liceist şi fără nici o deosebire în ticurile, în vibratilitatea lui şi în figura lui anglo-saxonă!

LOCUL NATAL

> Domnul scriind condica
> popoarelor ţine socotela:
> „Acesta s-a născut acolo"
>
> ***Psalmul 87, 6***

Cine dintre noi poate să uite locul unde s-a născut? Unii au venit pe lumea aceasta la oraş, alţii - cei mai mulţi - ne-am născut la ţară.

Mai fericiţi aceştia din urmă decât cei dintâi!

Am citit de atâtea ori amintirile din copilărie ale celor născuţi în aglomerările urbane. Sunt adesea isteţe, amare, ironice. Amintirile celor născuţi la ţară, fie chiar în căminul cel mai sărăcăcios, au în ele despăgubirea cerului nesfârşit, a codrului ştiutor de doine şi a lanurilor cu clătinări de apă adâncă.

în timpul de faţă suntem martorii unei munci cărturăreşti bine chibzuite şi larg aşternute, care-şi propune să cerceteze cu de-amănuntul viaţa satului şi să înlocuiască noţiunile noastre de până acum, cam vagi şi romantice, cu bobul numărat al stărilor reale. Este dreptul, este datoria ştiinţei sociale. Noi, cei ce acum vreo şaizeci de ani descurcam cu farmec potecile cu romănite şi cu măceşi de prin livezi, vom rămânea la imaginile transfigurate de odinioară, dar vom citi cu mare interes informaţiile şi învăţămintele culese din satele noastre de echipele meritoşilor cercetători»

Socotesc că ar fi un lucru vrednic de pus la cale să te duci azi şi să notezi la faţa locului înfăţişările unei obşti rurale, pe care a cunoscut-o în copilărie, şi-a rechemat-o. adeseori, în scrierile lui, cutare sau cutare autor recunoscut, din familia scriitorilor noştri. Cum se arată satul cutare, în rechemările şi în istorisirile unui scriitor, născut în acel sat, şi cum îl găseşte şi cum îl descrie - după atâţia şi atâţia ani de zile - echipa cercetătorilor de azi?

Eu unul mă voi strădui să atrag luarea-aminte a celor ce conduc anchetele sociale asupra satului meu natal. Este satul Dideştii, din judeţul Teleorman, fost odinioară un cuib de clăcaşi şi de robi mănăstireşti, lângă schitul de călugări Dideştii, despre care ştiu prea puţine îucmri şi nici istoricii noştri bisericeşti nu ştiu mai mult. Pricina este că hrisoavele şi dregătoriile vremii nu pomenesc prea multe lucruri despre schitul Dideştii. în arhivele secularizării trebuie să fie vorba şi despre acest schit, fiindcă „vatra schitului Dideştii", acum şaizeci de ani, însemna o moşie de vreo zece mii de pogoane, cu- . prinzând moşia de dincolo de apa Vezi, Neaga sau Socetul.

în viaţa mea strâmtorată şi nevoiaşă n-am avut parte să mai trec prin satul meu teleormănean decât o singură dată, de la 1893 şi până azi. Au fost şi sunt mereu oameni, din partea locului, care m-au chemat şi mă cheamă cu bunăvoinţă să revăd meleagurile copilăriei... N-am putut să le răspund decât într-un singur fel, anume scriind-Pc- •*pucii lui Mahmud,* unde rechem satul natal, pe binecuvântaţii călugări de altădată, conacul părintesc şi pădurea fermecată, care umplea cu gorunii ei zarea întâilor zile din viaţa mea. Dar am nădejde tare că voi găsi - nu văd bine când - un ceas de libertate şi de voie bună pentru revederea mult dorită. Dacă pionierii Institutului Social mi-ar lua înainte, sau dacă am putea, să ne întâlnim cu toţii în satul meu, în aceleaşi zile de campanie ştiinţifică, bucuria mea ar fi şi mai mare. în aş» teptare, inima mă îndeamnă să adun, din amintirea mea, unele note şi unele fapte care să aibă înţelesul semnelor înfipte la început de dram

sau la hotar de moşie. Aşa era starea sufletească şi gospodărească a consătenilor mei pe când trăiam în obştea lor. Pe fondul acestor amintiri se vor proiecta, luminoase şi instructive, stările şi realităţile de azi, fotografiate, la faţa locului, de echipele cercetărilor sociale sau ~ în cazul cel mai modest - privite de un moşneag, care se întoarce, după o jumătate de veac, în satul de obârşie, să facă apropieri şi comparaţii între fantomele din capul lui şi stâlpii situaţiilor actuale.

Ar fi de prisos să caut vreo metodă sau vreo ierarhie în aşezarea amintirilor mele. Le primesc aşa cum îmi ies nainte, pe cărările sure ale acestor vreo cinci decenii trecute de la plecarea mea din satul fostei mănăstiri Dideştii. Aşadar, pe la 1888... în satul meu erau vreo două sute şi mai bine de familii. Mai mult ca o sută de familii erau ţărani români, împroprietăriţi sub Cuza-Vodă. Mai puţin cu o sută erau foştii robi mănăstireşti, ţigani români, împroprietăriţi şi ei, dar fără ca împroprietărirea să aibă prea multă înrâurire asupra sufletului şi asupra traiului lor.

Viaţa era patriarhală. Şi românii şi ţiganii aveau, dincolo de autoritatea şi de slujbaşii aduşi de noile legiuiri, un singur cârmuitor: „boierul" satului, adică, în cazul nostru, tatăl meu, arendaşul moşiei. Oamenii nu trăiau rău. Primarii, perceptorii, pomojnicii, zapciii şi chiar ispravnicul judeţului găseau totdeauna între poruncile, măsurile sau capriciile lor pe boierul satului. La fel şi alţi dregători, care se arătau mai rar, ca de pildă silvicultorul sau medicul plăşii sau autorităţile militare. Atât cât licăreau minte şi intuiţie în capul unui copil de 6-7 ani, eram mulţumit să-mi dau seama că tata era un om ascultat, puternic, grabnic la înduioşare şi la dărnicie, iute la mânie, dar iubitor de ţărani şi iubit de ţărani. Ca azi mi-aduc aminte, când a scos din buzunar, la primărie, banii de bir, ceruţi cu asprime unui sătean de către domnul perceptor.

La noi în sat era o lege fericită că oamenii stăpânirii, cu multele lor legi necunoscute, cu faţa lor aspră şi, uneori, cu suitele lor de „dorobanţi", trebuiau să treacă întâi pe la conacul moşiei. Şi ţăranii erau fericiţi să vază că noul ispravnic sau zapciu, sau căpitan instructor, sau recrutor a stat întâi de vorbă cu şeicul lor.

Nici vârsta mea nu mă lăsa să judec, nici alte informaţii ulterioare n-au putut să mă mai înveţe cum erau învoielile agricole dintre arendaş şi săteni. Ţin minte însă foarte bine că la „socotelile" de iarnă, când fiecare ţăran venea să se descurce la catastife, cum i s-a încheiat anul de muncă, foarte puţini erai aceia care rămâneau datori.

Fără să înţeleg prea mult, fără să zic nimic, stăteam şi eu, neluat în seamă, lângă masa plină de registre şi cu catastife şi mă bucuram când vedeam pe cei ce trăgeau de pe masă, cu degetele lor de cleşte, banii cuveniţi prisosului de muncă şi de hărnicie şi mă durea inima, în taină, când vedeam pe câte unul că pleacă cu mâna goală.

CELE DINTÂI BERZE...

Căutăm în jurul nostru, de atâtea zile, primul semn că aspra lună martie începe să fie, cu adevărat, cap de primăvară... Dar cerul rămâne învăluit şi rece, dimineţile sunt cărunte de omătul subţire de peste noapte şi soarele se arată, pe la vecernie, rar şi pierit... Singura prevestire din care înţeleg că mergem spre zilele de dezrobire, de sub puterea iernii, este grija ciorilor pentru cuibul viitor. In grădina din faţa ferestrelor mele, încep învălmăşagul şi strânsura de clădire, însă negrele clăditoare au petrecut iarna cu noi, au îndurat cu noi viscolul şi gerul şi semnul lor de primăvară nu ne izbeşte prea mult. Adevărata solie a vremii bune ne-o aduce barza.

Călătoream deunăzi de-a lungul unui afluent al Şiretului. Mă uitam la colinele despuiate, la păpuriştile uscate, la arborii amorţiţi... şi - măcar că suntem la începutul lui aprilie - mă gândeam că suntem tot sub stăpânirea lui martie... De-abia dacă simţeai, din aerul care nu mai tăia obrazul ca până aci, nu ştiu ce umezeală, nu ştiu ce duioşie a cerului - totuşi fără soare - pogorându-se peste văile pustiite. Ai fi zis că primăvara începe să se apropie de noi mai întâi sufleteşte, printr-un fel de încredinţare pornită nu din viziunea lumii, ci din căldura inimii.

Valea se strâmtase şi de pe dealurile păduroase se lăsau spre liniile de fier pâlcuri de tufari cu fmnza ruginită şi încă nescuturată. Treceam peste podeţe, pe lângă cantoane, pe lângă ochiuri de apă, adunate nu din ploaie, ci din zăpadă.

Şi tufarii şi pământul umed şi poalele cerului, pe vârful colinelor capricioase, se întâlneau în aceeaşi duioşie şi în aceeaşi presimţire de veste bună.

Şi, iată, semnul definitiv trece prin această atmosferă imprecisă, cât a sufletului, cât a făpturii enigmatice: ca o întărire a celor aşteptate, un cârd lung de berze poposeşte printre şerpuirile pârâului.

Cu adevărat, a sosit primăvara!

Amintiri, simţiri din copilărie, întovărăşiri de gânduri din ţinuturile cele mai felurite şi o bucurie de-a pururi proaspătă sunt partea acestei clipe de întâlnire cu aceşti oaspeţi, aduşi de primăvară.

Suntem copiii cari ne bucurăm că s-a întors barza de pe patului nostru?

Suntem şcolarii cari căutăm, prin Alecsandri şi prin Coşbuc, un foişor mai nalt, de unde să găsim primăverii frumuseţi şi înţelesuri noi?

Suntem călătorii visători cari vroim să tâlcuim şi să întovărăşim călătoriei noastre pilda şi simbolul acestor păsări ale cerului?

Desigur că suntem, laolaltă, toate aceste ediţii mai vechi şi mai noi ale noastre înşine, cu un adaos din ce în ce mai clar de spiritualitate şi de soare, pornit spre asfinţit. Cât de impresionanţi sunt vestitorii primăverii, atunci când vestea lor vine şi se tot adună la toamna noastră, gata să dea în iarnă!

Dar aceste păsări înţelepte, înşirate în această primă zi a revederii noastre, de-a lungul smârcurilor fumegânde, mai însemnează pentru noi, cei zbuciumaţi şi hărţuiţi, o deosebită lecţie de exegeză spiritualistă.

Este o clipă de odihnă, de nădejde şi de îndemn pentru biata inimă, să mai ia aminte şi să constate că, în aceste zile, când familia umană pare că şi-a pierdut tradiţiile şi înţelepciunea, aceste făpturi ale lui Dumnezeu urmează, fară greşeală, calea tradiţiei şi a înţelepciunii.

Nu aţi ajuns şi voi, uneori, hoinărind cu gândul şi cu visul, în această epocă de vise rele şi de realitate hâdă, să vă surprindeţi pe voi înşivă că poftiţi la înţelepciunea invariabilă a berzelor, a furnicilor şi a urşilor din creierii munţilor?

Este trist să-ţi descifrezi gândul şi să găseşti că, la prima ta întâlnire cu berzele revenite, ai avut un fel de tresărire, ca aceasta: „Bine că v-aţi întors măcar voi, la cuiburile voastre şi la rosturile voastre, că noi oamenii nu mai avem religia cuibului şi trăinicia rostului. Fiţi-ne voi aducătoare aminte de rânduiala şi de legile lui Dumnezeu, în această lume, pe care suntem gata s-o nimicim, cu trufia noastră nemăsurată şi cu invenţiile noastre diabolice!..."

Stihul învăţat odinioară, la maestrul de limba franceză ţi se pare făcut pentru zilele noastre:

„OISEAUX. PLUS QUE NOUS SOYEZ SAGES!"

Şi stai şi te întrebi dacă pretenţia noastră ştiinţifică cum că suntem din familia „homo sapiens" nu însemnează o amară ironie...

Slavă Domnului că se mai întorc berzele! Slavă Domnului că încep să înflorească cireşul şi liliacul!

Sunt, în jurul nostru, atâtea semne şi stăruinţe!...

Să ne dăm seama că dezmăţul nostru omenesc loveşte în frunte armonia şi pravilele Ziditorului!

DUPĂ DOUĂZECI DE ANI

Nu mai ţin minte unde şi cum l-am cunoscut pe Barbu Nemţeanu. Amintirile mele despre el încep de la o şezătoare literară, pe care a organizat-o într-o sală din Bucureşti şi la care m-a rugat să particip şi eu. Trebuie să fie de atunci douăzeci şi opt sau douăzeci şi nouă de ani, dar mi se pare mult mai mult. Poetul locuia într-o casă din Strada Sfinţilor (dacă nu cumva se numea altfel) şi nu mai ştiu pentru care cuvânt a fost nevoie să-l caut acasă şi să fac cunoştinţă cu toţi ai lui.

Era pe vremea poeziilor dintâi şi a primelor recolte de iluzii. Ai fi zis că - în ciuda sorţilor necruţătoare şi pentru toţi poeţii cam la fel - Barbu Nemţeanu oferea pilda rară a unei modeste dar mulţumite existenţe de artist, înţeles şi iubit... Dar nu era aşa! Viaţa nemiloasă nu l-a cruţat pe Nemţeanu, cum n-a cruţat pe nimeni, mai ales dintre cei născuţi cu darul poeziei.

N-am întrebat cu dinadinsul şi n-am ţinut să ştiu, în amănunte, povestea lui cea tristă. Oricare ar fi variantele, ea rămâne aceeaşi la toţi acei sărmani copii ai visului dezamăgit.

Am găsit în strofele lui ulterioare, mărturisirea defunctei fericiri şi mi-a fost destul:

„Zadarnic vii! Oricât m-aş înfrâna,
In tine-o voi iubi pe cea pierdută!
Privirea ei în ochii-ţi voi căta
Şi-n vorbă-ţi glasul ei de alăută..."

Mă întâlneam prea rar cu Barbu Nemţeanu, şi amici comuni mi-au desluşit care este înţelesul absenţelor şi dispariţiilor lui. Era bolnav şi zilele lui erau smulse, prin luptă, bolii perfide şi puţin aparente. Boală de aristocrat care cere jertfe enorme: soare de miazăzi, bani mulţi, ţărmul mării sau sanatorii din Elveţia!...

Cine avea să aducă, în preajma acestui senzitiv sărac, aerul, codrii, munții şi toată grija ascunsă şi meticuloasă de care avea nevoie? Câțiva prieteni devotați şi statornici l-au ajutat zi cu zi şi cu sacrificii vrednice de amintire au luminat amurgul bietului visător. Dar trebuia o avere întreagă, pusă în joc, şi mai trebuia încă ceva: trebuia, lângă patul celui bolnav, devotamentul (pe care nimic nu-l poate înlocui) al unei iubiri eroice!

Avere, poetul n-avusese niciodată; cât despre iubire, se desfoiase şi trecuse, ca nişte trandafiri ajunşi de vreme. A mai întâlnit el şi alta? Poate că da, însă - trebuie să credem - prea plăpândă ca să poată să se prefacă, pentru cântăreț, în regenerator principiu de viață:

„Nu te-am cântat şi nu ți-am pus pe creştet,
Ca-naintaşei tale, numele divin;
Dar ți-am păstrat pe cel mai scump din daruri:
Tot sufletul, iubito, ți-l închin."

Dar toate acestea nu mai erau speranțe de primăvară, ci mângâieri de toamnă... Pe gândurile poetului aşezase stăpânire chinuitoarea preocupare: biruiesc sau sunt biruit? Iată-l, deci, căutând tihnă şi întremare, la poalele codrilor, în vârful munților, în sânul naturii făcătoare de minuni:

„Din cuprinsul darnic al frumuseții,
Eu n-alegeam decât acea tărie
Ce poate ca să-ți dea scânteia vieții -
Iar sufletu-mi tânjea ca-ntr-o pustie."

îşi interzicea bietul poet, în fața măreței priveliştii a munților, orice freamăt care ar fi putut să-l obosească, orice dilatare sufletească, de teama repercusiunilor supărătoare asupra trupului veşted şi slăbănog. Ne-o spune cu ironie:

„Izvoarele şopteau; dar din izvoare
Eu nu gustam poveştile duioase.
Ci sărurile lor mântuitoare,
«Principiile lor feruginoase»..."

Dar ispitele artei, dar frumusețea nopților cu lună, dar atâția fiori de viață, cărora nu poți să te împotriveşti; ele vrăjesc pe suferind, îl fac nerăbdător şi-i inspiră aceste strofe de amară şi ironică profeție:

„Căci dacă, trup nevrednic, vei cerca
Din nou să-mi tulburi visele de artă;
Şi dacă, cu durerea ta deşartă,
Să cânt voios tu nu mă vei lăsa -

Atunci, nevrednic trup, cuprins de silă,
Prin munți nu te-oi purta de două ori;
Scot sufletul din tine, fără milă,
Şi-n drum te las, să mori!"

Şi tocmai aşa a fost! Se împlinesc douăzeci de ani de când delicatul cântăreț şi-a executat amenințarea. Comoara de gânduri şi de simțire, din care ne dăduse de-abia o parte, s-a învăluit în taină. Aici între noi rămâne icoana lui blajină, rămân versurile lui atât de pătrunzătoare şi de sufleteşti şi un mormânt pe care până azi l-am lăsat anonim.

E adevărat că inscripția cea mai trainică şi-a scris-o Barbu Nemțeanu, în sala de marmoră a literaturii româneşti. E adevărat că monumentul lui este opera lui, chiar când ar fi să primim naiva şi subjugătoarea explicație:

„Şi toate astea, fiindc-o vreme
Am şters şi-am scris, am scris şi-am şters
Povestea dragostei din care
Tu n-ai citit un singur vers!

Şi doar versurile mele
Nu pentru critici au fost scrise,
Ci pentru tine, dulce critic,
Cu ochi negri, plini de vise!../[4]

E tot atât de adevărat, însă, că sub teiul sub care odihneşte se cuvine să punem mărturie - nu pentru el, ci pentru noi - că mărgăritarele poeziei lui, dacă s-au irosit dureros, nu s-au irosit zadarnic!

UN TOVARĂŞ DE CĂLĂTORIE

Sunt nemuritor încredinţat că viaţa pământească e o călătorie şi că dincolo de ultimul popas, sub crucea lui Iisus Christos, călătoria de-abia îşi capătă înţelesul întreg. Dar iată, porniţi cu noi la drum, atâţia şi atâţia tovarăşi care au atâta înrâurire şi însemnătate în drumul nostru.

Unii ne sunt dragi şi scumpi din capul locului. Cu unii, viaţa curge plăcut şi tovărăşia lor este farmec şi binecuvântare. Cu alţii, întâlnirea este întunecată şi apropierea lor ne împovărează... Cu unii, am vrea să ne găsim neîncetat laolaltă; prin ei viaţa noastră se întregeşte şi începem să-i privim ca pe nişte adevăraţi trimişi ai Providenţei... Cu alţii, ne simţim robii nevoii, ai amărăciunii şi ai blestemului de la început...

Adormitul nostru amic, generalul Nicolae Condiescu, era din categoria fericită. Tovărăşia lui aducea voie bună în inimă şi bucurie pe faţă. „Conu Nicu" pare că se născuse în toamna belşugului, în săptămâna când se culeg strugurii şi în ceasul când se ciocneşte primul pocal cu must.

Apropiat, firesc, gata de ajutorai nobil în camaraderia lui, acest suflet frumos a lăsat între el şi inimile noastre imensa grădină a recunoştinţii!

A fost nu numai un coleg admirabil, dar a avut măreaţa ambiţie să fie cel dintâi dintre noi prin moştenirea de fapte şi de proiecte, lăsată familiei scriitoriceşti.

Or fi, printre noi, confraţi cu talent mai mare decât autorul ***însemnările lui Safirin...*** Vom mărturisi, însă, toţi despre neuitatul nostru „Conu Nicu" că a avut, pentru breasla noastră şi pentru nevoiaşii breslei noastre, mai multă dragoste decât noi toţi.

Dumnezeu să i-o ţină în seamă, pururea!

LA ÎNCEPUT DE PĂSTORIE NOUĂ

Sfântul Apostol Pavel scrie neofiţilor săi din Filipi: „Fraţii mei... ca să vă scriu aceleaşi lucruri - mie nu-mi este anevoie, iar vouă vă este de folos" ***(Filipeni*** 3, **1).**

Este un fel de a spune că învăţătura se păstrează şi se întăreşte prin neobosită repetare. Fiecare om de carte, fiecare profesor trebuie să repete o viaţă întreagă repertoriul său de idei, de date şi de fapte. Memoria cea mai sigură nu poate şi nu trebuie să lase la o parte deprinderea controlului repetat. Orice ştiinţă este ca un şirag de mătănii în mâna unui călugăr: zilnic, iar şi iar, boabele de chihlibar trec prin lumina gândului, încărcate cu rugăciuni. Acest adevăr este şi mai constrângător când este vorba de ştiinţa şi de mărturisirea creştină, în botanică, în mineralogie, în istorie, repeţi neîncetat ca să păstrezi intacte catenele ştiinţifice. în doctrina creştină, repeţi fără osteneală ca să păstrezi trează şi neprihănită inima ta. Ştiinţele profane cer ca eruditul să fie zilnic stăpân pe erudiţia lui. învăţătura Domnului porunceşte ca ucenicul lui Hristos să fie, pentru sine şi pentru alţii: lumina lumii şi sarea pământului, în orice zi, cu orice prilej.

Biserica a predicat, predică, va predica de-a pururi, fără şovăială şi fără întrerupere. Mai mult decât în orice altă învăţătură, în şcoala Mântuitorului, dascălul şi ucenicul se instruiesc şi se hrănesc, deopotrivă, din cuvântul învăţăturii. Desigur că şi în matematică, profesorul este mulţumit când, în faţa elevilor, dezleagă cu măiestrie la tablă, o problemă dificilă. învăţând pe ucenici legea şi poruncile Domnului, învăţătorul este şi mai fericit, este tot atât de fericit ca şi cei ce stau şi**-1** ascultă.

Aceste constatări îndreptăţesc toate străduinţele şi toate repetările celor ce se simt legaţi şi răspunzători faţă de marele mandat: „Mergând, învăţaţi toate neamurile... învăţându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă..." ***(Matei*** 28, **1**9-20). Ultimele evenimente bisericeşti, încheiate cu foarte nimerita ridicare a înalt Prea Sfinţitului Mitropolit Nicodim la scaunul patriarhal al Bisericii Româneşti, sunt şi ele prilej binevenit ca să cercetăm încă o dată mărturisirea noastră de credinţă şi să verificăm tăria convingerilor noastre creştine, în aşteptarea cuvântului autorizat şi luminos cu care Prea Fericitul Patriarh va deschide sărbătoreşte leatul păstoriei sale, noi, fiii săi duhovniceşti, voim, din partea noastră să reexaminăm conştiinţa şi credinţa noastră.

Lucrul nu poate să pară rău-venit sau inutil decât celor ce nu mai vor să facă parte din familia noastră şi se simt întunecaţi, când vine vorba de Hristos şi de Biserică. Cu totul dimpotrivă ne vor simţi cei ce se luptă să-şi păstreze linia dreaptă a mărturisirii adevărate, mai

cu seamă azi în întretăierea şi în încâlceala căilor şi curentelor spirituale. Ne dăm prea bine seama că în sufletele semenilor noştri, chiar când n-au ieşit din obştea creştină, există puţină orientare, ba, de multe ori, o mare confuziune. Te întâlneşti cu oamenii, cari se duc regulat la biserică şi cari, într-o convorbire întâmplătoare, ţi se dau pe faţă ca separatişti, dacă nu de-a dreptul ca grav eretici.

Din înalte sfere a pornit cuvântul frumos: „Biserică vie". Vrem să păstrăm, să-1 comentăm şi să-1 legitimăm. O biserică vie însemnează obştea noastră creştină, conştientă de sfinţenia începuturilor şi a menirii noastre şi neobosită lucrătoare a lucrului celui bun, dat de întemeietor în grija noastră. O biserică vie însemnează familia noastră creştinească şi românească, străduindu-se, cu fericite rezultate, să dea Cezarului cele ce sunt ale Cezarului şi lui. Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu.

Această biserică vie purcede şi trebuie să purceadă de-a pururi dintr-o limpede şi categorică reinspectare a catehismului nostru ortodox. Faptele cele mari, acţunile susţinute şi binefăcătoate, mai ales când este vorba de credinţa religioasă, ţâşnesc din convingeri ireductibile. Iar aceste convingeri sunt fiicele apostoliei, ale predicii, ale stăruinţelor învăţătoreşti, cu timp şi fără timp.

Mi se pare o faptă vrednică de toată luarea noastră aminte şi de toată ambiţia noastră să căutăm azi - în ceasul fericitelor noastre verificări şi prefaceri naţionale - o recercetare şi o remărturisire a credinţii noastre ortodoxe. Dacă, ajutând Dumnezeu, vom putea să răspundem cu bine înaltelor îndemnuri ce ni se fac şi să ne reafirmăm „biserică vie", aceasta va fi cu bunul început al regăsirii noastre în centrul ortodoxiei şi al creştinismului integral.

Vrem să ne dovedim, încă o dată, şi nouă şi celorlalţi, că „Hristos este şi va fi de-a pururi în mijlocul nostru".

Care este viaţa bisericii noastre?

I

Lumea creştină, din veacul al XVI-lea încoace, se împarte în două cete uriaşe, în două armate nesfârşite, una în faţa celeilalte. Răzvrătirea religioasă zisă „Reforma" a fost răzvrătire împotriva dumnezeirii integrale a Mântuitorului. Astăzi înţelegem acest lucru

foarte bine şi putem să-1 urmărim şi să-1 dovedim, sprijinindu-ne pe documentele numeroase care ne stau la îndemână.

Răzvrătirea împotriva dumnezeirii integrale a Mântuitorului a început de mult... Toate sinoadele ecumenice sunt biruinţe treptate asupra celor ce învăţau greşit şi se tocmeau în privinţa credinţei integrale. Dar ereziile ivite până la Reformă erau cazuri sporadice. Ereticii, dacă rămâneau în încăpăţânarea şi în separatismul lor, stăteau ascunşi şi foarte puţini la număr. Reforma, cu căpeteniile ei şi cu compartimentele ei felurite, a ridicat erezia la cutezanţa de a se numi biserică şi de a se organiza în societate aparte, în numele lui Iisus Hristos. Au ieşit astfel, rând pe rând, Biserica luterană, Biserica lui Calvin, Biserica anglicană, şi celelalte, multe, de atunci încoace.

Care este asemănarea capitală a acestor reformaţi, asemănarea lor de familie? Ei micşorează pe Iisus Hristos. Unii într-un fel, alţii într-alt fel, ei nu mai cred în persoana dumnezeiască-omenească a Mântuitorului: „carele, pentru noi oamenii şi pentru a noastră mântuire, s-a pogorât din ceruri şi s-a întrupat de la Duhul Sfânt şi din Maria Fecioara şi s-a făcut om..." Pentru ei, omul istoric Iisus Hristos nu mai este Logos întrupat. Pentru ei, naşterea Mântuitorului nu mai este minunea vrednică de închinăciune, prin care El vine între noi. Pentru mulţi dintre ei, chiar învierea Lui din morţi - care este ca şi verificarea naşterii Lui din Fecioară - este un fel de problemă nesigură, lăsată la dispoziţia istoricilor şi a psihiatrilor.

Şi atunci, dacă Iisus Hristos nu mai este Logos întrupat, dacă naşterea Lui nu mai este grădina crinilor feciorelnici care dezmiardă credinţa noastră, dacă biruinţa Lui asupra morţii este mutată în pâclele controversei şi ale scepticismului, ce putem să mai spunem şi să afirmăm despre opera Lui, adică despre Biserica Lui? Cred: „într-una, sfântă, ecumenică şi apostolică Biserică", - este profesiunea celui ce crede şi mărturiseşte dumnezeirea deplină a întemeietorului. De aceea, reformatorii au doborât şi au ruinat concepţia despre biserică, tot aşa cum au făcut şi cu Hristologia. Temerităţile şi ereziile au curs puhoi: preoţia specială nu există, cu atât mai mare cuvânt nu există cele trei trepte ale preoţiei... Sfintele roisterii nu sunt şapte; poate sunt trei, poate, două, poate nici unul... Sfânta Euharistie nu este nici jertfă, nici taină, este pur şi simplu: reprezentaţie şi comemoraţie... Şi aşa mai departe... De la început, marea declaraţie a protestanţilor a fost: Admitem un singur izvor de credinţă şi de învăţătură: ***Sfânta***

Scriptură, Respingem tradiția bisericească; nu credem în ea şi nu primim învățăturile ei. Dar mai târziu, au început să se târguiască şi asupra ***Sfintei Scripturi',*** au început s-o sfâşie şi au ajuns s-o proclame o carte ca oricare alta; ***Coranul, Iliada, Zend-Avesta...***

E adevărat că cei ce au ajuns şi ajung la această extremitate nu mai fac parte din nici o biserică şi predică dintre ruine, însă este tot atât de adevărat că protestantismul a creat şi creează, de la ivirea lui, calea largă a apostaziei generale şi că toți rătăciții acestei căi au, în reformatorii protestanți, strămoşi incontestabili.

Lăsând la o parte pe răzvrătiții totali şi pe socoteală proprie, lumea protestantă, fiică a răzvrătirii din secolul al XVI-lea, stă în fața vechilor Biserici ortodoxă şi romano-catolică şi îşi zice: Biserica protestantă.

Ca să vorbim ca toată lumea, vom zice că avem trei mari biserici: ortodoxă, romano-catolică şi protestantă, cu sutele ei de ramificații şi de bisericuțe. Dar judecând lucrurile nu după suprafața istorică ci după adevărul credinței, toată această lume creştină se împarte în două, în două lumi imense, în două armate risipite în toate continentele şi în toate țările.

Armata cea nouă, constituită din secolul al XVI-lea încoace, străbate neamurile şi veacurile şi proclamă: Noi avem, noi predicăm, noi dăruim tuturor cartea cu poruncile împăratului din ceruri! Noi ne ținem de ***Sfânta Scriptură,*** o învățăm şi o propunem tuturor, o tâlcuim omenirii şi facem din ea temelia vieții de aici şi nădejdea vieții de dincolo! ***Sfânta Scriptură***singură, adică Poruncile împăratului ne obligă şi ne conduc!

Armata a doua, adică Biserica cea veche (ortodocşii, romano-catolicii, nestorienii, monofiziții...) răspunde şi proclamă: Avem şi noi, ca şi voi, cartea cu poruncile împăratului! învățăm şi noi ***Sfânta Scriptură*** şi o tâlcuim noroadelor noastre! O ridicăm deasupra omenirii şi deasupra veacurilor cu aceeaşi venerație ca şi voi! Dar pe lângă ***Sfânta Scriptură,*** pe lângă poruncile scrise ale împăratului, noi avem cu noi pe însuşi împăratul! Noi avem cu noi, în sfintele noastre altare: prezent, real, obiectiv, Dumnezeu şi om, pe Iisus Hristos Euharistie!

Acesta este trupul meu!... Acesta este sângele meu!... Cela ce mănâncă trupul meu şi bea sângele meu rămâne întru mine şi eu întru el ***(loan*** 6, 56)... şi eu îl voi învia în ziua cea de apoi ***(loan*** 6, 54).

Aşadar, lumea născută din reforma secolului al XVI-lea (trecând cu vederea pretențiile, subtilitățile şi deghizările anglicanilor) este

lumea care a exilat de pe pământ pe Domnul Euharistie! Este tragica lume care nu mai poate articula sublima noastră mărturisire: „Cred, Doamne.şi mărturisesc că tu eşti cu adevărat Hristos, Fiul lui Dumnezeu, celui viu, carele ai venit în lume să mântuieşti pe cei păcătoşi, dintre cari cel dintâi sunt eu. Insă cred că acesta este însuşi preacurat trupul tău şi acesta este însuşi scump sângele tău..."

Protestanții văd în Sfânta împărtăşanie o fantomă. Chiar anglicanii, când vorbesc limba teologiei lor, aşadar când nu sunt fățarnici, declară că în această augustă taină ei văd numai: reprezintare şi comemorare. După ei, la sfântul altar nu se petrece nici o minune. Pâinea rămâne pâine şi vinul vin. Şi atunci, fireşte, dacă nu este nici o prefacere: nu mai este nici o prezență reală, nu mai este nici un Iisus Hristos obiectiv, nu mai este nici un Miel fără prihană care ridică păcatul lumei! Anglicanii declară cu funestă îndrăzneală (şi toți protestanții împreună cu ei): în această taină nu există nici o minune şi nici o jertfa!

Iată cum reformații, cu tot neamul lor, după ce au nimicit dogma, în cărțile teologice, au exilat pe Mântuitorul din sfântul altar şi au jefuit pe urmaşii lui Adam de roadele divine ale Răscumpărării.

De la Reformă încoace, Sângele de pe Golgota este tăgăduit şi stăvilit, în comunitățile reformate şi pentru comunitățile reformate!

II

Cititorul nostru îşi dă prea bine seama că această despărțire pe care o facem în lumea creştină (unii de-a stânga şi alții de-a dreapta, unii reformați şi devotați ai ***Bibliei,*** alții creştini integrali, cinstind ***Biblia*** şi crezând în Sfânta Cuminecătură) este schematică şi ideală. în realitate, aceste două categorii sunt risipite, amestecate şi tainic fractionate pretutindeni. în fiecare zi, auzim de credincioşi romano-catolici cari trec la protestantism. în fiecare zi, sunt şi mai mulți protestanți, îndeosebi anglicani, cari trec în Biserica romano-catolică. La noi, curând după război, au fost câtiva clerici şi o mână de credincioşi amăgiți, cari s-au despărțit de Biserica noastră ortodoxă şi s-au pierdut în babilonia protestantă. Voind să precizăm care este, care trebuie să fie viața bisericii noastre, nu judecăm după cazuri izolate, nici chiar după semnele unor zile de confuzie, ci scoatem în evidență via realitate a credinței şi a mărturisirii noastre ortodoxe.

Ortodocşii romano-catolicii şi alţi câţiva cu noi credem în minunea Sfântului Altar. Credem că în Sfânta Liturghie, după pregătirile şi rugăciune legiuite, se întâmplă o augustă şi incomparabilă minune: pâinea se preface în trupul lui Iisus Hristos cel răstignit pe Cruce şi vinul se preface în sfânt şi scump sângele Lui!

Această credinţă inflexibilă stăpâneşte şi orânduieşte toată dogmatica noastră, tot cultul nostru, toată orientarea noastră creştină şi toate rugăciunile noastre.

Un creştin conştient, din biserica noastră (cu atât mai mult un preot pătruns şi cucernic) când stă la Sfânta Liturghie stă în faţa Celui Răstignit pe Golgota. Cine a meditat asupra Sfintei împărtăşiri, cine o primeşte „cu frica lui Dumnezeu, cu credinţă şi cu dragoste", cine a cugetat stăruitor asupra obşteştei noastre învieri, şi-a dat şi-şi dă seama că sufletul adevăratului creştin - cu atât mai mare cuvânt: preot - respiră miracolul, trăieşte în miracol şi mai presus de minte şi de fire este de-a pururi una cu Mântuitorul.

Protestanţii, cari nu mai jertfesc Mielul cel fară prihană şi nu mai cred în transubstanţiere, nu cunosc şi nu înţeleg cucernicia noastră, adăpată şi preafericită prin sângele Mântuitorului. Religiozitatea lor poate să fie de multe ori reală, dar ea nu vine din conştiinţa unităţii lor euharistice cu Cel Ce se jertfeşte pe Golgota. Ei nu pricep şi leapădă categorica noastră mărturisire: „Bun este Domnul! Gustaţi şi vedeţi, că de demult, pentru noi, precum suntem noi făcându-se şi odată pre sine Părintelui său ca o jertfă aducându-se, pururea se junghie, sfinţind pre cei ce se împărtăşesc cu dânsul!"

Reformaţii, cari au sfărâmat sfintele altare, în veacul al XVI-lea şi le-au înlocuit cu mese cu patru picioare, şi toţi urmaşii lor de azi, cu atâtea nume şi conventicule, se uimesc şi se smintesc, când ne văd şi ne aud: „Junghie-se Mielul lui Dumnezeu, cela ce ridică păcatul lumii, pentru viaţa şi pentru mântuirea lumii"!

De aceea, pervertind ***Scripturile*** şi înjumătăţind puterea lui Dumnezeu, anglicanii, de pildă, tăgăduiesc că Sf. Liturghie este şi jertfă şi susţin cu împietate:.„... missarum sacrificia, quibus vulgo dicebatur, sacerdotem offerre Christum in remissionem poenae aut culpae, pro vivis et defunctis, blasphema figmenta sunt et perniciosae imposturae..."

Iată prin urmare ruina Sfintei Liturghii şi ofensa grea a credinţei noastre liturgice! Citatul face parte din art. 31, din cele 39 ale mărturisirii anglicane.

O altă pildă, o altă ciudăţie care ne face să simţim că suntem în faţa unor socotinţe şi unei simţiri streine de ortodoxismul nostru este întrebarea calvinistă care circula acum vreo 15 ani, în bisericuţa celor ce se despărţiseră de noi: „Eşti mântuit? Eşti sigur de mântuirea ta?..." Ei erau siguri de mântuirea lor! Monument de erezie şi de îngâmfare eretică! Fireşte, nădăjduim toţi, păcătoşii de noi, că vom ajunge la starea cea de-a dreapta Mântuitorului, prin pocăinţă, prin rugăciune necontenită, prin smerita noastră conmesenie la Cina cea de Taină, prin solirea pentru noi a Născătoarei de Dumnezeu şi a tuturor sfinţilor, dar să declari cu neobrăzare că tu te ştii mântuit, este să fii jalnicul păcălit al unei doctrine rătăcite şi rătăcitoare!

Puţini dintre noi s-au lăsat impresionaţi de această fanfaronadă importată din iarmarocul teologiei protestante. Câţi am învăţat, am asimilat şi trăim credinţa noastră creştină ortodoxă, ne dăm seama uşor şi recunoaştem inovaţiile şi extravaganţelor teologice cu cari vor să ne ia ochii unii şi alţii.

Viaţa bisericii noastre trebuie să fie suflul tradiţiei noastre ortodoxe, reactualizarea doctrinei noastre şi adâncirea în noi a cucerniciei părinţilor noştri. Biserica vie pe care dorim s-o înjghebăm încă o dată trebuie să fie înalt liturgică şi stăpânită fericit de conştiinţa teologică aprinsă în noi de sfintele soboare şi de Sfinţii Părinţi.

Vie va fi biserica noastră şi noi vii ne vom simţi în ea, când ceasta viaţă va fi „viaţa cea întru Hristos", adică strădania, lupta necontenită după vrednicia creştină şi izbânda fericită a unirii noastre cu Mântuitorul!

III

Ne gândim cu grijă necontenită la preoţimea noastră. Dorim oricărui suflet ortodox bună cunoştinţă şi dreaptă înţelegere a iconomiei mântuirii adusă nouă de Fiul lui Dumnezeu. Dar cu deosebită luare-aminte trebuie să fim faţă de clerul Bisericii noastre. în obştia creştină, ca într-un trup viu, preotul este organul cel dintâi, este inima care distribuie sângele şi viaţa.

Să fim încă o dată biserică vie, să dăm lumii întregi impresiunea puterii şi a vitalităţii noastre, însemnează să ridicăm dintre noi o preoţime adânc cucernică şi educată în cel mai autentic spirit al ortodoxiei noastre.

Acum o sută şi două sute de ani, când situaţia noastră politică şi bisericească era cu totul alta decât cea de azi, era mai uşor să rămânem şi să ne găsim în albia tradiţiilor noastre ortodoxe. Credincioşii de altă confesiune, chiar când trăiau printre noi, chiar când năzuiau să ne convertească, se izbeau de zidul unui separatism invincibil. Astăzi, aceste ziduri au căzut. Astăzi cărţile eterodoxe, propaganda streină şi barierele confesionale sunt privite şi tălmăcite într-un chip cu totul nou. Cu atât mai aprigă trebuie să fie vigilenţa noastră! Cu atât mai temeinică şi mai avertizată trebuie să fie educaţia clerului nostru!

Suntem la început de păstorie nouă şi este cu înţeles că vrem să alcătuim un imens inventar al situaţiei noastre bisericeşti. Care este zestrea care se vede? Câte am pierdut şi trebuie să le înlocuim? Câte ne trebuie, ca noi creaţiuni, faţă de prefacerile şi de cerinţele vremei? Poporul este cu ochii asupra noastră. O înviorare obştească şi fericită se simte în casa noastră românească. Armata, şcoala, administraţia, viaţa politică... au intrat cu entuziasm sub cerul unor noi comandamente. Este de crezut ca tocmai noi, ucenicii Sfântului Apostol Pavel, să rămânem nesimţitori, la aceste mari şi binefăcătoare transformări?

E vorba de o viaţă nouă? Dar creştinul este creatura cea nouă, care creşte din învăţătura şi din jertfa Mântuitorului! Este vorba de un spor de energie, de muncă şi de devotament, faţă de neamul nostru şi în folosul neamului nostru?... Noi creştinii suntem urmaşii Celui ce a venit în lume să slujească şi să-şi dea viaţa preţ de răscumpărare pentru mulţi! Ca să ne găsim cu onoare, pe această strălucită platformă unde sunt chemaţi cei mai buni dintre noi, este destul să ne străduim să fim, încă o dată, adevăraţii fii ai Bisericii strămoşeşti şi paznicii focului sacru care arde în sfintele noastre altare.

Trebuie, însă, să recunoaştem şi să mărturisim scăderile şi neajunsurile de cari suferim! Ca să răspundem chemărilor ce ni se adresează se cuvine să ne cercetăm cu sinceritate şi să îndreptăm strâmbătăţile noastre! Iau asupra mea să dau în vileag şi să cer tămăduire pentru o racilă grea a vieţii noastre bisericeşti, mai mult: a conştiinţei noastre preoţeşti. Problema e înaltă cât un munte şi cu mii de cărări, de perspective şide prăpăstii! Vom vorbi de ea, pe larg, de aci înainte.

Există o zicală românească plină de înţelepciune: ***Ori vorbeşte cum ţi-e portul, ori te poartă cum ţi-e vorba.*** Aceasta însemnează să pui în acord desăvârşit doctrina ta cu toată conduita ta. Iar când este vorba de noi preoţii, să ne dovedim, în toate manifestările noastre, oamenii învăţăturii noastre.

Lăsând pe seama unor dezvoltări viitoare tot greul acestei chestiuni, vom spune azi că boala văzută şi nevăzută a majorităţii preoţimei noastre stă în ***contrazicerea liturgică.*** Cântările, lecturile şi solemnele mărturisiri din biserică nu se mai potrivesc cu conştiinţa preotului nostru!

O învăţătură nechibzuită şi vinovată, o educaţie seminarială fără căldură şi fără avânt, o viaţă preoţească fără control şi fără pilde... îl lasă, de obicei, pe bietul preot, în mijlocul unui câmp imens cu ruini confesionale şi cu gunoaie filosofice. Uneori, - precum s-a văzut - elemente clericale meritoase şi entuziaste înhamă la carul activităţii lor pastorale telegari protestanţi!

Cum vom face „vie" Biserica noastră strămoşească, dacă umblăm s-o vitalizăm cu principii şi cu învăţături streine? Mi s-a întâmplat acum vreo 15 ani acest lucru semnificativ: Cercetând ortodoxia unui preot, care voia să „vitalizeze" biserica, am constatat că nu era familiar cu rugăciunile din rânduiala Sfintei împărtăşiri!

Marele poet florentin exclamă: „Nu este durere mai mare decât să-ţi aduci aminte de timpul fericit, atunci când eşti în nenorocire!" Dante nu era preot. Există o durere şi mai mare, care pustieşte pământul şi închide cerul: Este să citeşti şi să mărturiseşti, în altar, cum scrie în carte, iar inima ta să fie „ţarina olarului"!

TRADUCEREA „SFINTEI SCRIPTURI" DE CĂTRE FERICITUL IERONIM

Sfânta Scriptură sau ***Biblia*** are două părţi: ***Vechiul Testament*** şi ***Noul Testament. Vechiul Testament*** a fost scris, în decurs de multe sute de ani, în limba ebraică. ***Noul Testament*** a fost scris, în decurs de o jumătate de veac, în limba elinească...

Noul Testament are - şi la ortodocşi şi la romano-catolici şi la protestanţi - 27 de cărţi. ***Vechiul Testament*** are, în ***Bibliile*** protestante, 39 de cărţi, iar în ***Bibliile*** ortodoxe şi romano-catolice are mai multe. în ***Biblia*** noastră, ***Vechiul Testament*** are 53 de cărţi.

Cărţile ***V.T.*** pe cari ortodocşii şi romano-catolicii le au în comun cu protestanţii se numesc ***protocanonice,*** aşadar: de la început cano-

nice. Celelalte cărţi din ***V.T.*** pe cari le au numai ***Bibliile*** ortodoxe şi catolice se numesc: ***deuterocanonice,*** aşadar: canonice mai în urmă decât cele dintâi.

Intre cărţile deuterocanonice se aflã şi cartea zisă ***înţelepciunea lui Iisus fiul lui Sirah,*** sau ***Eclesiasticul***"(alta decât ***Eclesiastul*** lui Solomon). Această carte, scrisă la început în limba ebraică, a fost tradusă în elineşte de către un strănepot al autorului şi anume în Alexandria, în zilele regelui Ptolemeu Everghetes H, care a murit în anul 116 în. de Chr.

Traducătorul pune în fruntea cărţii străbunului său acest prolog, vrednic să fie cunoscut: „Multe şi mari învăţături datu-s-au nouă prin Lege şi prin Prooroci şi prin ceilalţi scriitori, urmaşii lor, pentru care datori suntem să preamărim pe Israil, în ştiinţa şi în înţelepciunea lui.

Ci, fiindcă nu numai singuri cei ce pot să citească în limba ebraică cuvine-se să ajungă înţelepţi, datorie este ca iubitorii de învăţătură să se poată face folositori prin cuvânt şi prin scriptură şi celor din afară, neştiutori de limba ebraică.

Pentru acest cuvânt, bunicul meu Iisus, care se îndeletnicise foarte mult cu cetania legii şi a proorocilor şi cu a celorlalte cărţi părinteşti şi care îşi câştigase în aceste învăţături o îmbelşugată agerime, s-a simţit îndemnat să alcătuiască o scriere despre cele privitoare la învăţătură şi la înţelepciune, aşa încât cei dornici de ştiinţă, după ce vor pătrunde şi cartea lui, să poată să propăşească mai cu temei în viaţa poruncită de lege.

Rugaţi sunteţi să citiţi cu bunăvoinţă şi cu luare-aminte şi să fiţi cu pogorământ, acolo unde, cu toată sârguinţa pe care ne-am dat-o la tălmăcire, vă vom părea că n-am nimerit bine unele ziceri.

Căci ce s-a spus în limba ebraică, dacă este tălmăcit într-o limbă streină, nu mai are aceeaşi putere.

Şi nu numai această carte, chiar şi legea şi profeţii şi celelalte cărţi care mai sunt, arată destul de mari deosebiri, când le citeşti în limba de obârşie. Ci eu, ajungând în Egipt în al treizeci şi optulea an al domniei regelui Everghetes şi petrecând acolo în zilele lui, am găsit o mare scădere de învăţătură (faţă de cea din Iudeea).

Drept aceea, am socotit că este foarte de trebuinţă ca eu însumi să aduc oarecare strădanie şi sârguinţa în tălmăcirea acestei cărţi, jertfind multă veghe şi învăţătură, în toată vremea, ca să duc tălmăcirea cărţii până la capăt şi s-o dau în vileag, şi pentru aceia care, trăitori

în ţară străină, sunt totuşi volnici să înveţe şi sunt gata să-şi potrivească viaţa după poruncile legii."

Din acest prolog, învăţăm două lucruri de mare importanţă istorică, biblică:

întâi, că Legea, Profeţii şi celelalte scrieri cari alcătuiesc ***Vechiul Testament,*** scrise la începutul lor, în limba ebraică, se găseau toate, în secolul al doilea înainte de Mântuitorul, traduse în limba elinească. Şi ***Înţelepciunea lui Iisus fiul lui Sirah*** este poate cea din urmă pe care strănepotul autorului se grăbeşte s-o traducă. Această traducere în limba elinească a ***Bibliei*** ebraice este străvechea şi celebra ***Septuaginta,*** sau traducerea celor 70 de învăţaţi din Alexandria. ***Septuaginta*** este ***Biblia*** Sfinţilor Apostoli şi a misionarismului creştin primar, ***Biblia*** grecească este ***Biblia*** care a cucerit lumea antică.

Al doilea lucru pe care îl învăţăm din prologul strănepotului lui Iisus Sirah este că originalul ebraic înfăţişează celui ce voieşte să-1 tălmăcească greutăţi comparabile cu ascensiunea unui munte stâncos şi prăpăstios. Oricât de mult ai birui muntele, el are încă multe stânci răzleţe şi multe prăpăstii, în cari n-ai coborât. Ebraica este o limbă sobră, abruptă şi potrivită pentru oracole. Când traduci o cugetare ebraică, este peste putinţă să păstrezi, în limba ta modernă, acelaşi număr redus de cuvinte ca în original. în această limbă, a vorbit Dumnezeul Revelaţiunei. Toţi traducătorii ***Bibliei*** ebraice de peste două mii de ani încoace s-au simţit înfioraţi şi covârşiţi de maiestatea ei ermetică şi aspră, ca pustiul Arabiei şi ca Muntele Sinai.

Sentimentul acesta l-au avut şi primii învăţaţi creştini, cari cunoscând limba ebraică au putut să compare originalul biblic cu întâile lui traduceri în greceşte şi în latineşte. Mai era însă şi o împrejurare gravă, care obliga pe eruditţii bisericii creştine să cultive şi să aprofundeze limba originală a ***Vechiului Testament.*** Era controversa nestinsă dintre creştini şi iudei, era procesul pasionat care reclama, şi dintr-o parte şi dintr-alta, cel mai riguros, cel mai amănunţit examen al textelor sacre, ridicate de creştini deasupra veacurilor ca nişte flamure de biruinţă!

Origen, marele dascăl creştin din Alexandria, părintele ştiinţei biblice exegetice, este cel dintâi care a dăruit creştinătăţii o ***Biblie***

comparativă a ***Vechiului Testament,*** celebra lui ***Exapla,*** adică ***Biblia*** aşezată în şase columne (uneori şi mai multe). In columna întâia, el a pus textul ebraic cu litere patrate-haldaice; în columna a doua tot textul ebraic, dar cu litere greceşti, iar în celelalte columne, patru traduceri elineşti printre cari şi ***Septuaginta.*** Era un fel înalt-obiectiv şi ştiinţific, de a pune la îndemâna celor competenţi şi originalul biblic şi traducerile lui elineşti. Origen, deşi a scris foarte multe comentarii la cărţile biblice, el n-a mai dat o nouă traducere a ***Bibliei Vechiului Testament.***

Această povară şi această grea poruncă a păstrat-o Providenţa pentru al doilea mare învăţat al creştinităţii antice, anume pentru călugărul şi preotul Ieronim, de fel din Dalmaţia, crescut în lumea şi în limba latină şi cel mai mare exeget al Apusului, în primul mileniu creştin.

O personalitate viguroasă şi arzătoare, o sfinţenie crâncenă, după multe păcate trupeşti şi sufleteşti, un imens talent de scriitor, consolidat de o cultură largă în cele două limbi ale timpului: latină şi greacă - iată ce era şi ce însemna Ieronim, asupra căruia Domnul, din ceruri, şi Papa Damasus, din Roma, îşi opresc alegerea, pentru a-i cere o mai bună traducere a ***Sfintelor Scripturi.***

Când Papa Damasus îi porunceşte lui Ieronim în anul 382, în Roma, să purceadă la o largă corectură a ***Noului Testament*** şi a ***Psaltirei,*** aşa cum se găseau în vechea lor traducere latină, Ieronim se apropia de vârsta de 50 de ani. Străbătuse, până aci, Italia, Galia, Dalmaţia, Tracia, Bitinia, Pontul, Galatia, Cappadochia, Cilicia şi Siria, însoţit de câţiva prieteni călugări ca şi el, porniţi cu toţii în căutarea unei sihăstrii ideale. Cititor pasionat, mare iubitor de învăţătură, Ieronim urmase la Roma lecţiile retorului Donat. In Antiohia Siriei, ascultase pe iscusitul teolog şi exeget Apolinarie. In sihăstria din Chalcis, unde petrecu cinci ani în aprigă asceză, învaţă limba ebraică. Apoi, se duce la Constantinopol unde urmăreşte, cu farmec, predicile şi lecţiile de exegeză ale sfântului arhiepiscop al Bizanţului, vestitul orator şi poet Grigorie de Nazianz.

Biblia latină avea, înainte de Ieronim, o mare nestatornicie în cuvinte. Departe cu peste o mie de ani de invenţiunea tiparului, ***Biblia*** se păstra, în acele vremuri, numai în manuscripte. Ieronim spune: „La latini sunt tot atâtea versiuni biblice cât şi manuscripte, căci fiecare cititor, aşa din capul lui, a mai adăogat sau a mai scos ceva, după plac..." In anii 382 şi 383, Ieronim corectează - după ***Biblia***

grecească - ***Noul Testament*** şi ***Psaltirea,*** făcând, cum zice el, „dintr-o operă veche una nouă".

Ieronim scrie către Papa Damasus în fruntea ***Evangheliilor*** revizuite: „Mă obligi să fac dintr-un lucru vechi unul nou. După ce atâtea exemplare ale ***Scripturii*** sunt răspândite în toată lumea, trebuie eu, acum, să mă fac judecător şi, pentru că ele între ele se deosebesc, eu să hotărăsc care anume se potriveşte mai bine cu originalul grecesc. Este o muncă pioasă, dar este o întreprindere primejdioasă să judeci pre alţii, ca şi tu apoi judecat să fii de ei. Cel dintâi venit, fie el învăţat, fie prost care ia în mână ***Biblia*** ta şi observă o schimbare de la textul familiar lui, te va osândi pe loc drept un falsificator şi hulitor, ca unul care ai cutezat să mai pui ceva, să schimbi, sau să îndreptezi, în străvechile ***Scripturi.***

Dar Papa Damasus adoarme curând şi Ieronim pleacă a doua oară în Orient, însoţit de o caravană întreagă de zelatori pentru monahism, bărbaţi şi femei - între ele nobile doamne romane - pe cari îi colonizează în cele două mănăstiri renumite din Betleem, una de călugări şi a doua de călugăriţe.

Aci, în Ţara Sfântă, pe lângă nenumărate scrieri exegetice şi ascetice, Ieronim se hotărăşte să traducă din limba ebraică tot ***Vechiul Testamentul*** continuă, neobosit, să înveţe limba ebraică şi să copieze prin caligrafii săi, cărţile ***Vechiului Testament.*** Opera lui Origen, adică ***Exapla, Biblia*** comparativă, de care vorbirăm, îi este de mare folos.

Mai corectase Ieronim, înainte de eroica lui hotărâre, alte câteva cărţi din ***V.T.,*** încă o dată ***Psaltirea, Iov*** şi altele. Dar cu cât corecta mai mult textul latin cel vechi, cu atât se convingea că trebuie să se apuce de o nouă traducere, de data aceasta din originalul ebraic. Onoarea Bisericii îi impunea datoria să traducă - cu orice sacrificii - ***Biblia V.T.*** din limba de obârşie în limba latină.

Ieronim îndeplineşte această operă uriaşă între anii 390 şi 405, ajutat de un savant evreu, trecut la creştinism. Dar el prevăzuse din vreme - o scrisese Papei Damasus - că întreprinderea lui e primejdioasă şi aducătoare de multe necazuri. într-adevăr, traducerea lui Ieronim a găsit la început, în Biserica Apuseană, puţin entuziasm. Dimpotrivă, el şi-a făcut duşmani - unii sinceri, alţii făţarnici - cari l-au acuzat pătimaş că a strâmbat cuvântul Domnului şi a căşunat sminteală în poporul credincios. Un vechi prieten din tinereţe şi un comiliton al idealului monastic, preotul Rufin, l-a atacat cu violenţă

şi în termeni insultători a osândit şi persoana traducătorului şi noua traducere a ***Sfintei Scripturi.*** Fericitul Augustin - superior lui Rufin ca simţire, ca inteligenţă şi ca talent - l-a întrebat cuviincios pe Ieronim dacă nu era mai bine să fi făcut traducerea lui cea nouă nu după originalul ebraic, ci după ***Sentuaginta,*** sau: să se fi mulţumit numai cu îndreptarea vechei traduceri latine, toate acestea - zicea fericitul Augustin - ca să nu se smintească poporul şi cei săraci cu duhul, obişnuiţi cu vechea traducere. Augustin îi comunică lui Ieronim şi o întâmplare caracteristică petrecută într-o biserică din Africa, probabil într-o biserică cu popor amestecat: roman şi grec. Episcopul locului dispusese să se citească în biserică, ***după Biblia*** lui Ieronim, ceva din proorocul Iona şi lectorul ajunsese la partea de la urmă, unde se zice: „Atunci Iona a ieşit din cetate(din Ninive) şi s-a aşezat la răsăritul ei şi şi-a făcut o colibă şi a stat sub ea la umbră, ca să vadă ce se va întâmpla. Şi Domnul Dumnezeu a gătit un vrej, care s-a ridicat deasupra capului lui Iona, ca să-i ţină umbră şi să-i mai potolească mânia. Şi s-a bucurat Iona cu bucurie mare, pentru vrej"...

în vechea traducere latină, cuvântul evreo-asirian ***Kikdion*** era tradus cu vrej de tivgă sau de dovleac, adică: ***„Cucurbita",*** fiindcă ***Septuaginta*** grecească tradusese: cuvântul „Kikaion" cu ***„Kolokinthe ",*** Ieronim pusese în loc de ***„cucurbita",*** cuvântul ***„iederă",*** fiindcă, zicea el, nu găsise în latineşte adevăratul corespunzător al lui „Kikaion".

Augustin scrie lui Ieronim: „Când a auzit poporul: «iederă» în loc de vrej de tivgă - cuvântul cunoscut de toţi - a fost o explozie de indignare! Mai ales, grecii, cari ştiau pe «Kolokinthe» din ***Septuaginta,*** au strigat, cât au putut, că este un fals şi un sacrilegiu!"

*

Acestea şi sute de alte obiecţiuni şi proteste, Ieronim le-a primit cu vitejie şi le-a răfuit cu o aspră competinţă de om stăpân pe sine şi pe dreptatea sa de erudit. Oamenii cunoscători - vai! totdeauna prea puţini - îi dădeau dreptate. Veacurile următoare, i-au dat, din ce în ce mai mult, recunoaşterea şi admiraţia lor. ***Biblia*** latină oficială, din Biserica romano-catolică, aşa numita ***Vulgata,*** este chiar această traducere a lui Ieronim, atât de atacată şi de bârfită, în zilele autorului.

Ieronim a biruit pentru sine şi (în chip profetic) pentru toţi cei ce, în vremurile cari aveau să vină şi în sânul popoarelor creştine, erau să calce - de departe, sau de aproape, cu mai mult ori mai puţin noroc - pe urmele lui de uriaş creator de tradiţie ştiinţifică.

Astăzi, în toată lumea creştină luminată şi în toate bisericile înfloritoare, ***Sfânta Scriptură*** este tradusă, pentru ştiinţa teologică, pentru onoarea bisericilor, pentru literaturile naţionale şi pentru controversele confesionale, de-a pururi din originalele ebraice şi eline.

Criticele, bârfeiile, atacurile, de cari avu parte gloriosul şi fericitul Ieronim, n-au cruţat şi nu vor cruţa nici pe urmaşii lui. Pentru că.... pentru că: a birui fără primejdie nu este cu putinţă nici în lumea aceasta, nici în cea viitoare!

UN VREDNIC PREOT BASARABEAN

Biserica Basarabiei a cinstit luna trecută, printr-o însufleţită serbare, pe cucernicul preot loan Andronic. Potrivit legilor celor noi, părintele loan trebuia să se retragă din înalta ascultare administrativă pe care o îndeplinea pe lângă scaunul vlădicesc al Chişinăului şi să intre în rândul pensionarilor. Cu părere de rău, vlădica Efrem, arhiepiscopul locţiitor, s-a despărţit de destoinicul său colaborator. Cu părere de rău, preoţimea basarabeană a aflat despre încheierea activităţii acestui preot fruntaş. Sărbătorirea de despărţire a fost înduioşătoare. A început la catedrala din Chişinău cu Sfânta Liturghie arhierească, a continuat cu o şedinţă de cuvântări festive^ în sala Consistorului, şi s-a terminat cu o agapă frăţească.

L-am cunoscut mai de aproape pe părintele loan Andronic, cu 14 ani în urmă, când am fost chemat de biserica Basarabiei, ca director al internatului Facultăţii de Teologie. Părintele loan era duhovnicul instituţiei. Ne-am întâlnit zilnic, dimineaţa şi seara, la orele de rugăciune. Ne-am întâlnit în fiecare duminică, la Sfânta Liturghie, slujită de cucernicia sa, în capela internatului.

L-am privit cu mare interes sufletesc şi studiindu-1 am învăţat să înţeleg - ca de la un exemplar preţios - însuşirile, vredniciile şi pietatea preoţimei basarabene. Mai bine de patruzeci de ani, părintele loan a străbătut şi a urcat, încet şi sănătos, toată scara dregătorească, pe care poate s-o urce, în Biserica noastră, un preot de mir.

A fost la început preot, într-o comună moldovenească, de pe malul Nistrului.

Acolo a muncit şi a trudit ani îndelungaţi, făcându-se cu adevărat părintele şi binefăcătorul obştei creştine ce-i fusese încredinţată. Bu-

nul său nume şi marea cuviinţă bisericească, pe care i-o vedea toată lumea, au sporit povara păstorească. Au început să vie spre părintele loan, la rugăciuni şi la spovedanie toate satele de primprejur, şi de dincoace de Nistru şi de dincolo de Nistru.

Mare este osteneala unui duhovnic! Nespusă încordare sufletească şi greu jug de grijă şi de muncă sunt partea celui chemat să păstorească pe copiii Sfintei Biserici! Ca înfăţişare trupească şi ca vlagă, părintele loan se arată a fi printre codaşi. Din copilărie a fost încercat de suferinţe şi punând faţă în faţă munca nespus de grea a peste patruzeci de ani de preoţie, cu fiinţa plăpândă a preotului, trebuie să spui vorba cunoscută: „Unde Dumnezeu voieşte, firea se biruieşte!" A fost minune necontenită slujba părintelui loan şi a fost curat ajutor dumnezeiesc, ce i s-a dat, ca să biruiască atâta lungă şi zdrobitoare strădanie de păstor de oameni!

De la parohia de pe ţărmul Nistrului a fost înălţat la protopopia Belgradului şi de acolo a fost adus la Chişinău, unde de mai bine de douăzeci de ani, a luat parte de fruntaş, la toate problemele, cumpenile, durerile şi evoluţiile Bisericii basarabene.

S-au perindat, în sala consistorială, unde se adunase multă lume eclesiastică şi civilă, numeroşi delegaţi, din toată Basarabia, ca să spună cuvinte de laudă pentru venerabilul sărbătorit. Toţi câţi lucraseră cu părintele loan - egali, superiori sau inferiori - au ţinut să-şi aducă aminte de seriozitatea şi de multipla competinţă a fostului colaborator. Dar cuvântul cel mai consistent şi mai impresionant **1**-a spus sărbătoritul. Cu o exemplară stăpânire de sine şi într-un duh de adevărată smerenie creştină, părintele loan Andronic a tras peste atâtea şi atâtea elogii aduse secerea câtorva tăioase citaţii din ***Sfânta Scriptură.*** Am avut mulţumirea rară să văd cum trebuie să reacţioneze un devotat al ***Sfintei Evanghelii,*** în faţa unui asalt de laude, şi să-mi aduc aminte - din alte împrejurări şi sărbătoriri - cât de jalnic se prăbuşesc, de obicei, idolii banchetelor şi ai jubileelor, sub mitraliera retorică.

Părintele loan Andronic a spus cu înţeleaptă trezvie: „Mi-ar fi mult mai îndemână şi m-aş simţi mult mai puternic, dacă, în loc să mă copleşiţi cu atâtea elogii, m-aţi fi chemat la un tribunal şi mi-aţi fi pus subt ochi toate greşelile şi toate păcatele mele. într-un caz ca acesta din urmă, aş fi căutat poate să mă lupt şi să mă apăr, dar în situaţia de faţă, cum să mă apăr de laudele voastre..."

Şi apoi prin citate tari din ***Apocalipsa*** Sf. loan - atât de tari încât numai înaintea duhovnicului le poţi aplica, - treazul duhovnic ne-a dovedit tuturora ce însemnează roadele ***Sfintei Evanghelii,*** crescute în grădina unei fertile conştiinţe creştine.

Sărbătorirea părintelui loan Andronic a fost prielnică şi bine venită nu atât pentru sărbătorit cât pentru familia bisericească basarabeană. Din când în când, aceste verificări sunt folositoare şi meritele cutărui sau cutărui ostaş al Domnului, scos din cadrele active, când sunt rechemate şi recunoscute pot să încălzească inima celor tineri ostaşi, de-abia intraţi.

Părintele loan Andronic, pensionar după legile ţării, rămâne totuşi mai departe lucrător după legile Duhului. Mai deunăzi, l-am văzut în fruntea preoţilor catedralei la o slujbă arhierească. Era la fel cu el însuşi: Cuvios, concentrat, impunător - tipul preotului nostru ortodox oriental.

- Cine a spus că părintele loan Andronic a ieşit la pensie?... Voi scrie în monoloagele mele literare că părintele loan Andronic este rezistent, puternic, plin de sfântă râvnă... şi că este, ca şi până aci, podoaba Bisericii noastre basarabene!...

OBICEIURI TRISTE ŞI JIGNITOARE

De ce crezi că-ţi merge rău când te întâlneşti cu un preot?

Este o foarte ciudată şi foarte încurcată problemă! O ştiam de mai nainte, când nu eram încă preot şi o ştiu prea bine de când Dumnezeu m-a chemat la slujba Sfântului Altar. Am adunat şi adun multe observaţii şi poate că odată, în viitor, voi vorbi mai pe îndelete de această chestiune.

în general vorbind, cei ce se simt stingheriţi şi întristaţi, când le iese un preot în cale, sunt, de bună seamă, înstreinaţi de Biserică sau răi fii ai Bisericii.

înstreinat de Biserică însemnează fugar din Biserică. Sunt oameni cari n-au mai dat pe la sfintele locaşuri de când erau în şcoala primară, şi-i aducea „domnul", cu toată clasa, la Sfânta Liturghie. De atunci, n-au mai venit, dacă nu cumva o dată, la propria cununie... şi atunci erau distraţi şi n-au luat seama la nimic...

Rău fiu al Bisericii înseamnează, uneori, un cercetător ocazional al sfintelor locaşuri, - mai ales unde sunt coruri bune - dar rupt de la orice părtăşie bisericească. Vă spun că unii ca aceştia, adică înstreinaţii şi fiii cei răi, se simt amărâţi când se întâlnesc cu un preot. Adevăraţii creştini, adică acei ce se duc regulat la biserică, îşi aduc prinoasele lor, se miruiesc, stau la predică, au un duhovnic... unii ca aceştia sunt bucuroşi să se găsească faţă în faţă, pe stradă, cu slujitorii altaruluL

De unde a răsărit această convingere răspândită şi bizară că îţi merge rău, dacă te întâlneşti cu o faţă bisericească, nu se poate cerceta cu una cu două. Dar eu am un sfat practic pentru cei ce cred în influenţa dăunătoare a preotului. Dacă, într-adevăr, crezi în aceasta influenţă, fii înţelept şi rosteşte cuviincios:

-Blagosloveşte, cinstite părinte!

Toate se schimbă, într-o clipă! Preotul te binecuvântează, din toată inima; tu îţi uşurezi sufletul de frica ta şi mergi mai departe, încredinţat că îţi va merge bine.

Binecuvântarea preotului este putere şi este negrăită taină. Dacă te stăpâneşte ideea că preotul are puteri neînţelese - şi adevăr este că are aceste puteri - atunci, cu o vorbă, întoarce aceste puteri spre pacea şi spre binele tău!

Preotul îţi va răspunde:

- Domnul să te blagoslovească!

Şi inima îţi va creşte şi bine îţi va fi!

Din nenorocire, este, însă, altceva la mijloc. Acei oameni cari se amăresc grozav, când se întâlnesc cu un preot, şi fac fel de fel de schime şi de ciudăţenii, dar nu zic niciodată: „Blagosloveşte, părinte!" aceia au subt pălărie, legheon de gânduri şi de planuri ticăloase!..

Cum vor zice ei „Blagosloveşte, părinte", când ei au plecat să înşele, să fure, să iscodească, să jure strâmb, să pândească, să jăcmănească, să spargă casa cuiva, să-i ia femeia sau avutul?

Uitaţi-vă bine la cel ce se cutremură când trece pe lângă preot!

Nenorocitul de el! Se duce ca să nelegiuiască cel puţin faţa de una din cele Zece Porunci ale Decalogului!

O SCRISOARE

Preacuvioase Părinte, îmi scrii lucruri serioase şi grele, la cari ştiu că te gândeşti de multă vreme. E o problemă uriaşă care se pare că întrece cu mult puterile şi devotamentul creştin al generaţiei noastre. Şi pe mine mă preocupă aceleaşi gânduri; şi pe mine mă prigonesc întrebările cari te-au prigonit.... Dar P.C. ta le-ai dat un răspuns şi odihnă, cari, pentru mine, stau departe, în transparenţa zări, ca silueta Ceahlăului, când o vezi din codrul Paşcanilor. Mă voi explica pe larg asupra acestui punct, în viitoarea mea lucrare: împărăţia Preasfintei Euharistii, dacă Dumnezeu va voi să-mi dea câţiva ani de viaţă şi liniştea mănăstirească întru care poate fi cugetată şi scrisă o asemenea carte.

Rămâne în picioare - vai! ca Turnul Colţii, după cutremur, - problema monahismului ortodox. Deşi mai bătrân ca P.C. ta, totuşi eu poate fiindcă n-am făcut amara experienţă pe care ai făcut-o, sunt mai tânăr şi tot mai cultiv un ogor de iluzii... Vei şti, mai târziu, despre ce este vorba. Deocamdată, suntem aprioric înţeleşi. Dacă vrem să păstrăm creştinismului nostru cununa divinelor lui calităţi primare, trebuie să-1 simţim şi să-1 predicăm de-a pururi ca o biruinţă cerească asupra nestatorniciei şi a vremelniciei. Cu aceleaşi comparaţii, întrebuinţate de mii de ori, de două mii de ani încoace, vom spune că misterul credinţei creştine integrale - adică cu Domnul Euharistie în mijlocul nostru - este analog fericitei ancorări într-un port ferit de furtuni, după o tragică navigaţie.

Biserica noastră are veşnic nevoie de un corp de elită, care să-şi recruteze pe principii şi pe eroii săi. Acest corp de elită a fost, de la Sf. Pavel încoace, corpul marilor jertfitori, pentru Iisus Christos şi pentru sublima Lui iubire. Nu este lucru uşor! Puţini putem să ne lipsim de mângâierile familiei. Puţini putem să înlocuim, în inima noastră, mica familie (soţie şi copii) cu marea familie: obştea creştină. Puţini putem să lăsăm perdeaua Uşilor împărăteşti peste amăgitoarea şi chemătoarea privelişte a lumei acesteia!

Dar trebuie să ne găsim câţiva! Sunt pline căile şi coridoarele istoriei de armatele împăraţilor. Milioane şi milioane de soldaţi! Şi numai o mână de eroi! Tot aşa şi cu miliţiile Crucii. Aceste milioane creştine trebuie să-şi aibă căpitanii şi vitejii lor. De unde să-i luăm? Unde să-i pregătim? Seminariile sunt o pepinieră elementară, Facultăţile de Teologie pot fi de-abia un pronaos. Numai severa mănăstire are puterea să refacă şi să consolideze dispoziţiile sufleteşti, dovedite în seminar şi în facultate.

Ne trebuie mănăstiri puternice, călugări neprihăniţi şi o nouă convingere biruitoare că din mănăstiri şi din călugări vom ridica din nou

primatul spiritualității creştine. Ne trebuie oameni tari, crescuți auster, soldați rigizi ai duhului cari să nu tremure şi să nu bâlbâiască, nici înaintea potentaţiilor veacului, nici înaintea aurului, nici înaintea femeiei.

Eşti desăvârşit de convins de aceste lucruri precum sunt şi eu. Dar ai dezlegat problema într-un chip curajos şi, probabil, încă vreo câţiva ani de zbucium...

Dumnezeu să-ţi păstreze liniştea duhului şi numele scris în cartea vieţii!

CHRISTOS ÎN MIJLOCUL NOSTRU!

în ceasul cel din urmă al întâlnirii Domnului, după înviere, cu ucenicii săi (aşa cum ni-l înfăţişează Sf. Evanghelist Matei) Biruitorul Morţii porunceşte: „Mergând, învăţaţi toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, învăţându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă, şi iată eu cu voi sunt în toate zilele până la sfârşitul veacului" ***(Matei*** 28, 19, 20).

Această încredinţare a Domnului a fost totdeauna înţeleasă de Biserică într-un chip deosebit care trebuie predicat de-a pururi celor ce primesc şi iubesc împărăţia lui Iisus Christos. El va fi cu noi în toate zilele până la sfârşitul veacului, „Ca Logosul etern, ca Persoana a doua din Sfânta Treime, ca Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, el este cu noi şi cu toată făptura sa, clipă cu clipă. Ca Dumnezeu omul Iisus Christos EI este cu noi, din clipa zămislirii Lui, celei mai presus de fire şi de minte, până la înălţarea la cer. Atunci, cum este El cu noi, în toate zilele, până la sfârşitul veacului?"

Răspunsul este preafericit şi categoric: Iisus Christos, Dumnezeu şi om, este cu noi în toate zilele glorioasei Sfinte Liturghii pe care vom sluji-o zilnic Ia altarele noastre, până în ziua supremei Apocalipse a revenirii lui. Permanenţa lui lângă noi este misterul Sfântului jertfelnic şi negrăita fericire acelor ce văd dincolo de vălurile euharistice.

Mântuitorul este cu noi, lângă noi, una cu noi, ori de câte ori, umili şi transfiguraţi, primim sublima Taină a Trupului şi a Sângelui lui. Acesta este diamantul de preţ infinit al învăţăturii, al credinţei şi al conştiinţei creştine. Nu există pe lumea pământească nimic care să covârşească în preţ, în putere şi în fericire unirea noastră euharistică

cu Dumnezeul şi Mântuitorul nostru Iisus Christos!...Cred, Doamne, şi mărturisesc că Tu eşti cu adevărat Christos, Fiul Lui Dumnezeu celui viu, carele ai venit în lume să mântuieşti pre cei păcătoşi dintre cari cel dintâi sunt eu. încă cred că acesta este însuşi preacurat trupul Tău şi acesta este însuşi scump sângele Tău!

Ce putem să ne dorim nouă înşine, în viaţa pământească, decât această ascensiune şi această participare la cina Sionului istoric şi ceresc? Ce poate, pe pământ, să îmbrace mai complect, pe legionarii lui Christos, în armura devotamentului integral, decât ostăşia de noapte şi de zi, lângă viul împărat Euharistie? Care ideal, din lumea aceasta, poate să precumpănească, în conştiinţa preotului creştin, idealul servirii şi al negrăitei şi vrednicei uniri cu cel ce s-a jertfit pentru noi şi a rămas cu noi, în sfântul Său Jertfelnic, în toate zilele, până la sfârşitul veacului?

Aici stă tot înţelesul fericirii nespuse şi al eroismului nebiruit din sufletul creştinilor de la început. Pe temelia aceasta s-a clădit divinul edificiu al Sfintei Liturghii. Sfinţii Apostoli şi toţi ucenicii şi toţi urmaşii lor erau nemuritor convinşi că învăţătorul lor este cu el, a rămas cu ei, într-un chip tainic şi totuşi identic cu prezenţa Lui din zilele petrecerii pământeşti. Acelaşi Iisus Christos care s-a înălţat la ceruri este de-a pururi, este întocmai, este cu toată omenirea şi cu toată dumnezeirea Lui, în Sfânta Taină a Euharistiei! Aceasta era viaţa, acesta era căldura, aceasta era forţa miraculoasă a acelor viteji de odinioară, statornici până la moarte, în mărturisirea credinţei lor în învierea Lui Iisus Christos şi în glorioasa Lui dumnezeire.

Pe aceste fericite temelii stă toată fiinţa creştinismului şi toată vlaga preoţiei noastre. Când ne vedeţi şi ne simţiţi veştezi, fără curaj, fără bărbăţie, fără impunătoare linişte creştină şi cu gândul călător cine ştie pe unde, să ştiţi că pe cărarea care duce de la inima noastră spre Jertfelnicul Domnului au început să crească bălării şi spini!

LA MORMÂNTUL LUI DEMETRIUS

S-a împlinit deunăzi o jumătate de an de la exodul lui. Trudită lui haină pământească se odihneşte în cimitirul „Şerban-Vodă".

Ce uimitoare sunt unele lucruri, odată îndeplinite!... Ne-am dat atâtea întâlniri, timp de patruzeci de ani... La mine acasă, la Demetrius

acasă, la Galaţi, la Mănăstirea Agapia, la biroul lui... Nu mi-a trecut niciodată prin minte că într-o zi mă voi duce să-1 caut pe Demetrius în grădinile lui Şerban-Vodă.

Voi citi pătrunzătoarele rugăciuni ale adormiţilor, la căpătâiul lui... Sosesc la ora convenită şi toţi cei ce n-au uitat pe scumpul meu prieten sunt şi ei exacţi... Este un mormânt proaspăt, cu flori multe, cu lumânări aprinse şi alături sunt mormintele unor mari prieteni... E un prilej de nesfârşită duioşie pentru un poet să stea înaintea nevăzutului împărat al veacurilor şi să se roage pentru un prieten... Vocea scade, inima se înmoaie şi rândurile sfintei cărţi încep să şovăiască...

„însuţi, Doamne, odihneşte şi sufletul robului tău Vasile în loc luminat, în loc de verdeaţă, în loc de odihnă, de unde a fugit durerea, întristarea şi suspinarea..."

Iau epitrahilul de pe grumaji şi stau tăcut lângă cei cufundaţi în tăcere... Ce zi dulce de septembrie! Peste toate mormintele, şi îngrijite cu pietate şi năpustite de ani de zile, lumina aurie de toamnă răzbeşte şi transfigurează... Nu numai cei ce dorm sub maldăre de flori, dar şi cei căzuţi în bălării au ceasul lor de slavă şi veghea candelelor lăsate în jos din azurul lui septembrie...

A doua zi am venit însoţit de un prieten tânăr, care nu văzuse niciodată necropola din dealul Şerban-Vodă... Mormântul lui Demetrius era tot atât de proaspăt ca şi ieri, mai mult decât lumânările aprinse, lumina alături lumina unei fiice...

Nu ştiu dacă este un bine să întârziezi în viaţă şi să vezi plecând, unul câte unul, amicii tăi cei mai de aproape. Cel ce pleacă din această viaţă se înalţă pe nu ştiu ce Tabor de desăvârşire şi de măreţie. Chiar şi nenorociţii cei mari - ucigaşii şi duşmanii de tot felul ai legilor lui Dumnezeu - prin moarte pare că dobândesc un fel de imunitate bizară. „Despre morţi, nimic decât bine..."

Tu, care mai rămâi în viaţă, te simţi - mai cu seamă dacă ai beteşugul scrisului — arhivarului vieţii care s-a împletit cu viaţa ta, martorul (chemat cu citaţie) al luptelor, tainelor, lacrimilor şi biruinţelor sau înfrângerilor celui ce a luptat, a visat şi a plâns alăturea cu tine...

Am stat lângă Demetrius aproape o jumătate de veac. Ne-am legat odinioară aceloraşi visuri de artă, aceloraşi juvenile biruinţe şi, pe căi destul de diferite, am încercat aceleaşi mari asalturi.

îl văd pe Demetrius în zilele cele dintâi ale cunoştinţei noastre. Părea un actor, la începutul carierei. Avea plete bogate, capul semeţ şi

privirea căutătoare în faţă. Spunea versuri, proprii şi străine, cu un patos sigur de sine şi impresionant. Dar avusese buna idee să-mi trimită, mai nainte de a ne vedea, un caiet pătrat, o adevărată şi definitivă carte de vizită. Am citit cu interes crescând şi am terminat cu încântare caietul necunoscutului cântăreţ... Am luat creionul, am şters numele civil şi am scris deasupra numele logodit celebrităţii: ***V. Demetrius.***

în câteva săptămâni am fost camarazi şi fraţi sufleteşti ca de când lumea, în odăiţa mea din strada Semicerc, nr. 3, Demetrius a legat prietenie, rând pe rând, cu N.D. Cocea, cu I.G. Duca, cu Ion Theo, cu Armând Şarenga, cu Mihail Paşcanu şi cu alţi adolescenţi, cavaleri ai visului şi ai marilor aspiraţii din acei frumoşi ani din urmă ai secolului trecut.

Deşi curând risipiţi de asprimile şi de poruncile vieţii, am rămas, principial, nedespărţiţi.

N-am izbutit, poate, niciodată să afirmăm, pe estrada aceleiaşi publicaţii, camaraderia noastră literară, dar am-păstrat-o ca pe o taină a inimii noastre. Era taina care ne înviora, ne ţinea dârji în faţa trivialităţilor (vai! nelipsite nici din viaţa literară) şi ne făcea să rămânem deasupra coteriilor, intrigilor şi cenaclurilor contemporane.

Din punct de vedere al atitudinii exterioare, Demetrius a avut o linie absolut dreaptă. A voit şi a izbutit să trăiască o viaţă nobil închinată divinităţii pe care o slujea, idealului de poezie iubit cu exclusivă pasiune. A fost artistul care s-a jertfit fără rezervă credinţei integrale. Noi ceilalţi am avut lungi vacanţe şi lungi concedii, poate sfioşi în faţa crâncenelor realităţi ale vieţii, poate stăpâniţi şi de alte porunci decât ale vieţii, poate stăpâniţi şi de alte porunci decât ale artei...

Demetrius n-a voit să fie decât poet şi scriitor. Timp de un sfert de veac, luptându-se cu cele mai felurite adversităţi, a dat la iveală - versuri şi proză — aproape 25 de volume.

Dacă Demetrius ar fi voit să fie şi ziarist, s-ar fi impus mult mai devreme şi opera lui ar fi răzbătut mult mai uşor... A avut, însă, toată viaţa nu ştiu ce sfială, sau nu ştiu ce cochetărie care 1-a ţinut departe de scrisul cotidian. E adevărat că, în privinţa aceasta ar fi putut să se acopere cu exemplul unor mari poeţi care n-au binevoit niciodată să se coboare în redacţia unui ziar... Dar ziarul este o pârghie a vieţii moderne. Nici biserica, nici morala nu se pot lipsi de ziar, necum poezia şi arta.

Opera lui Demetrius este diversă, vastă şi de-a pururi generoasă. Demetrius a fost, cât a trăit, un cavaler al ideologiilor în care au crescut toţi cei ce s-au format sufleteşte citind pe Tolstoi şi pe Ibsen.

E prea devreme să căutăm jilţul cel mai bun care i se cuvine în amfiteatrul literaturii româneşti. Acest jilţ se găseşte în primul rând. Demetrius a fost un premergător, cu toate durerile, cu toate greutăţile, dar şi cu toată slava cuvenită celor ce sunt cap de coloană. Demetrius, cel ce iniţia romanul realist, pe la anul 1909, a avut dreptul şi satisfacţia să se privească drept înainte-mergătorul romancierilor noştri de mai târziu.

într-un chip uimitor, profundul poem ***Cocorii*** - poate cântecul de lebădă al lui Demetrius - poate fi tălmăcit ca o parabolă a vieţii literare şi a înaltei lui meniri printre noi.

în fruntea celor ce, ca şi el, au avut aripile visului, Demetrius a fost pilotul tragic, care-şi duce camarazii despicând cu pieptul furtuna contemporană.

Pilotul se prăbuşeşte şi convoiul se împrăştie, dar jertfa nu este zadarnică!...

„Ci multe stoluri, plecate mai apoi
Spre ţara-mbelşugată, sau poate mai-nainte,
Ajuns-au, ca-n grădină la stupul său un roi;
Au cuib şi viaţă dulce, pe ţărmuri şi-n zăvoi,
Sub soarele fierbinte!..."

LA MORMÂNTUL DOMNULUI

„Iar în amurgul zilei, veni un om bogat, de fel din Arimateea, cu numele Iosif, care era şi el ucenic al lui Iisus. Acesta, ducându-se la Pilat, a cerut trupul lui Iisus. Atunci Pilat a poruncit să i se dea. Iar Iosif luând trupul l-a înfăşurat în giulgiu curat'de in şi l-a pus într-un mormânt nou, al lui, pe care-l săpase în stâncă. Apoi a prăvălit o piatră mare la uşa criptei şi s-a dus" ***(Matei*** 27, 57-60).

„După aceea, Iosif din Arimateea, ucenic fiind al lui Iisus... l-a rugat pe Pilat să-i dea voie ca să ridice trupul lui Iisus. Şi Pilat i-a dat voie. A venit deci şi a luat trupul lui Iisus. Şi-a venit şi Nicodim... şi a adus, amestecate laolaltă, smirnă şi aloe, ca la o sută de litre. Au luat, deci, trupul Iui Iisus şi l-au înfăşurat, o dată cu miresmele, în pânze de in, precum este obiceiul să înmormânteze la iudei. Iar în locul unde a

fost răstignit era grădină şi în grădină mormânt nou, în care nu mai fusese nimeni îngropat. Astfel, din pricina Vinerii iudeilor, l-au pus pe Iisus acolo, căci mormântul era aproape" ***(loan*** 19, 38-41).

F. Godet, un renumit comentator al ***Sfintelor Evanghelii*** vorbind de aceste două locuri paralele, observă următoarele: „După Matei mormântul era proprietatea lui Iosif şi pentru aceea a fost folosit la înmormântarea Domnului. După loan, au ales acest mormânt din pricina vecinătăţii lui cu Golgota şi fiindcă începea Sabatul. Cele două explicări nu stau una împotriva celeilalte, ci se întregesc. La ce-ar fi folosit faptul că mormântul era aproape, dacă n-ar fi aparţinut unuia din prietenii lui Iisus?... Şi desigur tocmai împrejurarea că mormântul era vecin cu locul răstignirii i-a insuflat lui Iosif gândul să ceară trupul Iui Iisus..."

Din ***Evanghelia Sf. Matei,*** mai aflăm că Golgota, acest loc de execuţie, era afară din Ierusalim ***(Matei*** 27,32) şi era, presupunem, o colină care semăna cu o căpăţână. Numele ei, în limba aramaică, idiomul popular de atunci, era Golgota. Această împrejurare că Iisus Christos a fost răstignit la porţile cetăţii a fost mai târziu privită, cu drept cuvânt, ca providenţială şi adusă în legătură cu jertfele pentru păcat, al căror sânge era turnat la jertfelnic, dar ale căror trupuri trebuia să fie arse afară din tabără: „De aceea şi Iisus, ca să sfinţească norodul cu însuşi sângele său, a pătimit afară, dincolo de poartă ***(Epistola către Evrei*** 13, 12).

în zilele dumnezeieştei drame, zidul întâi şi zidul al doilea al Ierusalimului, nu ajunseseră să cuprindă colina Golgotei şi grădina de pe poalele ei. Zidul al treilea se iveşte mai târziu. Dar pe unde ocoleau aceste ziduri şi ce putem să mai identificăm azi din temeliile lor, este o problemă specială de arheologie. Grădina lui Iosif din Arimateea a fost sorbită de Cetatea Sfântă, o dată cu colina pe care cucernicia lumei creştine era s-o prefacă în culmea cea mai înaltă din universul nostru sufletesc.

Golgota şi Mormântul Domnului stau azi ca subt un clopot uriaş, acoperite cum se găsesc, de marea biserică a Sfântului Mormânt. în naosul acestei biserici, mormântul cel de altădată este închipuit într-un mausoleu, cu înfăţişare de bisericuţă, iar Golgota însăşi este redusă la un etaj de deasupra, un foişor de zidărie, legat în întreaga şi complicata construcţie a sfântului locaş. Biserica Sfântului Mormânt este, în acelaşi timp, templu şi mănăstire de călugări. Aproape 40 de altare şi de capele, aparţinând tuturor spiţelor confesionale şi tuturor

neamurilor cari se închină, se suprapun şi se prelungesc din stâncile temeliilor până sub cupolele cu răsuflători. Iar zidurile sunt şi ele scobite de chiliile călugărilor, ca nişte maluri înalte, de cuiburile păsărilor trăitoare lângă ape.

Spre acest Mormânt al Domnului - pe cărări pe cari azi le vedem numai cu imaginaţia, în topografia Ierusalimului de acum două mii de ani - veni, în cea dintâi zi a săptămânii, Maria Magdalena, dis-de-dimineaţă, întrecând cu pasul şi cu jalea inimii, pe soaţele sale, celelalte Femei Mironosiţe. Era încă întuneric şi a văzut piatra de la gura mormântului dată la o parte. Atunci a alergat şi a venit la Simon Petru şi la celălalt ucenic pe care-1 iubea Iisus şi le-a zis:

- Au luat pe Domnul din mormânt şi nu ştiu unde l-au pus.

Deci, a ieşit Petru şi celălalt ucenic şi au pornit spre mormânt. Şi alergau amândoi împreună, iar celălalt ucenic, alergând înainte, mai repede ca Petru, a sosit cel dintâi, la mormânt. Şi s-a plecat înlăuntru şi a văzut giulgiurile zăcând, dar n-a intrat în criptă. Sosit-a şi Simon Petru, după el, şi a intrat în mormânt şi a văzut giulgiurile zăcând. Iar marama care fusese pe capul lui Iisus nu era împreună cu giulgiurile, ci deosebit învălătucită într-un anume loc. Atunci a intrat şi ucenicul celălalt, care sosise întâi la mormânt, şi a văzut şi a crezut. Căci, până atunci, nu pricepuseră Scriptura că trebuie să se scoale Iisus din morţi ***(Ion*** 20, 1-9).

Un loc capital din Scriptura ***Vechiului Testament*** pe care aceşti ucenici ai Domnului încep de-abia acum să-1 înţeleagă este: ***Psalmul*** 16, 10; „Tu nu vei lăsa sufletul meu în împărăţia morţii, nici nu vei îngădui ca sfântul tău să vază putreziciunea". îndeplinirea acestei profeţii o priveau uimiţi şi muţi Petru şi loan, acum, în zorii primei zile a săptămânii, adică a duminicii învierii.

Din istorisirea Sf. Evanghelist loan, martorul nostru ocular, şi din relaţiile celorlalţi sfinţi evanghelişti, precizăm că Mormântul Domnului - care era o criptă scobită în coastele Golgotei - avea o tindă sau în gârlici, de unde puteai, plecându-te, să priveşti în mormânt, fără să intri în el. Străvechile morminte, cari se mai văd şi azi, în Ţara Sfântă şi mai ales aşa-zisele „Morminte ale Regilor", din Ierusalim, ne înfăţişează destulă analogie cu ceea ce trebuie să fi fost Mormântul Domnului. Citind cu luare-aminte, mai înţelegem că locul unde fusese depus trupul Domnului - o bancă mortuară săpată în zidul criptei - venea drept în dreptul intrării. Intrarea era scundă şi mai multe trepte dădeau în jos, în camera mormântală.

Minunea învierii Domnului, adică faptul extraordinar care străluceşte ca un diamant fără pereche pe inelul destinelor omenirii, începe de aici, de pe locul de odihnă, din mormântul lui Iosif Arimateeanul. închipuirea populară şi iconografia tuturor zugravilor învierii ne-au obişnuit să vedem minunea minunilor într-o atmosferă de aur şi de purpură: Din sicriul al cărui capac - de obicei o lespede dreptunghiulară - a sărit la o parte, se ridică Biruitorul Morţii, ţinând în mână flamura biruinţii... Un înger stă în preajmă, deasupra capacului dat la o parte... Paznicii au căzut la pământ sau cad peste cap, acoperindu-şi feţele... Departe, în fundul icoanei, se ivesc Femeile Mironosiţe. Se înţelege, artistul zugrav este nevoit să adune, în icoana sa, mai multe momente succesive şi să prezinte o întreagă catena de fapte, pe câteva planuri şi în aceeaşi viziune picturală.

Cucernica luătoare-aminte şi cercetarea răbdătoare văd pe Mântuitorul ridicându-se din mormânt în dimineaţa adâncă a Duminicii învierii, în chip cu totul tainic şi deasupra puterilor noastre de închipuire. Domnul se ridică din mormânt, fără să clintească piatra de la gura criptei, fără să sfărâme peceţile puse de autorităţi şi fără să fie simţit de străjerii mormântului.

Aceşti străjeri nu văd pe Domnul, ci pe îngerul Domnului, care în ceasul cutremurului pogoară din cer, rostogoleşte piatra de la gura criptei şi stă deasupra ei. înfăţişarea lui era luminoasă ca fulgerul şi îmbrăcămintea lui era albă ca omătul. De frica lui, străjerii s-au cutremurat şi s-au făcut ca morţi... Iar Femeilor Mironosiţe atunci sosite, îngerul Domnului le grăieşte: „Nu vă temeţi, că ştiu că pe Iisus cel răstignit îl căutaţi... Nu este aici, căci s-a sculat precum a zis: veniţi de vedeţi locul unde a zăcut..." ***(Matei*** 28, 2-6).

Aşadar, îngerul Domnului vine şi rostogoleşte piatra de la gura criptei, nu pentru ca să libereze pe Domnul din mormânt, ci ca să dovedească omenirii şi veacurilor cum că mormântul este gol!... Mântuitorul se înălţase mai nainte din mormânt, ca un Atotputernic, fără să clintească piatra care astupa intrarea, fară să sfărâme peceţiile de încredinţare - întocmai aşa... întocmai aşa, precum odinioară, El se născuse printre noi, fără ca să vatăme sigiliul virginităţii etern virginei Sale Mame!

Dar este un cuvânt în istorisirea Sf, Evanghelist loan cu deosebire tainic şi vrednic de cercetarea noastră. Sf. loan spune despre sine însuşi: „Atunci a intrat (în criptă) şi ucenicul celălalt, care so-

sise întâi Ia mormânt şi a văzut şi a crezut". Ce anume a văzut şi ce a crezut?... Neapărat a crezut în adevărul pe care era să-1 slujească, cu atâtea primejdii, aproape un veac (el care închide ochii mai mult decât centenar): a crezut în adevărul învierii Domnului. Dar ce anume a ridicat vălul de pe ochii lui şi a închegat credinţa lui în stâncă definitivă?... Ce privelişte deosebită, ce argument hotărâtor, ce realitate revelatoare?...

El însuşi scrie: ce-a văzut Petru şi ce a văzut el însuşi, după Petru: „…a văzut giulgiurile zăcând, iar marama care fusese pe capul lui Iisus nu era împreună cu giulgiurile, ci deosebit învălătucită într-un anume loc…"

Giulgiurile zăceau în mormânt, dar trupul Domnului nu mai era în ele. Cum se înfăţişau aceste giulgiuri, ca să poată să dea fulgerătoarea convingere că Domnul înviase ca un Dumnezeu?...

Dacă aceste giulgiuri ar fi fost găsite zăcând pe pardoseală, aruncate la întâmplare, în neorânduială şi smulse de pe trup, mai curând decât credinţa în înviere s-ar fi născut bănuiala că a fost la mijloc o profanare... Giulgiurile, muiate în aromate şi în smirnă, ar fi fost sfâşiate şi scoase cu violenţă de pe trup - dar pentru care scop indescifrabil?... Dacă ar fi fost vorba de un furt sau de o mutare din mormânt, ce socoteală ar fi avut în cap făptuitorii, de le trebuia numai trupul, fără giulgiurile lui bogate?

Sute de tâlcuitori au trecut pe lângă aceste porţi misterioase fără să bănuiască ce anume se ascunde în dosul lor... Impresia mai tuturora era că sfântul evanghelist se mulţumeşte să constate că Domnul înviase şi se înălţase, iar giulgiurile zăceau acum în dezordine - afară de unul singur - în mormântul deschis de înger, după ridicarea Domnului din mormânt.

De-abia exegeza zilelor noastre a pătruns şi a precizat ce anume a înţeles evanghelistul atunci când a scris: „a văzut şi a crezut". înfăţişarea giulgiurilor era aşa, că minunea vorbea fără de echivoc. Trupul nu mai era în giulgiuri, dar dacă giulgiurile ar fi fost aruncate vraişte şi sfâşiate, această stare a lor n-ar fi fost o dovadă categorică a învierii.

Profesorul exeget E.J. Bicknell comentează astfel ceea ce-au văzut cei doi apostoli: „Giulgiurile ne sunt arătate ca zăcând goale ca şi cum trupul Domnului trecuse prin ele fără să le răscolească. Mai sus, tot pe banca mortuară unde zăceau giulgiurile, era locul unde stătuse capul Domnului... Acesta este locul cel deosebit; pe muchia aceasta

(ca pe un fel de pernă tăiată în piatră) zăcea marama care fusese încolăcită în jurul capului şi păstrându-şi, încă, forma (de turban). Acesta era tabloul pe care-1 ***vede*** discipolul şi crede. Tabloul vorbea de un trup pe care nu-1 mişcaseră nici prietenii nici duşmanii, ci care ieşise din giulgiuri într-un chip covârşitor pentru legile firei. Ne este îngăduit să presupunem ca marele număr de convertiţi, din Ierusalim, se datoreşte priveliştei mormântului celui gol..."

Un alt teolog din zilele noastre, autorul celebrei opere ***DasLeben Jesu, im Lande und Volke Israel*** (tradusă în foarte multe limbi), Franz Michel William scrie următoarele: „Giulgiurile de in stau în faţa celor doi aşa cum ele fuseseră înfăşurate împrejurul mădularelor trupului, însă nu mai cuprind nimic cu încolăcirile lor; iar marama care fusese de mai multe ori învălătucită în jurul capului arată încă - pusă la o parte şi lăsată în jos - învârtiturile (turbanului): aceasta vrea să spună loan cu vorbele: «într-un loc deosebit» şi «învălătucit».

Astfel era aspectul giulgiurilor că dădea impresiunea că trupul Domnului s-ar fi prefăcut deodată în aer - ceea ce însemnează că învierea ridicase trupul la o stare de transfigurare şi de schimbare, independentă de spaţiul nostru pământesc..."

Pe acest piedestal de miracol - existent şi constatat în camera catacumbala - se ridică statuia fulgerătoare a învierii. Giulgiurile au rămas pe banca mortuară, săpată în peretele de calcar - neatinse, neclintite, întocmai aşa cum înfaşuraseră din primul moment, pe ***Cel coborât de pe Cruce şi gătii de înmormântare.***

învierea Domnului este un act dumnezeiesc care biruieşte Moartea, legile care ne stăpânesc, proprietăţile corpurilor şi ale spaţiului.

Zdrobiţii prieteni ai lui Iisus, Iosif, Nicodim, Apostolii, Femeile Mironosiţe... îmbrăcaseră trupul dat morţii - pentru noi şi pentru păcatele noastre - în giulgiuri şi în aloe, în faşe şi în smirnă. îl legaseră şi făcuseră funebrul „cocon", în care se închidea (la egipteni şi.la iudei) palida crisalidă a morţii...

învelişul rămâne intact în mormântul de sub Golgota... Dar Dumnezeiescul Fluture se ridică din el, pe aripi de minune, spre cerul de aci nainte împăcat cu neamul lui Adam... Ce este mai mult decât atât, ceea ce ne răpeşte de recunoştinţă şi de iubire este că, în zborul lui la ceruri, ne ia cu sine şi pe noi - pe toţi câţi i-am dat inima noastră!

GÂNDURI DE PAŞTI

Răsfoind cu gândul şi cu fapta, o recentă carte, închinată Mântuitorului, regăsesc pe lângă multe şi cunoscutele dovezi şi contestări, o idee înţeleaptă, veche şi ea, dar formulată nou şi sprinten.

Cei ce trăim sub soarele moral al lui Iisus Christos suntem încredinţaţi că El este: ***splendor gloriae et figura substantiae Dei.*** Suntem încredinţaţi de atotputernicia şi de dumnezeirea lui. Argumentul nostru capital, certitudinea şi fericirea noastră izvorăsc de-a pururi din slăvită lui înviere cea de a treia zi.

învierea lui Iisus Christos din morţi a zguduit pe primii neofiţi, a făcut eroi pe nişte bieţi galileeni şovăitori, a descătuşat, în omenire, splendidele torente ale mărturisitorilor şi ale înaltei creştinătăţi.

„Da, zice primul învăţat, este netăgăduit că Biserica a fost întemeiată, nu de-a dreptul pe faptul învierii lui Iisus, dar pe credinţa în învierea lui, şi această credinţă lucra, cu egală energie, fie că învierea fusese, fie că nu fusese un fapt real."

Răspunde al doilea învăţat: „Numai adevărul dăinuieşte. Tot ce slujeşte adevărului se păstrează, ca un capital slab, dar câştigat; în mica lui comoară nimic nu se pierde. Dimpotrivă, ceea ce este minciună se năruieşte. Minciuna nu poate întemeia nimic, pe când mica clădire a adevărului este de oţel şi se înalţă pururea."

Al treilea învăţat coroborează: „Ceea ce este pură himeră iluzorie, pură halucinaţie morbidă, fară valoarea de adevăr, poate, desigur, într-un moment să trezească credinţa cea mai deplină, Dar o atare credinţă nu este hrănitoare şi nu este rodnică, din punct de vedere moral; ea nu produce nimic temeinic; ea nu se transmite prea departe; ea nu adună multe suflete într-o comunitate vie; ea se destramă sub acţiunea reductivă şi dizolvantă a duratei, sub încercarea întrebuinţării practice; ea termină printr-o înfrângere care-i dă pe faţă caracterul ei cel mincinos."

Al patrulea învăţat exprimă aceste gânduri cu prestigiul de sentinţe: „... Privitor la înviere, exegeza nu poate decât să constate că, aici, niciodată şi nicăieri apostolii n-au arătat cea mai mică îndoială, cea mai mică şovăială. Apologetica, la rândul ei, poate azi să se cruţe de osteneala de a discuta serios unele explicaţii plăsmuite altădată ca să înlăture miracolul, de pildă presupunerea unei simple letargii din care apoi s-ar fi deşteptat Crucificatul, sau presupunerea

unei fantasmagorii organizate de şefii oculţi ai unui partid, sau presupunerea unei mistificări, puse în circulaţie de ucenici, şi altele la fel, deopotrivă de romanţioase şi de trăsnite. Istoria şi psihologia, fiziologia şi bunul-gust le-au pus la locul lor, de multă vreme. Expedientul de a reduce faptul la un simplu mit se izbeşte de scurtimea spaţiului şi a timpului trecut între eveniment şi primele propăvăduiri, iar a recurge la ideea unei iluziuni vizionare este cu neputinţă, când ai în faţă universalitatea şi fermitatea convingerilor din sânul Bisericii... Vom putea să recunoaştem că multe lucruri, în această istorie, sunt pentru noi de neînţeles, că nu vom ajunge niciodată să pătrundem natura existenţei lui Iisus cel înviat... Rămâne fapt nezdruncinat că Biserica, existentă de nouăsprezece veacuri, a fost zidită pe această temelie, că ea este, prin urmare, o confirmare vie şi că, drept vorbind, ea a ieşit din mormântul lui Christos, cu care, după toate probabilităţile, dacă ar fi fost altfel, ar.fi rămas înmormântată pe vecie."

Această trainică şi fecundă cugetare este din fericire accesibilă şi învăţaţilor şi neînvăţaţilor.

Aşa este, Biserica Mântuitorului a ieşit, cu el odată, din mormântul lui Iosif Arimateeanul. Şi dacă nu toţi ochii sufleteşti pot să vadă, vor să vadă pe Răstignitul înviat, apoi contraproba învierii lui, Biserica Creştină, este tangibilă pentru toată lumea.

Dar mai este încă ceva. Trăim în aurora unei epoci, care va aduce încă o zguduitoare mărturie, cum că această operă imensă este cu adevărat providenţială şi divină.

Suntem la pragul oceanelor şi al furtunelor... în marea din ce în ce mai vijelioasă, se ridică, de două mii de ani, ostrovul miraculos al convingerilor şi al siguranţelor creştine.

Marile dureri cari stau să vie, încă o dată, peste Biserica lui Iisus Christos, vor fi binevenite. Minunata dovadă, de atâtea ori refăcută în ochii oamenilor, are nevoie de o ultimă ediţie: Opera Mântuitorului se lămureşte, se fortifică şi se arată invincibilă, sub aspectul adversităţilor şi al prigoanelor celor mai crâncene.

Fericiţi cei ce vor trăi peste o sută de ani. Ei vor striga - după ultimele victorii ale Domnului şi în faţa reeditatelor evidenţe ale dumnezeirii Lui - ei vor striga, preafericiţi: „Vrednic eşti, Doamne şi Dumnezeul nostru, să primeşti mărirea şi cinstea şi puterea, căci Tu ai zidit toate lucrurile şi prin voinţa Ta ele erau şi s-au făcut" ***(Apocalipsa* 4, 11).**

în controversa de mult pornită şi nesecată dintre luptătorii Artei pentru Artă şi luptătorii Artei generoase, închinată patriei, fraţilor şi durerilor obşteşti, marele Octavian Goga se aşează cu strălucire printre poeţii înaltelor tendinţe.

Lamartine mărturisea, într-o pagină din vremea maturităţii lui, că-**1** vede şi-**1** concepe pe poet: aprins, clocotitor, dăruit frumuseţilor pământului, florilor, codrilor şi iubirii - în prima epocă a tinereţii şi a încântărilor.

îl vede şi-**1** concepe, după aceea, luptător şi cetăţean, devotat intereselor publice, pasionat pentru discuţiile din agora şi prezent, în chip hotărâtor, acolo unde se dezbat destinele neamului şi ale patriei.

îl vede şi-**1** concepe, în a treia şi ultima lui epocă: poet încununat de plete albe şi de slavă, încovoiat pe Harfa psalmistului şi preamărind, la Porţile Sanctuarului, pe dătătorul de viaţă şi împăratul a toate câte sunt.

Octavian Goga înfăţişează un amestec continuu şi zbuciumat al acestor anotimpuri pe care Lamartine le hărăzea unei vieţi de poet. Adolescentul grăbit să treacă de pe băncile şcoalei în rândurile luptătorilor, de-abia dacă are timpul să vadă cât de măreaţă este arhitectura lumii lui carpatine şi româneşti, sau dacă o vede, el o ştie, cu jale, zălogită de vitregia istoriei şi legată cu hrisoave nedrepte altor neamuri decât neamul valah...

De aceea, la priveliştea - pentru alţii senină şi aproape biblică - a unei mame care, între spicele de grâu copt, alăptează un prunc flămând, Octavian Goga simte şi scrie:

„...Inima purcede să-mi dezgroape
Comoara ei de doruri ne-mplinite,
Şi simt amarul ţarinei robite, .
Şi simt ruşinea neagră cum mă-neacă,
Simt cum lumină-ncepe să se facă,
Cum moare bezna vechilor păcate,
Şi sufletul înviorat îmi spune
Că fătul ăst-al patimii amare
Şi-al dorului ce moare-n aşteptare
E solul sfânt... înfricoşatul crainic,
Izbăvitor durerilor străbune."

încântările tinereţii şi această minunată creaţiune a lui Dumnezeu care apleacă mâna până la ferestrele vârstei noastre de douăzeci de ani, atâtea lanuri de flori şi printre lanuri apariţii de îngeri; pentru Octavian Goga stăteau sub vama unor dureri, nemuritor tălmăcite inimii poporului. Precum, de multe ori, în zilele capricioase de primăvară, când pământul începe să se îmbrace în podoaba dumbrăvilor reînviate, din necunoscutul orizontului porneşte iureşul de ploaie rece, amestecat cu omăt; aşa peste simţirea şi peste cântările poetului nostru - chiar în primăvara lui - au bătut, în stihuri de jale grea, viforul prelungitei noastre ierni istorice.

Cu răsturnarea ierarhiei anotimpurilor lamartiniene, găsim în Octavian Goga aleanul, reveria şi tihna fericită a clipelor prefăcute în diamante, de-abia în epoca lui din urmă:

„Trei trandafiri într-un pahar,
Trei trandafiri în floare,
Curaţi ca de mărgăritar,
Te-au aşteptat ieri în zadar
Să-i prinzi la cingătoare...

Te-au aşteptat, sărmane flori,
în liniştea mea moartă,
Şi-ngălbenite de fiori
S-au scuturat de câte ori
Foşnea un pas la poartă..."

Este prea înţeles că din această vistierie, de viaţă, de lupte, de eroism, şi de poezie reală, scrisă şi lăsată moştenire neamului românesc, nu ne este cu putinţă să scoatem, în această oră închinată pomenirii lui, decât pe ici pe colo, câteva bucăţi de aur...

Cine priveşte, pe de altă parte, peste această viaţă dramatică, atât de nobil prididită de bogăţia evenimentelor contemporane, este necontenit în cumpăna nedumiririi. încotro se apleacă mai mult admiraţia noastră: spre frumuseţea unei opere vaste - diverse, tumultoase, risipite, pe care abia după ani de zile vom avea-o reconstituită, sub ochii cercetătorului - sau spre măreţia acestei vieţi de apostolat naţional, desfăşurată în tot lungul şi în tot latul pământului strămoşesc?

Născut sub streaşină codrului de brazi de pe poalele de nord ale Carpaţilor, născut sub stema împărătească a unei împărăţii străine, Octavian Goga a pornit de cu vreme spre miazăzi, spre plaiurile libere de dincoace de Carpaţi, spre albiile de jos ale Oltului şi spre fraţii care dăduseră, la Plevna, în faţa lumii întregi, un crâncen şi norocos examen.

Pe căile lui Slavici, ale lui Coşbuc, ale lui Ion Gorun, Goga venea spre fraţii liberi să le amintească necontenit că mai sunt milioane de fraţi care aşteaptă, cu ochii la cer, minunea din noaptea Pastel ui românesc.

îl văd pe Octavian Goga, îl văd cu ochii amintirii, primit, îmbrăţişat şi încununat de Academia Română; îl văd - trandafiriu, luminos, cu ochii de peruzea - amestecându-se şi răscolind eteroclita noastră lume bucureşteană; îl văd, mai ales, preţuit, răsfăţat, explicat şi comentat lumii târzii la pricepere, de către revista ***Viaţa românească*** şi de către conducătorul ei.

Cărturarii Iaşilor, intelectualii atât de diverşi şi de originali care au trăit şi trăiesc încă, au lucrat şi lucrează încă în această cetate a spiritului românesc, au avut menirea şi puterea să comenteze şi, aş zice, să legitimeze pe Octavian Goga, în zgomotul, în viaţa frământată şi în opinia publică a vechiului Regat.

îl văd pe Octavian Goga, în epopeea anilor 1916-1920, în graniţele ţării şi dincolo de ele pe cărările străinătăţii, luptându-se, lângă solii popoarelor şi în iarmarocul ziarismului internaţional, pentru limpezirea unui proces, încă şovăielnic şi încurcat în ochii străinilor, deşi clar pentru sfânta dreptate şi pentru cei opt sute de mii de martori, aliniaţi acolo sus, înaintea Tribunalului Suprem

îl văd apoi pe Octavian Goga, pe treptele apoteozei naţionale. Lângă siluetele regale, între vlădicii neamului care ridicau la ceruri volutek de tămâie ale inimii poporului recunoscător, între generalii muiaţi în fir, între sfetnicii tronului, feciorul din Răşinari trăieşte, pentru mucenicii neamului, pentru romanitatea îngenuncheată cucernic de pliuri şi în văi, în vârf de munte şi lângă apele tuturor pantelor Carpaţilor, feciorul din Răşinari trăieşte pentru noi toţi, supremul ceas al extazului naţional...

Vedem astăzi toate acestea în amintirea fermecată, şi le înţelegem şi le iubim şi le slăvim, cu o limpezime şi cu un dor nestins, care poate că ne-a lipsit în clipele fugarului prezent. Marile evenimente colective

sunt la fel ca revărsările vulcanilor: bubuie pământul, cerul e învăluit în pâcle, norii fierbinţi, obscuritatea, zbuciumul şi spaima domnesc universal. Şi de-abia sus de tot, de pe craterul cu buze de jeratic, se porneşte de vale şarpele de foc şi de preciziune!

Aşa este şi în ceasul revărsării vulcanilor din inima popoarelor. Unii au partea tunetului, alţii a pietrelor, alţii a cenuşilor ridicate în nori... Cununa slavelor eterne rămâne numai câtorva...

A mai fost un ceas în viaţa acestui mare fiu al neamului, când smeritele lui începuturi din Ardeal, când slava lui de poet, când menirea lui de apostol fără pungă şi fără adăpost s-au întâlnit cu amăgitoarele oglinzi ale măririi pământeşti. Cel ce cântase, plânse şi nădăjduise pentru un popor întreg, a fost chemat o clipă să descifreze - ca om politic - problema destinelor obşteşti.

Dar poeţii au de-a pururi soarta din celebrul poem: ***Die Erteilung derErde;*** sosesc prea târziu!

După ceasul amar, Goga scrie:

„Mă întorc din nou, spre culmi de odinioară
Ca să nu-mi sfărm o sfântă profeţie;
Cu ce mai am din vechea mea comoară,
Lăsaţi-mă să plec iar în pustie!"

Când naţiunea românească a auzit de moartea lui Goga, a fost o răscoală de consternare şi de uimire: O, a murit prea de vreme!...

Vom zice azi, cu glasul Eclesiastului: Ferice de el! A murit tocmai la timp, ca să nu trăiască şi să nu apuce crunta vremurilor destăinuire!

Vom zice, însă, mai adevărat, cu glasul nestinsei noastre credinţi creştine şi cu izbucnirea indestructibilei noastre aşteptări româneşti:

Ferice de tine, Octavian Goga, fiindcă tu azi, în ceruri, vezi, prin zidul negrei noastre vremi pământeşti, şi contempli dincolo de el: strălucitoarea închegare viitoare a dreptăţilor noastre şi a proorociei tale!...

N.D. COCEA-AUTOR DRAMATIC

Se pare că este o lege încă nelămurită care constrânge pe romancier şi pe nuvelist să se oprească, într-un târziu, la uşile templului zeiţelor Thalia şi Melpomene. După ce, în roman sau în nuvelă, un

scriitor de vază şi-a dat măsura puterilor lui literare, scena începe să-1 ispitească. Deşi este aceeaşi lume a închipuirii şi a vrajei, care recheamă şi dă viaţă, totuşi istorisirea din carte şi încarnarea de pe scenă stau în împărăţii deosebite. Dar, adesea, scriitori celebri, în proză, au avut atâta nerăbdare şi atât curaj că au trecut graniţa dintre epopee şi teatru, cu orice riscuri, cu orice pagube.

Ne aducem aminte de Zola, de Alphonse Daudet, şi mai înainte de ei, de uriaşul Balzac... Câtetrei au râvnit şi au urmărit cu tenacitate să vază pe eroii din romanele lor (sau eroi croiţi de-a dreptul pentru scenă) coborând şi verificându-se în ameţitoarea lumină a rampei... Exemplele sunt multe, dar succesul romancierilor, dornici de emoţiile teatrului, n-a fost totdeauna categoric.

Au fost şi sunt şi excepţii.

Această excepţie o aşteptăm de la camaradul nostru de literatură, de la prietenul de totdeauna: N.D. Cocea. Adevărul este că romancierul N.D. Cocea dacă aduce azi, la teatru, prima sa piesă - am zice: declarată la oficiul de stare civilă - stăruinţele sale intime, munca sa ascunsă şi luptele sale necontenite cu demonul scenei ne sunt cunoscute de multă vreme.

N.D. Cocea, dacă ar fi descurcat cu energie - printre multele adversităţi şi obstacole ale vieţii - calea spre porticul teatrului, ar fi fost consacrat de mult, de entuziasmul şi de aplauzele noastre. Cutez să cred că N.D. Cocea e un robust talent dramatic, în întârziere de revelaţie. Evenimentele artistice pe cari le aşteptăm cu nerăbdare nu mă vor dezminţi. Cu N.D. Cocea excepţiunea romancierului autor dramatic va primi un comentar aparte.

Ştiu, ca puţini alţii, puterile de artă, experienţa de viaţă şi tinereţea invincibilă pe cari amicul meu le pune în joc, pentru izbânda lui de mâine. Privesc cu admiraţie în N.D. Cocea pe tovarăşul de visuri, de biruinţă, de lung asediu literar şi (de ce n-am spune-o pe faţă?) de platformă cucerită, cu care am pornit în viaţă, la sfârşitul veacului trecut.

Este foarte adevărat că am luptat în sectoare diferite. E adevărat că am dat pe faţă, de-a lungul anilor şi dăm şi azi: ideologii şi directive poate, uneori potrivnice. E adevărat că facem laolaltă, în multe chipuri, un contract pitoresc şi paradoxal! Dar de N.D. Cocea mă leagă de-a pururi aceeaşi credinţă,'fără bătrâneţe, în idealul artei şi al omeniei!

Am mărturisit de multe ori că, în viaţa mea, entuziasmul, iniţiativele literare, visurile şi febrilitatea lui N.D. Cocea mi-au fost şi

farmec şi îndemn. Cum aş putea uita vreodată anul 1910, revista ***Viaţa socială*** şi toată generozitatea mai mult decât frăţească, pusă de N.D. Cocea în sprijinul ascensiunii mele literare? Cum aş putea uita vreodată ziarele editate de amicul meu şi râvna lui să consolideze un renume literar, răsărit în zilele ***Vieţii sociale?***

Succesul pe care îl aştept, de la noua şi de-a pururi tânăra reafirmare a lui N.D. Cocea, are o latură aproape personală.

Izbânda prietenului meu va fi şi izbânda mea. Teatrul nostru românesc de azi, autorii noştri dramatici şi mai ales cei ce deţin azi locurile de direcţiune au adunat undeva, înaintea unei instanţe astăzi învăluite, un greu proces ideologic.

Ca şi altădată - ca totdeauna, în activitatea lui N.D. Cocea - manifestarea de azi trebuie să fie protestatară şi fecundă. I-a fost dat amicului meu să fie mereu începător de serie şi vestitor de vremuri noi.

Teatrul nostru de azi are nevoie de curente noi, premenitoare şi salubre. Indignarea îl făcea odinioară pe Juvenal să scrie versuri.

împrejurări analoage, fenomene sufleteşti identice şi ardoarea lui Juvenal au răzbit de multe ori, biruitoare, convenţiile, opreliştile şi monopolizările trecătoare ale scenei.

Piesa lui N.D. Cocea - atât de brutal şi de vast semnificativ intitulată ***Canalia*** - oricari ar fi deocamdată surpriza, ezitarea sau hotărârea publicului spectator, este, în teatrul nostru, un semn al viitorului.

N.D. Cocea soseşte, ca totdeauna, în fruntea cocorilor de primăvară.

MĂNĂSTIRI NEMŢENE ŞI VISURI MONASTICE

Judeţul românesc şi cel mai bogat "în mănăstiri este judeţul Neamţ. Poate, după el, vine judeţul Ilfov. Dar cu toate că sunt bucureştean de vreo jumătate de veac, totuşi mi-a fost dat să cunosc mai de aproape şi mănăstirile Neamţ, Agapia, Văratic... decât Căldăruşanii şi Ţigăneştii...

Cum am ajuns în preajma mănăstirilor nemţene este poveste veche. Convingerile mele creştine, preoţia mea şi toată literatura mea stau în strânsă legătură cu aceste sacre siluete arhitectonice care înfloresc albe, din sânul codrilor judeţului Neamţ.

Am înţeles creştinismul, întâia oară, ca o faptă de eroism sufletesc, închinată Mântuitorului, în taina unei chilii monahale. Am scris pagini numeroase, rechemând slava de odinioară a mănăstirilor româneşti şi străduindu-mă să fac pe contimporanii mei să simtă că Biserica Mântuitorului nu va putea niciodată să se lepede de falanga sa cea mai devotată, falanga monahală.

Una din cărţile mele de acum vreo treizeci de ani are titlul ***Clopotele din M-rea Neamţ..In*** această carte sunt bucăţile: ***Calipso greaca, fecioara*** şi ***Maica Frăşina.*** In romanul ***La răspântie de veacuri*** rechem M-rea Văratic şi câteva cuvioase feţe călugăreşti... în alte cărţi, fac la fel, stăpânit de-a pururi şi de frumuseţea severă a monahismului şi de încredinţarea că mănăstirile noastre au fost şi rămân vistierii de binecuvântare şi de energie naţională.

Scriam în bucata ***Clopotele din M-rea Neamţ:***

„Voievozi şi vlădici, coconi şi jupâniţe, soli streini şi călugări din toate lavrele creştinităţii pravoslavnice au trecut pe aici şi au dus cu ei renumele Moldovei şi al M-rei Neamţ, ori au rămas aici şi vor mai sta până la revenirea Domnului. O, zile de necrezut, când M-rea Neamţ, cu tipografia ei, cu cărturarii ei, cu ştiinţa şi cu cucernicia ei, revărsa lumina cunoştinţei peste tot poporul românesc şi peste alte neamuri; până la Kiev şi la Stambul, până la Belgrad şi la Ierusalim!...“

în preajma pâraielor Ozana, Secu, Agapia şi în faldurii mândri ai munţilor îmbrăcaţi în codri stau mănăstirile fruntaşe din judeţul Neamţ. începuturile lor istorice nu sunt totdeauna clar documentate. Poate că M-rea Neamţ a fost întemeiată de acei trei blagosloviţi călugări, pomeniţi drept ctitorii mănăstirii. Leatul poate să fie 1392... M-rea Secu (uneori mănăstire de sine stătătoare, alteori unită cu M-rea Neamţ) a început pe la 1560, ca schit, cu o bisericuţă de lemn. La 1593 marele vornic Nestor Ureche a facut-o mănăstire de zid....

M-rea Agapia, azi mănăstire de maici, altădată de călugări, nu are documente mai vechi ca anul 1569... M-rea Văraticul este mai nouă...

Lumea noastră românească modernă cunoaşte aceste mănăstiri, dintr-un punct de vedere şi sub un aspect abătute de la calea legitimă. Aceste mănăstiri nu mai sunt cercetate de noi în iarna durerilor sufleteşti şi din nevoie duhovnicească, ci sunt cercetate mai cu seamă vara, ca localităţi de răcoare şi de odihnă. Scopul religios al cucernicilor închinători de altădată a ajuns, pentru noi, scop de vilegiatură şi de petrecere.

Scriam acum treizeci de ani: .iată-ne. de câtva timp, inundând în fiecare vară cuprinsul.acestei mănăstiri. Venim străini de ea şi plecăm tot atât de străini. Nu se lipeşte nimic de noi, nu dăm. luare-a.minte la nimic şi clopotele din M-rea Neamţ sună pentru noi-zadârnic. Prin păduri şi prin poene, plimbam preocupările şi visurile noastre pământeşti, iar dacă cercetăm uneori tezaurele mănăstireşti, o facem dintr-un imbold deşert de curiozitate.. O contrazicere nestinsa, un abis!... rămâne între noi şi această sfântă casă care ne găzduieşte...

Dureroasă problemă!... E unbine,e *un* progres că am; ajuns să-hu mai semănăm deloc cu părinţii şi cu strămoşii noştri, ori e un rău şi o degenerare? M-âm întrebat aşa de multe ori şi mă întreb azi. şi mai neliniştit sub scormonitorul misticism a acestor clopote străbune. Sunt, poate, uri suflet timid şi înapoiat, surit poate un poet înamorat de Iisus Christos şi de vremurile vechi?... Nu ştiu! Ştiu numai eă această nesfârşită depărtare morală în care ne găsim faţă cu un trecut atât de apropiat mă doare şi îmi dă presimţiri rele.

Cât e de tulbure şi de frământat de vijelii, cerul sufletesc de azi'L, Cât e de nemângâiată viaţa şi cât de pline de morminte săpate prea devreme, cărările ei! Trecem prin viaţă, grăbiţi, febrili, spulberaţi de patimi şi de pofte, ca nişte păsări călătoare peste o mare furtunoasă... Când din zborul acesta, nebunesc şi nimicitor, vad ca astăzi.. încremenită aici în valurile vremii,, o cetate a. repaosului în Iisus Christos, mă opresc şi mă odihnesc. Cine ar putea să spună farmecul acestei odihne sufleteşti. Liniştea profundă dimprejurul sfintelor biserici, strânse între cele patru laturi de chilii, portul lor străvechi şi alb, prestigiul veacurilor de evlavie, încremenită în pietrele cu slovă, în zidurile cu metereze cad pe oglinzile inimii, ea pe un iezer molcom şi- visător...

De prisos ţi se pare tot ce ai lăsat în. urmă, neroade şi de o zi frământările, dezbinările şi luptele la cari eşti părtaş, jalnică şi de dispreţuit viaţa.ta întreagă, eu toate legăturile şi foloasele ei!;.." *

Aşa scriam acum treizeci de ani... Câte s-au întâmplat de atunci şi până azi, în lumea întreagă, şi în neamul românesc, apoi în inima fiecăruia dintre noi!... Am învăţat, în zilele din urmă, mai mult decât în viaţa noastră de mai înainte. Am învăţat îndeosebi că legea şi credinţa strămoşească însemnează nu mobilă veche şi haine demodate, cum ni se părea în- tinereţe, ci însemnează o putere mântuitoare, o

comoară moştenită, pe cari trebuie să le cercetăm, să le înţelegem şi să le iubim, încă o dată. Biserica străbună, credinţa în Dumnezeul părinţilor noştri şi tot ceea ce consolidează şi dă viaţă acestei Biserici şi acestei credinţe însemnează: şi pavăza fiinţei noastre naţionale şi garanţia longevităţii noastre.

*

Anul trecut, revista ***Vremea*** a publicat la loc de cinste cele trei articole ale mele: ***Bucură-te, mânăstirel*** E interesant să constaţi că aceste articole au bucurat mai cu seamă pe cititorii mei laici şi pe confraţii mei de literatură...

înţeleg prea bine că organizarea şi reînsufleţirea vieţii călugăreşti n-ar putea să fie decât fapta unui entuziasm extraordinar, ţâşnind de undeva, din inima unui iluminat, sau din tovărăşia câtorva înflăcăraţi de focul Marelui Vasilie, patronul monahismului oriental. Pentru aceea, vedem această prudentă aşteptare, această tăcere semnificativă şi această rezervă din partea celor ce, oficial, ţin cheile mănăstirii şi poartă barizul negru al renunţărilor totale...

Au dreptate. Mănăstirile au înflorit totdeauna fără prealabile demersuri la scaunele stăpânirii.

Pentru aceea, este permis să cugetăm şi să ne închipuim cum ar putea să înceapă, între noi, de toţi aşteptata şi atât de folositoare premenire călugărească. Nu alungăm deloc ideea că autoritatea bisericească, rămânând în înţeleaptă expectativă, ar putea, totuşi, să nu se opună la câteva propuneri şi dorinţe...

Iată, de pildă, M-rea Secu. Este o vatră monahală aşezată între codrii încă nedoborâţi de secure. Stă la o parte de lume şi drumul până la ea nu este prea uşor. Să presupunem că această mănăstire este cedată pentru experienţă. Suntem câţiva clerici şi câţiva mireni cari vrem să înjghebăm o tovărăşie duhovnicească, deocamdată liberă şi fară alte obligaţii decât dragostea pentru Christos şi pacea prieteniei dintre noi.

Dar avem un conducător, avem un duhovnic şi suntem ziua şi noaptea paznicii sfintelor slujbe din biserică.

Avem între noi oamenii cu carte, teologi, filosofi, naturalişti, medici... Când nu suntem în biserică, stăm şi ascultăm lecţiile acestor erudiţi, cari au venit să închine erudiţia lor dumnezeirii Mântuitorului... Trăim viaţă de obşte, luăm hrana noastră împreună, ne bucurăm duhovniceşte laolaltă şi privim, din pridvoarele mănăstirii, cum se despoaie, în toamnă, codrul, sau cum se îmbracă în frunză nouă, primăvara...

După un an de zile, dacă vreunul dintre noi s-a răzgândit şi se simte stingher la M-rea Secu, se întoarce în societatea laică. După doi ani de zile, dacă inima altuia nu s-a înveşmântat definitiv cu zona renunţării şi a smereniei călugăreşti, poate să ne lase şi să revie printre mireni... După trei ani fratele nostru şi-a făcut ucenicia şi este vrednic să intre în tagma monahală. Ajunge călugăr, el fostul doctor în litere, sau fostul inginer, sau fostul medic.

Această ideală M-re Secu primeşte, între fraţi, mai cu seamă cărturari cu diplomă, dar, excepţional, şi oameni cari şi-au agonisit diploma celebrităţii, fără concursul Academiilor...

Şi când va pogorî, lângă apa Secului, această mănăstire din stele şi din zilele Sfântului Antonie?...

Poate peste câţiva ani, poate chiar de la anul, înainte. Am mai scris aceste lucruri şi altădată. Pe atunci, însă, aceste proiecte păreau adevărate visuri. De atunci încoace, ne-am îmbogăţit în experienţă dureroasa şi am acumulat certitudinea că norodul nostru creştinesc are nevoie, încă o dată, de mari căpetenii bisericeşti. Dar aceste căpetenii nu pot fi decât ucenicii marilor călugări de altădată: Vasile, mitropolitul Chesareei Cappadociei, Grigorie de Nazianz, loan Gură de Aur şi toţi ceilalţi...

Aceste căpetenii trebuie să fie nişte eroi ai conştiinţei şi ai purităţii morale, întăriţi şi probaţi în aceste cazărmi ale Duhului, cari sunt mănăstirile creştine.

ÎN JURUL TEATRULUI RELIGIOS

Este cu înţeles că lumea începe să-şi reamintească de teatrul religios, în zilele noastre de încordare sufletească, am dori să aflăm emoţia cucernică şi reconfortarea, cât mai des, dincolo de preocupările şi de munca noastră... De ce nu le-am afla şi la teatru, o dată ce am auzit că există ori a existat un teatru religios?

Cei ce veghează asupra bunei convieţuiri a oamenilor şi au grijă de salubritatea lor sufletească, nu pot neglija nici un mijloc dintre cele proprii să sporească omenia şi bunătatea.

Nu trebuie să pierdem din vedere, cel puţin în unele ceasuri istorice, că teatrul este o instituţie de educaţie naţională şi cetăţenească.

Teatrul religios a avut şi poate să mai aibă mare însemnătate şi mare înrâurire asupra celor ce vor să-1 privească şi să-1 înţeleagă.

Dar constatând şi mărturisind valoarea acestor premise, trebuie să recunoaştem câteva realităţi stingheritoare sau protivnice pentru teatrul religios, când ar fi să pornim la realizarea lui, astăzi, printre noi.

Poate că mă veţi întâmpina cu obiecţiunea: ***„când ar fi să pornim la realizarea lun...*** Dar, teatrul religios există azi, în plină funcţiune!...

Vă voi răspunde cu simplitate: dacă ar fi, l-aş fi văzut şi eu, chiar din fundul sihăstriei mele şi din izolarea la care mă obligă bătrâneţile mele.

Teatrul religios este un lucru înfricoşat de greu! Da, teatrul întreg a fost, odinioară, religios... în zorile civilizaţiei elineşti, în fericita pruncie a popoarelor moderne - acum o mie de ani, la umbra catedralelor gotice - teatrul era divin şi emoţiunile lui erau sacre. Ca să mai putem trăi, însă, noi cei de azi, gândurile nevinovate, simplitatea şi naivitatea celor ce priveau „misterele" medievale, ar trebui să încăpem pe mâna unui autor dramatic, arhanghel de magie, de credinţă şi de geniu!...

Ce teatru religios poţi să scoţi din aceste sterpe şi fantomale elucubraţiuni scenice, unde ni se arată Femeile Mironosiţe, sau vreun apostol, sau vreun martir?... Este o tragică amăgire de sine să crezi că un dram de dispoziţie religioasă sau oarecare abilitate tehnică te îndreptăţeşte să aspiri la realizări dramatice evanghelice! Una este cucernicia inimii, şi cu totul altceva este talentul literar, în cazul nostru: specia literară dramatică. în privinţa aceasta, eu unul am o tristă şi vastă experienţă. Câţi munţi de hârtie nevinovată nu se prefac zilnic în poezii, în nuvele, în drame şi în romane, tară nici o scânteie de talent, numai pentru cuvântul că autorii aparţin direct sau indirect, teologiei şi bisericii...

Aşadar, să nu ne amăgim. Dacă a scrie pentru teatru este o primejdioasă îndeletnicire, a scrie piese religioase este o culme inaccesibilă (cel puţin astăzi, printre noi..., măcar că am dori mult să asistăm la un spectacol care să ne dea fiorii cucerniciei...).

Mă veţi opri şi îmi veţi spune: Nu cerem atâta! Nu avem, încă, pe acel uriaş poet dramatic, care să ne prezinte, în lumina geniului, ceva din dramatica viaţă a Sf. Pavel, sau ceva din eroismul martirilor... Dar putem să luăm, din literaturile străine, piesele cele mai potrivite.

Răspundea este o soluţie - deocamdată cea mai bună. Sunt, însă, şi aici supărătoare restricţii şi neaşteptate greutăţi. De la cine am putea să luăm, cu împrumut, piesele cu caracter religios? Evident de la autorii occidentali. Dacă aceşti autori occidentali sunt sau romano-catolici sau protestanţi. Poporul nostru românesc este în imensa lui majoritate popor ortodox. Biserica noastră este biserică ortodoxă. Sunt unele nepotriviri, unele nuanţe (uneori greu de prins), sunt unele antagonisme, între noi şi occidentali, pe care nu le putem trece cu vederea, mai cu seamă când le-am privi izbucnind în lumina rampei.

De pildă, Biserica noastră ortodoxă nu poate concepe şi să vază pe scenă un actor care ar fi să interpreteze pe Mântuitorul. Evlavia noastră ortodoxă exclude aşa ceva. Domnul nostru Iisus Christos este în ceruri şi în Sfânta Euharistie şi nici unul dintre noi, cari credem şi mărturisim acest adevăr, n-am putea suporta ca un om păcătos - fie el un actor de geniu!- să pretindă că înfăţişează pe Mântuitorul!

Tot aşa, nu putem admite că o fiică a lui Moliere, oricât ar fi ea de graţioasă şi de mare artistă, să ni se prezinte pe scenă ca fiind Sfânta Fecioară. Dacă avem şi noi oarecari rudimente de teatru religios popular, tot ce am putut să îngăduim a fost ivirea celor Trei Crai de la Răsărit în naivele scene ale ***Vicleimului.*** Este adevărat că teatrul religios, şi fără aceste Divine Figuri Centrale, rămâne destul de bogat. în marginea acestor restricţii şi cu bună Iuare-aminte pentru susceptibilităţile noastre ortodoxe, putem să căutăm, în Occident, material pentru teatrul religios.

Dacă, însă, vrem cu tot dinadinsul teatru care să ne insufle sentimente cinstite, teatru care să ne învioreze inima şi să mai premenească asfixiata noastră atmosferă sufletească, problema ajunge mai uşoară. Să spunem cu tristeţe că am căutat prea mult, în teatru: râsul impur, farsa lătăreaţă, cuvintele şi scenele crude, situaţiile duşmane decenţei şi moralei... Am făcut spectatorilor noştri o lamentabilă educaţie teatrală, în loc să stăpânim publicul şi să-1 ridicăm până la teatrul cel nobil, noi ne-am racut sclavii şi linguşitorii patimilor lui. Şi acum am vrea, cu mare grabă, să schimbăm, ca prin farmec, trista tradiţie creată şi să facem din teatru - ceea ce ar fi trebuit să rămână de-a pururi - marea şcoală a virtuţilor cetăţeneşti şi a iubirii de neam şi de lege.

Şi aici iar încep durerile şi întrebările!... Oricum, operele dramatice serioase, dătătoare de înalte gânduri, operele aspre şi virile ne înconjoară în măreţ amfiteatru. Din cărunta Antichitate clasică şi până azi, popoarele culturale au admirat atâtea opere teatrale, valabile şi azi, indicate şi azi pentru însănătoşirea inimii şi redresarea atitudinilor sufleteşti.

Ce ne împiedică să alegem, azi, pentru noi, câteva din aceste spectacole binefăcătoare, alungătoare de miasme şi nobil pilduitoare?.,.

Fără să cădem în greşeala atât de obişnuită a autoexaltării, cred că şi repertoriul nostru românesc nu este lipsit de piese educative şi edificatoare. Dar avem la îndemână teatrul tuturor neamurilor culturale!...

Nu mai suntem, oare, capabili să urmărim piesele unde virtuțile, civismul, credința conjugală, sacrificiul pentru datorie, seriozitatea în viață... sunt puse în acțiune, sub ochii noştri?...

Iată ce va trebui să verificăm, în aceste zile grave, când zbegul, petrecerea, picanteria şi râsul grosolan pe scenă încep să ni se pară sinistre.

GÂNDIND LA ALEXANDRU VLAHUȚĂ

Sunt scriitori care nu câştigă nimic în ochii noştri, atunci când îi cunoaştem personal, ba de obicei ne căşunează dezamăgiri. Ca să nu pomenim scriitori de pe la noi, se ştie, de pildă din ***Jurnalul*** fraților Goncourt şi din alte mărturii, că genialul Balzac era greu de suportat când te găseai în preajma lui... Străvechiul Socrate ne spune undeva, în ***Dialogii lui Platou,*** că toți artiştii sunt cam la fel. Socrate n-a găsit, la artişti, nici un fel de înțelepciune; tot darul lor, zicea el, decurge dintr-un fel de substrat patologic...

Ideea aceasta, reluată şi exploatată cu abundență în zilele noastre, a făcut ocolul lumii!

„Degenerații superiori" era numele artiştilor de geniu, pe la sfârşitul veacului trecut.

Alexandru Vlahuță, de multe ori contestat, în zilele din urmă, era poetul care, cunoscut de aproape, sporea şi asigura prestigiul lui.

M-am întâlnit întâi cu poetul Vlahuță, mai exact: cu scriitorul Vlahuță. ***Din goana vieții*** şi numele Iui au desfătat pe elevul de liceu, care eram acum vreo cincizeci şi câțiva de ani. Poezia lui Vlahuță am cunoscut-o mai târziu. Cum aş putea să fiu necredincios amintirilor mele?... Am citit, am recitit, am declamat, cu emoție, celor ce erau în jurul meu: ***La icoană, Dormi, iubito!, Iubire...*** şi altele din registrul poetului... A fost o vreme când din clasele Conservatorului până la pupitrele noastre de liceeni interni, Vlahuță stăpânea cu duioasă încântare sufletul tinerimii... Adoram pe Eminescu, dar ne înduioşam cu Vlahuță.

„Acum când nu ne mai iubim
Vino cu mine în țântirim..."

încerc să înțeleg pe unii din confrații mei de azi cari, pare-mi-se, cu o nuanță de iconoclatism, tăgăduiesc şi înfruntă valoarea poetului Vlahuță... Da, cunosc fenomenul... Generațiile vin după generații... Idolii cei noi iau locul idolilor vechi... Când suntem tineri, suntem convinşi că lumea adevărată a început cu noi. Unde mai este universalul entuziasm, de acum o jumătate de veac, pentru Emile Zola...? Unde mai este gloria clasicului Guy de Maupassant? Unde este aureola încântătorului şi etern tânărului Alphonse Daudet?... Câți dintre tinerii mei confrați mai citesc ***Une page d 'amour*** sau ***Fort comme la mort*** sau ***Le nababi...*** Poate că au dreptate!... Alte nume, alte opere, alte entuziasme au venit, vijelioase, din urmă şi au măturat pe înaintaşi!

Mai este însă o instanță de rejudecare, un fel de curte de casație, pentru celebritățile cari au fost. Este istoria iterară, care, metodică şi rece, reia procesul fiecărui scriitor, ieşit din actualitate, şi caută să stabilească o dreaptă cumpănă între ce-a însemnat el, în zilele lui, şi ce înseamnează înaintea valorilor eterne. Câteodată - foarte rar - iese la iveală că scriitorul nostru este mult mai de preț decât au socotit contemporanii. De multe ori, celebritatea Iui a fost deşartă...

Pentru această înaltă curte de casație, unde se grămădesc, cu miile, dosarele noastre, mai aducem câte o mărturie, mai încercăm unele restabiliri, în aprecierea operei şi vieții idolilor tinereței noastre.

După un sfert de veac de la plecarea dintre noi, Alexandru Vlahuță trece prin fatalele oscilații de judecată literară, de care nu scapă nimeni. Este deopotrivăde imprudent să minimalizezi valoarea lui, ca să te lupți să-i fixezi un loc definitiv în panteonul muzelor româneşti.

In aşteptare, şi rechemând amintirile noastre despre Vlahuță, trebuie să subliniem un fapt de stăruitoare însemnătate. El este adevăratul inițiator al literaturii noastre româneşti, izvorâtoare în jgheaburile naționale, de vreo patruzeci de ani încoace.

Uităm de obicei că Vlahuță s-a despărțit, cu multe dureri, de şcoala lui Dobrogeanu-Gherea şi de curentul patronat de acest pontif al literaturii generoase universale, ca să pornească pe nesimțite într-o direcție ajunsă mai târziu direcția ***sămănătoristă.*** Au fost alte nume şi alte energii cari au impus şi au făcut faima şi puterea acestei

direcţii, dar ţin bine aminte că revista ***Sămănătorul,*** cu tot programul ei, este fundaţia lui Alexandru Vlahuţă.

încet şi fără multă publicitate, Alexandru Vlahuţă a pornit, într-un careu coviltir, şi a făcut o mişcată descriere a munţilor, a plaiurilor, a podgoriilor şi a mănăstirilor noastre. La fel, ne-a interpretat aceleaşi privelişti, aceleaşi pajişti şi muncele, aceleaşi dealuri ale ţării, aceleaşi turme şi aceleaşi juguri cu boi - de data aceasta adunate, în pictură, de geniul lui Grigorescu... Ne-a învăţat să privim şi să iubim peisajul nostru românesc, s-a făcut dascălul multora din noi - scriitori, pictori, arhitecţi... - cu stăruinţa lui caldă, cu lecţiile lui scrise şi nescrise, asupra pământului, asupra poporului şi asupra dragostei de tradiţia românească.

Citind opera de ziarist a lui Eminescu, mulţi îl găsesc profet şi iniţiator al unora dintre doctrinele şi directivele de azi. Este adevărat - vom vedea, cu vremea - că începătorul lucrului aievea a fost Alexandru Vlahuţă.

UN VLĂDICĂ SURGHIUNIT

într-o zi - a fost cam de mult ziua aceea - am întrebat pe profesorul meu de drept bisericesc, venerabilul Constantin Erbiceanu, la o lecţie când traduceam şi comentam sfintele canoane:

- Domnule profesor, de ce stă surghiunit, la M-rea Neamţ, vlădica Narcis Creţulescu?

Profesorul n-a voit să-mi răspundă.

- Ei... o fi ea o pricină oarecare...

- Domnule profesor, vlădica Narcis e vestit în tot judeţul Neamţ, cu cuvioşia şi cu molitfele lui... Toată lumea aleargă la el...

Constantin Erbiceanu a râs cu râsul lui îmbietor şi frumos: apoi mi-a spus acest cuvânt ciudat:

- Apoi lasă că şi tu, când vei ajunge la anii lui, tot aşa ai să fii...

Nu văzusem încă pe surghiunitul vlădică de la M-rea Neamţ, dar îl ştiam din faimă.

în ziua de 7 august 1903, am văzut întâia oară această cunună a mănăstirilor Moldovei şi vlădica Narcis, pe neaşteptate, era stariţ. Veneam de ia M-rea Agapia şi vecina ei, M-rea Văratic, mi-era, de

asemeni, cunoscută. Larga aşezare a M-rei Neamţ, zidurile ei de cetate, baptisteriul din mijloc, căsuţele ascunse după zaplazuri, pădurile de brad cu suişul lor întunecos şi nu ştiu ce pace arhaică şi suverană din tot cuprinsul mănăstirii... mi-au apărut ca stâlpii şi dovezile întâietăţii ei... E mănăstirea regină!...

Dar în uimirea şi în înflorirea admiraţiei mele intrau şi neliniştea şi misterioasele chemări ale viitorului... Câte reverii, câte proiecte, câte pagini de nostalgie au făcut să crească, în ceasurile mele de singurătate, Clopotele din M-rea Neamţ!

Am cercetat în acea zi de august cărările subjugătorului sfânt locaş, biserica voievodală, şi umbra de sub poalele codrului... Pe vremea aceea, M-rea Neamţ nu era prea prididă de vizitatorii în vacanţă. Luna august trecea, peste turlele şi peste poienele mănăstirii, aproape sihastră... Câţiva mosafîri risipiţi şi iubitori de tăcere... Telefonul de-abia dacă începuse să zbârnâie, iar despre automobile şi despre claxoane nimeni n-avea încă nici o presimţire...

Am urcat scările stăreţiei şi am privit cu inima plină pridvoarele largi de stejar care ocolesc pe dinăuntru patrulaterul ieratic. Vlădica Narcis avea mosafîri. Am intrat şi eu cu cei ce mă însoţeau şi am şezut în jilţuri, în salonul stăriţesc, fireşte după închinăciunile cuvenite unui vlădică şi unui stariţ.

Această primă oară de întâlnire cu vlădica, n-a fost cu noroc, nici pentru el, nici pentru mine. Şi nenorocul a venit de la cei doi mosafîri cari intraseră la stariţ înaintea noastră. Cei doi mosafîri erau bucureşteni: o doamnă şi un domn. Ea era poetă şi conferenţiară. El era numai ziarist, dar venit la noi de prin alte părţi... Scria - cât mai ţiu minte - lucruri isteţe şi interesante, însă lumea nu-l prea lua în serios... Cât despre doamnă, ea era o mare nedreptăţită... Ani de zile a fost muza care a inspirat pe câţiva confraţi poznaşi şi mucaliţi, în proză, în versuri şi în caricatură.

Căzusem rău. Diplomaţie sau voie bună, vlădica Narcis făcea celor doi mosafîri, un fel de discurs poemă, care pentru mine unul era cu totul departe de ceea ce aş fi dorit să auz din gura unui sfânt.

Vlădica era socotit şi ca mare cărturar. Mai târziu, m-am întâlnit cu o puzderie de notiţe, de comentarii şi de poveşti, scrise de mâna tremurândă a moşneagului. Am întrebat asupra valoarei lor istorice pe unii cunoscători. Mi-au răspuns că moşneagul este un poet şi un eresiarh, întru ale istoriei.

Pe când aşteptam să-1 văd mai de aproape şi să-1 judec mai temeinic, s-a întâmplat o schimbare de mitropoliţi şi mitropolitul cel nou a făcut greşeala să înlocuiască, în scaunul de stariţ al M-rei Neamţ, pe vlădica Narcis. A mers mai departe şi a gonit din mănăstire pe bietul bătrân. Vlădica Narcis dat afară din M-rea Neamţ!... Poate că atunci când venise, venise de surghiun, dar trecuseră atâţia ani şi surghiunul ajunsese cetăţenie călugărească. Surghiunul se răscumpărase pe sine şi acum era pace şi mângâiere.

Din nefericire, mitropolitul cel nou nu avea nici o pricepere şi nici o sensibilitate, nici pentru fenomenul monahal, nici pentru psihologia monastică şi nici pentru pacea mănăstirii. Nedreptatea făcută lui Narcis Creţulescu a fost pentru nedreptăţitor un semn funest şi o proorocire tragică resfirată peste toată păstorirea lui.

Gonit din M-rea Neamţ, vlădica Narcis a coborât pe Ozana şi a găsit o bojdeucă, la marginea Humuleştilor şi în faţa târgului de peste apă. S-a cuibărit acolo şi a mai trăit vreun an sau doi.

Acolo l-am cercetat şi acolo am înţeles valoarea lui duhovnicească. Un unchiaş scund, uscat, alb ca iarna şi cu nişte ochi negri strălucitori... Se vedea şi se simţea că hrana lui erau ***Ceaslovul*** şi ***MolitfelnicuL. A\tM*** decât în lumea mirenească, aceşti bătrâni ai mănăstirii, în loc să scadă sufleteşte, ei sporesc... Nici o vorbă despre prigonitorul lui, nici o plângere asupra sărmanelor condiţii ale noului său surghiun, aci lângă marginea Humuleştilor. Mi-a vorbit ca un om care pluteşte sus, peste necazurile vieţii şi peste enigmele ceasului de faţă. Mi-a vorbit ca un adevărat principe bisericesc, deşi desconsiderat şi aruncat din principatul lui. Unele din vorbele lui au tot urcat, cu anii, în amintirea mea, şi azi le văd sus de tot, ca nişte aştri de profeţie.

Vlădica Narcis s-a întors la M-rea Neamţ. S-a întors cu alai mare, cu flamurile bisericii în frunte, în zvon prelung de clopote şi plutind, fericit, în raclă deschisă... L-am regăsit lângă altarul bisericii din cimitir...

Aşteaptă. Aşteaptă aşa precum a mărturisit, pe lumea aceasta, de mii de ori, atunci când recita ***Simbolul Credinţei!***

LA „BISERICUŢA DIN RĂZOARE"

Pe albia cărui râu din judeţul Argeş m-am urcat eu până la ***Bisericuţa din Răzoare?*** De unde am plecat şi prin ce sate am trecut?...

Amintirile mele se pierd ca într-o ceaţă grea de toamnă. Am uitat totul şi n-am mai păstrat din nisipurile răscolite decât câţiva fluturaşi de argint... ***Bisericuţa din Răzoare*** este un pseudonim. Sfântul locaş se numea altfel şi este de crezut că niciodată iconiţa zugrăvită de mine n-a fost recunoscută şi identificată, acolo, la faţa locului.

Sunt de atunci cel puţin treizeci de ani. O viaţă de om. Copiii care se jucau în pârâu, când treceam eu în căruţă, au crescut mari, s-au însurat şi azi au şi ei copii, Plaiul cel înalt şi alintat de valurile fâneţelor poate că a fost spintecat de fierul plugului... Codrii s-or fi făcut cenuşă şi neuitata bisericuţă s-o fi dărâmat de cutremur. Dar imaginea ei, transfigurată de lumina unei zile de iunie, îi supravieţuieşte, fermecată şi imaterială.

Imaginea aceasta a fost să fie imaginea patroană a cărţii mele de debut şi simbolul unei noi orientări sufleteşti şi literare. în fiinţă de adevăr, nu era nimic nou. Nu făceam altceva decât să regăsesc între codri şi ape, între firul de aglică şi falnicul stejar, între cer şi pământ, străvechea şi fericita intuiţie a Psalmistului:

„Tu trimiţi izvoare jos în văi; ele îşi iau calea printre munţi; ele adapă toate dobitoacele câmpiei; asinii sălbatici îşi astâmpără setea lor; lângă pâraie, sălăşluiesc pasările cerului; ciripitul lor răzbeşte printre ramuri... Cât de numeroase sunt lucrările tale, Doamne! Toate cu înţelepciune le-ai zidit. Plin este pământul de alcătuirile tale!" ***(Psalmul*** 104, 10-24).

Lucru curios: m-au întâmpinat cu drag independenţii, impresioniştii şi toţi cei ce nu avea o dogmatică estetică. Mi-au fost potrivnici stegarii literari, directorii vechilor reviste şi în general paznicii clasicităţii... Cu toate că în marile opere ale clasicismului, recunoaşterea şi cinstirea Stăpânului-a-toate se întâlnesc foarte des, totuşi nota mea creştină era rău venită tocmai pentru conservatori.

Nemulţumirea şi opoziţia au început de la porţile cetăţii. Vocabularul meu era straniu. Scriind despre credinţa strămoşească, despre frumuseţile cucerniciei şi despre mănăstirile noastre, eu cutezam să întrebuinţez cuvinte pe cari nu le găsim în cronici şi în cazanii!...

Am fost de multe ori atacat şi scos afară din cetatea literelor române ca un lepros, spuzit de neologisme. îndeosebi un harnic ziarist - Dumnezeu să-1 odihnească! - m-a prigonit şi m-a înfierat ca pe duşmanul numărul unu al limbii şi al literaturii româneşti.

Dar afară de veşnic tânărul Horaţiu, care în Arta lui poetică dezleagă problema neologismelor într-un chip valabil pentru toate timpurile şi toate literaturile ***(Ars Poetica,*** 45-72), am avut şi alţi apologeţi, luminoşi şi convingători...

A rămas în picioare problema cea mare: dacă, în literatura pe care o scrii, eşti mereu stăpânit de credinţa ta creştină şi din toate înfăţişările şi frumuseţile acestei lumi, faci necontenit scara lui lacob, şi din toţi munţii şi din toate pâraiele şi din toate florile lui mai vezi necontenit, urcând spre ceruri, slava Creatorului: mai ai dreptul să rămâi printre noi şi să te numeşti literat? Mai grav: aceste preocupări religioase şi tendinţa fatală să vreai şi să cauţi, ca eroii închipuirilor tale să fie - după ispitele şi primejdiile biruite - tributarii moralei creştine: nu cumva te înstreinează de adevărata artă?

Mi se pare că şi asupra acestei importante chestiuni, colegi şi confraţi, nutriţi cu cele mai autorizate studii de critică şi de estetică occidentală, au discutat şi au pus în picioare canoane definitive. îmi pare rău că nu pot să le învăţ şi eu!

Nu pot să uit că sunt răscumpăratul lui Iisus Christos! Nu pot să astup, în inima mea, susurul eglogei recunoscătoare! Nu pot să nu văz în graţia crinilor şi în caravanele norilor pe nevăzutul şi intimul Autor! Şi nu pot să rabd să nu chem şi pe fraţii mei la priveliştea celor ce mi se destăinuiesc mie.

Poate că, în ceasul de faţă, nu mai am nevoie de lămuriri şi de apologie. Fiindcă sunt ceasuri, în viaţa omului şi în viaţa popoarelor, când apropierea de Dumnezeu este dorită şi rechemată, cu toată căldura remuşcării.

întrebaţi-vă conştiinţa: ce mult am dori azi să nu fi scris şi să nu fi citit atâtea şi atâtea seducătoare şi vinovate plăsmuiri, pe cari le simţim azi ca un zid de închisoare între noi şi mila Celui Prea înalt! Cum am vrea azi să constatăm în noi şi printre noi acea fermitate sufletească, acea linişte a cugetului, acea vitejie în faţa vieţii pe care le dăruieşte de-a pururi credinţa în Dumnezeul părinţilor! Cum am pofti să simţim în cititorii noştri, azi în ziua de examen, neclintirea şi pacea celor cu inimă curată!

Dar trebuia să avem grijă de ei, din vreme, şi, fireşte, trebuia să începem cu noi înşine.

Revăzând, în depărtarea dornică a zecilor de ani trecuţi, această sfântă şi smerită bisericuţă ţărănească, sufletul se încovoaie în mine de duioşie şi de recunoştinţă. Mi-a fost dat să încep drumul meu de scriitor de la tinda acestui sfânt locaş. A fost un simbol şi tâlcuirea lui mi se impune. Am început de la primele şi cele mai trainice înfăptuiri ale sufletului nostru românesc, închinat dumnezeirii lui Iisus Christos. Vremurile protivnice, prefacerile istorice şi sociale, nestatornicia omului şi robia patimilor şi a păcatelor, dar mai presus de toate: mândria, care ne-a pierdut şi ne pierde de-a pururi: au adus peste noi - ca nisipul Saharei peste Sfinxul de la Gizeh - troiane de noutăţi şi de puzderii...

Dar această siluetă străveche şi de mulţi dintre noi nemailuată în seamă rămâne şi stăruieşte! Miile de bisericuţe care străjuiesc culmile şi câmpiile ţării noastre răzbesc din troianul de pleavă sufletească şi ne cheamă la marea confruntare de azi!

LÂNGÂ CRUCEA DE PE GOLGOTA

„Lângă râurile Babiloniei,
acolo am şezut şi am plâns..."

(Psalmul 134)

Ne apropiem, zi cu zi, de zguduitoarele Patimi ale Domnului. Câţiva dintre noi vor urmări cu gândul paşii Lui şi vor reciti ultimele capitole din ***Sfânta Evanghelie.*** Cei mai mulţi vor trece, încă o dată, prin zvonul cântărilor de Paşte şi prin obiceiurile tradiţionale, ca printr-un iureş de zăpadă, sau printr-un vlog de ploaie... Câteva ceasuri şi toul va recădea în uitarea unui an întreg.

Cu durere, trebuie să mărturisim noi urmaşii Crucii, după două mii de ani de la obârşiile noastre, că aceste obârşii stau, înaintea conştiinţei celor mai mulţi dintre noi, într-o totală întunecare.

Dar ce este şi mai grav decât aceasta, nici cei cunoscători ai evenimentelor, împrejurărilor şi operei înfăţişate în istoria evanghelică nu dau un examen mai bun. Trăim azi - mai ales fiindcă ne apropiem de divina comemorare a jertfei Mântuitorului - într-o jalnică dezordine sufletească. Găsim - cu dreptate - o nepotrivire spăimântătoare între

fericitul înțeles al sărbătorilor ce vin și starea noastră actuală. Ne pregătim să sărbătorim învierea și pacea Domnului, într-un timp de moarte sufletească și de război. Așteptăm cortegiul divinelor învățături de Paști într-o atmosferă violent contradictorie și inimică!

Multe suflete simțitoare dar superficiale vor repeta cantilena lor melancolică: Unde mai sunt binecuvântările ***Evangheliei!*** Unde este bunăvoirea dintre oameni? Și unde este pacea dorită pământului?...

Vom răspunde hotărâtor: în conștiința celor ce primesc binecuvântările și pacea Domnului ca un contract bilateral. Omul nu este o livadie sau un lan de grâu care să prospereze numai dacă ploaia cerului a căzut la vreme. Omul trebuie să-și pregătească inima cu severitate, pentru recoltele făgăduite de Mântuitorul.

Stăm azi mohorâți și deznădăjduiți că cerul și pământul sunt pline de amenințare, de spaime și de moarte. Dar nu ne întrebăm deloc: Au venit toate acestea peste noi ca un haitic de lupi peste niște mielușei nevinovați, sau am făcut tot ce-am putut ca să provocăm mânia lui Dumnezeu?

Este o prăpastie, evident, între lumea binecuvântărilor ***Sfintei Evanghelii*** și cerul ei de pace și ceea ce vedem azi, sub ochii noștri. Dar cine și ce a săpat această prăpastie, dacă nu milioanele și milioanele de lovituri pe cari le dăm zilnic Celor Zece Porunci? Le mai știm aceste porunci, căci de urmarea lor este inutil să mai întrebăm?

Este uimitoare rătăcirea semenilor noștri, când vin și înconjoară cu întrebări, cu recriminări, ba chiar cu revoltă Crucea de pe Golgota, găsind-o covârșită de fluxul nenorocirilor de azi și falimentară față de făgăduințele ce ne-a dat. Unde sunt faptele, meritele și sfințenia voastră, ca să puteți să redeschideri procesul dreptului Iov?

Greșeală grozavă! Crucea Domnului a fost ridicată pentru suflete și conștiințe, pentru oameni cu libertate lăuntrică și cu răspundere, nu pentru pasările cerului și crinii câmpului!

Adevăr este! Dorim, așteptăm, suspinăm după pacea a toată lumea! Voim încă o dată bunele vecinătăți dintre oameni și dintre popoare. Am vrea să adormim, ca în poveste, ca să ne deșteptăm dincoace de ceasul tragic, în lumina și fericirea reconcilierii înfăptuite!

Dar ce facem, fiecare dintre noi, în intimitatea inimii noastre și în cuprinsul posibilităților noastre, ca să înduplecăm pe Dumnezeu, spre iertarea și împăcarea noastră? întrebarea pare năzdrăvană!

Da, fiindcă am călcat atât de mult legile moralei și comandamentele Bisericii încât sensibilitatea și dreapta înțelegere necesară ne lipsesc. Și totuși lucrurile nu sunt decât așa. Pacea Mântuitorului, în inimi și între oameni, nu însemnează un anotimp cu totul dezlegat de consimțământul și de participarea noastră. Să vie pacea Mântuitorului și noi să urmăm, ca și până aci, cu păcatele și cu nelegiuirile noastre!

învățătura Domnului este categorică. Trebuie să fim de-a pururi treji și preocupați. Trebuie să priveghem și să ne rugăm.

Să ne mirăm de altceva, nu de contrazicerea dintre pacea făgăduită celor vrednici și realitatea trăită azi de noi. Să ne mirăm de falsificarea cugetelor noastre. Să ne mirăm de apostazia în care ne găsim. Să ne mirăm că am ajuns să uităm nu numai Cele Zece Porunci, dar și pe Dumnezeul care le-a dat. Să ne mirăm că mai poftim pacea dintre oameni, când pe Cel Ce s-a răstignit „pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire"[4] l-am coborât printre visători și amăgiți!

Dumnezeiasca pomenire a răscumpărării noastre poate să ne aducă minuni și pace, dacă o primim într-o conștiință revizuită, premenită și hotărâtă pentru altă viață decât cea de până acum. Altfel, facem teatru și literatură.

Pacea tuturor! Pacea dintre oamenii, toți frați și solidari, în fața vieții și a morții!

Dar cu condiția să nu ne privim pe noi înșine drept egali cu dobitoacele de pe pământ și să credem că obligațiile noastre nu întrec pe ale lor.

Pacea între tigri este inconceptibilă. Pacea între oameni este o poruncă, dar trebuie s-o primim cu o inimă disciplinată de frica de Dumnezeu!

RĂZORUL CU LALELE

Era la o casă pe care o știu de multă vreme, pe una din străzile familiare mie, deși stăpânii casei mi-au fost totdeauna necunoscuți. Avea în față o grădină de câțiva stânjeni - de-abia câteva răzoare - dar bătătoare la ochi, prin hărnicia celor ce o îngrijeau. O casă particulară, o casă obștească, o grădină mare sau mică dau pe față de-a pururi cât de gospodar, cât de grijuliu și de veghetor este stăpânul principal.

Grădinița de câțiva stânjeni, cu câteva neamuri de flori de-a lungul zilelor călduroase, mai era pentru mine și un fel de vestitoare a

primăverei. Mă obişnuisem să văd în ea primii ghiocei, primele brânduşe, nerăbdătoare să se arate după zăpezile topite. Mai mulţi ani în şir, am însemnat, cu duioşie, că din această grădiniţă m-au întâmpinat semnele primăverei revenite... Cu o lună în urmă, lucrurile au fost la fel. Ghiocei de grădină, sau toporaşi, sau nu mai ştiu ce altă floare - fragedă şi sfioasă, pe răzorul de-abia dezgheţat - mi-au dat aceeaşi bucurie de început de vreme bună.

Aşteptam acum să văd prima generaţie de lalele, aducându-mi aminte că, în anii trecuţi, admirasem salbele acestor flori, cărnoase şi somnolente, mai întâi aci, în grădină deschisă.

Cu o lună în urmă!... Ieri, când se împlinea luna, am trecut pe strada cu grădina cunoscută... Dar n-am mai cunoscut nimic... Era în amurg, şi o pustietate sinistră făcea din transparenta seară de mai un fel de sarcofag străveziu... în locul locuinţelor, privite zeci de ani, stăteau, între cer şi pământ, parcă nişte zgripţori morţi şi împăiaţi, dar împăiaţi din timpuri uitate, pentru că penele, aripele şi paiele din ei zburaseră în lături şi curgeau în amurgul funerar... Eram înconjurat de spectri... Zgripţori spintecaţi, animale patrupede, cu gheare de sârmă şi cu capete de beton armat, arătări imprecise şi fioroase, stăteau toate în jurul meu, ca într-o piaţă de execuţie şi de răstignire, dar peste care trecuseră noian de săptămâni...

M-am prins cu mâinile de grilajul în dosul căruia aşteptam răzorul meu de lalele... Sunt, cu adevărat, într-o lume garantată de atâtea amintiri, sau am trecut, prin nu ştiu ce vrajă duşmană, într-o împărăţie a spăimântătoarelor răzbunări...

Răzorul meu de lalele de-abia mai respira... Stătea strivit subt un strat de aluviuni... Tinichea de pe acoperişuri, halcane de tencuială, zob de sticlă, rămăşiţe fără nume şi explicaţie... înmormântau cu desăvârşire delicateţa şi bucuria pe cari mi le făgăduisem... Răzorul de lalele mai trăia, sub pământ, în rădăcinile acoperite cu puzderiile unui cartier întreg.

Şi iată că, în jalnica grădiniţă descopăr pe cineva... Cineva care, aplecat la pământ, dibuia printre epave şi zgâria răzorul desfigurat, cum ar fi făcut, la căpătâiul unui înmormântat iubit, cu gestul să sădească sau să plivească... Era desigur necunoscutul înamorat de acest colţişor botanic, era grădinarul amator, care mă bucurase în atâtea primăveri... Pipăia în pământ, subt acoperişul de ruină, cepşoarele încă vii ale nimicitelor lalele!...

Omul acesta, văzut ca printr-un văl fumuriu, larg pătat de sânge, m-a îmbrâncit, dincolo de pragul realităţii şi al lucrurilor încă în picioare, în această lume pornită spre suprema prăbuşire...

în ce continent moral ne mai aflăm! Ce-a mai rămas, solid, nezdruncinat, în concepţia noastră, constelată cu atâţia luceferi în stinghere!... Stăruim într-un ultim şi chinuitor efort de echilibru şi de continuitate morală, cu noi înşine...

Eram obişnuiţi, ca pe aleea cugetării contimpoarne, şi mai nainte de a pune genunchii noştri sângeranzi, la altarul Celui Răstignit pentru noi, eram obişnuiţi, ca, pe aleea aceasta, să mai facem câte-un popas, sub arborii tradiţionali ai generozităţii laice şi ai umanităţii cu mii de ramuri şi de frunze... Azi, toţi aceşti copaci sunt trăsniţi şi calcinaţi!

Artă, literatură, viziuni generoase, elanuri poetice, încântări filosofice şi umanitare!... toate par azi răsturnate şi strivite, în coşuleţul cu care Ofelia, nebună, se arată, ultima oară, în piesa lui Shakespeare!...

între grădinarul, văzut aseară în amurgul de sânge, şi nevinovata Ofelia, te zbuciumi şi-ţi muşti mâinile... Spre care să apuci? Pe cine să-1 declari cuminte şi vrednic de urmat?...

Să mai cauţi, ca omul de pe răzor, înţeles, continuitate şi tămăduiri, sub uriaşul giulgiu de ţăndări!... Sau să proclami, cu lucidă nebunie, că trăim ceasul tragic al Ofeliei!...

Graţioasă şi ideală zămislire a genialului poet a cărui pomenire ne sfâşie astăzi inima!... Dacă n-ai fi fost tu şi mii de surori, cu tine, am fi trăit astăzi mai uşor ceasul nenorocirilor!

Victimă suavă a unei lumi blestemate şi arvunite iadului, Ofelia, alegem, din revărsarea cântecilor şi a vorbelor tale fără noimă, un cuvânt care ne sugrumă de duioşie:

„I would give you some violets, but they withered alt whren my father died..."[1]

„PRIVIŢI CÂMPIILE, CĂ SUNT ALBE PENTRU SECERIŞ"

Este uimire şi este durere, pentru ochii noştri, ţinuţi cu ceasurile prin subterane, să privească, dincolo de mizeria noastră omenească,

[1] **„Ţi-aş fi dat câteva violete, dar s-au vestejit toate când a murit tata..."** ***(n.a.)***

făptura cea necuvântătoare... De-abia am putut să prindem de veste - printre spaimele şi episoadele noastre de neotroglodiţi că liliacul a înflorit bogat anul acesta, că trandafirii s-au perindat familii-familii şi că lanurile de grâu s-au făcut albe-strălucitoare.

într-un ceas paradoxal de tihnă, am trecut, pe linie lungă, printre grânele gata de secere. Cunosc mânuirea grâului care se coace, de când m-am pomenit. Este şi a rămas de-a pururi pentru mine înalt sărbătorească şi mângâietoare. Ziua din an, când mă întâlnesc cu spicele cele noi, este o zi binecuvântată. Mă simt fară schimbare, copilul fericit care prinde în braţe tulpinţele de aur şi-şi mângâie obrajii cu mustăcioarele jucăuşe şi ţăpure. Noianul belşugului auriu se răsfrânge în inima mea în noian de visare şi de încântare. Când bate vântul şi holda se despică în valuri şi valurile se înconvoaie şi se ridică, după nu ştiu ce tact, poruncit de nevăzute zeiţe câmpeneşti, fiinţa orăşanului trădător de glie se regăseşte despovărată şi iertată. Aici este adevărul! Aici este binecuvântarea şi aici sunt porţile cerului!

Şi mergi, cu paşi cari bat în loc, şi mângâi, printre spicele dese, câte-o cicoare în care licăreşte albastrul zmalţ de deasupra, câte-o „traista-ciobanului", câte o fundă roşie de măzărică, sau câte-o inimă pasionată, purpurie şi violetă, prizonieră în ghimpii scaietului...

Cât este câmpia de darnică!... Sunt flori nenumărate pentru albine. Este pâine destulă, pentru cel ce a sămănat, şi vor fi rămăşiţe inevitabile, pentru pasările cerului!

„Cât de numeroase sunt lucrările tale, Doamne! Toate cu înţelepciune le-ai zidit. Plin este pământul de alcătuirile tale... Ele toate aşteaptă de la tine ca să le dai hrană la bună vreme. Tu le dai, ele culeg; tu deschizi mâna ta, ele se satură de bunătăţi" ***(Psalmul*** 104, 24-28).

Acesta este fericitul nostru sentiment primordial, faţă de această prea înţeleaptă zidire a Tatălui nostru carele este în ceruri. Câmpia plină de belşug este o divină lecţie de bunătate. Mulţumirea pe care o simţi în tot ce trăieşte sub cer mustră tristul tău egoism de om, fugar de sub pravila universalei gratitudini. Avem toţi ce mânca! Dumnezeu ne poartă de grijă tuturor! Ploaia, soarele şi pământul negru ne vor plămădi, în veac, această dezmierdare a inimii şi această siguranţă a hranei noastre.

Atunci, cum am ajuns la această perversitate, care ne extermină astăzi? De ce ne omoram, noi între noi - pentru bogăţii, pentru pământ, pentru stăpânire - când Dumnezeu ne dovedeşte zi de zi şi anotimp cu anotimp, că nu ne lasă, că e darnic, că nu uită pe fiii săi nerecunoscători?

Prididit şi alinat de priveliştea acestor holde, ajungi să-ţi pui întrebări extravagante: Cei ce, cu mâini sângerânde, sfâşie azi, de pe sânul omenirii, vălul ei de umanitate şi de milă, au trăit ei vreun ceas din viaţa lor, faţă în faţă cu holdele pârguite, cu măceşii de printre grâne, cu fluturii de pe plai şi cu harnicele albine?

Nume de autori mari, din neamul celor ce ne trimit moartea de printre stele, poeţi sărbătoriţi, cititori şi comentatori celebri ai ***Sfintelor Scripturi*** izvorăsc în amintirea noastră... Ce jalnică, ce ucigaşă contrazicere! Unde sunt acele comori de simţire şi de solidaritate omenească, unde sunt marile lecţii de nobleţă sufletească, unde este extazul biblic cari ne-au robit în anii noştri studioşi şi ne-au făcut să credem într-o împărăţie a idealismului, liber şi liberal, stăpânitor în cugete înalt evoluate?

Şi anul acesta, pare că din milă pentru omul mai nenorocit ca totdeauna, Dumnezeu ne dăruieşte belşug în holde, ploi la vreme, şi aleanul florilor de câmp, crescute printre spicele de aur...

Şi trebuie să presupunem - oricât ni se pare de inadmisibil - că şi cei ce ne trimit de sus paragina şi moartea, văd şi ei pe undeva, au văzut, vreodată, valurile grâului gata de secere, „rochiţa rândunelii" printre grâu, pasările cerului şi trandafirii aurorii... Poate chiar că unii dintre ei au citit şi au comentat divinele cuvinte: „Priviţi câmpiile, că sunt albe pentru seceriş"... ***(loan*** 4, 35).

Trebuie să mai credem că şi marii ingineri ai piramidei nenorocirilor de azi au prins de veste că suntem în luna iulie, că secerişul a început şi că în faţa oceanului bunătăţii lui Dumnezeu, ei...zidesc de zor piramida tăgăduitoare de Dumnezeu!...

Uita-vor aceşti oameni, definitiv, înduioşarea, mila şi părerea de rău? De aci-nainte, pentru ei, nu mai există nici ***Sfânta Scriptura,*** nici legea lui Iisus Christos, nici cartea cea mare a Naturii, scrisă atât de citeţ cu degetul lui Dumnezeu?

Suntem în miezul verii şi am început să clădim în stoguri pâinea dăruită de Tatăl Ceresc. Ar trebui să ne simţim cutremuraţi de spăimântătorul contrast dintre bunătatea cea vecinică şi nelegiuirea noastră.

Ca Israel, cel ce aduna, odinioară, mana din pustie, ar trebui să suspendăm procesele şi răutatea. Voi cei ce sunteţi azi sămănători de moarte, din văzduhul lui iulie» redeschideri ***Bibliile*** voastre!

Suspendați și opriți năvala voastră în fața holdelor lui BoozîLăsați-ne să culegem și să treierăm ce ne-a dăruit Dumnezeu!

Câteva săptămâni de abdicare la ură, în fața câmpiilor, cari vă dovedesc și vă reamintesc pe Dumnezeul vostru și al nostru, ar putea să fie un prilej bun și un început bun de a dezgropa, de sub ruinele lumei, sărmana conștiință omenească!

MILOSTENIA VĂDUVEI

La sfârșitul Sfintei Liturghii, va fi o slujbă de pomenire. Potrivit tradițiilor milenare și profundei învățături creștine, cei ce, după aparență, s-au rupt dintre noi și au intrat în misterul morții, urmează totuși să facă parte din Biserica Mântuitorului și să preocupe necontenit pe slujitorii Sf. Altar. Minunata convingere creștină urmează în totul pilda și însuflețirea Sf. Apostol Pavel, care vede în învierea Domnului chezășia și tipul învierii noastre obștești.

Un „parastas" de om sărac este mai atingător decât o pomenire decorată prea izbitor cu semnele avuției pământești. Pe masa prinoaselor stau câteva făclioare, bobul de grâu, simbolul nemuririi - atât de neînțeles astăzi și de pogorât în vulgaritate - vin și flori. O femeie smerită, cu picioarele goale și veștedă ca o frunză ce cade în octombrie, este aceea care a pus la cale această pomenire și stă alăturea de masa pregătită.

Câțiva dintre cei ce au fost de față la Sfânta Liturghie mai întârziază în strănile lor. Este o faptă de cucernicie și de solidaritate cu cei ce sunt pomeniți și cu orânduitorii pomenirii să rămâi și după serviciul cel mare și să participi la parastas.

Rămâi și eu în strana mea, în așteptarea slujbei, de-a pururi zguduitoare, a răposaților.

Stau în rând cu părinții-bătrâni și mi se pare că nu mă deosebesc deloc de ei. Creștina care a orânduit parastasul - smerită, desculță și veștedă - trece de la strană la strană. întinde mâna către fiecare părinte călugăr, îi sărută mâna și-i lasă un ban, pentru sufletele celor adormiți... A ajuns și în dreptul meu. Nu șovăiește... E tot un călugăr, bătrân, gârbov, ostenit, și el și hainele de pe el... Vine, sărută mâna și lasă banul de pomenire...

Nu era sublimul episod evanghelic cu cei doi bani ai văduvei, puși în visteria templului, dar era un diamant de rouă, într-un caliciu de floare fără nume!... Fapta acestei sărmane femei necunoscute adăoga ceasurilor mele petrecute în biserică o notă de nebiruită emoțiune.

Eram scormonit până la lacrimi că împărțitoarea de milostenii nu m-a trecut cu dărnicia ei, ci m-a pus în rând cinstit cu cinstiții părinți din jurul meu și m-a socotit și pe mine vrednic de mila ei și vrednic să mă rog Mântuitorului pentru răposații ei.

Nu este oare astăzi ceasul când toate popoarele lumei se zbat de moarte ca să-și regăsească tihna, o nouă înțelegere a vieții și o nouă împărțeală a bunurilor pământești? Jalnică și deșartă strădanie! Cu oceanul durerilor de azi nu facem decât să ispășim păcatul înfricoșat că am aruncat la spate credința în dumnezeirea lui Iisus Christos și orânduiala dintre noi, cea conformă cu principiile ***Sfintei Evanghelii***

Nu suntem toți fiii aceluiași Tată Ceresc?

Nu suntem toți frați între noi? Nu suntem toți, prin Jertfa de pe cruce, solidari în durere omenească, în milă și în pace?

Ce dascăl, din lumea aceasta, poate să ne învețe mai temeinic eglitatea și umanitatea, dacă nu dumnezeiescul Dulgher din Nazaret?

Alergăm, bezmetici, după comori cari au fost dăruite omenirii, acum două mii de ani, uitând cu totul sau ignorând că ele sunt, aci, în preajma noastră. Ce vor găsi, pentru fericirea noastră, febrilii și tragicii protagoniști ai dramei de astăzi mai mult decât ne-a adus Mântuitorul? Nu peste multă vreme, pretinșii înțelepți independenți vor înțelege încă o dată că omenirea amăgită a repetat strădania dementă de a reclădi Turnul Babei.

... Fiindcă nu vrem să înțelegem primul element din catehismul creștin, adică din Revelația ***Sfintelor Scripturi.*** Nu vrem să jertfim mândria noastră. Nu vrem s-o jertfim pe nici un tărâm, nici sufletesc, nici pământesc. Mântuitorul deschide împărăția Sa de har și de îndurare celor săraci, celor umili, celor prigoniți, celor iubitori de dreptate și mai presus de orice celor ce se tăgăduiesc pe sine și se lasă cu totul în paza Proniei Divine. Dumnezeu este Tatăl nostru; nu ne lasă și nu ne uită. Dar trebuie să-i dăm în schimb toată credința și toată inima noastră!

Firește, prima și fericita consecință a acestor biruințe sufletești este sentimentul fraternității dintre noi. Suntem toți egali și aliniați ca într-o

linie de străni monahale. Ge negrăită mulțumire să vrei și să cauți să te integrezi în aceste fericite miliții ale Crucii și ale renunțării creștine!

„Datori suntem noi cei tari să purtăm slăbiciunile celor fără putere și să nu căutăm plăcerea noastră. Fiecare dintre noi să fie aproapelui pe plac, la ce este bine, pentru zidirea lui...

Dumnezeul răbdării și al mângâierii să vă dăruiască vouă, unul fața cu altul, același cuget după Iisus Christos..." ***(Romani*** 15, 1-5)

Aceasta este condiția! Aceasta este cheia de boltă! Să avem în noi și unul fața de altul același cuget, după Iisus Christos!

Bunurile după cari ne sfărâmăm dreptatea pe care o poftim, egalitatea care ne lipsește, frăția pe care am ucis-o... toate pornesc de la această inimă blestemată.

Iar blestemul ei și povara ei nu pot fi biruite și risipite decât de Iisus Christos și prin credința în dumnezeirea lui.

Numai El poate să răpună mândria noastră. Numai El poate să doboare pretențiile, egoismul și separatismele noastre.

Numai în fața lui cade la țărână individualismul nostru și ne cucerește sentimentul imens și fericit că toți laolaltă suntem răscumpărați prin jertfa Lui și suntem oile păstoriei Lui.

*

Timpul de față este excepțional de prielnic să începem sau să repetăm școala noastră creștină. Și cu cât vom porni mai smerit, cu atât ne va fi mai bine. Cei săraci cu duhul, cei milostivi, cei curați cu inima... ne vor fi de-a pururi dascălii cei mai buni.

PROFESORUL ION STERIAN

A închis ochii deunăzi, la vârsta de 65 de ani, în târgul oltenesc al copilăriei. Era colegul meu de la Liceul „Sf. Sava" și începusem școala noastră în anul 1890. Mi-era legat sufletește printr-un lung crâmpei de viață, petrecută împreună și printr-o prietenie deosebită, trecută dintr-un veac în cel următor.

Ion Sterian!... Este toată adolescența mea, rechemată și adunată în șirag, de prestigiul acestui nume, ca niște mătănii de chihlibar, mobilizate în columnă, când ai prins și ai ridicat una singură, dintre boabele înșirate...

Erau câteva împrejurări cari ne legaseră împreună mai mult decât într-o camaraderie școlară oarecare. Mai întâi, eram amândoi elevi interni, el bursier, eu solvent.

Internatul Liceului „Sf. Sava", la sfârșitul veacului trecut, era vestit și de mare laudă, cu seriile lui de liceiști interni. Am încercat de câteva ori să rechem bătrâna casă boierească - a Generalului Florescu - unde am trăit cinci ani, am fost câtva timp un elev exemplar și am descoperit în mine robia și pribegia visului etern... Dar mai înainte de a începe să citesc cărți străine și să scriu, eram al doilea din clasa mea, Ion Sterian fiind întâiul.

Această apropiere de clasificare naște uneori rivalități și răceală, între Sterian și mine n-a fost așa ceva. îl prețuiam și îl iubeam, dincolo de orice socoteli ambițioase. De altfel, Sterian era iubit de toți colegii, precum era apreciat de toți profesorii. Era o natură fericită, o minte limpede și ageră, o fire prietenoasă și veselă.

Erau unele materii, la cari Sterian, (cel ce învăța lecțiile din explicația profesorului) era preparatorul nostru al tuturora. La muzica teoretică, la chimie, dar mai ales la matematică, Sterian era mica noastră providență didactică. Colegii lui interni îl înconjuram în fiecare seară și el, cu creta în mână, ne lămurea la tablă, într-un chip uimitor de familiar și de evident, părutele sau realele greutăți ale lecției de a doua zi. Sterian își ducea povara sa de școlar, fară încordare, fără dureri și fară sudori... Știa totdeauna mai bine decât noi și nu-l vedeam trudindu-se niciodată! Noi ceilalți, sărmanii, ne plimbam, încruntați, ore întregi, cu cartea în mână, pe lângă ziduri și pe sub copaci.

Sterian, dacă nu-l târâm la tablă să ne explice, stătea la pupitrul lui și petrecea ca un copil!...

A fost șefiil promoției noastre, șapte ani de-a rândul. Când am trecut în clasa cincea (în toamna anului 1894) ne-am întâlnit cu un contingent de colegi, nou venit de prin alte școli. în frunte acestui contingent, era un școlar slăbuț, ca arătare trupească, dar deosebit de distins, foarte vioi, foarte drăgălaș și ascunzând în el o ambiție imensă.

Era - cel ce era să fie - loan Gh. Duca.

Sterian era consacrat șeful promoției noastre, precum deasupra noastră erau consacrați, la fel: Ion Filiti, Spiridon Popescu, Constantin Popescu și alții.

Se stabilesc situații și tradiții pe cari nu le mai poți clinti. Colegul cel nou a rămas în tot cursul superior, premiant al doilea adică ceea ce fusesem eu, în cursul inferior, cu excepția clasei a patra.

Prietenia mea cu Sterian s-a întins şi s-a multiplicat ca un vrej de zorele. Am cunoscut familia lui şi cu aceasta am sporit pare-că propria mea familie. Două vacanţe de vară le-am petrecut la Corabia, unde tatăl amicului meu era directorul şcoalei primare.

Erau primele vacanţe pe cari le petreceam afară din judeţul meu şi era întâia oară când imensitatea cenuşie a Dunării se destăinuia: ochilor mei, cu vapoarele, cu malurile ei dinspre miazăzi şi cu zăvoaiele ei.

Părinţii lui Sterian, fraţii şi surorile lui mi-au rămas scumpi şi apropiaţi ca nişte rude adevărate. Viaţa ne-a despărţit. Nicolae Sterian, Eugenia, Vintilă... sunt de multă vreme într-o lume mai bună, dar amintirea lor mi-este fără de moarte,.. După anii de liceu, însuşi I6n Sterian a pornit calea lui proprie şi legăturile noastre s-au rărit

Ne rămânea plăcerea totdeauna vie a reîntâlnirilor neaşteptate... Precum era de prevăzut, Sterian s-a dedicat ştiinţelor exacte, a făcut matematicile şi (pe atunci) Şcoala Superioară de Poduri şi Şosele... Mai târziu şi multă vreme, a fost profesor. Era chemarea Iui să înveţe pe alţii. Era darul lui să fie clar şi instinctiv pedagogic, în tot ce propunea elevilor săi.

Claritatea şi pedagogia profesorului, aveau, la Sterian, o paralelă nobilă sufletească şi anume perfecta sa organizare morală. De când l-am cunoscut, Sterian mi s-a arătat, fără schimbare, onest şi rectilin. Cu Sterian, ştiai totdeauna în ce ţară morală te găseşti şi orice surpriză sau trădare erau cu neputinţă. Prin contrast mi-aduc aminte de capriciile, de schimbările lamentabile şi de nefericitul climat sufletesc, pe cari trebuia să le îndurăm în contact cu alţi colegi ai noştri.

Nu pot să uit niciodată că Sterian avea, între noi colegii lui, o simplă dar robustă credinţă religioasă. Câteodată, când vreunul din „filosofii""din clasele a şasea sau a şaptea binevoia să întârzieze printre noi şi se deschideau discuţiile despre Dumnezeu, Sterian, cântărit şi rezervat în vorbă, închidea uşa discuţiei eu aceste cuvinte uimitoare la un adolescent: „Dacă noi, cari credem în Dumnezeu şi în viaţa viitoare, suntem în greşeală, nu vom avea nici o pagubă şi nici o durere... Dar ce veţi face dv., tăgăduitorii, daeâ Dumnezeu există şi veţi da ochi cu El?"...

Viaţa lui Ion Sterian a fost toată plină de înţelepciune şi de muncă. Cred că precum, odinioară în liceu, era şeful promoţiunii, prin intelegenţa şi prin învăţătura lui, tot aşa a rămas modelul nostru

al tuturora, prin viaţa lui superior organizată şi laborioasă. între casnicii să, ca şi între elevii săi, în treburile particulare ca şi în treburile oficiale cari îi erau încredinţate, Sterian era şi se dovedea practic şi ager conducător. Avea noroc pentru sine şi aducea noroc şi celorlalţi. Şi sunt nestrămutat încredinţat că acest scump coleg, pe care îl binecuvântau toţi câţi îl cunoşteau de-aproape, păstrase şi sporise comoara din copilărie: ştia că Dumnezeu este cu el!

Pleacă dintre noi, tocmai azi, când, mai mult decât oricând, era strict trebuincios şcoalei noastre şi neamului românesc.

Este singura vină pe care i-o găsesc, după 55 de ani de prietenie.

Printr-o potrivire care trebuie să aibă tâlcul ei, cei doi competitori la premiul întâi cu cunună, din anul 1895, clasa V, dorm astăzi cu căpătâile alăturea: Ion G. Duca, la Urşani şi Ion Sterian, la Horez.

Ştiu de multă vreme că Duca hotărâse să-i fie locul de odihnă aproape de cula lui de la Măldăreşti. Bănuiesc că Sterian îşi alesese cimitirul din Horez.

îi fericesc pe amândoi!... Au avut parte de locul de odihnă pe care l-au ales!

CONSTANTIN GRAUR

Câteodată împrejurările vieţii - şi ale morţii - se potrivesc uimitor de armonios ca să fie şi să rămâie în desăvârşită consonanţă cu felul nostru intim de a fi. Plecarea lui Constantin Graur dintre noi a fost pe neştiute, a fost discretă aşa cum i-a fost toată viaţa. Dar iată zile mai bune care ne îngăduiesc să dăm pe faţă locul larg şi rangul eminent ţinute de acest prieten, în amintirea noastră.

Era cu câtiva ani mai tânăr decât mine. Eram legaţi prieteneşte de multă vreme şi ne spuneam unul altuia pe nume. Eu însă îi ziceam: nene Costache.

Aceasta însemna o nuanţă de reţinere şi de condescendenţă faţă de acest om, superior ca minte, placid şi politicos ca atitudine, dar constrângător de important... într-o zi, intru cabinetul lui de harnic şi cotidian muncitor. Mă întreabă, jumătate surâzător, jumătate serios:

•- Va să zică m-ai înjurat în lege!... M-ai făcut cu ou şi cu oţet...

Foarte mirat şi neştiind cum să iau această învinovăţire, îi răspund cu candoare:

- Când te-am înjurat, nene Costache?... Unde te-am înjurat?...

- In articolul ăla unde vorbeşti de oameni graşi şi-i muştruluieşti şi le dai ghionti în abdomen...

Cu adevărat, scrisesem un articol unde - în nişte zile triste şi strâmtorate - muştruluiam pe oamenii prea graşi. Şi Constantin Graur avea o impunătoare corpolenţă... Am început să râd.

- Ştii ce, nene Costache? Adu-ţi aminte de romanul lui Emile Zola: ***Le ventre de Paris...*** Adu-ţi aminte de cele două categorii: ***Les maigres*** şi ***Les gras,*** dar adu-ţi aminte şi de cutare personaj, foarte simpatic, care face excepţie... Nu este trecut nici între slabi, nici între graşi. Aşa şi cu tine. Tu nu eşti vizat în articolul meu.

Zăboveam cu plăcere, câteva minute, în cabinetul lui Constantin Graur. Avea, faţă cu mine, un chip sufletesc, care mă făcea să mă gândesc la Garabet Ibrăileanu. Şi unul şi altul mă priveau cu deosebit interes, poate mai mult decât cu interes, dar cu convingerea că au în faţa lor un specimen deconcertant. Câştigul era, însă, al meu. Din ochii lor inteligenţi şi mari, sorbeam mirata lor simpatie, şi tot ceea ce nu voiau să-mi spună, adică acele taine - de diplomaţie, de critică saude filosofie - socotite ca improprii pentru cunoştinţa unui poet evanghelist.

- Nene Costache... stau lângă tine şi mă odihnesc. îmi face plăcere să simt că, în capul tău, funcţionează o maşinărie subtilă şi superioară.

Aşa a fost vecinătatea noastră sufletească câteva decenii. Mă mulţumeam să deschid ziarul, a doua zi, şi să citesc, în proza atât de clară, atât de bine legată şi de persuasivă a lui Constantin Graur, gândurile ocrotite sub fruntea-i albă şi spaţioasă.

Acest om serios, rezervat şi rece, a fost unul dintre cei mai statornici prieteni ai literaturii mele. Rechemarea mea este mai mult un popas înaintea unei evidenţe atingătoare, decât un chip zugrăvit după regulele echilibrului şi ale compoziţiei.

Activitatea lui Constantin Graur, însemnătatea covârşitoare pe care a avut-o, atâţia ani, în scrisul nostru cotidian, înţelesul politic al strădaniei lui, sunt tot atâtea capitole pe cari le las în seama biografului viitor. Eu unul voi reţine - cu tot avântul prieteniei mele recunoscătoare - că Constantin Graur a fost acela care totdeauna mi-a deschis, tăcut şi devotat, coloanele ziarelor sale.

Este adevărat că lângă Graur erau ceilalţi colaboratori şi amici de a căror bunăvoinţă îmi voi aminti pururea cu drag. în fruntea lor regăsesc pe d. Beno Brănişteanu - azi Nestorul ziarismului românesc - cel ce, în anul 1896, a primit frăţeşte bucăţile mele de debut, şi le-a tipărit în ***Adevărul ilustrat.***

Dacă ceea ce scriu de aproape cincizeci de ani încoace are şi va avea mai mult decât valoarea iluziunei contimporane, ţin din toată inima să se ştie că susţinătorii mei au fost mai ales confraţii mei evrei, iar falanga entuziastă, care m-a impus, a fost lumea cititoare evreiască.

Am avut nenorocul să nu plac scriitorilor mai bătrâni, directorilor de reviste şi criticilor conaţionali. Limba mea literară se părea - pe atunci - prea cutezătoare. Misticismul meu biblic era de-a dreptul ofensator, pentru aţâţi şi aţâţi, cari nu deschiseseră ***Sfânta Scriptură*** niciodată. Eram „strein la vorbă şi la port"...

„Nenea Costache" n-a şovăit nici un moment, m-a admis în întregime şi, pe şantierul vast al ***Dimineţei*** şi ***Adevărului,*** mi-a îngăduit să desăvârşesc bisericuţa mea literară.

îl rechem cu drag, îl rechem cu emoţiune! înţelepciunea lui, echilibrul lui în judecată, solemna lui prezidenţă printre noi, azi în ceasurile mari pe care le trăim, ne-ar fi fost negrăit de scumpe şi de folositoare!

Uneori, când un prieten se desparte de prieteni şi este gata să înceapă o lungă călătorie, se adună cu ei, la o agapă. Este agapa de adio.

Pe neştiute, fără să ne dăm seama, aşa s-a întâmplat cu Constantin Graur şi cu mine. Mai-nainte de lunga lui călătorie, ne-am întâlnit (era să fie cea din urmă oară) la o agapă frăţească.

Şi în atmosfera de voie bună şi de inimă slobodă, de la sfârşitul mesei, ne-am strâns mâinile ultima oară, în această lume pământească.

A. DOMINIC

A fost un om închis în sine şi trist fără de leac. Amintirea pe care mi-a lăsat-o este la fel cu un odor de mare preţ, legat de o poveste fantastică. Am stat aproape unul de altul şi am fost prieteni, dar într-un chip strein amiciţiilor comune.

Mă interesa şi omul şi poetul. Acum vreun sfert de veac, am citit, cu creionul în mână, cartea lui de poeme ***Clopote peste adâncuri*** şi am scris asupră-i câteva pagini de admirativă contemplaţie.

Desigur că poezia lui Dominic - amară ca frunzele de aloes, dar cu olmul suav al marelui talent - a trezit, la vreme, luarea-aminte, aprecierile şi discuţiile presei literare. Eram pe atunci departe... în ţara ***Sfintelor Scripturi*** şi, deci, absent dintre confraţi. Dar Dominic a izbutit să-şi creeze, lui şi poeziei lui, un regim de excepţie...

A ţinut să mă cunoască şi să-1 cunosc.

întâmplare sau clară intenţiune, Dominic m-a invitat să petrec la el câteva zile, undeva sub brazi şi sub piscurile munţilor prahoveni. Este o experienţă pe care au făcut-o şi alţii. Te întâlneşti, de o mie de ori, într-o viaţă întreagă, cu cineva, care poate că este un om interesant şi un prieten de ispravă, dar când, într-o bună zi, trece dincolo, peste misteriosul hotar, rămâi nedomirit... Ce ţi-a rămas de la acest prieten?... Care este conturul lui moral? Ce-a rămas, sub stratul de cenuşă, din atâtea file banale, arse în ceasul verificării?

Cu totul altfel este cu acele prietenii cari au avut prilejul şi norocul unui popas de câteva zile, în măreaţă singurătate, poate la ţărmul mării, poate la poalele munţilor, sau poate într-un schit pierdut în codri.

Am fost găzduit de Dominic câteva zile la poalele Bucegilor, într-o vilă pustie şi într-o vreme când sus pe munţi stăruia încă hermina iernii.

Cred că era locul unde Dominic a adunat, în ceasuri de singurătate şi de nobilă inspiraţie, substanţa preţioasă a poemului *Piscuri.*

„O, stâncă!
simţindu-ţi veşnicia în care taci,
noi ne vedem atâta de săraci,
cu dorurile noastre zbuciumate,
că pizmuind a ta seninătate,
noi ne trudim spre tine, ne urcăm,
cu paşii noştri duri, s-o întinăm;
îndurerată stâncă, tu ne vezi
batjocorind eternele-ţi zăpezi.
Atunci, în slava ta, adânc rănită,
tu gemi ca o regină pângărită
de-un sclav - şi te întuneci şi te zbaţi
sub greii noştri paşi descătuşaţi,
căci ştii: pe drumul care-1 mergem noi
vor răsări doar pete de noroi."

Am stat de vorbă ceasuri lungi, inimă lângă inimă... Ce ochi bizari avea Dominic!... Ce galerii de gânduri şi de taină năluceau departe în apele lor verzi, chihlimbarii!...

-Dominic, ai dreptate!... Munţii cu hermina lor, pământul cu vetrele lui istorice, poezia popoarelor cu pajiştile ei de crini... sunt pline de urmele noastre de noroi şi de sânge!... Dominic, ascultă-mă... eu am găsit explicaţia şi leacul durerilor noastre eterne şi ale intimei noastre putreziciuni...

Şi i-am făcut prietenului meu - posomorât şi cenuşiu - o lungă perindare a convingerilor mele şi a aşteptărilor mele, unele cu scadenţă în lumea aceasta, altele în veacul ce va să fie...

Dominic mi-a răspuns, suspinând:

„Cu gândurile fără adăpost
şi-o inimă ce sângeră de spini...
eu Te pândesc pe câmpuri înflorite
şi nu ştiu: eşti în floare sau în vântul
ce vine veşnic tânăr de departe,
sau poate cânţi acum în mine cântul
din altă parte?
Şi ruga mea rămâne neprimită!...
Şi, Doamne, Doamne, nu-mi auzi deloc
delirul de tăcere infinită -
ce ţi-o înalţ, ca limbile de foc
dintr-o biserică trăsnită!"

- Dominic, sunt în preziua unei jertfe grele, pe care o aduc Dumnezeului în care cred şi pe care l-am găsit, acum un sfert de veac, într-un loc ca şi acesta, tot sub streaşină codrilor de brad... Această jertfa vreau să fie, între noi amândoi, spor de dovadă şi de încredinţare...

Ne-am dat întâlnire în catedrala metropolitană din Bucureşti, în anul 1922, în ziua a opta din luna septembrie.

Dominic a fost exact!... A fost acolo şi a fost martor la hirotonia mea.

Şi pe urmă ne-am căutat unul pe altul, timp de douăzeci de ani!... Dar n-am mai ajuns să ne întâlnim. Nu ştiu ce oprelişte cu tâlc ne-a dezlegat, ne-a risipit mereu pe cărări cari fugeau una de alta.

Ci totuşi mai există încă una inevitabilă şi fară greş. Dominic a apucat pe ea.

îl voi ajunge din urmă!

19 NOIEMBRIE 1919

în ziua aceasta a închis ochii Alexandru Vlahuţă. Au trecut de atunci douăzeci şi cinci de ani, un sfert de veac! Şi vom spune cuvântul de eternă uimire şi de eternă naivitate: Pare că a fost ieri...

în ceasul când l-am petrecut la locul de odihnă, din dealul voievodului Şerban, era în cer o învăluire jalnică de toamnă şi pe pământ şiraguri lungi de frunze moarte... Şi a trecut de atunci un sfert de veac... Dar ce este un sfert de veac!... „O mie de ani, înaintea ochilor Tăi, sunt ca ziua de ieri care a trecut şi ca o strajă de noapte. Tu îi faci să curgă neîncetat: ei sunt ca un somn de dimineaţă, ei sunt ca iarba care trece..." ***(Psalmul*** 90, 4-5).

Un sfert de veac, o clipă din veşnicie, dar un noian de inimi zbuciumate, de torente de viaţă şi de goană nebunească după milioane de himere!...

L-am aşezat pe înţeleptul Alexandru Vlahuţă să doarmă în necropola tixită de morminte, de pe drumul Giurgiului... Nici azi nu m-am împăcat cu acest loc de odihnă, hotărât bunului nostru Cuconu Alecu... Am scris (nu mai ştiu câţi ani sunt de atunci): ar fi trebuit să îngropăm pe Alexandru Vlahuţă sub streaşină bisericii lui ctitoriceşti de la Dragosloveni...

Acest mare iubitor al moşiei româneşti nu-şi doarme somnul cel de lungă vreme între dealurile cu podgorii şi între cireşii cari se prefac primăvara, în caiere de purpură... Autorul ***României pitoreşti*** era vrednic de mai mult spaţiu şi de mai multă frumuseţe înconjurătoare, pentru paşii amintirii şi ai pelerinajelor noastre.

Câteva rude, câţiva prieteni au pornit, deunăzi, spre mormântul lui Vlahuţă şi l-au împodobit cu un vraf de crizanteme. O cruce mare de piatră, cu stilul şi cu înfăţişarea crucilor de pe marginea drumurilor româneşti, poartă numele şi leatul săvârşirii lui Alexandru Vlahuţă. Şi crucea, în partea ei de jos (şi ceva din grilajul de fler) stau îmbrăţişate în vrejul întortocheat al unei plante din neamul ***clematitelor***-vara încărcată cu spuză de floricele şi toamna cu nişte ciucurei, ca de lână... A fost şi un stejar la căpătâiul poetului şi a crescut mare şi ar fi fost o podoabă simbolică pentru mormânt, dar un vecin de odihnă al lui Vlahuţă s-a plâns că rădăcinile stejarului o să-i dărâme cripta şi într-o noapte s-a sculat şi a tăiat stejarul din rădăcină...

Bietul Cuconu Alecu!... Asemenea procese şi epuizări a suferitei destule, pe când trăia printre noi. S-ar fi cuvenit, însă, ca măcar acum să-1 lăsăm în pace şi să îngăduim umbra şi aleanul stejarului la mormântul lui!

„O, ce păcat, bătrân stejar,
Că nu ştii să citeşti!
De câte ori aş fi voit
Să-ţi scriu din Bucureşti!"

Am rămas pe bancă, lângă volutele clematitei şi am privit, o clipă, departe-departe, în zarea anilor cari se tot duc şi ne pustiesc inima... Am revăzut pe Alexandru Vlahuţă, fermecătorul adolescenţei noastre, pe directorul revistei ***Vieaţa,*** pe tâlmaciul şi adoratorul picturii lui Grigorescu, pe prietenul şi sfătuitorul tuturor scriitorilor din generaţia mea... Am văzut pe Alexandru Vlahuţă, cunoscătorul mănăstirilor noastre şi redeşteptătorul adormitei noastre înţelegeri pentru frumuseţile şi vechea slavă a monahismului românesc...

Dar mi-am adus aminte de Alexandru Vlahuţă, profetul, de acum şaizeci de ani, al unor zile pe cari el le vedea zămislindu-se, în viitor, din adâncul nedreptăţilor contemporane... Mi-am adus aminte de prietenul obijduiţilor şi de îndemnătorul entuziast:

„O, mână, lopătare, mână!...
Căci, mâini, va fi senin pe mare!..."

... Fie profeţia ta: sortită la ceasul împlinirii!

UNIVERSALISMUL CREŞTIN ŞI CONTRAZICERILE RASIALE

Cu durere, ne aducem aminte de contraziceri şi de manifestări cari au trecut departe, foarte departe de o atitudine numai teoretic protivnică dragostei creştine şi universalismului creştin şi anume tocmai la unii cari băteau pragurile bisericilor, cereau şi executau servicii spectaculoase şi se pretindeau cei mai autentici fii ai Bisericii.

Impresionat de această rătăcire a multor conştiinţe cel puţin verbal dăruite lui Christos, unul dintre colegii mei teologi, profesorul

Nicolae Neaga, de la Academia Teologică de la Sibiu, şi-a dat o lăudabilă osteneală ca să dovedească celor rătăciţi, că a despărţi ***Vechiul Testament de Noul Testament*** este o aberaţie.

în ultima sa lucrare: ***Christos în Vechiul Testament,*** d-sa dovedeşte, cu zecimi şi zecimi de citate din ***Vechiul Testament*** că ***„JsIoul Testament*** este o prelungire a celui ***Vechi".***

Noul Testament, despărţit de ***Vechiul Testament*** este inconceptibil. Profesorul Nicolae Neaga îşi încheie cartea precum urmează:

Textele din ***Vechiul Testament*** de cari ne-am ocupat ne dau toate elementele necesare unei biografii a Mântuitorului (... Adică cunoscuta idee că viaţa Domnului a fost scrisă de văzătorii ***Vechiului Testament,*** cu sute de ani mai înainte de venirea Domnului pe pământ).

„în conformitate cu aceste texte profetice, Christos se naşte în chip miraculos dintr-o fecioară, având ca strămoşi pe regii lui Israel David şi Solomon şi fiind coborâtor din marile personalităţi religioase Avraam, Isaac şi Iacov. Locul naşterii sale, timpul naşterii, patimele sale se descriu amănunţit, de asemenea: moartea, învierea şi înălţarea sa...

El este Dumnezeu adevărat şi om adevărat. Misiunea sa este universală, scopul misiunii sale este crearea unui om nou, drept, bun şi desăvârşit... ***Vechiul Testament este*** pentru ***Noul*** ceea ce rădăcina este pentru o plantă... Ambele ***Testamente*** formează ***Sfânta Scriptură*** a Bisericii. Fără ***Vechiul Testament*** n-ar exista ***Noul Testament.*** Ne-ar lipsi Christos."

Este o mângâiere şi o despăgubire, pentru noi, că această lucrare ***Christos în Vechiul Testament*** este opera teologului român dr. Nicolae Neaga şi că a apărut chiar anul acesta: 1944.

Acesta este adevărat: Fără ***Vechiul Testament*** n-ar exista ***Noul Testament.*** Ne-ar lipsi Christos!

*

Teoriile lui Graf şi Wellhausen, numele aldor David Friedrich Strauss, Ferdinand Christian Baur, Ernest Renan, Kuenen, Alfred Loisy... şi ideile lor au ajuns şi la noi, dar mai târziu şi pe ocolite... Concluziile practice, însă, scoase din aceste teorii, au fost importate cu accelerare...

Dacă această lume ştiinţifică occidentală, după îndelungate frământări şi discuţii, a naufragiat şi şi-a pierdut credinţa ei creştină, i se

poate aplica, dar cu înţeles invers, celebra apostrofă a procuratorului Festus către Pavel cel încărcat de lanţuri: „Pavele eşti nebun! învăţătura ta cea multă te duce la sminteală!" ***(Faptele Apostolilor,*** 26, 24).

Noi - fereşte, Doamne! - nu putem să zicem că suferim de prea multă învăţătură... Şi, totuşi, şi la noi s-au petrecut fapte vecine cu nebunia!

Nebunia celor prea învăţaţi din Occident se întâlnea la noi cu o viguroasă ignoranţă creştină şi scripturistică. Greu este a mărturisi, dar noi nu cunoaştem ***Sf. Scriptură,*** nici a ***Vechiului,*** nici a ***Noului Testamentl***

Nu ne mai întrebăm cum şi ce fel, dar aceasta e realitatea. Ignoranţa noastră biblică dacă nu iartă poate că lămureşte cu tristeţă unele din faptele unui trecut apropiat şi adânc regretabil.

Iniţierea în ***Sf. Scriptură,*** familiaritatea cu trecutul extraordinar al poporului evreu, admiraţia către sfinţii şi eroii acestui trecut creează, pentru cugetul cititorului onest, perspective largi şi luminoase.

Un cititor zilnic al ***Psalmilor*** nemuritori se adună pe sine laolaltă cu milioanele de suflete cucernice, din toată lumea, cucernic îndreptate spre răsăritul lui Mesia! Cine întreabă adesea pe profeţii ***Vechiului Testament*** câştigă răspunsuri şi ia atitudini cari îl pun la adăpost de patimile, de rătăcirile şi de duşmăniile cotidiane. Cine consultă cărţile lui Solomon, cine aprofundează pe Iov, cine citeşte pe Iisus Ben-Sirah, acela nu poate să rămână impermeabil faţă de înţelepciunea şi de nobleţea acestor cărţi.

Vai, noi n-am ajuns până acum să dăm ***Sfintei Scripturi*** nici măcar un ceas din ceasurile dimineţii noastre!

Constatările acestea le fac de vreo 30 de ani. Convingerea mea neclintită că familiaritatea cu ***Sf. Scriptură*** va spori în chip fericit creştinismul nostru românesc şi nobleţea noastră naţională m-a împins la muncă şi la sacrificii. Sunt mulţumit să gândesc că, sub mâna multora dintre cititori, se află ***Biblia*** la care am lucrat vreo 20 de ani.

Am voit, din toată inima, cu această nouă traducere a ***Sfintei Scripturi,*** să răspândesc în conştiinţele încă nelămurite dar de bună-credinţă ceva din lumina cerurilor biblice, ceva din mireasma trandafirilor Ierihonului!

Cine iubeşte ***Cântarea Cântărilor*** nu mai poate să ostracizeze pe urmaşii Sulamitei.

Cine aprofundează trecutul, durerile, tragedia milenară a lui Israel, nu poate să mai sporească durerile şi lacrămile lui!

Cine a strămutat, în inima sa, ceva din comorile sufleteşti, cu cari Dumnezeu a trimis în lume pe Moise, pe David, pe Solomon, pe Isaia... nu poate să mai alunge pe Israel de la Cina din foişorul Sionului, adică tocmai de la legitima şi suprema răsplată pe care i-o dorim lui Israel!

CÂND A ÎMPLINIT 60 DE ANI

Adevărat!... Arghezi a împlinit 60 de ani!... Ce mult este şi ce puțin este din acea seară de iunie, când, sub teii în floare de la Şosea, am aflat că Arghezi s-a născut în luna mai... Curioase sunt splendidele boltiri ale trecutului! Cum te cheamă, cum te farmecă şi cum te disloacă pe tine însuți din ceea ce eşti, din ceea ce-ai fost!... Desigur că seara de iunie, când ieşii cu Arghezi, din salonul lui Macedonski, ca să ne plimbăm la Şosea, era la fel cu toate celelalte, când teii sunt în floare şi printre ei răzbesc, de sus, stelele... Dar seara aceea mi-a rămas prețioasă şi inalterabilă!...

Am legat cu Arghezi o prietenie rară. Când carul vremei va trece mai departe şi nici Arghezi nici eu nu vom mai face umbră acestui pământ, atunci vreun răscolitor de scrisori şi de memorii tăinuite va scoate, poate, la iveală faptul de reciprocă şi de extraordinară înrâurire, din cărările vieții noastre... Am legat cu Arghezi o prietenie rezistentă şi nepăsătoare, față de toate vulgaritățile, tristețile şi încercările unei vieți de intelectuali şi de scriitori.

Ca să rămâi prieten neclintit, cu un tovarăş de literatură, vă închipuiți cât de tare trebuie să fii şi să rămâi, înaintea flecăriilor şi intrigilor cafenelei, înaintea separatismelor profesionale, şi mai ales înaintea succeselor şi norocului vechiului tău camarad!

Sunt 44 de ani (...de atunci au mai trecut vreo patru) de când şi Arghezi şi eu dăm bune examene, în fața acestui dascăl aspru şi necruțător care este Timpul... Şi el şi eu am avut parte, în viață, de stări, de prefaceri, de povârnişuri şi de culmi, de cari n-au prea avut parte alții, din contingentul nostru. Ne-am găsit, uneori, în situații ciudate şi antagonice. Ne găsim azi în ținuturi de cugetare aproape exclusive!

Cu toate acestea!... Rămânem, unul pentru altul, invizibil şi definitiv legați prin acea vrajă negrăită şi nepieritoare, care începu

pentru noi într-o seară de iunie şi se întări, nu ştiu unde, în taina oracolelor vieții, prin funii de mătase, trecute de la el spre mine şi de la mine spre el…

Părerile şi judecățile mele asupra bogatei şi uimitoarei lui literaturi?... Să vă fac o mărturisire stranie.... Ceea ce cred eu despre literatura lui Arghezi (şi ceea ce crede Arghezi despre litertura mea) constituie un fel de... beau fixe, iremediabil, de când ne-am citit, unul altuia, primele noastre pagini fumegânde... Arghezi a fost, pentru mine, el întreg, minunat, subjugator... de la poeziile pe cari le-am auzit numai eu şi de la visurile lui în proză, uitate prin vraful revistelor de acum 40 de ani...

O, crin scăldat în apa orgeil...

Tot ceea ce Arghezi a adunat, de atunci încoace, în cărțile lui - furios iubite de unii, furios bârfite de alții - înseamnează, pentru mine, ca la matematici: ***quod erat demonstrandum...***

Toate le-am văzut şi le-am crezut, de atunci, ca într-un fel de revelație vrăjitorească din ***Faustl***

încrederea absolută pe care o avem în talentul şi în puterile celui cu care ne-am legat frate de cruce, pentru milităria, primejdiile şi victoriile împărăției artei este aproape aceeaşi pe care o avem în noi înşine. Este cu neputință să te faci judecătorul (ori dacă vreți: criticul) propriei tale literaturi... Este tot atât de greu să te rosteşti asupra unei opere în care ai crezut, de la început, fără ezitări, fară condiții, ca în însăşi opera ta.

Dar trebuie să fiu prevăzător şi să iau înainte unor obiecțiuni şi unor nemulțumiri pe cari vreau să le socotesc de bună-credință şi fără prefăcătorie. Stau mulți nedumeriți, ba chiar nemulțumiți şi încruntați înaintea seninei mele camaraderii cu Arghezi, cu Arghezi splendidul operator al atâtor cocoaşe şi al atâtor tumori, în anume latură a beteşugurilor noastre sociale şi bisericeşti... Voi răspunde de-a pururi: Savonarola este grozav de supărător şi de dezolant, dar cine va dovedi că dreptatea lui era o minciună?

Există o înaltă curte de casație a viitorului. Procesele prea încurcate, pentru contimporani, sunt cărate, încet şi sigur, înaintea judecății viitorului. Vor fi atunci date pe față documente neaşteptate, vor învia, din sipete şi din dulapuri, martori uimitori şi ceea ce opinia contimporanilor a socotit drept cuvântul adevărului va fi reformat, în multe cazuri.

De altfel, procesul Arghezi e vast, multilateral cu numeroşi avocaţi, amici şi protivnici, şi cu sute de mii de martori, adică cititorii de azi şi de mâine. E oare cu putinţă să rosteşti undeva numele lui Arghezi, în salon, în adunări, pe catedră, sau în tren... şi să nu răscoleşti, imediat, sau admiraţii pasionate sau duşmănii gălăgioase?

Admiram, odinioară, în tinereţe, alături de Arghezi, uraganul celebrităţii lui Emile Zola... Un demon ne şoptea, poate, la ureche, că şi în literatura românească vom iubi, într-o zi, cu frenezie şi vom tăgădui cu înverşunare.

CASA DIN STRADA SEMICERC

Este casa unde am mas întâia oară, când am sosit în Bucureşti şi unde am trăit, cu toţi ai mei, între anii 1895 şi 1900... Era o bojdeucă veche, poate cea mai veche de pe stradă, crescută în preajma Bisericii Sfinţii Voievozi şi - dacă legenda nu-şi amestecă amintirile - căsuţa unde oblăduise paraclisierul Tunsu, de haiducească amintire. Se spunea că undeva, sub tălpile ei, trebuie să fie îngropată o comoară.

Ar fi fost vremea să iasă la iveală... Bojdeuca nu mai este. Până când să piară a schimbat câtiva stăpâni. Vatra casei şi curtea de altădată sunt azi teren adiacent şcoalei comunale de lângă Biserica Sfinţii Voievozi.

în romanul-frescă ***La răspântie de veacuri,*** am căutat să smulg uitării ceva din fiinţa bătrânească a bojdeucii şi ceva din puzderia zilelor trăite în ea. Aci, în ultimii ani de liceu şi în primul an de facultate, m-am luptat să împac - cu câte greutăţi! - datoriile şcolarului conştiincios cu neliniştea şi imboldurile primăverii literare...

Eram cel mai mare din casa noastră. Mama, îngăduitoare şi fatalistă, mai avea şi nu ştiu ce încredere nedefinită că feciorul ei cel dintâi, nu-i va face neamul de ocară. îmi lăsa deplină libertate să-mi primesc colegii şi prietenii în camera mea şi admitea vizitele lungi, discuţiile gălăgioase şi veselia lor.

Este adevărat că aceşti prieteni erau de pe atunci ceea ce era să se dovedească mai târziu. Câţiva din ei au plecat în eterna călătorie: I.G. Duca, prof. Charles Drouhet, actorul Alexandru Radovici, prof. I.N. Sterian, Mihail Paşcanu, V. Demetrius, furtunosul Becescu-Silvan...

Dintre cei cu cari împart şi azi neşterse amintiri şi privilegiile prieteniei din tinereţe sunt: Tudor Arghezi, N.D. Cocea, Iuliu Dragomirescu, Petrescu-Comnen, D. Caracostea, Alexandru Zamfirescu, ziaristul Popescu-Duţu şi mulţi alţii care n-au uitat căsuţa din str. Semicerc...

întâlnirile dintre noi, lecturile din casă (alcătuiam doar un mic cenaclu literar), plimbările la Şosea, serile petrecute la teatru... s-au terminat o dată cu liceul...

După bacalaureat, prietenii s-au risipit.

Mi-e drag gândul că Tudor Arghezi şi N.D. Cocea au pornit spre zările de literatură şi de slavă, cari îi aşteptau, făcând din cămăruţa mea martora entuziasmului de la şaptesprezece ani şi a primelor lor ofrande literare.

Cocea s-a arătat printre noi aproape cel din urmă. Era în toamna anului 1896... Ne cunoşteam de multă vreme... Fusesem colegi în Internatul „Sf. Sava", cu vreo cinci toamne mai înainte. Dar amicul meu, revoluţionar născut, nu se împăca deloc cu pravilele, cu studiile şi cu spiritul unei lumi şcolare îmbătrânite.... Ne-am reîntâlnit, peste cinci ani, tot la Liceul „Sf. Sava", de data aceasta colegi externi...

De câteva luni de zile, în presa literară făcea senzaţie proza proaspătă şi şăgalnică a cuiva care iscălea ***Nelly*** şi despre care nimeni nu ştia să spună precis dacă este un debutant sau o debutantă.

Taina nu putea să reziste prea mult curiozităţii şi cercetărilor tinerilor confraţi. Când am zărit pe Cocea într-o zi în clasa noastră - venea cam rar - m-am apropiat de el cu ceva din aerul unui agent secret. Nu ne mai văzusem şi nu mai vorbisem de cinci ani...

- Domnule Cocea: cărţile pe faţă!... Ştim, fără putinţă de contrazicere, că Nelly eşti d-ta...

Deşi de felul lui foarte îndrăzneţ, după cum a dovedit-o de atâtea ori, Cocea în clipa aceea, a avut un fior de sfială...

- Da, este adevărat... Nelly este pseudonimul meu...

- Ce cred, d-le Cocea, prietenii d-tale despre bucăţile pe cari le publici?

- De, ştiu eu... Cei ce mă iubesc cu adevărat, sunt încântaţi de ele. Cei ce nu prea mă mistuiesc, le defăima, dar aşa, mai pe ascuns...

- Dar, d-ta, d-le Cocea, ce crezi despre literatura d-tale?

Grea întrebare!... Chiar dacă mi-ai dovedi că n-am talent, tot nu m-aş lăsa de scris...

Şi aici, surpriza cea mare!... îl apuc Pe Cocea de mână şi i-o strâng cu putere.

- Scrie, dragul meu!... Scrie mereu!... Tot ce ne-ai dat până acum să citim, mi-a sădit în inimă convingerea că eşti un viitor mare talent!...

Şi aşa amicul meu N.D. Cocea, Veniaminul cenaclului literar din strada Semicerc, a ajuns întâiul dintre noi, prin lirismul lui, prin primăvara insolentă pe care o purta în fiinţa lui, în obrajii lui, în ştrengăriile lui literare şi civile, şi, la urmă de tot: prin romanul pe care era să-1 dea la iveală în vara anului 1898.

Ajunge o jumătate de veac, ca să putem privi înapoi cu inimă conciliantă, spre extravaganţele şi spre vitejiile tinereţii noastre literare?

Oricum ar fi, faptele sunt fapte şi, cercetate intim, ele au în ele legitimitatea şi apologia lor. îmi voi aduce aminte de-a pururi, cu farmecul nestins al camaraderiei literare, că juvenilul roman ***Poet-Poetă*** poartă pe fruntea lui impudică o prefaţă scrisă de mine.

DIN ALTE ZILE ŞI DE PRIN ALTE LOCURI

...Drept vorbind, sunt nouă ostroave, patru mari şi cinci mici, toate denumite: ***Insulele Principilor.*** Insula Prinkipo este cea mai vastă dintre toate şi spre această insulă pornim, de lângă podul cel nou, în această dimineaţă, fericită şi albastră.

Cele două coaste, europeană şi asiatică, sunt legate, aproape din ceas în ceas, prin aceste vaporaşe-tramvaie, cu largi coverte umbrite. Ne aşezăm în bănci, pe coverta cu aer de terasă, şi privim minunea în evoluţie din jurul nostru.

Ocolim Sarai-Burnu, Aghia-Sofia, Moscheia lui Ahmed şi tot ce se mai adună în acest vârf de promontoriu şi ieşim la larg, în Marea de Marmara. Pe fruntea Asiei, de care ne apropiem, vedem profilul oraşului Scutari, Haidar-Paşa, cu cazărmile, spitalul şi gara lui, apoi perdele negre de chiparoşi, peste pogoane întregi de cimitire.

Trecem pe lângă Wadichioi, pe lângă pâlcuri de căsuţe negre, cu broboadă roşie de ţigle, şi ne oprim la schela „Moda". Păstrăm viziunea unor ferestre şi unor balcoane, încadrate în flori, cum şi linia ţărmului abrupt apărat de grilajuri albe şide rădăcinile înfrăţite ale unor copaci cari par de departe scoruşi sau duzi.

în fundul golfului, case mari, instalaţii de băi. chioşcuri stau, ca o bară colţuroasă, între cele două imensităţi albastre, a cerului şi a mării.

Tovarăşii mei de călătorie şi de excursiune sunt risipiţi la proră, la pupă, în saloanele de jos şi pretutindeni, pe unde au putut să-şi cuibărească reveria, caietul de note sau ceaşca de cafea. Ne simţim liberi de obligaţii, departe de ergastula ocupaţiilor noastre impuse, trăind ceasuri excepţionale, şi o fericire vagă, risipită ca marea şi ca lumina zilei, umple inimile noastre. Călătorii ceilalţi ni se înfăţişează, însă, în condiţii normale.

Au cu ei copii, bagaje, au treburi pământeşti şi sunt, probabil, aproape nesimţitori la toată această desfăşurare de azur şi de glorie solară, peste crestele insulelor istorice spre cari călătorim. Cel mult, sunt printre ei unii cari au plecat din ***Pera,*** din ***Galata*** sau din ***Fanar,*** cu paturi, cu saltele şi cu ustensile de bucătărie, ca să se instaleze, pentru o lună sau două, de băi, într-una din aceste insule.

Nu putem spune decât aproximativ dacă vecinii noştri sunt creştini sau mahomedani. Pitorescul fes, de care se îndrăgostise atât de greu Pierre Loti, azi este prohibit şi invizibil. Vălul cadânelor este o amintire nostalgică, iar toată acea atmosferă de taină şi de poezie din jurul femeilor otomane s-a subţiat tot atât de mult, cât la Paris sau la Bucureşti.

Prima insulă la care ne oprim este insula Proti. îmi pare mică, sprintenă şi roşie ca o capră. Mănăstirile de altădată, loc de surghiun pentru atâţia împăraţi detronaţi şi aduşi aici cu ochii scoşi, s-au năruit de mult. Le-au mai rămas numele şi temeliile, la umbra mărăcinilor...

Antigona - insula a doua - e mai mare, mai îmbrăcată şi acoperită pe poale cu o bandă lată de chioşcuri şi de vile. Locuitorii ei sunt greci cu stare. De acest ostrov se leagă numele, martiriul şi izbânda sfântului patriarh Metodie, cinstitorul şi răzbunătorul icoanelor, pomenit în Duminica Ortodoxiei.

Ajungem la Halki, a treia insulă din cele patru mai mari. E bogată în boschete de pini; are sus, pe dealuri păduroase, castele şi instituţii cu aer de palate şi un orăşel întreg, greco-turcesc, de case cu încântătoare aparenţă. Lângă debarcader este şcoala navală: şcoală modernă (clase, reflectoare, dormitoare, ţarcuri pentru sport...) şi un pavilion aducător de melancolie, căci din el privea odinioară Padişahul exerciţiile şi festivităţile acestei instituţii. Foste mănăstiri şi actuale mănăstiri sunt ascunse înlăuntrul insulei. Şi aici, ca şi în celelalte insule, au fost deportaţi împăraţi şi împărătese, au fost jafuri, cruzimi, incendii, nebunie şi deşertăciune omenească...

Dar marea nu are nici o aducere aminte şi nici o bătrâneţe! Prinkipo creşte, proaspăt ca de azi, din adâncul cutremurător şi verde-albastru! Ţărmul e plin de case, îmbrăţişate de palmi şi de nararozi!

Coborâm în acest ostrov fericit şi urcăm la otelul „Calipso", unde ne aşteaptă prânzul, pregătit anume pentru noi.

Mâncăm, vorbim, glumim, recapitulăm întâmplările expediţiei noastre, înfrăţim amintirile şi gândurile noastre cu rodii şi cu lămâi şi turnăm, pe fruntea acestei ore de popas şi de uitare, o sticlă cu vin de Prinkipo.

Sub coasta apuseană a insulei este o mică instalaţie de băi. Până acolo e drum de aproape un ceas. Drumul adică e de 3-4 kilometri şi merge şerpuind printre nervurile insulei şi printre zecimi de vile şi de chioşcuri, înecate în flori şi în chiparoşi.

Pornim într-acolo... Mijloacele de locomoţiune - afară de cel străbun şi cel mai sigur- nu lipsesc... Aşteaptă afară, lângă otel, măgăruşi cu şaua pe ei, trăsuri mici şi trăsuri mai mari, cu doi cai. Facem fiecare cum ne zice inima şi cum ne ajută puterile.

Cei mai folosiţi sunt cei ce pornesc pe jos. La fiecare vilă, la fiecare grilaj, la fiecare zid spintecat de metereze, ni se revarsă ochilor şi sufletului: trandafirii, cameliile, palmierii, cortinele de glicină, smochinii şi migdalii.

Băile pe cari le căutăm se ascund sub nişte înălţimi priporoase şi înveşmântate în păduri de pin. E plină de mireasma pinului toată atmosfera acestei insule. Răscolim dumbrăvile de pini, ispitim cărările cari ne înşală de câteva ori şi ieşim deasupra sânului scăldat de soare, unde se cuibăreşte minuscula instalaţie.

Sub soarele care începe să încline, golful străluceşte şi arde. In cuptoarele săpate de valuri, crestele de safir fluid se prăbuşesc şi se sting. Micul ostrov Niandros ridică, în imensitatea trandafirie, un profil de piramidă poticnită.

PLANURI GENEROASE

Un prieten de mare cinste şi venerat învăţător din Israel are, de multă vreme, un plan pe care-1 expune şi-1 predică cu însufleţire. A cercetat şi cercetează pe căpeteniile religioase din Bucureşti şi năzuieşte să le convoace la un sfat restrâns, pentru discuţii şi clarificare.

Ideile şi tendinţa d-lui Rabin sunt vrednice de la început de simpatică luare-aminte. Ce vrea domnia-sa? Vrea să întrunească pe teologii şi reprezentanţii credinţelor cunoscute la noi şi să-i apropie? Vrea un fel de senat teologic, în aceste zile de universală întâlnire între cei de aceeaşi chemare şi de aceeaşi funcţiune socială?

Gândul ar fi binevenit şi la îndeplinirea lui socotesc că n-ar sta nimeni împotrivă. Ar fi un spectacol nou şi edificator să vedem adunaţi, în acelaşi amfiteatru, pe cei ce ne învaţă şi ne păstoresc în numele Viului Dumnezeu. Ar fi cu adevărat un semn de vreme nouă dacă şefii diverselor biserici existente ar putea, într-o zi, să se găsească izolată, la un fel de congres-miracol!

Fiindcă sunt şi eu unul dintre cei pe cari d. Rabin i-a onorat cu invitaţiile şi cu exhortările d-sale, mă îndeamnă cugetul să-i închin aceste rânduri.

Dar orice ar vrea să întreprindă cineva, cuviincios şi elementar este să ştie ce vrea şi pe ce cale să apuce. Suntem la începutul convorbirilor şi al demersurilor. Din câte am auzit până acum, d. Rabin pare-se că aspiră la o grandioasă utopie.

Nu pot să-1 onorez mai evident decât arătându-i, din capul locului, tot ceea ce gândesc. D. Rabin (dacă priceperea mea nu m-a trădat) vrea să ne propună unificarea religioasă. Domnia-sa caută să ne convingă că a venit ceasul ca toţi câţi credem în Dumnezeu - oricum ne cheamă şi ori pe unde ne găsim - să aducem la acelaşi numitor respectivele noastre teologii.

Atâta am înţeles până acum. D. Rabin va binevoi să se lămurească mai de aproape. Stăruinţele, căldura şi toată simpatica d-sale apariţie mă impresionează şi mă obligă să-i fac următoarea frăţească declaraţie:

îl aprob fără rezervă, dacă se gândeşte şi lucrează la un fel de apropiere şi cunoaştere reciprocă a şefilor noştri religioşi, şefi oficiali sau numai virtuali. Dar nu izbutesc să măsor uriaşa sa idee, ca toţi cu toţi să ajungem la aceeaşi dogmatică şi la acelaşi catehism.

Aşa ceva se numeşte ***sincretism*** religios. Asemenea încercări au fost făcute odinioară, în lumea păgână, când vechile credinţe religioase căzuseră în discredit şi înşişi preoţii lor erau obosiţi de ele şi nu le mai aveau la inimă.

Cum este cu putinţă, dacă eşti un zelos slujitor al credinţii părinţilor tăi, să primeşti sporirea, ciuntirea sau schimbarea la faţă a dogmaticii tale?

Se prea poate ca eu să nu fi înţeles bine ideile şi propunerile d-lui Rabin. Dar... ***ă quelque chose malheur est bon.***

Doresc cu putere să fim frăţeşte înţeleşi şi să ne cruţăm, unul altuia, timpul şi generoasa risipă a inimii.

Dacă e vorba să ne cunoaştem şi să ne adunăm, cu vreun scop mai precis şi folositor obştiilor noastre religioase, cred că d. Rabin va găsi, în cale-i, numai bunăvoinţă şi adeziune.

Dacă ar fi vorba, însă, de un proiect sincretist, acest proiect n-ar putea să adune decât voturile celor ce - asemenea unor fructe prea coapte - sunt gata să cadă din pomul credinţei strămoşeşti.

AL. MACEDONSKI

Excelsior...

Acesta este volumul de poezii al lui Alexandru Macedonski, care mi-a ajuns, întâi, la cunoştinţă. Amintirile de deunăzi ale amicului Nicolae Argeş sunt exacte. Cartea lui Macedonski a fost, pentru şcolarul de liceu de acum o jumătate de veac, un eveniment. După ce am citit-o şi am recitit-o, am început s-o împărtăşesc colegilor şi prietenilor, ca pe o descoperire personală.

Ştiam că trăieşte, printre noi, poetul Alexandru Macedonski, dar asupra lui stăruia un val de antipatie şi de defăimare. Numele lui ridica proteste. Câteva din versurile lui, din tinereţe, erau recitate în deriziune. Şi mai presus de toate, opinia intelectualilor prigonea pe autorul rău inspirat al unei epigrame celebre, aruncate ca o piatră, în ferestrele ospiciului unde era închis Eminescu. O mare greşeală şi crâncen ispăşită!...

Dar la şaisprezece-şaptesprezece ani, cât aveam noi pe atunci, greşelile noastre şi ale semenilor noştri nu par niciodată de neiertat. Poezia lui Macedonski, citită cu luare-aminte şi cântărită cu bună-credinţă, destăinuia calităţi, muncă, râvnă biruitoare şi o lume sufletească nouă. Nu ştiam pe atunci din ce continent cultural şi poetic îi sosesc lui Macedonski modelele sale literare şi teoriile justificative.

Ne era destul că, întrebată de aproape, poezia lui Macedonski se dovedea inspirată şi puternică să te încânte şi să te urmărească. ***Ospăţul lui Pentaur, Noaptea de mai...*** nu erau apă de ploaie, de care ai scăpat după ce ai depus umbrela şi mantaua.

Atunci pentru ce era prigonit, defăimat şi ridiculizat acest scriitor?

Am scris asupra poeziei lui Macedonski un articol juvenil - apărut mai târziu în ziarul ***Liga ortodoxă-şi*** care mi-a adus preţuirea şi prietenia maestrului...

La seratele literare ale poetului, am prins a cunoaşte lumea scriitorilor, culisele literare, amărăciunile meseriei şi ceva din procesul complicat dintre Macedonski şi majoritatea confraţilor săi purtători de condei.

Este greu de spus cine avea dreptate. Nu era vorba de antagonism literar. Teoriile, directivele, şcoala literară... erau flamuri cari puteau să înşele pe naivi. Oamenii se urau şi se prigoneau, fiindcă nu se puteau înţelege ca oameni.

Am învăţat, de atunci, că un adversar, când e un om de bună-credinţă şi cavaleresc, nu mai este primejdios. E mai bună adversitatea unui om loial, decât societatea unei inimi trădătoare.

Duşmănia dintre Macedonski şi prigonitorii lui începuse pentru mine din vremuri... preistorice. în ***Revista nouă*** a lui Hasdeu, a apărut o schiţă intitulată ***Polydor*** şi care, într-un chip tendenţios şi burlesc, căuta să înfăţişeze personalitatea şi cazul Macedonski. Erau certuri vechi; erau gelozii şi rivalităţi pe cari de curând adormitul Victor Bilciurescu ar fi putut să ni le explice.

Eu unul am fost, în 1897, martor la o întâmplare, azi de nimica toată, dar, în acele zile, foarte instructivă. La micul teatru „Polies Hugo", în dosul Băncii Naţionale (acolo unde se prelungeşte şi se dublează acum Institutul Naţional) o trupă de actori debutanţi reprezenta comedioara ***Iadeş*** a lui Macedonski.

In sală (desigur, nu din întâmplare) se afla, în primele staluri, un grup de spectatori, suspect de vesel şi de entuziast. Am înţeles imediat. Erau, cum am zice astăzi, sabotori. Cu uimire şi cu durere, recunoşteam printre ei pe câţiva maeştri ai ziarismului şi ai literaturii!... Confraţi, cari veneau să persifleze şi să prăbuşească piesa unui confrate!

Stăteam şi eu într-un colţ, cu inima strânsă şi amară. Din cinci în cinci minute, falşii entuziaşti izbucneau în aplauze şi strigau asurzitor: Autorul! Autorul! Autorul!

Macedonski şi toată familia lui erau sus, în lojă. Aceasta a fost, pentru mine, prima lecţie serioasă asupra realităţilor şi asupra moravurilor din lumea familiarilor Parnasului.

Ani de zile, am văzut, în presa noastră, nenumărate bufonerii - în versuri, în proză sau în desen - toate dedicate persoanei şi operei lui Alexandru Macedonski.

Cu vremea, şi Macedonski şi prietenii lui au ajuns să socotească, cu dreptate, că această înverşunare a duşmanilor este un tribut deghizat, plătit celebrităţii...

S-a întâmplat, însă, că duşmănia a trecut dincolo de caricatură şi de stihurile satirice. O nenorocită de leafa, pe care poetul o primea de la nu ştiu care minister, era tăiată din buget, la fiecare început de an financiar.

Au venit zile când Alexandru Macedonski şi copiii lui n-au mai avut în farfurie decât terci de mămăligă, în vreme ce, în jurul casei lui, concetăţenii nuli şi abjecţi, clienţii burgheziei stăpânitoare, se răsfăţau în caviar şi în şampanie.

Acum douăzeci şi cinci de ani, pe când Macedonski era încă în viaţă, am scris asupra „cazului Macedonski" prima mea apologie.

Am revenitde atunci de câteva ori, cu aceeaşi inimă şi cu aceeaşi convingere că acestui primogenit al visului, societatea noastră capitalistă i-a fost vitregă şi prigonitoare.

Ştim azi că scriitorii şi, în genere, toţi artiştii - oricari le-ar fi scăderile şi infirmităţile - pot fi înţeleşi şi trataţi altfel decât ca sinecurişti şi meşteşugari în biletele de plăcintă.

SFATURI UNUI PRIETEN NEHOTĂRÂT

Nu-mi place şi nu înţeleg şovăiala ta. îmi dau seama că un temperament de artist (aşa cum eşti) nu poate să privească viaţa cu ochii unui om de afaceri. Dar ai dovedit pe câmpul de luptă că eşti, la nevoie, cutezător şi fară frică. Atunci, de ce atâtea cumpeneli şi întârzieri?...

Afarăde purtarea tâ ostăşească, vrednică de laudă, lumea nu cunoaşte până acum aspiraţiile şi ambiţiile tale de artist. Aici trebuie multă răbdare şi stăruinţă...

Trebuie să treacă ani şi ani până ce darul pe care eu cred că îl ai să se învedereze celorlalţi ca nou şi adevărat,

Voi, cei ce aveţi nevoie de culori, de pânză, de argilă, de piatră... trebuie să aşteptaţi mai mult decât, de pildă, ceilalţi care au nevoie numai de un vârf de creion şi de o testea de hârtie... Aşa sunt lucrurile şi n-ai cum că le schimbi...

Lasă-mă să cântăresc mai mult trecătoarea ta deprimare şi să bănuiesc că n-ai avut încă vreme să înţelegi lumea pe care ai găsit-o acum la revenirea ta de pe front...

Amice, trăim vremuri extraordinare.

Din ungherul unde bătrâneţea mea mă constrânge să rămân, privesc şi mă minunez. Le-am întrevăzut, le-am dorit, le-am poftit aceste vremuri!... Pe când tu, soldatul de azi, învăţai abecedarul, eu, zgârietorul de hârtie, visam: ***O lume nouă...*** Când nu voi mai fi printre voi, tinerii de azi, poate că vreun iubitor de lucruri scrise altădată va scoate la iveală bucăţile mele: ***Ad virginem redeuntem, Exemplul lui Lenin, la Mormântul lui Frimu...***

Din păcate, pentru mine unul, epopeea zilelor de faţă soseşte cam târziu. Cât de mult aş dori să am astăzi douăzeci de ani mai puţin decât am!

Dar tu eşti în puterea vârstei! Ce-ţi lipseşte să fii unul dintre luptătorii şi pilduitorii marilor concepţii democratice?

Nu eşti tu copilul de odinioară, crescut prin străini, ţinut de nedreptatea socială la periferia mângâierilor acestei vieţi? N-ai înţeles tu, de atâta vreme, că lumea de până ieri era prea mult: cu unii mumă şi cu alţii ciumă?

N-ai împărţit tu, în reveriile tale amare şi răzvrătite, bunătăţile acestei vieţi mai omeneşte şi mai frăţeşte?

Atunci, de ce stai la îndoială?

Nu mai este nevoie să te duci, cu şira spinării încovoiată şi cu căciula la genunchi, la cutare sau la cutare idol politic.

Copile, cască ochii şi pricepe-ţi vremea!

Azi orice muncă este cinstită şi înălţătoare! Munca îşi serbează pretutindeni biruinţele ei. Ai două braţe sănătoase. Până când vei ajunge să ne construieşti pânzele la care visezi, nu te sfii să ne dai exemplul eroismului muncitoresc, săvârşind o muncă mai modestă, dar tot atât de sfântă.

Ştii ca Emile Zola a fost băiat de prăvălie în librăria Hachette? Ţi-aduci aminte de Maxim Gorki, care era „marmiton" pe un vapor? Ştii oare, că marele Ruskin, după ce şi-a împărţit pe la spitale milioanele părinteşti, mătura străzile Londrei?...

Dezbracă-te definitiv de prejudecăţile unei lumi muribunde! Dacă eşti cu adevărat omul excepţional care trebuie să fie totdeauna artistul născut, trebuie atunci sa fii şi generos, şi iubitor de oameni, şi frate bun cu cei mulţi şi doritori de pilde mari.

Nu zăbovi cu întrebările şi cu codelile! Suntem în drum spre fascinatoare idealuri!

Toţi nemulţumiţi, visătorii şi mesianiştii de ieri suntem datori să întâmpinăm sărbătoreşte dreptăţile sociale în marş de biruinţă! Altfel, nemulţumirile noastre de până ieri erau capricii. Altfel, visurile noastre umanitare erau pretext de poezie. Altfel, mesianismul nostru era un fel de „apa morţilor"...

Scumpe amice, înţelege ceasul pe care l-ai ajuns şi sumete-ţi mânecile!

INTERPRETUL CELOR MULŢI

Ce-ai apucat, ce-ai crezut şi ce-ai admirat în tinereţe te urmăreşte toată viaţa, chiar dacă nu ţi-a fost dat să slujeşti, neîntrerupt şi în văzul tuturor, idealul din anii entuziasmelor.

Am deschis ochii în lumea ideilor şi a literaturii pe vremea când Dobrogeanu-Gherea era mentorul tineretului generos din ţara noastră. ***Criticile*** lui - oricât de generale şi de economice au fost judecate mai târziu - erau pentru noi, elevii de liceu de acum o jumătate de veac, lecţiuni definitive. Criticile adversarului de peste drum, profesorul şi esteticianul Titu Maiorescu, nu puteau să biruiască în duhul nostru populara şi calda autoritate a birtaşului din gara Ploieşti.

Nu uit nici azi cu câtă încântare am citit, într-un ceas furat trigonometriei, studiul lui Gherea despre Coşbuc: ***Poetul ţărănimii.***

Nu uit nici azi discuţiile şi participarea noastră, în controversa pusă pe picioare de Tony Bacalbaşa: ***artă pentru artă sau artă tendenţioasă?***

într-o jumătate de veac, de atunci încoace, atâtea pene competente, atâţia scriitori, superior informaţi şi giraţi de celebrităţi străine, au scris şi au adunat sumedenii de studii asupra acestui subiect!... Zadarnic! Eu am rămas la cota 1895-1896, aşadar cu cincizeci de ani în urmă! ...

Drept aceea, la fel cu unii moşnegi, încăpăţânaţi şi absurzi, care poartă necontenit o pălărie sau o jiletcă, la modă în tinereţea lor, tot aşa şi eu revin, când şi când, la expresii demodate: ***artă pentru artă, artă cu tendinţe...***

Trăim azi o vreme mai zbuciumată, mai dramatică şi mai măreaţă decât ar fi putut să şi-o închipuiască cei mai mari romancieri-poeţi,

din câţi cunoaştem... Dacă o mai fi pe undeva, pe pământ, vreun turn de fildeş, cu observatori ai epopeei mondiale de azi, aceşti observatori sunt de invidiat.

Dar putem să ne mai închipuim, ori să mai aşezăm undeva, în lumea aceasta pământească, cugete înalte, minţi superioare, cu totul dezlegate şi indiferente faţă de tragedia celor cinci continente?

Sunt om şi nimic omenesc nu socotesc că-mi este străin... Sunt artist, sunt poet, sunt mandatarul tainic al neamului meu şi nimic din toate câte îl frământă nu poate să mă lase nepăsător!

E adevărat că, mai întotdeauna, un artist este, după purtarea lui printre noi, un copil zănatic, un furat de iele... Gringoire, Verlaine, Eminescu... şi alţii ca ei ne apar, în imaginaţie şi în aureolă postumă, drept cei mai caracteristici copii ai familiei.

Dar, în inima acestor rătăcitori prin stele, valurile aspiraţiilor, durerilor şi controverselor contemporane se adună vijelioase ca într-o bulboană! Cu voia sau fără voia lui, un mare artist este şi un mare cetăţean. Nu pentru că l-am vedea îmbulzindu-se în agora printre noi ceilalţi, răzbătătorii şi gălăgioşii. Nu pentru că l-am găsi totdeauna perorând şi gesticulând, la răspântiile cetăţii noastre... Dar pentru că freamătul obştei noastre trece prin simţirea lui ca printr-un sistem de-a pururi, în inima lui, acel ecou prin care cochilia marină mărturiseşte prezenţa zbuciumului mării.

Nu mai ţiu minte detaliile episodului, nu mai ţiu minte nici leatul întâmplării (cred că era pe la sfârşitul veacului trecut), dar iată, îmi reapare o scenă din Parlamentul italian, dacă nu cumva cel francez...

Printre reprezentanţii naţiunii era şi un artist celebru. Camera discuta tumultuos o pricină de mare interes obştesc. Erau două direcţii, două grupe, faţă în faţă... Era o minoritate şi o majoritate... Minoritatea îşi făcea socoteala şi credea că poetul va fi de partea ei... Dar poetul părea cu gândul aiurea şi scria într-un caiet...

în ultimul moment, ca totdeauna, votul trebuia să hotărască... Parlamentarii s-au despărţit în două ca apele Mării Roşii. Un zid imens reprezenta majoritatea, inima naţională şi interesele adevărate... Un pâlc redus stătea în faţa majorităţii.

Poetul îşi ridică servieta, iese din băncile minorităţii şi trece dincolo:

„Un poet este de-a pururi interpretul celor mulţi".

DOBROGEANU-GHEREA TRADUCĂTORUL PIESEI „FURTUNA"

Am prins de veste despre numele şi despre însemnătatea operei lui Gherea dintr-o carte de însemnări şi de schiţe literare a Iui Alexandru Vlahuţă intitulată ***Din goana vieţii.*** Sunt de atunci peste cincizeci de ani... Am căutat pe grabă şi am găsit volumele de critică, înalt apreciate de poetul vestitei poezii: ***Dorini iubito, dormi în pace.***

Lectura ideilor lui Constantin Dobrogeanu-Gherea se întovărăşeşte în amintirea mea cu toată primăvara formaţiunii mele literare.

Studiile lui Gherea, concepţiile lui sociale, filosofia lui primară despre lumea aceasta erau binevenite şi se întâlneau armonios cu setea noastră de libertate intelectuală, de viaţă nestânjenită şi de explicaţii elementare din zilele adolescenţii...

între poziile lui Eminescu şi criticul care căuta să le încadreze în sistemul său de critică economică socială, găseam, pe vremea aceea, prilej şi îmbiere pentru lungile noastre vagabondări, pe ţărmii visurilor şi ale ambiţiilor tinereţii...

Gherea ne aducea o concepţie largă, care ne ajuta să adunăm şi să ordonăm învăţătura şi întrebările adolescentului, cunoştinţele adunate din cărţi şi de la profesori - de obicei prea specialişti şi unilaterali - cum şi începătoarelor noatre nemulţumiri sociale...

Un zvon de legendă şi de martirologie revoluţionară însoţea numele şi activitatea literară a acestui om... Eu unul văzusem pe Gherea, într-o seară de discuţii şi de perindare oratorică, la tribuna roşie din sala „Sotir". între amicii săi - Morţun, Ion Nădejde, Miile, Tony Bacalbaşa... - Gherea proemina, cu duhul său conciliant şi cu înfăţişarea sa de autentic apostol...

Când între Titu Maiorescu şi Dobrogeanu-Gherea începu polemica lor de idei - cea mai urbană polemică din trecutul nostru literar - noi, tinerimea, neintrată încă în Universitate, eram lângă Dobrogeanu-Gherea... Şi lângăDobrogeamu-Gherea erau toţi scriitorii generoşi ai epocii în frunte cu A. Vlahuţă, Delavrancea, Caragiale, O. Carp, Traian Demetrescu şi mulţi alţii...

Revista ***Vieaţa,*** condusă de A. Vlahuţă şi dr. Ureche, scria - spre entuziasmul nostru: „Polemica Maiorescu-Gherea s-a terminat cu categorica biruinţă a celui din urmă. Unele săgeţi, pe care, ici şi-colo, i le mai aruncă lui Gherea unii arcaşi copilăroşi, îl fac pe marele nostru critic să zâmbească..."

La lecţiile de limba română, eminentul profesor, neuitatul Ion Suchianu ne spunea satisfăcut: „Epigonii lui Eminescu sunt totuşi prezidaţi, în zilele noastre, de Dobrogeanu-Gherea, care este un critic aproape european."

Ceasuri de desfătare de care şi azi mi-aduc aminte, mi-a procurat studiul: ***Poetul ţărănimii.*** Gherea punea în lumină, cu admiraţie, în cadrul concepţiilor sale sociale-revoluţionare, uriaşul talent al lui G. Coşbuc.Cu câţiva ani înainte, Coşbuc căşunase - cu unele din poeziile lui, inspirate din poeţii străini - o nedreaptă şi geloasă gălăgie de presă. Tony Bacalbaşa, copilul răsfăţat al presei noastre de pe atunci, declarase cu suficienţă: „Gherea n-a lăudat şi nu va lăuda niciodată pe acest poet artificial şi întortocheat..."

Şi Gherea deschidea acum, cu brio, marelui poet al Ardealului, porţile consacrării...

Dar mai era o împrejurare, care venea de minune să robească simpatia şi devotamentul nostru, către criticul de idei clare şi universal accesibile.

Ar fi fost destul şi faima lui de revoluţionar, fugit de sub lanţurile tiraniei, pe căile cele mai pline de peripeţii... Ştiam, însă, precis acest amănunt, rar şi nou, pentru ideile şi mediul nostru românesc, de la 1890-1895, că adică: marele scriitor şi critic, teoreticianul socialist Dobrogeanu-Gherea îşi câştigă existenţa lui şi a familiei, ca birtaş, în gara Ploieşti!...

Ziceam noi: „Fireşte, domnii adversari ai teoriilor lui, apărătorii societăţii capitaliste, potrivnicii teoriilor generoase, îşi câştigă viaţa din seul naţiunii - sunt mari dregători şi miniştri - pe când bravul Gherea îşi scoate pâinea lui şi a copiilor supraveghind bucătăria restaurantului din gara Ploieşti!"

Şi legenda venea şi întindea vrejuri înflorite, pe faţa realităţii: Tineri poeţi cu buzunarele goale, sărmani gazetari democraţi, concediaţi de la ziarele burgheze..., o vreme: Tony Bacalbaşa, uneori Caragiale, Delavrancea şi destui tovarăşi socialişti... - poposeau fericiţi, lângă primitorul Dobrogeanu-Gherea şi la masa lui particulară, totdeauna plină de farfurii suplimentare...

Eu însumi am fost cândva martorul acestei realităţi. împreună cu ziaristul Ion Teodorescu - ziaristul maestru şi intelectualul de marcă - am poposit, într-o zi, în casa lui Abraham, adică în casa lui Dobrogeanu-Gherea...

Dar, până la această situaţie de prietenie şi de preţuire, a trebuit să trec prin probele anului 1910, anul în care amicul meu de totdeauna N.D. Cocea mi-a dat prilejul să fac din revista lui ***Viaţa sociala*** o tribună literară aproape personală.

Gherea a prins de veste despre existenţa mea citind în ***Viaţa sociala,*** număr cu număr, seria de nuvele cu care am intrat în literatura românească.

Atât cât este iertat cuiva să vorbească despre sine şi pe răspunderea amintirilor amicului N.D. Cocea - care mi-a relatat faptul - Gherea, după ce a citit nuvela mea ***De la noi, la Cladova,*** a venit la Bucureşti ca să se informeze despre mine şi să vază cum arăt la faţă... Mi-este scumpă această amintire!... Gherea, filosoful independent şi revoluţionarul marxist, fusese mişcat de povestea acelei iubiri tragice, căşunate de idealismul intransigent al unui servitor al tainelor lui Iisus Hristos!...

Acum când privim piesa ***Furtuna*** lui Ostrovski, tradusă în româneşte de Dobrogeanu-Gherea, este momentul cel mai nimerit să completez gândurile mele şi să întrevăd, în psihologia acestui mare iubitor de oameni, nu ştiu ce caldă comprehensiune şi ce concesivitate pentru convingeri, pentru sentimente şi pentru eroisme, care nu intrau, în chip sever, în cadrul ideologiei lui.

Războiul de acum treizeci de ani a adus, ca nouă tuturora, dezordine şi pagubă şi în viaţa lui Dobrogeanu-Gherea. Deşi neîncovoiat sufleteşte, apostolul şi magistrul democraţiei româneşti era, trupeşte, minat de suferinţe vechi şi noi!...

L-am văzut, în ultimele lui zile, în sanatoriul unde era să-şi facă ultimul popas.

Şi l-am văzut pe urmă, la clubul din strada Câmpineanu, pe estrada mortuară, îmbrăcată în roşu. Sala întreagă, ferestrele şi toate uşile fremătau de barizurile doliului roşu..."

Era o strălucită zi de mai şi din strada Câmpineanu până la cimitirul Sf. Vineri, au petrecut, pe patriarhul alb şi încremenit, mii şi mii de copii ai plebei proletare şi ai intelectualităţii generoase...

De atunci încoace, aştrii ideologiilor europene au descris curbe antagonice şi paradoxale... în micul nostru cosmos românesc, am cunoscut şi noi destule perturbări şi deziluzii... Concepţiile lui Dobrogeanu-Gherea, sistemul lui de critică literară şi influenţa lui asupra noastră a tuturora, cu toate opoziţiile, restricţiile şi modificările

aduse de vreme (sau mai exact de pretenţiile vremurilor) le găsim şi azi stăruitoare şi valide, în această oră de retrospecţiune.

Dobrogeanu-Gherea a fost protagonistul democratismului românesc, timp de aproape patruzeci de ani...

într-o impresionantă rechemare literară, pe care Dobrogeanu-Gherea a tipărit-o într-un almanah socialist, la sfârşitul veacului trecut, Gherea evocă pe marele poet ucrainean Taras Sevcenko şi mormântul lui, existent pe atunci pe o movilă de pe malul unui mare fluviu ucrainean, poate fluviul Nipru...

Călătorii de pe fluviu, care trec în sus şi în jos, pe lângă mormântul lui Sevcenko, se descoperă...

Dobrogeanu-Gherea odihneşte în cel mai modest mormânt din cimitirul Sf. Vineri.

Poate că generaţia cea nouă, care purcede şi va purcede mai categoric decât noi din duhul lui Dobrogeanu-Gherea, va transforma, într-o zi, smeritul mormânt de azi într-un mausoleu - un mausoleu care să încunune recunoştinţa şi admiraţia tuturor conştiinţelor democratice!

ÎN SERVICIUL SEMENILOR TĂI

E atât de greu să călătoreşti, azi, cu trenul! De câte ori, în anii cari au fost, am ridicat povara mea de drum şi am pornit spre ţinte depărtate!... Dar azi e prea târziu... Condiţiile sunt grele, călătorii sunt mulţi ca nişte trupe de asalt şi bietele ciolane sunt bătrâne.

Până la Arad sunt aproape 700 de kilometri. Porneşti astă-seară, la vecernie şi ajungi mâine, după-amiază. Aş renunţa bucuros la osteneala aceasta, la veghea de la noapte şi la discuţiile din jurul meu.

Discuţiile izbucnesc mai înainte de plecarea trenului. Nu ştiu cum se face, că pentru acelaşi loc, pe bancă, se prezintă, uneori, câte doi călători, cu documente egal valabile, dar emise de autorităţi diverse. Aşa mi se întâmplă şi mie. Sunt gata să mă lipsesc de călătorie şi să cobor din vagon. Dar amicul, care mă însoţeşte şi care este un fel de mandatar al municipiului Arad, intervine cu energie. Trebuie să nu părăsim poziţia! Suntem în serviciul semenilor noştri. Toată

lumea din Arad ne aşteaptă, ca să auză şi să înveţe cari sunt: ***Obârşiile biblice ale democraţiei.***

Primul incident a fost respins. Trenul porneşte. Dar iată al doilea incident. Vine controlul militar, care constată că dintre documentele de drum îmi lipseşte: ***ordinul de serviciu.*** Trebuie să fie o autoritate care să fi poruncit şi să fi creditat călătoria mea! Mă duc la Arad, în interesul celor ce mă vor asculta, în conferinţa anunţată pe toate zidurile oraşului, dar aceasta e ceva prea platonic. Trebuie un ordin de serviciu!

Tânărul ofiţer care face controlul are dreptate... Deşi ştie cine sunt, deşi este cu prisos de amabil, trebuie să constate că n-am toate documentele exigibile... La urmă, cazul fiind iremediabil, îmi spune concesiv:

- Vă rog, pe viitor, fiţi mai atent. Când ne vom întâlni, în vreo altă călătorie, vă rog să aveţi ordinul de serviciu...

Răspund cu aceeaşi bunăvoinţă:

- Domnule locotenent, pentru mine unul, probabil că ne vom reîntâlni pe lumea cealaltă... Dar s-ar putea ca atunci eu să-ţi cer d-tale ordinul de serviciu...

Trenul nostru e un rapid şi viteza lui e corespunzătoare, dar impedimente necunoscute îl fac să întârzie în staţii, dincolo de normal... Totuşi, ceasurile trec... Crestele munţilor şi văile pline de întuneric apar în ferestrele vagonului, când sus, în ceruri, înţelesul zilei nu s-a stins cu totul... Călătorim în tovărăşie deasă şi confuză... Sunt oameni de pretutindeni, miraţi de pestriţa lor tovărăşie... Unii, mai rezistenţi, stau în picioare ore întregi, vorbesc sau fumează... Alţii, cari, în Bucureşti, au schimbat un tren cu altul, sau sunt mai slabi, dorm cu capul în piept şi câteodată se prăbuşesc peste vecini...

E o tristă superioritate să rămâi treaz o noapte întreagă şi să filosofezi cu indulgenţă asupra slăbiciunilor şi mărginirii noastre.

Ceasurile trec. Opacitatea nopţii se subţiază şi, în sura zămislire a zilei celei noi, recunoaştem oraşul Mediaş... Şi, mai târziu, când soarele şi-a regăsit jilţul său de slavă, şi, de la priveliştea gândului, întoarcem ochii spre mândrele plaiuri transilvane, înţelegem că din bazinul Oltului am trecut în bazinul Mureşului...

Spune cântecul popular: ***Lung e drumul Clujului...,*** pot să adaug: mai lung e al Aradului! Gări peste gări, unele cu nume cunoscute, altele, pentru mine, inedite sau uitate... Şi Mureşul merge cu noi, domol şi lat, scăldând satele, holdele, dumbrăvile şi depărtate piepturi deluroase...

Mă duc să vorbesc, celor ce mă aşteaptă, despre obârşiile democraţiei, aşa cum purced din ***Sfânta Scriptură...*** E un subiect elementar, dar pentru că lectura biblică nu face parte din deprinderile lumii noastre cititoare, subiectul meu poate să fi căşunat nedumeriri. Şi totuşi acesta e purul adevăr.

Nu numai ***Noul Testament,*** unde dragostea de oameni şi frăţia dintre ei sunt temelia predicii creştine, dar ***Vechiul Testament,*** din solul lui aspru şi vulcanic ridică în lume, l-a recoltă a florilor umanitare. ***Vechiul Testament*** însemnează nobila arhivă a unui popor de oameni liberi şi cuprinde legile şi spiritul unei solidarităţi umane excepţionale. Toţi fiii lui Israel sunt slujitorii unui ideal religios şi social, care-i obligă la dreptate şi la egalitate. Robia, în Israel, este tot atât de odioasă ca şi închinarea la idoli...

Dar lucrurile acestea le voi spune cetăţenilor din Arad, în aceste câteva zile, dintre rapidul care m-a adus şi cel ce mă va reîmbarca pentru Bucureşti.

Ziua este în cumpăna de amiază. Foc şi aur mult vibrează în văzduh, deasupra ogoarelor aprig frământate şi deasupra şerpuirilor leneşe şi grele ale Mureşului. Oricât de departe e Aradul, trebuie să se arate, odată şi odată...

Şi iată-l că se arată... Lung, risipit cu multe anticipări suburbane.

Intrăm în gară. Trenul se opreşte. Surpriză pe care nu mi-o doream!...D. primar al oraşului, un venerabil preot, delegat al episcopului eparhial, reprezentanţii comunităţii evreieşti, profesori şi elevi... au ieşit să întâmpine un moşneag prăfuit şi frânt de oboseală...

Abătut şi smerit, ascult urarea lor: ***Mulţi ani trăiască!...***

La urmă, răspund şovăitor:

- Să trăiţi voi, dragi copii!... Da, uitaţi-vă şi voi şi iertaţi-mă... La florile pe cari mi le-a dăruit d-ra Artemiza... şi la urarea voastră să trăiesc mulţi, mulţi ani... Ce să mă fac!... răspund cu un vifor de barbă albă! Adică, destul de contradictoriu!

EXAMENELE DE ALTĂDATĂ

Cu toate că a trecut atâta amar de vreme de la cea din urmă zi de examen, la Liceul „Sf. Sava", amintirea încordării sufleteşti şi zbuciumului care însoţea acele verificări şcolare mi-a rămas vie, ca de ieri.

în ziua de 31 mai era un fel de „încetarea focurilor". Anul şcolar se isprăvise. Cu un suspin de uşurare, învăluiam cerul şi pământul şi îndeosebi răzoarele din grădini, în prima lor recoltă de trandafiri. De la 31 mai şi până la 5 iunie, exclusiv, erau zile de pregătire generală. Obiectele la cari trebuia să dăm examen erau aşezate în scară - de obicei cu câte o zi intermediară de odihnă - de la 5 iunie până pe la 22 iunie.

Când privesc azi spre aceste depărtări ale timpului adolescenţei, îmi pare că privesc în zări de vitejie şi de epopee.

Examenele de atunci, trecute cu strălucire, te ridicau erou în propria ta conştiinţă. Mi-a fost dat să cunosc şi slava biruinţii, dar şi melancolia capitulării şi a renunţării „până la toamnă".

Aşa a fost în anul 1898, când, după povaţa eminenţilor profesori Buicliu şi Marinescu a trebuit să părăsesc frontul de vară şi să rămân pentru examenele de toamnă.

în anii 1896 şi 1897, deşi am păstrat tradiţia bunei şcolarităţi, am trecut treptat, discret, în lagărul poeziei şi al boemei...

Printr-o potrivire, pe care cred că am denunţat-o şi altă dată, socotelile de sfârşit de an şcolar coincid cu epoca subjugătoarelor expansiuni vegetale. în iunie, înfloresc şi teii, şi crinii şi, - în continuare, - trandafirii lui mai...

Pentru temperamentele prozaice, pentru copiii cu fire practică şi lucidă, poate că pregătirea examenelor, printre crinii înfloriţi, nu înseamnează nici o nenorocire. Cu totul altfel stă lucrul pentru cei ce au venit pe lumea aceasta, ducând cu ei, în cărările vieţii, blestemul lui Baudelaire.

Am scris undeva, într-o carte puţin cunoscută generaţiei de azi, spovedind amintirile unui ***alter egp:***

„Dar în zilele când pregăteam matematicile!... Era un chin care mă făcea să blestem pe Omer, pe Fidias, pe Wagner şi ziua în care m-am născut!... Toate ideile seducătoare, toate imaginile graţioase, toţi demonii muzicali ai inspiraţiei veneau şi se aşezau pe braţele ecuaţiilor, pe brâul fracţiunilor, ca nişte privighetori nebune, pe o leasă de mărăcini! O zi, două, trei, înainte, când fusesem liber, nu-mi venise în minte nici un proiect, nici o ispită literară. Acum, când mă chinuiam să pricep şi eu o boabă din această înfricoşată de algebră, mă simţeam smuls de inspiraţie şi ridicat la ceruri, pe aripile poeziei!"...

Tot acolo, eroul meu îşi spune mai departe necazurile lui, cari erau şi ale mele:

„înghiţind dureri necunoscute de colegii mei şi luptând cu ispite nebănuite de simplista lor alcătuire sufletească, am fost totdeauna printre fruntaşi. Dar aş fi voit - mai ales în examene - să fiu şi eu ca ei! Cum deplângeam, în taină, pacostea superiorităţii mele! Mă uitam la ei, cum erau absorbiţi de învăţătură; admiram fericita lor receptivitate **şiri** simţeam goi ca nişte urcioare, pe cari le umpli şi le goleşti cu cea mai mare uşurinţă".,.

„Câte impedimente şi câte interdicţii nu răsar în calea visătorului trândav, când e vorba să se apuce de muncă! Ce nu ţi-ar trece prin cap: iată, acest stol de crini, de pe masa mea, mă desface din toate articulaţiile bunei mele porniri laborioase. Cum să mai citeşti aceste pagini aspre şi didactice, când acest cor de îngeri s-a instalat în casa şi între cărţile mele!... Cât de dragă mi-este această floare! Ce gând platoniaian, ce idee divină se ascunde în această făptură, atât de graţioasă şi de siderală?... Privesc minute întregi aceste şase petale de argint, prinse şi sigilate înăuntru cu emblemele fecundităţii neprihănite. Cum să interpretăm acest omăt care picură smirnă şi şofran, în inimile noastre? Cum să nu bem până la fund visul angelic, care se revarsă din aceste cupe fecioare?"...

Dar în jurul examenelor de altădată mai erau şi alte primejdii, mult mai categorice decât aleanul florilor şi ispita teilor de la Şosea. Acum o jumătate de veac, era în lumea tinerească, setoasă de artă şi de glorie, o tradiţie (mai degrabă o superstiţie), venită la noi de prin marile centre ale boemei pariziene.

Adolescenţii cari se simţeau sau se credeau atinşi de săgeţile lui Apollo (ca să nu mai vorbim de săgeţile lui Cupidon) nu mai aveau răbdare să termine şcoala şi dezertau, uneori, din faţa bacalaureatului.

Aveam câteva cafenele literare, erau câţiva maeştri, prea bucuroşi să-şi sporească numărul ucenicilor, şi revistele şi ziarele erau ospitaliere pe atunci, ca şi astăzi... Ce-ţi mai trebuie bacalaureatul?... De ce să îmbătrâneşti, muncind pentru literatură?...

Erau pilde seducătoare că adevăratul talent literar lăsase premianţilor mediocri bacalaureatul şi licenţa...

Ispita era puternică. Nici Caragiale, nici Vlahuţă, nici Coşbuc, nici Macedonski... nu avuseseră parte, în zilele lor, de gloria palmaresului.

Pentru aceea, prin anii 1893-1899, presa şi literatura erau servite de mulţi tineri, cari refuzaseră să supună gâtul lor pletos sub jugul bacalaureatului.

Becescu-Siivan, Podeanu, Russe-Admirescu, Dragomirescu-Ranu, Aristide Cantilli, mi se pare chiar Alexandru Antemireanu... şi câţi încă erau nişte revoltaţi împotriva sclaviei şcolare şi, cel puţin deocamdată, n-aveau nici un fel de păreri de rău.

Totuşi, exemplul lor nu m-a încovoiat.

Examenele de altădată, dacă m-au găsit absent o dată ori de două ori, mi-au rămas memorabile şi sacre.

PREMIUL „HELIADE RĂDULESCU"

Academia Română avea, acum 20 de ani, un premiu, pentru literatură, cu numele: Premiul „Heliade Rădulescu". Era atunci de 5 000 de lei, sumă respectabilă, azi microscopică.

în anul 1915, se vedea prin librării, ici şi colo, o carte apărută, la Iaşi, în editura revistei ***Viaţa românească*** şi intitulată ***Bisericuţa din Răzoare.*** Cartea apăruse în ultimele zile ale anului 1914 şi era menită unui straniu destin, căci, pe de o parte, era să fie premiată, pe de altă parte, era să piară, pe jumătate, după vreun an, în incendiul care a nimicit şi redacţia şi tipografia ***Vieţii româneşti.***

Deşi această revistă, condusă de Constantin Stere şi de G. Ibrăileanu, ajunsese să cucerească un loc eminent în publicistica noastră din acele zile, totuşi pontifii literari din Bucureşti continuau să aspire mirosul de tămâie al unei priorităţi şi al unei adoraţii în stingere.

Bisericuţa din Răzoare cuprindea nuvele apărute, unele în revista revoluţionară ***Viaţa socială,*** altele în revista ieşană. Iar autorul ei nu scrisese nici un rând de închinăciune, pentru nici uriul din magnaţii slovei româneşti. Şi acum treizeci de ani, trăiau, la Universitate, la Academie şi în scaunele directoriale ale revistelor şi ale ziarelor bucureştene, bărbaţi de vastă importanţă literară şi culturală.

Dar pustia asta de inimă nu mă lăsase să scriu nici o şchioapă de elogiu pentru nici una din aceste zeităţi, încă petrecătoare pe pământ. Cu atât mai vârtos şi dimpotrivă!... Mă mâna inima spre narodnicul Constantin Stere, spre ***alter amicus generis humani*** - şi spre toată pleiada vrednicilor de iubire scriitori democraţi de la revista ***Viaţa românească.***

Când se scurgeau ultimele zile lucrătoare ale anului 1914 şi când ghişeurile Academiei erau încă deschise pentru autorii şi cărţile tipărite peste an, m-am dus şi eu - împins de la spate - şi am depus, spre premiere, volumul ***Bisericuţa din Răzoare.*** După aceea, am făcut la fel ca gospodarul din parabola evanghelică.

„Omul aruncă sămânţa în pământ. El doarme şi se scoală, e noapte şi e zi, şi sămânţa încolţeşte şi creşte, el însuşi nu ştie cum..." ***(Marcu*** 4, 26-27).

La Academie, pe atunci, era o pravilă neînfrântă şi bine înţeleasă: ilustrul areopag nu premiază decât cărţile scrise cu ortografia Academiei. Şi cartea mea avea ortografia fonetică a ***Vieţii româneşti.*** Atunci, pentru ce deşartă mea încercare de a ispiti pe Nemuritori şi a-i pofti să evadeze din decalogul lor?...

Totuşi Academia mi-a dat un neuitat semn de bunăvoinţă. A închis ochii, întâia oară, asupra ortografiei mele neacademice. Am înţeles lucrurile mai târziu... în vremea aceea, era la Academie un om care mă cunoştea din anul 1894. Era profesorul meu de limba şi literatura română, din cursul superior de la Liceul „Sf. Sava"...Un om ciudat, care judeca sever emanciparea şi socialismul meu, dar care, mai târziu, şi-a lăsat inima robită de literatura mea, măcar că nu era scrisă cu ortografia Academiei.

A mai fost încă o împrejurare pe care, în ignoranţa mea, o leg de Premiul „Heliade Rădulescu". Mă bucuram, din vremuri vechi, de prietenia lui Alexandru Vlahuţă. într-o zi, oprindu-mă la sihăstria lui de la Dragosloveni, mă roagă să-i fac, când voi ajunge în Bucureşti, un neînsemnat serviciu. Dar la acest serviciu, trebuia să cer şi participarea falnicului Barbu Delavrancea.

Am alergat cu entuziasm, doar Delavrancea era una din măreţele statui ale templului literar din anii adolescenţei!...

Il vedeam de aproape, întâia oară, şi era în primăvara anului 1915, şi eu depusesem o carte la Academie, pentru premiere, şi marele Barbu era un stâlp al Academiei!... Poate chiar mai mult decât atât: fusese hotărât de venerabilul colegiu să fie referentul meu!...

La toate acestea nu mă gândeam în clipa audienţei mele, cum nu mă gândeam la constelaţia Orionului!... Mă gândeam poate la ***Sultănica,*** la ***Paraziţii,*** la ***Apus de soare,*** dar la cartea mea nici un gând!...

Intr-un moment, Delavrancea pare că a voit să mă cheme la realitate (mi-am dat eu seama, mai târziu, după premiere) dar i-am scăpat din mână, cu cea mai naivă nevinovăţie!...

M-am deşteptat, tocmai peste vreo două luni, când, aflându-mă în Dorohoi sau în Botoşani, ca procuror bisericesc, am citit în ziare că

Bisericuța din Războare a fost premiată şi că autorul ***Sultănicăi*** a fost academicianul referent...

*

Acesta este singurul trandafir de bună amintire pe care-î cultiv - de 30 de ani!...în cinstea colegiului nostru academic. Alte flori n-au mai crescut şi nici nu le aştept. Totuşi, am o dorinţă cu totul periferică şi privitoare la Biblioteca Academiei.

Mai am un singur dor! Vi-1 voi spune peste câteva zile...

LÂNGĂ DUNĂRE ÎN VACANȚĂ

O ştiam din poveştile şi din visurile copilăriei. Tata ne cânta un cântec cu Kira Kiralina. Şi acolo era vorba de „Din şi de Costandin frații Kirei, şerpii Dunării, hoții Brăilei..." O ştiam din destăinuirile colegilor mei, copii din clasele primare cari fuseseră cu „alde taica", la schelă, la Turnu, sus în carul plin cu sacii de grâu... O ştiam din zvonul încă neogoit al marilor fapte militare, petrecute pe țărmurile Dunării, în ajunul sosirii mele, în casa părintească.

O văzusem întâia oară, într-o zi de iulie, din vaporaşul de serviciu dintre Turnu Măgurele şi Nicopol, în ceasul unei mici excursii, dincolo pe țărmul înalt şi prăpăstios...

Dar, de data aceasta, veneam, - în vacanța anului 1896, - ca să mă odihnesc, lângă Dunăre, mai multe zile. Colegul meu loan V. Sterian, adormit anul trecut, un frate sufletesc vecinie pomenit, mă chema în familia lui, stabilită, în zilele acelea, la Corabia.....

Corabia, orăşel şi port la Dunăre... Localitate modestă şi covârşită în importanță de atâtea şi atâtea oraşe şi porturi, de pe țărmul românesc al Dunării... Da, însă Corabia apărea, înaintea mea, la 17 ani, când ochii învestmânta lumea în văluri de mireasă şi când sufletul celui ursit să trăiască din miragii este infinit de proaspăt şi de receptiv.

Aşa se face că plantele exotice şi florile din cutare grădină a unor oameni bogați, din Corabia, nu s-au vestejit nici azi, în amintirea mea. Aşa se face că mărețele încovoieri ale Dunării, ostroavele ei copleşite de sălcii şi domolul ei potop de ape sure erau să reapară, peste ani de

zile, în nuvela mea ***Gloria Constantini*** şi în alte rechemări, cu Dunărea în zare... Aşa se face că spre Dunărea din anul 1896 erau să călătorească, de atunci încoace, atâtea pâraie de vis şi de literatură.

Aveam cu mine două cărți de cetit, două romane totaKantagonice între ele: ***Salammbâ*** de Gustave Flaubert şi ***Le Panthee*** de Josephin Peladan... Aspra istorie şi divagația idealistă, realismul literar şi poezia siderală!...

Către care din aceste două împărății abstracte înclina alegerea mea, în anul acela?... Dacă amintirea mea nu-mi spune azi nimic precis, trebuie să cred că după citirea celor două cărți rămăsesem în cumpănă.

Singurul început de răspuns plauzibil este o nuveletă pe care o scriam atunci, acolo la țărmul Dunării. Este bucata literară, intitulată: ***Pe terasă*** şi apărută în ***Adevărul ilustrat,*** din octombrie 1896. Nuveleta e culeasă de pe lângă zidurile dărâmate ale romantismului din veacul trecut.

Eroul, sfâşiat de moartea iubitei, povesteşte amicilor, la o masă, banala şi dureroasa lui poveste. Nenorocirea l-a dislocat. A lăsat în urmă câmpia convingerilor plate, materialiste, şi se apropie de hotarul marilor întrebări metafizice... aş zice, prin urmare, că brutalele splendori din ***Salammbâ*** scădeau şi se învăluiau în vălurile durerilor mistice...

Ciocănind, zi după zi, la nuveleta mea, aşteptam cu nerăbdare ziarele cari veneau din Bucureşti. îndrăznisem să calc pragul ziarului ***Adevărul*** şi dădusem directorului - Constantin Miile, ocrotitorul tinerilor cu iluzii literare - o bucată pretențioasă şi realistă intitulată: ***Psihofiziologie. Adevărul*** vestea regulat şi din vreme sumarul ***Adevărului ilustrat.*** O lună întreagă, am aşteptat zadarnic...

Indulgent, Constantin Miile judecase bucata mea vrednică de tipar şi o dăduse zețarului ca s-o aibă în vedere. Dar zețarul o găsea prea lungă pentru ***Adevărul ilustrat şi o ținea în carantină!...*** Azi, îi sunt adânc recunoscător tovarăşului zețar. Bucata ***Psihofiziologie*** nu era vrednică să vadă lumina tiparului.

Constantin Miile mi-a spus cu simplitate de ce n-a apărut această bucată care totuşi îi plăcuse...

Am luat-o şi am lăsat în locu-i nuveleta scrisă la Corabia, lângă Dunăre...

N-am uitat şi nu uit nuveleta ***Pe terasă,*** nu pentru firava ei însemnătate, ci pentru clipa şi gestul care mi-au destăinuit-o... Eram înaintea unei biserici şi un convoi funebru, cu cai albi şi cu draperii albe

pornise din fața sfântului locaș... Cineva, de tot tânăr, întrerupsese călătoria pământească și lăsa căile pământului pentru ale veciniciei.

Priveam de departe, cu pălăria în mână. Și, pe neașteptate, văd lângă mine pe amicul meu Ion Theo, coleg proaspăt de uriașe aspirații literare...

Simțisem din capul locului, eram încredințat din ceasul când ne cunoscusem, că acest adolescent va fi într-o zi un titan al literaturii românești...

în clipa aceea dominată de doliul cel alb, Ion Theo a scos din sân o petală veștedă,... și arătând spre convoiul care se depărta:

- Ea mi-a dat-o, acum trei zile...

SURPRIZA A DOUA

Prietenii mei din Arad mă cheamă la un festival literar, unde cărțile și strădania mea literară vor trece printre oglinzi de rechemare și de elogiu. Ceasul va fi greu. Deși de felul meu nu sunt o natură bătăioasă, totuși ani de zile am fost ca Ismail din ***Biblie:*** „... mâna tuturor va lovi în el. Și va sta dârz, în fața tuturor fraților săi..." ***(Facerea*** 16, 12).

Am stat singuratic și răzvrătit. Rare de tot au fost momentele când am putut să constat, cu mirare, că, în pustietatea mea, au început să se înfiripeze oaze de înțelegere și de simpatie.

în fața unui auditor numeros și atent, câțiva intelectuali din Arad - profesori și profesoare - au proiectat, din diverse puncte de vedere, lumina criticii și a analizei asupra construcțiilor mele literare. D-na Suciu, d-nii Dogaru și Crișan, poate încă cineva... s-au nevoit, cu neuitată dragoste, să clarifice și să valideze unele aspecte ale literaturii mele. Pe urmă, câțiva școlari și câteva școlărițe au citit bucăți, alese după gustul lor, din cărțile pe care le cunoșteau.

Mi-a venit rândul să spun și eu ceva. Aveți dreptate. în mai tot ce-am scris eu, de vreo jumătate de veac încoace, se constată preocuparea și stăruința să fiu de folos celor ce mă vor citi și să mângâi inima lor.

Mi-am format educația literară și mi-am precizat crezul meu artistic, la sfârșitul veacului trecut, pe de o parte, sub înrâurirea operei lui Dobrogeanu-Gherea, pe de altă parte, sub farmecul demiurg al marilor scriitori sociali Tolstoi și Zola... Puterea pe care o aveau asupra

noastră romanele ***învierea*** și ***L 'Assommoir*** era la fel cu zăcămintele de lavă dinlăuntrul pământului, în ceasurile de cutremur și de erupțiune.

Concepția lui Tolstoi despre artă m-a legitimat pe mine față de mine însumi și m-a susținut în toată activitatea mea de scriitor.

Se întreabă apostolul de la Iasnaia Poliana: ***Ce este arta!*** Și după ce examinează diferite concepții vechi și noi asupra artei, Tolstoi dă acest răspuns, vrednic să fie adoptat, servit și predicat de toți artiștii adevărați: ***Arta este o funcțiune socială.***

Când am dat, întâia oară, peste această definiție, am făcut ca negustorul de mărgăritare din ***Sfânta Evanghelie:*** „Aflând un mărgăritar de mult preț, s-a dus, a vândut toate câte avea și l-a cumpărat ***(Matei*** 13, 45-46).

Așa am făcut și eu. Am uitat toate câte le citisem despre artă și despre înțelesul și menirea ei și m-am oprit aici: Arta este o funcțiune socială.

Neapărat, față de atâtea și atâtea teorii despre artă - nalte, pretențioase, sibilice, ermetice, siderale... teoria lui Tolstoi este casnică și iubitoare de oameni.

Arta trebuie să ne servească. Arta trebuie să ne facă mai buni. Arta trebuie să sporească omenia și dragostea dintre noi.

Arta aceea care îmi dă fermentații spurcate sau absurde, care pervertește inima copilului și sapă sănătatea lui sufletească și trupească trebuie denunțată și pusă la carantină. într-o societate de oameni cari se simt legați prin dreptate, cinste și egalitate, arta nevropată și provocatoare de nevroză trebuie prohibită.

Artistul este tainicul nostru mandatar. El este profetul și mijlocitorul nostru, la altarul sacrelor idealuri. Poate el să ne trădeze? Poate el să atenteze la igiena noastră sufletească? Putem noi admite ca tocmai el, cel menit să ne servească, înaintea Binelui, Frumosului și Adevărului, tocmai el să ne vândă libidinei, urii și sluțeniei?

Ce-ați zice dacă, într-o zi, edilii unui oraș ar pofti pe cetățenii orașului să vie și să cerceteze un parc nou, deschis în ziua aceea?

Ce-ați zice dacă acești edili ar fi avut ideea sinistră să sape, pe neștiute, gropi de lup în aleele parcului și să le mascheze, cu perfidie? Publicul dă năvală în parcul ce se inaugurează și se prăbușește în gropile de lup!

Aceștia sunt artiștii - fiii cei mai nobili ai neamului și ai obștei noastre!... - cari, în parcul artei lor, sapă gropile urâciunii morale și ale fanteziei mizantrope, pentru inima concetățenilor!

M-am străduit să nu pângăresc sufletul cititorilor mei ci să-1 ajut să sporească în frumuseţe morală şi în solidaritate frăţească. Fie ca militant al iubirii creştine, fie ca apologet al lui Israel, fie ca prieten al nedreptăţilor şi al muncitorimii, am căutat de-a pururi să fac din literatura mea ceva aşa ca vinul şi untdelemnul bunului Samaritean, pentru rănile călătorului căzut între tâlhari, pe drumul dintre Ierusalim şi Ierihon...

Acum douăzeci şi şase de ani, într-un articol al meu intitulat ***Poet şi proletar,*** scriam aceasta:

„Omenirea se pregăteşte de ziua cea mare a înfrăţirii popoarelor. De la ţară la ţară, de la popor la popor, se întind azi ramurile de măslin ale minunatului copac simbolic, menit să nu se mai usuce niciodată. Toată lumea nădăjduieşte. Orice suflet, cu pic de filantropie în el, se simte ispitit şi încălzit de marea perspectivă a îndreptărilor sociale, a reclădirilor în stilul cel nou şi definitiv.

Artiştii, poeţii, intelectualii, scriitorii, visătorii popoarelor... pot ei oare să doarmă somn de piatră, când visul cel mai strălucit, întrevăzut vreodată, năluceşte înaintea credulităţii omeneşti, înaintea speranţelor nemuritoare ale sufletului nostru?"

Aşa scriam acum un sfert de veac. Precum vedeţi, eram fară şovăială, pe aceeaşi linie de convingere şi de atitudine literară, pe care aţi binevoit să mă găsiţi şi dv., în amicalele dv. aprecieri asupra strădaniilor mele în vis şi în slovă.

CUM L-AM SUPĂRAT PE CARAGIALE

L-am supărat fără să ne fi văzut vreodată, fără să fi schimbat vreun cuvânt, şi fără nici un gând vinovat, din partea mea. Lui Caragiale nu-i plăceau curtenitorii muzelor. Chiar când i se părea că tânărul infractor, în proză sau în versuri, are ceva talent, îl descuraja şi îl jalea:

- Băiete, te plâng... Şi te îndemn din toate puterile să te apuci de o treabă serioasă şi bărbătească... Lasă-te de scris!... E o manie ticăloasă, care nu-ţi aduce decât sărăcie, discredit şi remuşcări!...

Marele Caragiale ştia ce spune. Forma lui era, de obicei, exagerată, brutală şi jignitoare, dar ceea ce spunea era rodul unei experienţe personale, amare şi îndelungate. N-a fost el prigonit, ani şi ani, pentru piesa ***Scrisoarea pierdută!...***

Deci, Caragiale nu era bucuros să se întâlnească cu acei tineri prea simpatici, pletoşi şi „convorbitori cu idealuri" cari urcă, cu inima în freamăt, scările revistelor şi ale ziarelor.

Fără să ascult pe înţeleptul Caragiale, asediam şi eu Parnasul, la sfârşitul veacului trecut. E adevărat că procedeul meu se întemeia pe muncă şi pe răbdare. Am avut norocul să citesc mult, înainte de a scrie. Am întârziat cu anii, străbătând pe Balzac şi pe Zola, pe Goncourt şi pe Daudet, pe Pierre Loti şi pe Paul Bourget.

Lecţiile şi pildele fraţilor Goncourt, pasiunea lor pentru stil, migala lor de scriitori au fost merinde pentru calea pe care aşteptam să pornesc.

N-am scris versuri decât în chip cu totul copilăresc, ca ecou şi reacţiune nevinovată, după lectura poeziilor lui Eminescu şi Vlahuţă. Simţeam cu umilinţă, că adun fărămiturile căzute de la masa celor doi maeştri.

în proză eram la largul meu. Cu toate acestea nu sunt slobod de orice vinovăţie. Eram atunci, în zodia poeţilor parnasieni şi ispita venea cu toate poeziile lui Leconte de Lisle, se insinua cu toate sonetele lui Jose Maria de Heredia.

Intre colegii mei de clasă, era unul cu o complexiune sufletească de artist şi de călător prin stele. Scria, visa, plângea, picta... dar toate într-un vălmăşag care te făcea să te gândeşti la un snop de flori, scăpat din legătură... Mai târziu, amicul meu s-a încins solid, a fost un avocat remarcabil şi a ajuns profesor universitar. Dar prin clasa a şaptea de liceu a comis un delict literar la care m-a făcut părtaş şi deci împreună vinovat. Mi-a adus, în trei strofe, inspirate din Heredia, viziunea unei aurore care se desface, în evantaliu, peste cele trei Piramide şi peste Nil... Versurile erau gelatinoase; viziunea era frumoasă...

M-am apucat cu tot dinadinsul să consolidez inspiraţia colegului şi să-i dau rezistenţă şi relief. Am lucrat la cele trei strofe nopţi şi zile... Am făcut, însă, greşeala să nu aştept forma definitivă şi să dau pe faţă, câtorva prieteni, diverse forme intermediare.

I.Gh. Duca era unul dintre colegii intimi, zilnic la mine în casă şi treptat convins că multa hârtie pe care o stricam va fi într-o zi răscumpărată. Poezia pe care o tot struneam i-a plăcut până la încântare (I.G. Duca era, atunci, de-abia adolescent!...). A pus mâna pe o copie

şi s-a dus, la el acasă, s-o declame părinţilor. Se pare că d-na Lucia Duca - Dumnezeu s-o odihnească - a fost câştigată de sonoritatea şi de parnasismul poeziei.

în acele zile, apărea ziarul ***Epoca,*** într-o a doua existenţă, patronată de N. Filipescu. Precum se ştie, familiile Duca şi Filipescu erau înrudite. ***Epoca avea*** un supliment literar, care apărea duminica, iar prin 1897-98, directorul ***Epocei literare*** era Caragiale!...

înţelegeţi şi priviţi acum mersul nenorocirii. D-na Lucia Duca a dat binevoitoare (şi cred că stăruitor îndemnată de I.G. Duca) poezia celor doi imberbi în mâinile lui Nicolae Filipescu. Acesta l-a chemat pe Caragiale şi i-a cerut s-o publice în ***Epoca literară***!... Ce-a urmat, n-am ştiut precis niciodată... Caragiale s-a opus categoric... Nicolae Filipescu nu s-a dat bătut cu una cu două. Capitulările nu prea intrau în firea lui.

Caragiale ar fi putut să facă o farsă şi să ne publice, făcând cititorilor cu ochiul, într-o mică notă însoţitoare. Dar şi-a adus aminte că suntem colaboratorii lui Macedonski şi ne-a respins cu energie.

- Să se ducă la gazetele lui Macedonski, unde au mai publicat!

Mi se pare, însă, că Nicolae Filipescu avea pentru Macedonski dacă nu simpatie literară, măcar ceva simpatie politică, de pe vremea când amândoi ispăşeau, la Văcăreşti, nu ştiu ce răzvrătire sau delict de presă. Argumentul lui Caragiale nu l-a încovoiat pe Filipescu.

Atunci autorul dilemelor din ***Scrisoarea pierdută*** l-a vârât pe Filipescu în următoarea dilemă:

- Boierule,... ori îmi iau căciula şi plec din redacţia d-tale... ori... învaţă-mă, să ştiu şi eu, ce este aia: ***poeziei...***

HUŞII DE LA ACADEMIE

Cu ani în urmă, în grădina Academiei creşteau, în luna iunie, pe margine de răzoare, câteva semicercuri de irişi. Priveam cu drag aceste flori zdrenţuite şi violete şi le asociam multor gânduri şi multor visuri, astăzi defuncte. Vreme îndelungată, m-a urmărit titlul de azi: ***Irişii de la Academie...***

Dar n-am ştiut să-i culeg atunci când înfloreau... S-au ofilit, s-au scuturat şi a murit şi rădăcina lor. Dincolo de amintirea lor, au curs zilele, s-au adunat anii şi a început anotimpul hursuz al bătrâneţii.

Academia stă tot la locul ei. Din sălile de lectură care îşi deschideau ferestrele spre Calea Victoriei, noi, cititorii, am trecut în foişoarele cele albe care se ridică în fundul grădinii, între copaci umbroşi... Erau plăcute sălile de acum patruzeci de ani. Sunt şi mai plăcute sălile de azi. Ci, irişii pe care-i iubeam eu odinioară făceau strajă de iunie la sălile dintâi...

Mărturisim între noi, cei ce avem patima izolării şi meteahna cufundării în cetanie, că nu cunoaştem ore mai fericite decât orele petrecute cu ochii în carte. Câţiva dintre noi, prea puţini, pot să stea acasă, în biblioteca lor, şi, apăraţi de uşi capitonate, să se lase fericirii de a citi... Majoritatea ne mulţumim cu sălile bibliotecilor publice. Cu vremea, ajungi să te izolezi cu totul şi să nu mai simţi că mai sunt şi alţi cititori în jurul tău...

Pe catedra din sală vedeam, ca în vis, capul zburlit şi roşcovan al lui Zaharia sau chipul ceremonios şi monoclat al poetului Obedenaru. Pe atunci automotoarele de-abia începeau, iar avioanele îşi încercau aripile încă neputincioase, departe de plaiurile noastre. Din Calea Victoriei, rareori se ridicau zgomote supărătoare.

Am avut nenorocul să decad. Din lector tăcut şi cuviincios, am ajuns - în sala de lectură - scriitor. Multe din paginile pe care le-am publicat, între 1911 şi 1916, le-am scris la Academie, în vechea sală de lectură. Monografia asupra lui Eminescu - o schiţă minusculă, după care erau să vie acei câţiva confraţi cu studiile lor vaste şi bine informate - am scris-o, aci, faţă în faţă cu profilul blafard al Bisericii Sf. Nicolae. Când Academia şi-a sporit încăperile, am fost şi eu unul dintre beneficiarii noii situaţii. în sălile cele proaspete am continuat vechea manie. Romanul ***La răspântie de veacuri*** l-am scris în întregime într-o chilie albă, cu ferestre tăiate spre miazăzi şi mângâiate de coamele verzi ale copacilor...

Mai târziu, acea chilie a fost hărăzită administraţiei şi profesorii universitari au fost invitaţi să ocupe altă încăpere, jos, pe acelaşi podium cu sala obştească... Şi această încăpere are graţia ei. Dar, pentru mine, din nefericire, a venit o poruncă stingheritoare. Am scris, la Academie, atâtea pagini, fiindcă găseam călimara în faţa mea. într-o zi, călimara a dispărut! ***Onorata administraţie a bibliotecii nu mai îngăduieşte, pe mese, călimări şi cerneală, fiindcă s-a dovedit că se pătează cărţile.***

Am înţeles că era o măsură îndreptăţită şi am tăcut - dar n-am putut să mai scriu, decât rar, cu creionul... îmi veţi spune, poate:

„Dar stiloul?..." Nici azi nu m-am deprins să scriu cu el! Am rămas la peniță, adică față de stilou... la pana de gâscă a vechilor calemgii...

Am încercat să fac să se admită o excepție, în favoarea celor ce stau în camera de excepție... Cel puțin, aci pe masă, să fie îngăduită o călimară...

N-am izbutit. Porunca a rămas neclintită şi pentru toată lumea.

Aceasta este singura neînțelegere pe care am avut-o cu... Academia Română de patruzeci de ani încoace. Ați putea spune: nimica toată!... Da, dar omul este imperfect şi nici azi nu sunt prea resignat. Când trebuie, uneori, să plec de acasă şi trec prin fața venerabilei Academii şi irişii de odinioară mă învăluie în spiralele lor, m-aş opri cu drag la capătul aleei şi aş căuta, la masa de altădată, şoapta amintirilor!

Poate că cineva dintre dv., cari mă citiți, mă veți ispiti cu această obiecțiune:

-Irişii de la Academie... sala de lectură... călimările pe cari le rechemi nostalgic... Dar Academia este mult mai cuprinzătoare şi mai diversă... Academia este un colegiu ilustru... Acolo ard candelele culturii naționale....Acolo - precum spune Psalmistul - „au fost aşezate jețurile... casei lui David"...

Totuşi... Academia, pentru mine, însemnează ***Irişii de la Academie*** şi... călimare pentru care mă rog Direcțiuni celei noi să mi-o redea!

Unica mea revendicare - asta este.

„CĂLUGĂRUL DIN VECHIUL SCHIT"

Traian Demetrescu era colaborator fruntaş la ***Adevărul literar*** de sub direcția lui Tony Bacalbaşa. Proza şi poezia lui erau pe placul unui tineret cititor, vrăjit şi robit de marele Eminescu, dar, pe neştiute, mulțumit să găsească, în ceea ce scriau ucenicii maestrului, un fel de imitație mai potrivită cu nişte modeste puteri de apreciere... Şcolarii lui Eminescu primeau - cum se întâmplă de multe ori - omagiile cari nu puteau pătrunde până în Sancta Sanctorum.

Traian Demetrescu a fost, o clipă, principele tuturor înduioşărilor literare şi al tuturor presimțirilor de moarte timpurie, pentru cei ce urmau liceul între anii 1892 şi 1899... Lecturile lui Traian (Tradem, cum îşi concentrase el numele), călătoriile lui, povestea inimii lui pribege şi zămislite în zodia lui Eminescu... Toate treceau ***prin Adevărul literar şi*** cereau bir de lacrămi cititorilor adolescenți.

Il ştiam fără noroc în dragoste, îl ştiam neînțeles şi alungat de propria lui familie, îl ştiam bolnav şi, în totul, urmaşul durerilor ***Luceafărului***

Anecdota ni-1 arăta, obosit şi prăbuşit, la o masă de berărie... Poetul intră în vorbă cu un țigănuş, care vindea ziare...

- Mă, Porumbiel, mă, ai tu iluzii?...
- Oleu, boierule, să mă ferească Dumnezeu!... Eu n-am d-alea!...
- Nici să n-ai, mă Porumbiel, că sunt grozav de rele!...

Poate, însă, că bietul Tradem ar fi trecut degrabă prin dumbrăvile cu privighetori ale sensibilității noastre de la 17 ani, cu poezia lui plăpândă, cu proza lui fără adâncime, dacă unul din cântecile lui n-ar fi fost: ***Călugărul din vechiul schit.***

Şi trebuie să adaog, dacă acest cântec n-ar fi deşteptat, în vioara inimii unui compozitor, melodia simplistă dar atât de atingătoare pe care o ştie azi toată suflarea românească.

Traian Demetrescu a închis ochii în anul 1896, luna aprilie. Nu ştiu dacă, la leatul acesta, ***Călugărul din vechiul schit*** pusese stăpânire pe lăutarii noştri. Eu am cunoscut cântecul - vorbe şi viers - prin mult pomenitul meu prieten Vasile Demetrius. într-un fel curios, Demetrius a fost, pentru mine, garantul, interpretul şi aproape eroul lui Tradem.

Era Ia doi ani după moartea poetului craiovean. Demetrius ținuse să facem cunoştință şi îmi trimisese primul mănunchi din florile lui, şi rafinate şi sălbatice. După ce am cunoscut poezia, am cunoscut şi pe om...

Venea din lumea celor lăsați afară, dincolo de porțile sociale ale beneficienților vieții. Era socialist şi răzvrătit. Dar o răzvrătire cavalerească şi elocinte... Demetrius îmi Snfațişa, în ceasul când ne-am împrietenit, pe vlăstarul ardelenesc - după mamă, el pogora din Braşov - şi pe proletarul fermentațiilor noastre bucureştene... Ardelean, cu tradiția opoziției în sânge, şi ucenicul şcoalei socialiste din Bucureşti.

Firea şi poezia lui Demetrius nu erau făcute să întârzieze în umbra lui Tradem. Neuitatul meu prieten a dovedit, într-o lungă serie de cărți, o intactă şi aspră originalitate. Dar ***Călugărul din vechiul schit...*** ar fi încovoiat de duioşie pe însuşi Eminescu!... în vara anului 1898, am hoinărit cu Demetrius prin jurul Capitalei, pe la

mănăstirile vecine şi prin parcul cu cruci al lui Şerban-Vodă... Era un tovarăş de mare preț Nu cred că făcuse vreun curs de declamație, dar ***spunea*** cu farmec şi versurile proprii şi versurile altora... Şi era destul ca vântul să ne trimită, pe aripile lui, de la vreo cârciumă, cu umbrar, melodia ***Călugărului,*** ca deodată, scumpul Demetrius să se schimbe din stejar în salcie plângătoare...

„Călugărul din vechiul schit
O zi la el m-a găzduit...
Atunci prietenii lui buni
L-au dus la casa de nebuni... "

Şi Demetrius, oprindu-şi cu greu lacrămile, judeca: „Ce puteau să mai facă!... Tocmai fiindcă erau bunii lui prieteni, trebuiau să-1 ducă la casa de nebuni..."

Am uitat dacă, pe vremea aceea, Demetrius trăise, ca mine, în intimitatea literaturii lui Tradem. ***Călugărul*** ne era destul...

In această lumină dulce şi naivă, şi cu această melodie în surdină, îmi răsare mereu, din depărtarea anilor, tovarăşul de poezie şi bravul meu comilitone Vasile Demetrius.

A fost cel dintâi care, în cercul prieteniei noastre - câți am pornit acum cincizeci de ani - a lăsat locul gol.

Moştenirea lui literară nu e încă inventariată şi mai puțin încă nu este aşezată în vitrina cunoştinții şi a recunoştinții româneşti.

Vremea e prielnică să amintim şi să dăm pe față că în opera lui Demetrius se agită profetic şi-şi cer dreptul la viață acea iubire de oameni, acele aspirații nobile şi acele convingeri inovatoare, pe cari azi le numim şi le sărbătorim drept semnul unei vremi mai fericite.

O CASĂ DE CORECȚIUNE

Este vorba de închisoarea din Arad. Când prietenii mei m-au întrebat dacă n-aş fi bucuros să cercetez această casă, le-am răspuns că stau la cumpănă... Un penitenciar este un subiect de gânduri triste de întunecare, pentru simțirea celui ce doreşte semenilor săi să fie totdeauna cinstiți, iubitori de oameni şi liberi... Să mă duc să văd pe nişte sărmani frați ai noştri, cam în aceleaşi condiții, în cari stau, după zăbrele, animalele fioroase?

Şi literatura venea şi ea, cu amintirile ei, şi sporea şovăiala mea. Cutare nuveletă de Alexandru Vlahuță, uriaşa umbră a galerianului Jean Valjean, nemuritoarele ***Amintiri din Casa morților...*** se adunau în fața mea, şi mă opreau să dau răspunsul aşteptat... Dar cineva a avut istețimea să adaoge:

- Vei vedea lucruri noi, cari nu se potrivesc deloc cu imaginea obişnuită despre o puşcărie...

M-am învoit şi am hotărât cutare oră, pentru vizitarea casei de corecțiune. Până atunci, problema penalităților şi a măsurilor de apărare, pe cari obştea este nevoită să le ia împotriva unor membri vătămători, a avut tot timpul să crească, sumbră şi temută, înaintea cugetului meu. Va veni vreodată vremea când eredităţile vor fi atât de limpezi şi condițiile traiului laolaltă atât de armonioase, încât societatea să arunce, dintre preocupările ei, codul penal şi instituțiile anexe?

„De-ți va greşi ție fratele tău, mergi, mustră-1 pe el, între tine şi el singur. Şi de te va asculta, ai câştigat pe fratele tău. Iar de nu te va asculta, ia cu tine încă unul sau doi, ca din gura a doi martori sau trei, să se statornicească orice cuvânt. Şi de nu-i va asculta pe ei, spune-1 Bisericii, iar de nu va asculta nici de Biserică, să-şi fie ție ca un păgân şi vameş..." ***(Matei*** 18, 15-17).

Da, aşa era într-o vreme, când maidanul păgânilor şi al vameşilor era dincolo de porțile şi de hotarele Bisericii... Dar chiar şi atunci, acest maidan intra în grija şi în atribuțiile celor ce țineau cumpăna dreptății laice şi sabia răzbunării...

„Dregătorii nu sunt spaimă pentru fapta bună, ci pentru cea rea. Voieşti, deci, să nu-ți fie frică de stăpânire? Fă binele şi vei avea laudă de la ea. Căci dregătorul este slujitorul lui Dumnezeu spre binele tău. Iar dacă faci rău, teme-te; căci nu în zadar poartă sabia, de vreme ce este slujitorul lui Dumnezeu şi izbânditorul mâniei lui, asupra celui ce săvârşeşte răul" ***(Romani*** 13, 3-4).

Aşa gândea şi aşa scria Sf. Pavel, din Corint, acum o mie nouă sute de ani, privind în jurul său maiestatea puterii romane şi, sus de tot, spre Occident, deasupra uriaşului amfiteatru social, diadema Urbei Eterne.

Este cam greu să fii mai înțelept ca Sfântul Apostol Pavel!... Să ne resignăm şi să intrăm în această casă, nu a răzbunării ci a corecțiunii.

De la intrare, te întâmpină curăția şi rânduiala. Este o atmosferă întâlnită la spitale, la cazărmi, la şcolile cele mari, cu disciplină militară...

Dar aici totul înclină mai mult către şcoală. Camerile oficiale, sălile, pivniţele... - pline de provizii - te fac să te gândeşti la un internat-liceu, bine gospodărit... Unde sunt şcolarii?... Da, curios... Nu mai e vorba de deţinuţi... Paznicii militari stau departe. Nu văd nici o uniformă printre internaţi... Sunt diferite secţii, sau mai bine zis diferite clase.

Unii dintre şcolari împletesc richita şi fac felurite coşuri, coşuleţe, măsuţe, jilţuri. îmbracă în richită sticle şi clondire. Alţii, în alte săli, meşteresc părul de porc şi scot bidinele, perii, periuţe de dinţi, în alte săli, văd tâmplărie, rotărie, fierărie... Suntem într-o casă uriaşă cu diversă şi meticuloasă strădanie.

îmi dau bine seama că munca aceasta n-a început azi în zori, ca o piesă care trebuie să fie reprezentată ocazional. Munca este aici pravilă zilnică şi dovezile ei stau aliniate, în ordine, în depozitele penitenciarului.

Un principiu fericit şi urmărit cu tenacitate stăpâneşte viaţa acestei case: Orice deţinut trebuie, cât stă aici, să înveţe o meserie. Meseria cea mai uşoară este împletitul richiţii şi se învaţă în trei zile. M-am uitat la pensionari, la chipurile lor, la hainele lor, la acele neaşteptate şi uitate detalii revelatoare, cari completează impresiunile vizitatorului... Aceşti oameni muncesc şi învaţă, învaţă şi muncesc... Suntem într-o şcoală. Ideea răzbunării sociale a rămas în zăvoarele porţilor şi în fantezia trecătorilor.

Suntem poftiţi să vizităm şi sufrageria şi bucătăria penitenciarului. Bine şi aici. Curăţenie şi solicitudine.

Urcăm în etajele dormitoarelor. Cercetăm capela ortodoxă şi capela catolică. Sfârşim cu impresiunea cu care am început: o şcoală-internat, exemplară.

Şi acum, la urmă, mă simt dator să vă spun şi numele omului inimos şi vigilent, devotat durerilor şi mizeriei noastre, directorul acestui penitenciar.

Poate că l-am întâlnit cândva, în viaţa mea, dar l-am uitat. Directorul Nicolae Rădulescu e un vlăjgan simpatic, domol şi socotit la vorbă, jurist de studii şi modest în toată înfăţişarea lui.

După ce-am strâns, cu efuziune, mâinile acestui reeducator al bietului nostru semen căzut în greşeală şi am plecat, din bine gospodărită lui instituţie, m-am gândit, multă vreme, la acele întâmplări cu urmări fericite, când, de pildă, un mare dregător găseşte, într-un colţ de ţară, o destoinicie excepţională, în persoana unui mic slujbaş necunoscut... şi mai departe, toată frumoasa poveste a ascensiunii micului slujbaş...

Din păcate, scumpe domnule Nicolae Rădulescu, cel ce a văzut deunăzi probele destoiniciei d-tale este - câteodată - de-abia un prooroc.

„MOARA LUI CĂLIFAR"

Una din virtuţile fruntaşe ale scriitorului debutant cred că trebuie să fie - ca şi la alte îndeletniciri - virtutea răbdării. Multe împrejurări îmbietoare şi multe ispite te îndeamnă să laşi în voie frâul Pegasului. Măgulirile prietenilor, ambiţia de a te măsura cu colegii, poate nevoia de a pune un preţ pe capul fantaziilor tale te zoresc să scrii şi să-ţi sporeşti apariţiile, în reviste şi în ziare.

Fii răbdător! închide călimările şi lasă pana să doarmă. Şi dacă neastâmpărul tău intim este prea mare, scrie pentru... pasările cerului, pentru trandafirii aurorii, sau pentru ochii cuiva care va păstra cu sfinţenie paginile tale şi nu le va da în vileag. E bine să-ţi pui piedici ţie însuţi şi să fii răuvoitor şi avar cu publicitatea ta. Mai târziu îţi vei fi recunoscător.

Ştiu prea bine că ne stă în cale - mai tuturor celor ce cultivăm poezia, în mansarde şi sub teii de la şosea - Sfinxul nevoilor elementare! Ce vom mânca şi cu ce ne vom îmbrăca?

„Pauvrete, pauvrete c'est toi,
la courtisane..."

Nu este decât o singură mântuire. Tu cel bântuit de miragiile slavei, pe care vei avea-o într-o zi, isprăveşte cartea! Este o greşeală grea şi fără de ispaşă să năpusteşti şcoala, sub cuvânt că vreai să te apuci de literatură, şi să nu mai treci pragul gradelor academice. în cazul cel mai trist, când ar trebui să întrerupi învăţătura, din crâncenă sărăcie, apucă-te de o muncă practică, dar întârziază cu seceri-şul holdelor tale, fiindcă sunt încă necoapte...

Da!... Sfatul e bun, dar în mii de cazuri nimeni nu l-a urmat. Şi poate că şi cei ce au dovedit această întârziere fericită n-au făcut-o din prea multă înţelepciune, ci dintr-o potrivire de împrejurări, streine de înţelepciune...

Şi cred că aşa a fost şi cu mine. în anul 1898, un coleg de aspiraţii literare - mort de vreo patru decenii - dădea de veste, într-o revistă cu nume pierdut, că pe cerul literaturii româneşti s-au ivit (dintr-o dată!) cinci luceferi: Mihail Sadoveanu, N.D. Cocea (Nelly, pe atunci) Iuliu Dragomirescu, subsemnatul şi încă un luceafăr, stins în fericită tinereţe.

Dintre toţi aceşti, eu am dezminţit pe observatorul astronomic şi am intrat într-o eclipsă de doisprezece ani... Lupta cu mine însumi a fost destul de grea. Mihail Sadoveanu creştea vultureşte. N.D. Cocea umplea ziarele cu revolta sa socială, tălmăcită într-o proză luminoasă şi euritmică, Iuliu Dragomirescu primea binecuvântările marelui Hasdeu şi scria o poezie cutezătoare şi extatică.

Pasiunea mea cea nouă - studiul teologiei - avea intermitenţe... Limba ebraică şi misticismul Sfinţilor Părinţi nu mă puteau despărţi cu totul de vraja şi de nostalgia pădurii din copilărie.

M-am născut în judeţul cu nume de pădure... Acolo unde pârâul Tecuci se varsă în râul Vedea, cerii şi frasinii cresc şi azi, înalţi de nu le mai vezi coamele... Pădurea aceasta - uriaşă, acum o sută de ani - a lăsat, peste leagănul meu, horbota ei de umbre şi de soare... Departe, pe albia Vezii, acolo unde pădurea se rărea şi podul judeţean călărea - vremelnic şi cu primejdii - năvala de primăvară a apelor Vezii, acolo am văzut şi am admirat, copilăreşte: Moara lui Călifar.

Pădurea în care se rătăceşte Stoicea este pădurea primelor mele amintiri. Moara unde vrăjitorul Călifar aşteaptă pe cutezători, este moara lui Dimitrie Zottu, cu pseudonimul pe care i le-am dat, mai târziu: Calfaiani, din ***La răspântie de veacuri.*** Iar toată povestea din nuvelă este o poveste balcanică, povestită de tata, în creştetul celor cinci sau şase ani ai primului său născut...

Am scris nuvela ***Moara lui Călifar,*** după anul 1900... Nu m-am gândit s-o divulg şi n-am divulgat-o decât târziu.

Cred că ***Moara lui Călifar ca*** şi alte câteva din nuvelele mele (auzite, în miezul lor, din gura tatei) trebuie să mai existe pe undeva, în folclorul vecinilor noştri de la miazăzi.

Trecusem pragul revistei ***Literatură şi artă română*** în toamna anului 1898. Directorul revistei, criticul şi diplomatul Nicolae Petraşcu, mă primise, pe mine şi pe amicii mei Cocea, Demetrius şi Iuliu Dragomirescu, cu ceremonioasă amabilitate.

Cel care avusese norocul să-i placă mai mult fusese Iuliu Dragomirescu. Dar nu ne respinsese nici pe noi ceilalţi.

în revista ***Literatură şi artă română,*** a apărut, întâia oară, întâia mea nuvelă: ***Moara lui Călifar***

Mi-este deosebit de drag să-mi aduc aminte că primul cititor pe care l-am cucerit, până la entuziasm, a fost marele nostru cântăreţ Dimitrie Popovici-Bayreuth. Venind într-o zi, în casa prietenului şi fostului său conşcolar Nicolae Petraşcu, a găsit, în valiza corecturilor proaspăt sosite de la tipografie, şi nuvela mea.

A fost curios să vază cum începe... Şi a citit-o întreagă... Şi pentru că graba apariţiei revistei nu era prea mare, Popovici-Bayreuth a luat corectura şi manuscrisul nuvelei, pentru a doua lectură, la el acasă...

Popovici-Bayreuth a fost unul dintre foarte puţinii fraţi mai mari, de la noi, care a avut inimă şi luare-aminte pentru sărmanul Prâslea.

O CONFERINŢĂ SUB CERUL LIBER

Şi cuviinţa şi nevoia de a cerceta m-au obligat să fac câte-o vizită autorităţilor din Arad. Am fost la Prefectură şi la Primărie. Evident, schimbări simţitoare s-au petrecut şi se petrec în viaţa noastră publică. Democraţia multdorită transfigurează instituţiile şi însufleţeşte pe cetăţeni.

Prefectul judeţului e un om ridicat din falanga dârză a celor ce muncesc. D. Voştinaru este o figură tuturor cunoscută şi tuturor amicală. Ne primeşte cu frăţească voie bună. Răspunderile oficiale nu alterează nimic din deprinderile omului franc şi popular.

Primarul oraşului Arad e un om mai tânăr, trecut prin şcoli, jurist şi profesor, dar un temperament care nu îmbătrâneşte niciodată. Primarul Pălincaş vorbeşte, ceartă, dă lecţii, pune subt ochii tuturor pravila şi poruncile ei, dar rămâne, chiar atunci când e aspru, cald şi cuceritor. Pe scările primăriei, fiii poporului se ridică şi se pogoară, mereu încredinţaţi că, sus în birouri, nu mai sunt forme şi tergiversări, ci muncă şi dreptate.

Am norocul să găsesc pe cei doi funcţionari într-o oră de vacanţă şi sunt invitat să facem împreună un drum până la M-rea Bodrog, în împrejurimile Aradului...

Dar maşina prefecturii nu serveşte totdeauna şi-cu exactitate intenţiile prefectului, fie el oricât de democrat... Rămânem, la jumătate calea să aşteptăm, sub umbra copacilor, redresarea maşinii.

Aşteptăm cam mult. Diseară trebuie să rostesc conferinţa mea despre: ***Obârşiile biblice ale democraţiei*** Prilejul e minunat. Aş putea s-o încep de acum. Oricum, o introducere, la umbra salcâmilor, poate să iasă mai bună decât toată conferinţa.

- Onoratul meu auditor, în ceasul de faţă, o mare nedomirire stăpâneşte peste cugetele multora din fraţii noştri. Cum stă biserica strămoşească? Sunt nedomiriţi unii oameni simpli, fără carte şi fără ştiinţa trecutului. Sunt nedomiriţi unii beneficiari ai situaţiilor moştenite. Şi sunt nedomiriţi şi mulţi prieteni cari nu pot despărţi, în chip corect, ceea ce văd la suprafaţă de ceea ce zace în adâncime.

Biserica lui Iisus Christos este biserica răsfăţaţilor acestei lumi, sau este biserica obijduiţilor? Oricare cititor de duminica, ştie că Păstorul cel bun dacă, dintr-o sută de oi, pe cari le are, a pierdut una, le lasă pe cele nouăzeci şi nouă şi aleargă să caute pe cea pierdută... întemeietorul Bisericii Creştine, omeneşte vorbind, era un om din norod, dulgher şi fară haine strălucitoare. Ucenicii lui erau pescari şi vameşi. Toate preferinţele lui, toată iubirea lui şi, la urmă, jertfa lui sublimă: sunt pentru dezrobirea neamului nostru omenesc, de sub toate jugurile sociale şi sufleteşti.

Acum o mie şi şase sute de ani, în uriaşa împărăţie romană, ucenicii Dulgherului din Nazaret înfăţişau o lume nouă şi revoluţionară, pe care politica statului şi capetele conducătoare o condamnau şi o prigoneau.

Veacurile au curs după veacuri. Roatele vieţii popoarelor s-au tot învârtit şi pământul s-a acoperit de state noi, de forme sociale felurite, de monumente şi de morminte, de nedreptăţi acumulate şi de sânge mereu proaspăt.

După ultimele şi înfricoşatele convulsiuni pe cari le apucarăm, iată-ne acum la această grandioasă răspântie: Pace pentru toată lumea, legalitate pentru toţi oamenii, dreptate neamurilor mari şi mici, hrană trupului şi lumină minţii!...

Credeţi, oare, că Biserica Mântuitorului poate să-şi pună pe cap văl de doliu, în faţa acestei aurore de iubire şi de umanitate?... Putem noi uita vreodată tunetul de la început: ***Vai vouă bogaţilor] Vai vouă celor acum sătuil*** Putem uita vreodată pe ***săracii din Ierusalim!***

"ÎW'Vâ^uitaţi la trecătoarele supraconstrucţii şi la inconsistentele postzidîndin templul nemuritor!

Mergem acum spre M-rea Bodrog (dacă şoferul nostru va putea să-şi în vieze maşina). Probabil că şi la această mănăstire s-a petrecut

un fenomen general, obişnuit la mai toate vechile sfinte locaşuri. Unele pridvoare, unele arcade, unii stâlpi graţioşi au fost, după capetele şi nevoile veacurilor, astupaţi şi înmormântaţi.

Aidoma şi străvechile picturii: - au fost acoperite cu altele noi, socotite necesare.

Azi venim şi dăm spaţiu şi viaţă frumoaselor arcade de altădată, sau jupuim pictura recentă şi fără valoare, ca să regăsim preţioasele fresce ale ctitorilor.

înţelegeţi comparaţia? Biserica nu înseamnează elementul trecător care să camufleze - rău şi supărător - luminile eterne ale ***Sfintei Evanghelii...*** Biserica înseamnează Ideea fără de moarte, Jertfa incomparabilă a întemeietorului şi larga îmbrăţişare a oamenilor şi a popoarelor, la picioarele Muntelui Fericirilor!

RADU BALTAG

L-am cunoscut în zilele expoziţiei din anul 1908. Era prieten cu Demetrius şi, prin Demetrius, a avut simpatică primire în tovărăşia noastră literară. Părinţii săi fuseseră oameni bogaţi, dar bogăţia lor secase tocmai când Radu Baltag intra în adolescenţă.

Radu Baltag era un pseudonim. Câtăva vreme, am crezut că acest pseudonim va creşte fericit, în cerurile slovei româneşti şi va rămânea de pomenire. Radu Baltag se născuse cu patima fabulei gândite, scrise şi citite. Era un neobosit răscolitor de cărţi şi un rar torcător de fantazii literare.

Ca mai toţi începătorii, în aşteptarea cărţilor de mai târziu - scrise în norocoşii ani cari vor veni!... - Baltag era gazetar... Scria tot ce i se poruncea să scrie: articole politice, reportagii senzaţionale, pronosticuri şi clevetiri, nuvele şi romane în foileton...

Era abondent, rezistent şi uimitor cu născocirile lui... Dar mai mult decât orice, era scânteietor de inteligent. Poate că această superioritate i-a fost fatală. Cred că demonul mândriei îl cerceta, în ceasuri secrete, şi căuta să-1 convingă că un cap ca al lui nu-şi poate găsi căciulă pe potrivă decât în limba şi în literatura franceză...

Odraslă de oameni bogaţi şi negustori, cu drumuri în tot Occidentul, Baltag vorbea câteva limbi streine şi limba franceză îi era familiară cu deosebire.

Când scria şi ne citea, apoi,, surprinzătoarele lui invenţiuni, şi vedea că-1 lăudăm şi-1 admirămi, desigur că demonul îi şoptea: - Ei, dacă aceşti proşti ar fi francezi şi dacă ce citeşti tu, acum, ar fi pe franţuzeşte!...

Până a nu a pleca la Paris,, Baltag a căutat să lase numele lui pe fruntea unui volum de schiţe şi în paginile câtorva reviste cu reputaţie.

Pe atunci, profesorul Milaail Dragomirescu avea un cenaclu literar şi o revistă. Radu Baltag a fost, vremelnic, colaboratorul lui Dragomirescu şi cred că se bucura de o deosebită preţuire.

Când poetul Cerna, după drama naţională din 1907, şi-a scris sonetele sale, Baltag îl asculta, îm salonul lui Mihail Dragomirescu. Cu toate aceste începuturi mulţumitoare, Baltag, cel ce între 6 şi 12 ani văzuse Parisul şi Neapole, nu-şi putea stăpâni amintirile şi ambiţia...

A plecat, într-o seară pe care nu pot s-o mai identific... De la Paris, a scris prietenilor din Bucureşti scrisori din ce în ce mai rare... De câteva ori mi-a trimis nişte caiete tipărite unde Baltag apărea cu alt nume, în altă limbă şi cu un potenţial literar straniu de schimbat şi de scăzut...

Ce se făcuse Radu Baltag?-,. Se metamorfozase, debarcând în Montmartre?...

Anii eu curs după ani... Auzeam câteodată, întâmplător:

- Baltag se luptă!... Baltag s-a încleştat, cu literatura franceză, într-o luptă pe viaţă şi pe moarte!...

Am primit, într-o zi, un volum galben - tipul curent al romanului franţuzesc, - cu titlul ***Le Gigantesque...*** Autorul cărţii se numea: Adrien Lecorbeau (dacă nu cumva: Le Corbeau).

O dedicaţie bogată şi uşor pretenţioasă împodobea, în franţuzeşte, intrarea cărţii. Era amicul Radu Baltag, care-şi aducea aminte de unul din prietenii săi de la Dunăre...

Am citit cartea fără întârziere. Năzdrăvană carte!... Era povestea unui copac uriaş şi milenar, de prin America de Sud. Ştiam, din ştiinţele naturale, că prin văile munţilor Anzi sau Cordelieri trăieşte un arbore patriarh cu numele de Sequoaia Giganteia.

Amicul Baltag se făcuse cronicarul acestui copac. Era o bizuinţă trufaşă. Să te apuci să istoriseşti viaţa unui copac, fie el şi arhimilenar, este o rară performanţă de orgoliu scriitoricesc. Radu Baltag făcea vitejii de stil franţuzesc, de amănunţime şi de inventivitate, ca să scoată vreo 250 de pagini, din imobilitatea şi din muţenia eroului său... Radu Baltag îşi agonisise preţiosul instrument al rafinatei limbi franceze, dar cu subiectul ce-şi alesese trecuse - cred eu! - dincolo de şea...

Am auzit că tipărise, mai înainte sau după ***Le Gigantesque,*** încă o carte... Nu mi-au dat ochii de ea...

Dintre noi toţi, Baltag a mai văzut, o dată, pe Demetrius, la Paris. I-a adus un in folio de analize, de recenzii şi de elogii, apărute în presa pariziană, asupra literaturii şi personalităţii lui şi îndeosebi asupra romanului ***Le Gigantesque...***

Nimic din toate acestea n-a ajuns până la noi...

In aşteptare, acest tovarăş de visuri cu ochii treji, de acum patruzeci de ani, şi cutezanţa lui de a lua lumea în piept şi greu agonisita lui celebritate şi moartea lui pe parapetul cucerit, ne cercetează azi cu duioşie şi ne-au îndemnat, adeseori, să ne plecăm inima, cu o intimă încovoiere de Requiem!

P.S. - Mult preţuitul meu amic Victor Eftimiu cunoaşte pe Baltag şi povestea lui atunci când ajunsese Adrien Le Corbeau... Dar aceasta este istorie modernă...

ŞI POETUL ORAŢIU GÂNDEA LA FEL

Trebuie să fim îngăduitori cu vorbele cele noi, sau trebuie să le alungăm cu înverşunare? Să fim primitori faţă de cuvântul necunoscut prinţilor noştri, sau să-i închidem uşile?

Am scris altădată: „Graiul omului are în el nestatornicia şi fluiditatea a tot ce este omenesc şi pământesc. După cum în moravuri, în port, în traiul zilnic, în diferite aspecte ale vieţii sociale, totul se mişcă şi se schimbă cu paşi de ani sau de veacuri, după amestecate şi felurite înrâuriri şi după mersul vieţii universale, întocmai aşa este şi cu graiul dintre noi. Oamenii înţelepţi au observat şi au spus de mult că vorba omului îndeplineşte o slujbă în unele privinţe asemănătoare cu slujba îndeplinită de monedă. Cuvântul este un mijloc de contact, de schimb şi (ca şi la bani) de adunare de comori. Cui i-a trecut prin gând vreodată că s-ar putea în veşnici un sistem monetar? Care om cuminte poate să ne ceară să oprim în loc şi să proclamăm „Ne

varietur" cutare vârstă sau cutare fază a unei limbi, încă vie şi în necontenită transformare?

Sunt gânduri elementare şi este lucru de-a pururi ciudat că în privința nestatorniciei limbei noastre se tot ridică şi se aprind discuții nu totdeauna academice.

Câtă vreme trăim tot învățăm şi adeseori învățăm şi primim noțiuni şi lucruri noi, cari ne vin cu numele lor de origină. Cum să facem? Să le fabricăm un nume indigen sau să le încetățenim cu numele lor exotic? Căutăm totdeauna calea cea mai potrivită şi ne comportam după cazuri.

Rămânem la principiul cuminte că limba este un fluviu şi că în curgerea lui, prin veacuri, îşi sporeşte puterile şi uneori îşi mai schimbă şi albia.

Scriind de vreo jumătate de veac limba românească, am fost necontenit prietenul oaspeților necesari, intrați în carte şi în vorbă. Neologismul nu trebuie vânat fără cruțare. Neologismul chiar când se pare că are, în limba mai veche, un frate geamăn, este mai totdeauna purtător de nuanțe şi de rezonanțe sufleteşti, bine venite şi prețioase.

Cuvântul ***mister*** nu acoperă în întregime şi nu rămâne inutil față de tizul său ***taina. Transparent*** s-a diversificat şi este altceva decât ***străveziu.***

Nu era cu putință, pentru noi cei pasionați de literatura franceză, să nu dorim şi să nu altoim în limba noastră românească, măcar ceva din delicatețile şi din reverberația verbului rafinat franțuzesc...

Am fost unul dintre cei ce, cu primejdia cenzurei celei mai aspre, am cutezat să pun neologismul sprinten şi luminos în preajma cuvântului răzeşesc şi masiv. Sunt cerințe intime, sunt potriveli şi frumuseți noi, pe cari nu poți să le dovedeşti, cu creta în mână* la tablă, dar pe cari le simt cei născuți în aceeaşi zodie cu tine şi meniți să te urmeze şi să te completeze.

Nu mai pusesem ochii, de multă vreme, pe bătrânul şi veşnic tânărul Orațiu. L-am scos deunăzi din raft. Arta lui poetică este colanul mărgăritarelor bunului-simț... Iată ce scria el, în zilele împăratului Octavian August:

„Autorul..., delicat şi plin de grijă în stilul său, iubeşte cutare cuvânt şi alungă pe altul. Vei dărui distincție scrisului tău, dacă, printr-o asociere isteață, vei primeni o expresie cunoscută. Dacă va fi nevoie să arăți, prin cuvinte noi, oarecare latură tainică a lucrurilor

de sub ochii tăi, se va întâmpla să aduci în ființă vorbe nemaiauzite de strămoşi... O atare libertate, cuviincios folosită, îți este îngăduită. Şi expresiile cele noi, şi aceste cuvinte noi create vor ajunge să aibă trecere dacă, purcezând din izvorul lor grecesc, se latinizează fără greutate. Pentru ce latinii ar acorda lui Ceciliu şi lui Plaut un drept pe care apoi să-1 tăgăduiască lui Virgiliu sau lui Variu? Şi pentru ce eu, dacă am putut să dau la iveală câteva expresii, să fiu înfruntat, o dată ce scrisul lui Caton şi al lui Enniu a îmbogățit limba părintească şi a scos la suprafață numiri noi ale lucrurilor?... Permis a fost şi permis va fi totdeauna să pui în circulație un cuvânt pe care 1-a turnat şi 1-a iscălit necesitatea. După cum codrul îşi scutură frunza în toamna căruntă, şi frunzele întâi născute se duc cele dintâi, tot aşa se risipeşte neamul vechilor cuvinte, pe când cele de curând născute înfloresc şi prosperează ca tot ce este tânăr. Noi şi toate câte sunt ale noastre, birnici suntem morții. Şi ochiul de mare, închis în țărm, ca să apere corăbiile noastre de vântul de la nord - lucrare împărătească! - şi mlaştina altădată stearpă şi răscolită de lopeți, care a ajuns acum să hrănească oraşele şi să simtă fierul plugului şi Tibrul, strunit pe o cale mai bună prin schimbarea cursului său, odinioară prăpădul holdelor-toate, toate acestea sunt opere omeneşti şi vor pieri!...

Atunci, cum vor stărui, pururea vioaie, puterea şi frumusețea cuvintelor?...

Multe ziceri, cari s-au trecut, vor naşte încă o dată şi multe altele cari astăzi sunt înfloritoare se vor veşteji, dacă «folosul limbii», adică stăpânul absolut, adică autoritatea şi rostul vorbirii vor porunci aşa."

Această veche înțelepciune... lexicală, cred că ne obligă şi azi. în vorbire ca şi în scris, este o cumpănă a bunului-simț care, fară să desființeze iubirea noastră către vechile cuvinte, ne lasă înțelegători şi primitori față de cuvintele cele noi, aducătoare de gânduri noi.

OMAGIUL RODICĂI

Sunt ani de zile de când beneficiez, fără de voia mea, de urmările unui quiproquo stăruitor: Copiii cari mă văd, întâia oară, mă iau

drept cutare personaj popular, cu circulație nocturnă, în preajma slăvitelor sărbători creștine, din iarnă...

Odată, pe cheiul Dunării, la Sulina, în luna decembrie, o fetiță mi-a ieșit înainte, dintr-o prăvălioară, și văzându-mă fară bagaje m-a întrebat mirată:

- Nu mi-ai adus nicio ***zucărie!***

La Arad, lucrurile au fost ceva mai complicate. Rodica Pălincaș știa de la d. primar al orașului că un moșneag, cu înfățișarea celui care cercetează, iarna, casele unde sunt copii, va veni, acum, când înfloresc trandafirii, prin orașul Arad... Dar, după cum este cunoscut, generosul moșneag de la Crăciun, nu poartă călimări la brâu și nu scrie, chiar dacă, uneori, dăruiește creioane și abecedare...

Nici Rodica nu știe încă să scrie și să citească... Presupun că cineva i-a șoptit Rodicăi să caute o carte poștală ilustrată și s-o aibă gata, când va veni în casă Moș Crăciun din luna mai.

Și-a sosit și ceasul acestei întâmplări. Rodica este mai mică decât o crizantemă, dar căpușorul ei este numai aur și cârlionți. A rămas nemișcată, în aparență, cu mâinile în jos, privind intens la mosafirul intrat în casă.... O răscoală de simțiri și de întrebări i-a îmbujorat obrajii...

Un Moș Crăciun, fără dulamă roșie, fară căciulă brumărie și fară desaga cu jucării era, evident, o deziluzie...

După ce ne-am mai deprins unii cu alții, bag de seamă că Rodica ține în mână, cam pe ascunsele, un cartonaș... Dacă Moș Crăciun a evoluat și nu mai aduce jucării, cel puțin poate să ne lase un autograf...

Am scris ceva, pe carta poștală, prezintată cu drăgălașă sfiiciune, și azi - pentru Rodica de peste cincisprezece ani - adaog această reverie:

... Erai mică, de câțiva anișori... Am venit în casa voastră, pe când tatăl tău era primarul Aradului... Te-am binecuvântat să crești mare și înțeleaptă... întâlnirea ta cu mine se va pierde printre păpușile tale, printre evenimentele copilăriei tale și în fluxulde viață și de prefaceri care te ridică zilnic spre - ceea ce vei fi mâine... Dar când vei ajunge să citești și să înțelegi, vei găsi, în arhiva familiei tale, aceste gânduri pentru tine... Venisem, în orașul tău natal după o lungă și sângeroasă furtună istorică, spre a reaminti oamenilor că suntem toți frați, că Tatăl nostru cel din ceruri face să răsară soarele peste răi și peste buni și trimite ploaie peste drepți și peste nedrepți...

Venisem în orașul tău natal să mângâi inime și să răsfoiesc, încă o dată, paginile ***Sf. Evangheliei*** și ale Istoriei până la cuvintele mereu uitate: „Fericiți cei blânzi că aceia vor moșteni pământul!..."

Venisem în orașul tău natal, ca să tâlcuiesc, celor ce vor vrea să mă asculte, înțelesul popasului istoric dintre prăbușirea unei lumi învechite și reclădirea celei noi, însetate de dreptate și de omenie.

Au venit mulți și m-au ascultat, mai mulți decât am putut îmbrățișa cu puterea cuvântului meu și cu legenda literaturii mele... Dar, în fața acestor atingătoare dovezi de înțelegere și de solidaritate sufletească, m-a urmărit, stăruitor și poate că profetic cuvântul pe care eroul lui Tolstoi, din ***Cadavrul viu,*** îl spune în clipa din urmă:

- Catiușa, vii prea târziu!...

Cu totul altfel, a fost cu tine... Tu ești viitorul. Tu ești nevinovăția și tovarășa copiilor despre cari Domnul și Psalmistul au rostit: „Din gura copiilor și a pruncilor ce sug întemeiat-ai laudă"...

Acest episod al trecerii mele prin orașul tău s-a încheiat, emoționat și drag, cu carta ta poștală.

Ce să scriu pe ea, Rodico?... Domnul să binecuvânteze și să înmulțească ani tăi! Domnul să împace inima popoarelor și să readucă dragostea de oameni, printre noi! Domnul să-ți ajute în viața ta, în veacul tău și în lumea pe care o vedem venind spre noi, mai dreaptă și mai bună, să ai parte de binecuvântările sfintelor femei cu nume scrise în ***Bibliei...***

Și, târziu, târziu... în casa ta, lângă soțul tău, între copiii tăi... să găsești un prilej - și să vii să aduci un braț de flori, la căpătâiul lui Moș Crăciun!

REVISTA „VIAȚA SOCIALĂ"

Era la începutul anului 1910... Rămăsesem un fel de scriitor pentru mine însumi, fiindcă deși tainic tulburat de vedeniile celui ursit să scrie, stăteam departe de orice publicitate. Alergam după treburile slujbei pe care o aveam și-mi dădeam toată osteneala să îndeplinesc planurile și poruncile șefului meu, marele iubitor de popor Spiru Haret.

Funcțiunea mea nu era legată de birou. Eram mereu călător pe drumurile țării, trimis ca să cercetez și să inspectez... Arhivele fostei instituții „Ad-ția Casei Bisericii" cred că mai păstrează și azi sumedenie de procese-verb ale și de rapoarte, scrise cu multă pază gra-

maticală şi cu preocupări stilistice suspecte... Erau procesele verbale şi rapoartele celui mai tânăr dintre ***defensorii eclesiastici...***

Nu-mi dădeam bine seama că străbătând ţara, din munte în baltă, cu poruncile lui Haret în geantă, eu adunam pe nevăzute, imagini, ispite şi proiecte literare... Dacă n-aş fi fost procuror bisericesc, n-aş fi putut să culeg unele dintre elementele nuvelelor mele de mai târziu.

în această stare sufletească primejdioasă mă aflam la începutul anului 1910, când amicul meu N.D. Cocea a venit să mă vestească despre apariţia revistei ***Viaţa socială.***

Au apărut treisprezece numere, în decurs de vreun an şi jumătate. A fost o ***viaţă*** relativ scurtă, dar plină de slavă. Publicişti consacraţi s-au întâlnit, în paginile acestei reviste, cu o mână de începători, în curând şi ei cunoscuţi şi sărbătoriţi.

Prima nuvelă pe care am tipărit-o în ***Viaţa socială, a*** fost ***Viteazul Jap.*** Mai târziu, ***De la noi, la Cladova, Gloria Constantini, Dionis Grecoteiul.***

Lângă nuvelele mele, apăreau, număr după număr, poeziile revelatorii, strălucite şi stranii ale celui ce era să fie Tudor Arghezi.

Scria, lângă noi, şi directorul revistei. Dar, ca de obicei - gazdă excelentă şi discretă - el ne lăsa revista la dispoziţie şi se bucura de succesele noastre, mărginindu-şi colaboraţia la strictul necesar.

Revista ***Viaţa socială*** a zguduit şi a răscolit prelung lumea noastră literară. N-a avut parte de o existenţă îndelungată dar - ca steaua lui Eminescu - a prezidat, după stingere, mult dor şi mult entuziasm:

„Icoana stelei ce-a murit
încet pe cer se suie,
Era pe când nu s-a zărit,
Azi o vedem, şi nu e."

Ce reviste mai apăreau pe atunci în Bucureşti?...Multe, desigur. S-au făcut că n-au auzit de noi, sau, cu adevărat, n-au auzit. O revistă cu ţeluri noi, literare şi sociale, o revistă revoluţionară era un fapt jignitor pentru estetica şi chietitudinea bătrânelor publicaţii de la 1910, june şi sprinţare şi ele în zilele lui Heliade Rădulescu.

Dar apărea la Iaşi revista ***Viaţa românească.*** Revista ieşană s-a lăsat robită de curajul şi de noutatea sorei mezine din Bucureşti şi ne-a însemnat pe răboj cu un semn de mare cinste.

Mai târziu, ne-a deschis braţele cu dragoste şi ne-a dat un fel de cetăţenie literară, care ne leagă şi azi de directivele şi de moştenirea ei.

Viaţa socială a încetat după treisprezece numere... în numărul din urmă, am tipărit un articol eteroclit intitulat ***Salomeea...*** Vorbeam despre vremurile irodiane, despre Ion Botezătorul, despre Oscar Wilde şi piesa lui ***Salomeea,*** şi despre interpretarea acestei piese, în Bucureştii noştri, din 1910...

Aş zice că amicul N.D. Cocea, cu revista lui, n-a voit altceva decât să arunce în arena publicităţii pe câţiva confraţi cari tot zăboveau. După isprava îndeplinită, şi-a întors ochii şi proiectele în altă parte. Dar nu pot să nu-mi aduc aminte că tot el este editorul cărţii mele ***Clopotele din M-rea Neamţ,*** şi tot el - în alte ceasuri decisive - stimulatorul şi reazemul şovăielilor mele literare.

*

Desigur că în Biblioteca Academiei Române şi în câteva biblioteci particulare doarme colecţia celor treisprezece numere.

Eu am, despre ***Viaţa socială*** şi despre odihna ei, imaginea bizară şi poate trufaşă a unei corăbii scufundate şi năpădite de algele marine.

PREMIUL NAŢIONAL DE POEZIE

Joi 9 august, la Ministerul Artelor, d-l ministru Mihail Ralea a prezidat comisia care era să acorde Premiul Naţional de poezie, pe anul 1945.

D-l Mihail Ralea a prezidat cea mai armonioasă şedinţă din câte a prezidat vreodată. Cu un avânt de impresionantă unanimitate, comisiunea a declarat premiant naţional pe Tudor Arghezi. Simplitatea acestui act m-a zguduit. Sunt mai bine de douăzeci de ani de când Nedreptatea îşi urca, pe treptele anilor, povara ei de ură şi de tăgadă, gâfâind, scrâşnind şi defăimând... Şi iată că într-o oră de fericită întâlnire şi de totală bună înţelegere, Tudor Arghezi a fost mărturisit vrednic de cununa Premiului Naţional. A fost o faptă care răzbună trecutul şi întăreşte inimile celor de faţă.

Comentariile sunt de prisos. Ele rămân la dispoziţia şi la amintirea încântată a celor ce au înflorit multe din ceasurile lor de tihnă, cu lectura poeziilor lui Arghezi.

Comisiunea a premiat pe poet. Era o discernere pe care ne-o impuneau împrejurările, litera şi dispoziţiile legei, şi graba noastră de a goni, din cerul literaturii româneşti, umbra remuşcărilor. Puteam să premiem tot atât de legitim pe admirabilul şi fecundul prozator Tudor Arhezi. în fond, am premiat pe Tudor Arghezi, indivizibil.

Dintre prietenii lui Arghezi şi dintre membrii comisiunii de ieri sunt cel ce am întâietatea anilor adunaţi şi privilegiul prieteniei celei mai vechi. Un singur an lipseşte ca să fie o jumătate de veac de când am legat cu Arghezi o invincibilă legătură sufletească, sub cerurile unor zile de august şi la umbra pridvoarelor M-rii Căldăruşani. Am fost martor încântat al viguroasei lui ascensiuni şi am simţit, de multe ori, cu intimă durere, greul luptelor răsunătoare pe cari le dă, de 35 de ani încoace, pe câmpul slovei româneşti.

Arghezi e o natură de războinic. Arghezi a pornit totdeauna în slujba ideilor, a convingerilor sau - dacă vreţi - a obsesiunilor sufletului său, cu elanul nemuritorului erou al lui Cervantes. Arghezi e un răzvrătit şi un justiţiar.

încununarea acestui luptător pentru frumuseţe şi pentru dreptate, în zilele pe cari le trăim, mă mângâie şi mă edifică. Prietenul de totdeauna, copilul crescut în suferinţă, nedreptăţitul anilor şi al vitregiilor sociale pe cari le ştim noi amândoi, polemistul violent dar legitimat de multele noastre inconformităţi, era firesc să fie premiat şi recunoscut, acum, în dimineaţa zilei celei noi, revărsate peste ţara şi peste neamul românesc.

Să uităm micile mizerii de ieri şi de alaltăieri. Să premenim calendarul marilor noastre speranţe şi să înţelegem că Tudor Arghezi - lovit pentru dreptate şi pentru libertatea gândului - este, prin Premiul Naţional de azi, reintegrat în familia sa de luptători şi de justiţiari.

Am trăit ieri o zi sărbătorească. Sunt recunoscător înţelepţilor confraţi cari au alcătuit comisiunea de ieri şi fericit am fost să înţeleg că Tudor Arghezi - premiatul cu unanimitate - este pentru conştiinţa lor, întocmai ca şi pentru conştiinţa mea, nu numai un nume şi o carieră literară, ci o revoluţie şi o epocă nouă, în lirica şi în limba românească.

POETUL RADU ROSETTI

Departe, departe, cu ani şi ani în urmă!... îi rosteam numele cu oarecare admirativă gelozie. N-am fi făcut cum făcuse el, dar, tainic, ne părea rău că nu aveam şi noi cutezanţa lui...Fusese, la noi la Liceul „Sf. Sava", şi chiar în internatul nostru cu puţin înaintea seriei mele. Scria într-ascuns, îşi aduna poeziile într-un caiet şi aştepta ziua emancipării lui şcolare. în loc de bacalaureat, a ieşit din liceu cu un volum de versuri.

Şi pe urmă a luat lumea în piept. Poet în suflet şi în purtare! A văzut Occidentul pe când noi ceilalţi învăţam, cu sudori, geografia Elenei Dâmbeanu. A ajuns în Veneţia, când noi o căutam în cerurile reveriei pe aripile sonetului lui Eminescu. Citeam, înduioşaţi şi fermecaţi, un caiet subţire, unde poetul istorisea felul original cum petrecuse în Veneţia... Fiindcă nu prea avea actele în regulă şi sfârşise şi banii de călătorie, fusese primit cu bănuială de poliţia italiană şi poftit, provizoriu, să aştepte într-o celulă a nu ştiu cărui palat public.

Dar ce încântare! Ce carantină desfătătoare!... Lumina soarelui, jucându-se în apele canalului, răsfrângea sus, pe grinzile celulei, un vis de mărgăritare. Iar seara, printre gratii, pătrundea în arestul poetului, divinele cantilene ale gondolierilor Veneţiei!...

Ne cam miram că, din povestirea poetului, nu prea se vedea fericirea lui că a petrecut atâtea şi atâtea zile într-o celulă dintr-un palat dogal... Dar eram noi fericiţi în locul lui şi invidiam pe acest frate întru visul trăit din plin. Mai târziu, l-am invidiat şi mai temeinic.

A fost un ceas literar când „nenea Răducu" ne-a ţinut pe toţi legaţi la oblâncul Pegasului. Era poetul răsfăţat al ***Vieţii*** lui Vlahuţă şi Ureche şi mai târziu al ***Adevărului ilustrat.***

Inspiraţia lui senină, versuHui armonios şi tradiţional, atitudinea lui de poet de-a pururi solidar cu durerile celor mulţi, i-au adus lui Radu Rosetti laurii primatului poeziei.

N-au lipsit duşmanii, detractorii şi supralicitatorii... De departe, din turnul teologiei mele, am urmărit, rar şi întâmplător, această a doua fază a destinului său literar.

Am avut, însă, constant impresia că nenea Răducu e un mare înţelept şi o natură cu bogate şi variate resurse. Nu este el acela care, în domeniul juridic, şi înaintea jilţurilor dreptăţii omeneşti, a avut ani îndelungaţi, atâtea succese de răsunătoare elocintă? Poetul generos

din tinerețe se ridica, în anii maturității, avocat şi tribun greşiților şi - de multe ori - pe nedrept repudiaților societății noastre.

Am trăit şi unul şi altul în lumi deosebite. Cred că ne întâlneam, uneori, în lumea frumoaselor amintiri, dar socialmente nu ne întâlneam niciodată. Cu toate acestea, nu-mi scăpase, din viața lui Radu Rosetti, o notă care îl aşeza definitiv în scara aprecierii mele. Deşi poet universal cunoscut, deşi prieten cu toată lumea, deşi eminent membru al baroului bucureştean, Radu Rosetti n-a căzut niciodată în ispita de a pofti... o căprărie politică, un loc de aghiotant al „iubitului" nostru şef şi deci, la momentul oportun, un portofoliu ministerial. Aş zice că a moştenit această rezervă şi această înțelepciune de la maestrul şi amicul nostru comun Alexandru Vlahuță.

Radu Rosetti a rămas o jumătate de veac filosof stoic, în fața tuturor chemătoarelor şi mănoaselor fluctuații politice din țara noastră. Poate că au mai fost vreo câțiva cari i-au semănat... Ştefan Petică, Bacovia, Dimitrie Nanu. Dar nu pierdeți din vedere că Radu Rosetti e un strălucit avocat şi oratoria te duce, ca un curent de apă mare, spre bulboana politică.

A rezistat, a biruit şi-1 fericesc!

Dar l-am fericit, într-un ceas depărtat al vieții noastre, cu maximă măsură...

Sunt de atunci tocmai cincizeci de ani.

Era într-o dimineață albastră de iulie şi călătoream spre Sinaia, în prima mea călătorie de licean de cursul superior şi în primul meu costum civil, după cinci ani de uniformă... Vedeam, întâia oară, spre miazănoapte, falnicul profil al Carpaților şi, în cleştarul lor capricios, ultimele cuibare de zăpadă...

Ca un spor de intimă încântare, prind de veste că, în acelaşi vagon cu mine, călătorea şi poetul Radu Rosetti. Nu l-am pierdut din vedere până la Sinaia şi, fără să bănuiască, l-am spionat cu drag. Nu era singur. Era cu tânăra lui soție, adică cu aceea căreia îi datora p bună parte din recolta ultimelor lui poezii.

A zis cineva cu dreptate că fericirea noastră cea mai curată este aceea pe care ne-o atribuiesc cei din jurul nostru. Stăteam şi mă gândeam: Fericit Radu Rosetti! Iată-1 cunoscut, iubit şi sărbătorit. Iată-1 călătorind lângă aleasa visurilor lui şi anume spre acest cuib al zânelor de munte, care e Sinaia!...

Nene Răducule, dacă mai ții minte ceasul şi călătoria aceea, să nu-mi spui niciodată ce necazuri şi ce plictiseli ascundeai în inima ta!

„VIAȚA ROMÂNEASCĂ" ŞI IAŞII

Nu pot să uit niciodată că revista ieşană a fost cea dintâi care a prins de veste despre apariția mea literară - în anul 1910 - şi, fără întârziere, a poftit colaborarea mea. Dar Ibrăileanu şi ceilalți amici de la revistă ar fi voit să le aduc, pe tavă, un fel de a doua ***Gloria Constantini...*** Le-am dat, întâi, ***Dionis Grecoteiul.*** Nu le-a convenit, adică s-au înşelat asupra acestei nuvele. Le-am citit, apoi, într-o şedință solemnă, prezidată de Stere, nuvela: ***Mi-e dragă Nonora.*** Aici s-au înşelat şi mai greu. Dintre auditorii din seara aceea, numai Mihai Sadoveanu a pus la inimă lectura mea.

Aşa se face că am debutat la revista ieşană cu un articol de critică literară asupra poeziei lui Cincinat Pavelescu. Mai târziu, am tipărit o nuvelă brutală intitulată ***Pădurarul Ion Bentu,*** care a rămas îngropată în colecția revistei ***Viața românească.***

Iaşii, cenaclul literar al d-lor Stere şi Ibrăileanu şi apariția primului meu volum editat de revista ieşană,... sunt amintirile şi nostalgia primăverei mele literare.

Iaşii mi-erau dragi de multă vreme... în Iaşi, oprisem, odinioară, cu amicul Cocea, caravana iluziilor, a aspirațiilor şi a copilăreştilor încredințări că lumea şi gloria literară se usucă de dorul nostru... în Iaşi, găseam acum, în inima lui Ibrăileanu, prietenia şi prețuirea.

Am mai scris-o şi altă dată şi desigur că - repetitor şi maniac ca toți bătrânii - voi mai povesti şi de aci înainte despre frumusețea şi * armonia anilor mei literari, legați de serile redacției şi de paginile revistei ***Viața românească.***

Pe Stere îl vedeam rar. Straniu, risipit, orgolios cu dreptate, Stere se ocupa, în anii aceia, cu trebile politice, afară de catedra lui universitară şi afară de rare pagini de literatură... O singură dată Stere mi-a spus, pe şleau, că literatura mea îl impresionează, dar cu o condiție...

Era într-o seară de vară, la M-rea Neamț - adică în loc încântător... - şi citeam, în colonia colaboratorilor ***Vieții româneşti,*** nuvela mea:

De la noi, la Cladova. Când am mântuit de citit, Stere mi-a declarat, depărtând, cu mânie, trabucul din gură:

- Pe supranaturaliştii ăştia de talent eu i-aş spânzura!...

Cu Ibrăileanu trăiam în senină vecinătate sufletească. Avusesem cu el, la început, oarecari discriminări asupra vocabularului meu. Era pe vremea când neologismul se părea un mosafir inutil şi vrednic de dat afară, în favoarea cuvântului băştinaş, despre care se credea că are exact aceleaşi dimensiuni şi coloare ca şi tizul său venetic. Trebuia să treacă vremea, ca să ne convingem de adevărul că neologismul aduce, mai totdeauna, nuanțe şi vibrații pe cari se cuvine să le românizăm...

Dar aceasta a trecut degrabă... Ibrăileanu m-a primit cu toate ciudățiile mele şi colaborarea mea a fost definitiv orânduită.

Era înainte de anul 1914... Zăboveam în Iaşi adeseori şi serile nu puteau fi mai sufleteşte petrecute decât la cercul ***Vieții româneşti.*** Când aveam cea de citit, cercul ajungea sărbătoresc...

Mi-aduc aminte de seara când am citit confraților nuvela ***Gratie şi Palamon...*** Poetul Topîrceanu era de față. Era şi Ibrăileanu. Impresiile lor, din seara aceea, m-au călăuzit şi m-au fortificat în multe ceasuri târzii şi grele... Oricât era Ibrăileanu director, secretar de redacție şi redactor-prim, nu-l puteam găsi totdeauna, la îndemâna mea... Pe nesimțite, multe din obligațiile lui Ibrăileanu au trecut asupra celui mai tânăr dintre ostenitorii revistei.

S-a întâmplat să fie cineva deosebit de muncitor, de înțelegător şi de discret. Am crezut totdeauna că este un mare noroc - pentru un ziar, pentru o revistă - când ai dat de acest element devotat, neştiutor de oboseală şi gata să-şi jertfească zilele şi nopțile, nu atât pentru sărmanele noastre salarii, cât pentru dragostea lui ciudată de a se simți pivotul ziarului sau al revistei tale.

Această dragoste de publicația care creşte, se cumpăneşte şi prosperează în spinarea ta, am cunoscut-o, la ***Viața românească,*** în ființa lui Mihail Sevastos. Conducătorii revistei, oameni cu treburi şi cu greutăți, profesori sau deputați, n-ar fi putut niciodată să poarte corespondența revistei, să roage pe colaboratori, să-i pândească în drumurile lor... cum făcea - de-a pururi neobosit şi ceremonios, - amicul meu, tânăr pe atunci, Mihail Sevastos...

Nu pot trece cu vederea că aceeaşi tragere de inimă şi acelaşi devotament pentru literatura mea, le-am aflat, la Sevastos, şi mai târziu, în epoca ***Adevărului literar...***

Azi, după atâta amar de vreme, revăd toate aceste împrejurări şi osteneli, legate de revista ieşană, ca într-un fericit apus de soare, privit de sus, din grădina Copoului... Ne-a fost dat să trăim, de atunci încoace, destule ceasuri grele şi mai cu seamă scris a fost ca Iaşii, culturali şi generoşi, de altădată, să treacă prin înfricoşate şi dezmințitoare evenimente. Cine ar fi crezut, acum treizeci de ani, că în oraşul pacinic şi idealist, aşezat sub diademă de biserici, era să se desfăşoare urgia urei şi a întunericului!

DESPRE TUDOR ARGHEZI

Amicul meu trebuie să se resigneze!... Prietenii şi admiratorii lui sunt dornici să le povestesc despre Tudor Arghezi.

... Aşadar, ne-am cunoscut în salonul lui Alexandru Macedonski, într-o seară de iunie. După ce am ieşit din casa maestrului, am făcut împreună o plimbare mai lungă şi am ajuns sub teii, toți în floare, de la Şosea... El citise nu ştiu ce despre muzica lui Wagner şi-mi spunea ideile lui într-un fel timbrat şi indiscutabil. Băiețandrul ăsta era o energie originală şi un hotar sufletesc apărat cu vehemență...

Am fost prieteni definitivi, din seara acea. Am debutat amândoi la ziarul ocazional ***Liga ortodoxă,*** scos de Macedonski, în anul 1896. Simțeam şi eu, simțea şi Arghezi că ziarul de gazdă şi însuşi patronul ziarului vor fi detalii de început, în călătoria noastră spre Grădina Hesperidelor.

Au venit anii peste noi, au trecut anii peste noi...Tudor Arghezi are asupra vieții scriitorului şi în genere asupra omului blestemat să ajungă fabula târgului o concepție specială. Anume, Arghezi admite foarte greu sau nicidecum să-ți deschizi sertarele amintirii şi să laşi pe amabilii şi curioşii noştri cititori să le răscolească şi să le inventarieze... Ca odinioară Guy de Maupassant, amicul meu socoteşte că operele noastre aparțin lumii care ne citeşte, dar că povestea vieții noastre, durerile, petrecaniile şi lacrimile noastre... sunt comoara noastră pecetluită...

Cititorii noştri trebuie să ştie despre noi numai ceea ce le oferim noi, sub vălul parabolei şi al simbolului. Bineînțeles, când vom pleca

de-a binelea de la masa noastră de scris, cutiile ei sunt pradă uşoară, dacă se va mai găsi ceva în ele.

între anii 1905 şi 1911, Arghezi a trăit în Elveţia. Sunt anii lui de consolidare şi de pregătire. Noi cei ce îl aşteptam să re vie printre noi, cu sau fără aprobarea lui, am început să-1 divulgăm. Un caiet cu poezii era în mâinile noastre şi, când a apărut revista ***Viaţa socială,*** mărgăritarele lui Arghezi s-au deşirat în paginile ei, număr după număr.^

De la 1911 înainte, numele lui Arghezi ajunge fanfară... în ziarele şi revistele altora, şi apoi în revistele proprii, Arghezi stăpâneşte lumea noastră literară. Ziarismul lui este splendidă literatură, iar violenţele lui stilistice, invectivele lui cele mai grele, vocabularul lui paradoxal - la alţii, fară talent: venin, puroi şi trivialitate - la Arghezi, prin alchimia marelui talent, se prefac în topaze şi în rubine!... Ca în poveştile din ***O mie şi una de nopţii*** din furia şi din balele şerpilor în luptă, se umple locul cu pietre scumpe!

Caragiale moare în anul 1912. Cu un an mai înainte, are parte de nu ştiu ce sărbătoare, la care asistă... din Berlin. Arghezi scrie şi el despre Caragiale şi anume - dacă mai ţiu bine minte - în ***Viaţa românească.***

Cine are la îndemână colecţia revistei ieşene, poate să-şi facă bucuria de a citi articolul lui Arghezi şi poate să-şi explice impresia profundă căşunată lui Caragiale.

Autorul ***Făcliei de Paşte*** era, când intra în literatură, sever cu toată lumea, şi mai sever cu sine însuşi. Ce-a scris Arghezi despre el l-a scos cu totul din cântarul său de ironie şi de severitate. Din Berlin, a telefonat revistei emoţionante mulţumiri şi, îndeosebi, un cuvânt vibrator pentru Arghezi.

Amicul meu citeşte aceste rânduri la umbra vişinilor săi, de deasupra Bucureştilor... Dacă n-aş şti atât de bine nevoile, luptele şi supărările lui zilnice - într-o lume care te admiră şi te dezarticulează, cum fac copiii cu păpuşile iubite - i-aş spune lui Arghezi:

„Tityre, tu, patulae recubans sub tegmine fagi..."

îi voi spune însă altceva: în 1915, când am luat Premiul pentru literatură „Heliade Rădulescu", mi-ai întins, în revista ta ***Cronicaxm*** ospăţ întreg. Te rog înghite şi tu, azi, pralina aceasta!

IERI ŞI AZI

Dacă ai încerca o nouă definiţie a omului, ar trebui să zici: Omul este o fiinţă care nu e niciodată mulţumită cu prezentul. Oricât de mult ar fi suferit în trecutul apropiat, ziua de faţă, mai bună şi mai liniştită, tot nu mulţumeşte... Filosofii şi teologii au cântărit şi au speculat, în felul lor, această veşnică nepotrivire a inimii cu stările de faţă şi au formulat felurite concluzii...

Le lăsăm la o parte... Adevăr este că anul trecut, pe vremea aceasta, trăiam într-o încordare sufletească şi într-un zbucium de zi şi de noapte premergător morţii, pe când azi ne bucurăm de tihnă, ne străduim să ne ridicăm din dezastrul de ieri.

Uităm uşor... Poate că uitarea este una din condiţiile perseverării noastre, în această viaţă. Dar crâncene au fost zilele pe cari le-am trăit în ultimii ani şi îndeosebi în anul 1944!...

Crescuţi în convingerile de largă omenie şi de frăţească îngăduinţă pe cari le-am agonisit în tinereţe, a trebuit să ascultăm noile şi întunecoasele teorii ale rasismului şi ale privilegiilor celor trufaşi. Lumea nu mai era - precum învăţau filosofii şi dascălii generoşi - deschisă tuturora şi pentru toţi binevoitoare. Lumea, cu lumina şi cu bunătăţile ei, era pentru desfătarea câtorva şi pentru chinul celor mai mulţi.

Suferinţele şi luptele revoluţionarilorde altădată, proclamaţiile şi biruinţele lor democratice erau anulate şi batjocorite. Cutezanţa ajungea impietate şi blasfemie...

Ucenicii Mântuitorului ne chemaseră, acum două mii de ani, la libertatea duhului şi la binecuvântările ***Sfintei Evanghelii.*** Sfântul Apostol Pavel, adunând pe toţi oamenii la sânul Bisericii, spusese pentru vecii vecilor:

„Aici nu mai încape elin, nu mai încape iudeu, tăiere împrejur şi netăiere împrejur, barbar, schit, rob ori slobod, ci toate şi întru toate e Christos..." ***(Coloseni*** 3, 11).

Iar dincolo de această stâncă măreaţă, se ridicau cerurile chemării supreme:

„Veniţi la mine toţi cei osteniţi şi împovăraţi şi eu vă voi odihni pe voi..." ***(Matei*** 11, 28).

îndrăzneală şi trufie, încă nepomenite de două mii de ani încoace: Apostolii noilor fericiri s-au pus de-a curmezişul cărărilor ***Sfintei Evangheliil...*** Nu!... Vă oprim!... Reformăm chemarea lui Iisus

Christos şi a Bisericii lui!... Biserica nu mai are voie să primească pe oricine. Biserica de aci înainte, trebuie să aştepte aprobarea noastră: pe cine trebuie să boteze şi pe cine trebuie să respingă de la botez!

Stăm azi şi ne întrebăm şi ne mirăm mai mult decât oricând: ce epidemie morală a fost asta? Cum a putut o parte dintre oamenii de ieri să renunțe atât de grav la umanitate şi la rațiune?...

Oricâte ar fi lipsurile de azi, să ne dăm seama că ieri eram într-un continent moral - mai negru decât Africa de acum o sută de ani - şi azi suntem din nou în continentul marilor cuceriri sociale şi egalitare, în care ne-am pomenit, gândind, luptând şi aşteptând...

Mai mult. Trebuie să recunoaştem în fața unor realizări şi prefaceri, pe care le aprobăm şi le salutăm cu entuziasm!

Să fim înțelepți şi să nu pierdem din vedere calea lungă, pe care am făcut-o de la 23 august 1944 şi până azi.

Toți câți suntem fiii păcii şi simțim în noi ce este dragostea de aproapele, să ne bucurăm de pacea revenită pe pământ şi de strădaniile numeroase cari tind să statornicească între popoare solidaritatea speciei umane.

ODATĂ, CÂND RĂZBOIUL ERA ÎN TOI

Mi se pare totdeauna o minune mereu nouă, când văd, la începutul lui aprilie, ivindu-se, pe vreascurile copacilor, primele puzderii verzi. Un fum uşor, de-abia verzui, iese ca din pământ şi se întinde pe boschetele până ieri numai smicele. într-o săptămână, în două, minunea se desăvârşeşte şi te pomeneşti că toate acele triste schelete de tei şi de platani, pe cari le numărai în drumul către casă, sunt iarăşi foişoare vii, pline de palpite şi de susur. Ai ajuns din nou în primăvară şi nu ştii cum! Acum zece zile, lumea era plină de oase goale şi astăzi pretutindeni viața se mişcă în talazuri verzi, izvorâte deodată din adâncul acesta pe care toți plutim şi nimeni nu-1 pricepe.

Şi zilele de primăvară se deşiră după rostul lor cel drag şi fermecat. Se arată viorelele, păştița, brebeneii. înfloreşte tămâioara, înfloreşte liliacul. între aprilie şi mai, se revarsă, prin poiene, dulcele mărgăritar.

Prin grădini încep să se despice trandafirii şi, pe marginea cărărilor şi a livezilor, măceşii se preschimbă în candelabre trandafirii şi albe.

Şi ți se pare că începi să înțelegi, deşi nu înțelegi nimic, ci te laşi purtat numai de inimă şi încredințat de ea. Ți separe că din adâncurile acelea fără nume, pe cari, vag, le simți sunând sub existența ta şi subt întreaga existență - ca nu ştiu ce catacombe, afirmate de tradiție şi de bătrâni - ți se pare că din ele ajunge până la urechea simțirii tale cuvântul cu înțeles, explicarea supremă şi invincibilă. Este iubirea cea mai-nainte de toți vecii, este principiul simpatiei şi al luminii, este eterna bunătate, care ne dezgoleşte încă o dată sânul primăverei şi apleacă la el planeta noastră, cum apleci, la uger, un vițel.

Crezi că ai înțeles acum totul; îți laşi brațele răstignite în fânul crud şi cobori între gene norii albi^din cerul albastru şi încropit. Toate sunt făcute ca să te convingă. în dumbrava lângă care stai întins, e atâta viață, atâta încântare şi iubire! Fiecare copăcel e în sine un fenomen de iubire şi de forță simpatică. Fiecare fir de iarbă, dacă a ajuns să biruiască şi să vie din neființă la ființă, însemnează că s-a născut şi a propăşit subt scutul norocului şi al priinței. Fiecare din aceste păsărele îndrăgostite e un crainic al iubirii celei mari care a ocrotit-o şi a purtat-o, generație cu generație, până la soarele acestei a cine ştie câta zi de mai, socotind măcar din ziua când omul începu să asculte ciripitul ei. Şi tu însuți, cu inima ta fără odihnă, cu gândurile tale călătoare pe căi de primăvară, tu însuți cel ce stai şi asculți privighetorile şi tu eşti un vestitor al legei eternelor iubiri şi al universalei duioşii.

Şi vreai să crezi că aşa e!

Dar pe încetul, lumea aceasta plină de soare şi de tihnă, de holde verzi şi de stânjenei pierduți printre rogozurile bălței (ca nişte fluturi galbeni, osteniți), plină de iubire şi de pace, este năpădită de o alta, din capul tău, o lume care i se suprapune, o străpunge şi o schilodeşte... Lângă tine şi cât ține poiana, sunt tovarăşi de ai tăi, culcați ca să nu se mai scoale. Printre frunzele ce lasă horbote de umbră pe fruntea ta nu mai zboară mierlele ci gloanțele. Din zarea îngustă de pădure, nu se mai ridică nouri albi şi leneşi, ci iureşul negru şi contorsionat al fumului scuipat de tunuri. Iar zarva dulce care vine de pe baltă se schimbă deodată în comenzi, în răcnete şi în nechezaturi...

E o închipuire!... Te-ai ridicat speriat din culcuşul tău de cimbru şi te-ai uitat peste paşnicul tablou, răsfrânt colea devale, în ape somnoroase. Dar închipuirea aceasta e o groaznică realitate, care stăpâneşte azi pe sute de plaiuri, altădată liniştite şi ferice. Lângă mii de

măceşi în floare se zvârcolesc astăzi oameni tineri, răpuşi de oameni tineri, fraţii lor de altă limbă. Câmpii întregi de flori sau de holde sunt înecate în sânge omenesc şi râmate de ghiulele. Păduri întregi nu mai au nici o privighetoare şi nici un visător!

Şi atunci, peste iubirea din inima ta şi peste iubirea care susţine întregul univers se lasă tristeţea şi întrebarea... Se poate o contrazicere mai ucigaşă? Se poate o jale mai adâncă decât jalea acestui fapt oribil că oamenii ucid pe oameni, pe sânul plin de rouă şi de lapte al naturii reînviate şi ajunse în luna mai!...

Pe când marele mister al fecundărilor şi al propăşirii vieţii se îndeplineşte în apele adânci, în crăpăturile stâncilor, în caliciul florilor, în pulbere şi în noroi, omenirea raţională şi civilizată continuă opera de moarte, vânând pe aproapele, prin livezile îmbălsămate şi orbind aurorele şi serile lui mai cu fumul tunurilor de asediu.

Luna florilor, în acest an, tulbură mintea noastră şi ne întristează adânc. Din trandafirii ei nu putem împleti nici un vis, nici o speranţă. Din toată viaţa nouă, care urcă până la noi, nu admitem decât vanitatea ei. Din îndemnul firii reîntinerite ca să ne ridicăm cu meditarea până la fântânile Iubirii Infinite, cădem alături, sleiţi de pricepere şi de voinţă...O singură înţelepciune mai are dreptate şi putere, în aceste zile de asfixiere sufletească - înţelepciunea Eclesiastului: Urât-am viaţa, căci rele sunt, în ochii mei, cele ce se petrec subt soare!... (2, 17).

1915

IORGU JUVARA

Toţi câţi am făcut şcoală mai lungă ne vedem înconjuraţi, spre amurgul vieţii, de un popor întreg de chipuri tinereşti, de mulţimea conşcolarilor de altădată, mare parte dintre ei mutaţi la cele veşnice.

Mă văd în clasa V de liceu, coleg cu Ion G. Duca, cu Emil Giuan, cu medicii de mai târziu Severeanu şi Samarian, cu avocaţii de mai târziu Duculescu şi Paşcanu, cu inginerii de mai târziu Sterian şi Cair... Deosebit de original între ei toţi era un coleg nou-sosit, un fel de pasăre călătoare a liceelor, fiindcă a stat cu noi numai în clasa V şi a terminat liceul, te miri unde, absolvind, aproximativ, şapte clase în şapte şcoli diferite. Acesta era lorgu Juvara, fratele mai mic al celebrului medic, mort mai anii trecuţi. Prin lorgu Juvara, am cunoscut mai de aproape comorile sufletului moldovenesc. Acum cincizeci de ani, ţesătura dintre munteni şi moldoveni nu era definitivă ca azi. în şcolile din Bucureşti ivirea unui coleg moldovean era încă o raritate. Conşcolarii mei moldoveni au fost numai vreo trei: Juvara, Samarian, Leon Şeptilici, Andrieş... şi de altul nu mai mi-aduc aminte...

lorgu Juvara era, fără contrazicere, cel mai original şi cel mai dezgheţat dintre toţi colegii lui, în primul loc, era un „causer" încântător. Darul lui de vorbă şi de improvizaţie descreţea şi fermeca chiar pe profesorul Ion Bianu. Dacă din lecţia zilei, cunoştea două-trei idei, bătea pe cel mai conştiincios şi mai bine pregătit dintre noi ceilalţi. Cărţile lui Juvara, pupitrul lui, chiar hainele de pe el... nu aveau niciodată o situaţie definită. După ani de zile, colegul Duca, adunându-şi amintirile pe cari i le lăsase Juvara, îi spunea aşa, la o agapă de Sf. Sava:

- Când te chema profesorul la lecţie, şi te ridicai din bancă, tu aveai două mişcări: una să-ţi strângi tunica la piept, că n-avea nici un nasture, şi alta să-ţi ridici pantalonii, sub curea probabil şi ei fară nasturi...

Neglijent, risipit, boemfară de leac, Juvara era oratorul clasei şi desfătătorul ceasurilor noastre libere. Verva lui moldovenească şi şotiile lui aduceau în sala noastră de meditaţie şi pe elevii claselor superioare.

Juvara era odrasla burgheziei moldoveneşti. Din istorisirile, din anecdotele - nenumărate! - şi din destăinuirile acestui prieten, am învăţat să cunosc pe fraţii moldoveni, starea lor socială, calităţile lor sufleteşti, dar şi slăbiciunile lor...

Câţiva dintre colegii din anul 1895 au ajuns studenţi la Paris, printre ei şi lorgu Juvara. La Paris a fost, înzecit mai mult ca la Bucureşti, fermecător, petrecăreţ, nepreţuit conmesean şi regele poveştilor prohibite...

Când colegii noştri s-au întors din Paris şi s-au împlinit zece ani de la bacalaureat, promoţia noastră a început să se întâlnească, anual, în seara de Sf. Sava, patronul liceului nostru.

lorgu Juvara nu lipsea niciodată. Şi drept vorbind, dacă ar fi lipsit, veselia reîntâlnirii ar fi fost palidă. La aceste mese camaradereşti, am desăvârşit, prin lorgu Juvara, intuiţiile mele asupra lumii româneşti dintre Carpaţi şi Prut. Amicul meu avea o slujbă la stat. Ţinuta

lui era neglijentă cu oarecare intenţie. Purta pălărie de artist, baston gros şi ochelari negri...

Aceşti ochelari negri erau un semn rău prevestitor.

lorgu Juvara a murit devreme. Azi, când mă gândesc la el, am aceeaşi apăsare sufletească pe care o am când mă gândesc la transatlanticul Titanic, dus în fundul oceanului... Pentru ce, toate darurile cu cari venise pe lumea aceasta? Băiat frumos, cu destulă stare părintească, inteligent ca un... moldovean, inventiv, spiritual, şi mai presus de toate un strălucit orator! Şi aceste comori s-au irosit zadarnic... Au rămas numai amintirea regalităţii lui, la ospeţe, colbul anecdotelor şi amara părere de rău...

lorgu Juvara este numele simbolic al unui capitol vast şi trist din istoria vieţii noastre româneşti, de pe la jumătatea veacului trecut încoace.

Dat ne-a fost ca sufletul Moldovei, trecutul de glorie, poezia şi aleanul inimii moldoveneşti să ne fie povestite, descrise şi slăvite de câţiva scriitori eminenţi, cărora le păstrăm toată duioşia recunoştinţii noastre.

Dar azi vrem mai multL.Vrem ca din vatra de unde am cules atâtea lăcrămioare să crească încă o dată stejarii vieţii!

UN CONVALESCENT

Este grădina Cişmigiu... Ne cunoaştem de foarte multă vreme. Este prima prietenie pe care am legat-o în Bucureşti, în ultima decadă a veacului trecut... Pe atunci, Cişmigiul era mai mic. Casa unde se află instalat azi Ministerul Artelor şi heleşteul din poale, pe vremea aceea, erau proprietate particulară, despărţită de un grilaj. Dar nu avea nici podoaba de azi, cel puţin podoaba din anii din urmă.

Covorul cel lung şi periodic primenit, care se întinde între bulevard şi Biserica Schitu Măgureanu, era pe atunci o simplă alee largă, aşternută cu nisip. în locul acelui rotund, plin de flori şi străjuit cu statui, era un complex de maghernițe cu variabile întrebuinţări. Colonia porumbeilor şi adăpătoarea lor erau încă inexistente. Aleile de trandafiri, cari ne încântă, anual, în lunile florilor, sunt o creaţiune târzie. Acum 55 de ani, frumuseţea grădinii noastre se reducea la platanii cu frunza lată, stelară, şi la rotocoalele de apă ale lacului, cu bărci şi cu havuzuri.

Eram vecin cu Cişmigiul. îl priveam, ore întregi, de sus din podul internatului Liceului „Sf. Sava" - azi, prin transformări radicale: Liceul „Carmen Sylva" - şi în serile festive naţionale de pe terasa care privea spre miazăzi... în acele seri, apele havuzurilor erau feerice. Curcubee jucăuşe se ridicau din ţevile de fier, se răsfirau în coame, se împleteau şi se schimbau, din minut în minut, după legea celor şapte culori.

Au trecut anii şi Cişmigiul a sporit în frumuseţe... Arbuşti streini, plante cu cărţi de vizită în limba latină, specii exotice, covoare de flori desfătătoare, în mai şi iunie, alte covoare mai spre toamnă şi în toamnă... ne-au făcut pe noi bucureştenii să simţim bucuria horticulturei şi mândria că avem o grădină europeană...

Când treceam, acum vreo zece ani, prin grădina Pincio, din Roma, vă spun drept că nu mă simţeam prea umilit, aducându-mi aminte de Cişmigiul nostru.

Dar... „care desfătare lumească este lipsită de întristare? Care mărire stă pre pământ neschimbată? Toate sunt mai neputincioase decât umbra, toate mai înşelătoare decât visele!..."

A venit peste noi uraganul războiului şi Cişmigiul nostru s-a înscris şi el între victimele şi eroii anilor tragici. Frumoasele lui pajişti s-au umflat şi s-au burduşit de tranşee. Morminte goale au răsturnat ghioceii, lalelele şi vetrele de tufanică. Aleile de pe marginea lacului şi de sub frunzarele răcoroase au fost închise cu garduri şi cu oprelişti scrise... Iar în ceasurile de ură şi de oroare, Cişmigiul a primit o bogată porţie de bombe... Câţiva din rămuroşii prieteni de acum 50 de ani s-au prăbuşit peste răzoarele de la picioare. Grilajul grădinii, cu postament cu tot, a fost sfărâmat în mai multe locuri... Clădirile vecine, lovite şi risipite, au acoperit, cu ruina lor, boschetele mărginaşe...

In sfârşit, o primăvară şi o vară, cerul a stat deasupra noastră, sticlos, împietrit, fară ploaie şi fară rouă!... Au murit ierburile, s-au ofilit florile, s-au pârjolit pajiştile... Grădina noastră a bolit greu... Am trecut mereu prin ea, jelind uscăciunea, praful şi dărăpănarea ei...

E drept să adaog că am jelit şi nesimţirea şi barbaria multora dintre noi. Oricât de bolnav ar fi cineva, dacă îi mături chilia, îi schimbi albiturile şi-i ţii curată şi rânduită masa cu doftorii, îl mai înviorezi şi pe bolnav şi faci pe toţi să înţeleagă că bolnavul îţi este scump.

Sărmanul nostru Cişmigiu!... Face azi concurenţă acelor coşuri de sârmă groasă, în cari se cuvine să arunci biletul de tramvai, dacă nu-ţi

mai trebuie!... Când vom ajunge, stimaţi concetăţeni, să nu mai aruncăm hârtiile netrebnice în grădinile publice, să nu mai scuipăm pe trotuar şi să nu mai schingiuim copacii de pe marginea şoselelor!...

Aseară, cred că am avut cuvânt să mă bucur. Am văzut că rănile Cişmigiului încep să se închidă... Umflăturile cele negre de pe pieptul lui încep să dispară. Adăposturile de fioroasă amintire se şterg şi pământul se nivelează. întoarcerea spre cavernele primare s-a oprit...

Cişmigiul intră în covalescenţă. Grădina aceasta, scumpă mie de atâta vreme, este un informator care nu înşeală.

Restabilirea ei - pe care o aştept - îmi va spune mai mult decât toată proza colegilor mei, ziariştii politici.

PARE CĂ-L VĂD!...

Doresc cu dorul prieteniei înduioşate, ca această reculegere a noastră, la gândul lui, să se întâlnească, într-o zi, cu un Veniamin Fundoianu încă din lumea aceasta! Doresc ca posibilităţile norocului să ne aducă, deodată vestea, că e tot printre noi...

Căci, deşi plecat de multă vreme, acest frate de simţire şi de literatură a rămas în ţara dragostei şi a preocupărilor noastre. Nu putem să-1 uităm... Era legat de paşii primelor noastre succese literare. Era un mezin care ne încălzea sufletul de două ori: întâi, că ne înţelegea şi ne predica şi altora; al doilea, că era el însuşi un purtător al darului de sus şi un original interpret al lumii de jos.

Era un scriitor subtil, o minte ageră, unul dintre acei: „rari nantes in gurgito nostro"...

Clima sufletească din ţara noastră şi din anii următori războiului de acum treizeci de ani 1-a gonit de la noi. Am privit, cu inimă grea, în urma lui Veniamin Fundoianu, ca şi a altora, mai înainte şi după el... Radu Baltag, Leon Feraru, Veniamin Fundoianu şi câţi încă...

La Paris, îl aşteptau supreme încordări, muncă tragică, aşteptări istovitoare... A stăruit, a muncit, a aşteptat.

Sfinxul părea gata să-şi spună taina. Succesul venea, ca eroii din legende, îmbrăcat în costum de rând, mohorât şi nerevelator...

Dar sub anonimat, sub sărăcie şi sub ursită amară, ghiceam apropiata biruinţă a Cenuşăresei.

Când şi când, primeam de la Fundoianu - de aci înainte Benjamin Fondane-câte-o scrisoare, câte-o carte. Avea acum două patrii, două familii literare, două rânduri de prieteni...

Am păstrat multă vreme (poate o mai am şi acum, în vrafurile mele încremenite) o scrisoare de la cel ce - în lumea Parisului - continua să cerceteze şi să inventarieze întâmplările din ţara lui de naştere.

Scumpa mea prietenă, Rodica Daniel, sora lui Veniamin, îmi împărtăşea veştile ce-i veneau de la Paris. Până când, într-o zi, obloane de oţel au căzut, între noi şi pacea lumii, şi luminile civilizaţiei, şi diadema Occidentului, şi inimile scumpe nouă, plecate de lângă noi...

Lăsăm capul în piept şi căutăm spre culmile suprapământeşti, familiare ochilor noştri intimi, cumpăt şi reconfortare.

Dacă Veniamin Fundoianu nu mai este în această tristă lume a tuturor durerilor, îl vom găsi, mâine, în desfătata grădină a martirilor...

DIN ÎNTREBĂRILE DE AZI

încotro merg scriitorii noştri? Ce le spune vremea noastră? Cum vedeţi orientarea literaturii după război?... Aceste întrebări sunt azi curente, printre atâtea şi atâtea cari se încrucişează la răspântia nedumiririlor de azi.

Să începem de la sigur la incert. Vremea noastră ne-a învăţat, mai bine decât în trecut, că scriitorul nu trebuie să se izoleze de tumultul şi de pasiunile mulţimii. Voim să-1 vedem între tribunii poporului, în fruntea lor. Discuţiile infinite de altădată sunt date uitării. Nu-1 mai lăsăm pe scriitor, mai ales pe poet, să rătăcească printre fantome...

în locul preţioaselor, savantelor şi ermeticelor teorii estetice de altădată, preferăm gospodăreasca teorie a lui Lev Tolstoi: arta este o* funcţiune socială. în scrisul lui, poetul trebuie să ţie socoteală de noi şi să ne slujească. Poezia lui trebuie să fie interpreta şi apologeta inimilor şi a durerilor noastre. Nu putem admite ca acest artist, înflorit din ramurile noastre naţionale, să se despartă de noi, ori să ne fie protivnic.

Un mare cântăreţ, un romancier de geniu, un extraordinar artist plastic, ridicat dintre noi, ne rămâne intim obligat, în vecii vecilor. Cu cât ne covârşeşte mai mult cu geniul lui, cu atât mai mult îl

revendicăm şi căutăm, în opera lui, calda lui solidaritate cu noi. La fel cu cezarul din ***împărat şi proletar,*** el trebuie să simtă şi să ştie despre fraţii săi obscuri că:

„Mărirea-i e în taină legată de aceşti."

Toate însemnează că, azi, după părerea universală, izolaţionismul artei pentru artă este perimat. Poetul - mai categoric decât ieri şi alaltăieri - trebuie să-şi ţină ferestrele deschise deasupra acestei imense agora, unde se desfăşoară, zbuciumată şi pătimaşă, viaţa noastră de azi.

Până aici, cred am mers pe linia unor certitudini actuale. De aici încolo, dibuim. Adică nu putem să poruncim poetului, ca muza, odinioară, în naivul romantism al lui Musset:

„Poete, prends ton luth et me donne un baiser!"

Nu putem să poruncim poetului ori să-i delimităm subiectul, tonalitatea şi cadenţa poemelor sale. Aici, el singur ştie ce face şi cum face.

Ce scriu, la ei acasă, ce vor publica mâine scriitorii noştri?... Noi le spunem: „Priviţi-ne azi, în zbuciumul nostru care este şi al vostru, şi ridicaţi-ne, clarificaţi, mângâiaţi şi îmbărbătaţi, pe platforma operelor voastre!..."

Când ne vor răspunde - e problema viitorului. înţeleptul biblic zice: „Precum nu ştii care este calea vântului, nici cum se înfiripează oasele în pântecele celei însărcinate, tot aşa nu cunoşti alcătuirile lui Dumnezeu, făcătorul a toate..." ***(Eclesiasticul*** 11,5). Vom zice şi noi la fel: tot aşa nu cunoşti, cum se naşte, într-un suflet de artist, şi cum se înfiripează opera lui ce va să fie.

Neapărat mă gândesc la acele opere mari cari sunt smulse din inima unei epoci din care mărturisesc, în veacuri, despre zbuciumul şi despre idealurile vremii. Şi se poate uneori ca această operă de genială interpretare să fie fapta unui ultim născut... Părinţii, mediul, neamul... lasă moştenire artistului ce se va naşte mâine, jeraticul ideilor de azi...

Plutim în mister. Măreţia zilelor noastre, cu toată cavalcada lor de nori şi de furtuni, poate că va fi interpretată, dincolo de mormintele noastre, de o pleiadă de artişti, feciorii viitori ai celor de-abia întorşi de pe front...

Trebuie să facem un credit nelimitat celor pe care ni-i trimite cerul cu solia inefabilă a darului etern misterios. Există o literatură minoră, de informaţie - şi aş zice - cotidiană. Aceasta, însă, aşterne de-abia temeliile cari vor sluji, în viitor, sau mai târziu, la construcţiile marilor arhitecţi necunoscuţi.

Literatura cea mare e târzie şi anevoioasă. Stă sub simbolul bobului de mărgăritar tainic zămislit - şi poate dureros zămislit - în tunica scoicii mărgăritifere.

Unde mai pui nesiguranţele, şovăielile, fermentaţiile lungi şi în aparenţă sterpe, ale celui ce aşteaptă, la birou sau în fotoliu, în capul oaselor sau culcat, încordat sau visător: clarificarea obsesiei lui de artă sau despuierea ideii chinuitoare?...

în vreme aceasta, arta minoră, literatura de o zi îţi zboară înainte... Trebuie să te resignezi, ca giuvaergiul evreu din fabula lui Caragiale.

„Tu, Şmul, eşti leneş, zice Ştrul,
Tu nu vrei să lucrezi destul..."

Şi Ştrul îi înşiră lui Şmul că, de astă-vară până acum, el a învelit cu tinichea şi a vopsit o mănăstire şi un schit... Pe când Şmul, tot de astă-vară, n-a ajuns să dea gata nici măcar o iconiţă cât podul palmei, pe care o tot ciocăneşte şi o suceşte şi n-o mai isprăveşte...

„Hei! ştiu...
Dar tu - tu eşti tinichigiu
Şi eu - eu sunt giuvaergiu..."

FAPTA BUNĂ DE IERI

Ştiut este că zvonul rău ajunge mai degrabă la ureche decât mărturia faptei bune. Informatorii noştri, vrând-nevrând, ne dau de veste mai degrabă despre întâmplările regretabile, petrecute în obştia noastră, decât despre acţiunile lăudabile. Adevăr este că iarba rea creşte mai stufoasă şi mai năvalnică decât planta folositoare...

Cu atât mai mare cuvânt cuvine-se ca presa - paznica şi colectoarea vocilor şi a faptelor din cetate - să fie cu luare-aminte şi să divulge, spre bucuria cetăţenilor, actele generoase, săvârşite printre noi. Poate că, uneori, divulgarea unei binefaceri jigneşte gingăşia conştiinţei făptuitorului discret şi iubitor de oameni, dar datoria

cronicarului este să vorbească despre fapta cea bună şi, prin publicarea ei, să urmărească pilduirea şi stimularea inimilor lâncede şi egoiste.

Ieri, pe o vreme destul de protivnică, d-na Ortensia Satmari - soţia neuitatului artist: Alexandru Satmari şi cunoscuta luptătoare feministă - ne-a chemat martori la o faptă care înviorează inimile.

Când - în primăvara biruitoare - privim, la poalele codrului - brebeneii şi viorelele cum răzbat prin frunzele uscate şi afirmă, deasupra ruinii anului trecut, viaţa cea nouă, simţim de-a pururi puterea şi bucuria simbolului: viaţa se reface, legile ei sunt invincibile şi inima noastră e săltată de speranţe noi!

Am privit ieri un lucru asemănător: din prăpădul zilelor ce au fost, din dărâmături şi din ruină, am întrevăzut - la început de înfiripare - o alcătuire nouă, o victorie a reorganizării, peste dezastrele trecute.

Vom alege, pentru noi, îndemnul şi încrederea şi vom prelungi, în gând şi în nădejde, fapta curajoasă a d-nei Satmari, ca simbol şi ca pildă, departe, departe... asupra stărilor noastre de azi - vizibile cu ochiul, vizibile cu duhul - şi asupra planurilor de mâine.

D-na Ortensia Satmari ne-a chemat martori la punerea temeliilor unei case care va fi în curând Muzeul Satmari şi căminul luptătoarelor feministe.

Recunoaştem cu o înclinare sufletească, în domnia-sa, pe îndeplinitoarea unui testament moral şi paznica unei moşteniri artistice, care trebuia păstrată şi asigurată obştei româneşti.

Muzeul Satmari restatorniceşte, pentru noi şi pentru urmaşii noştri, numele glorios al celor doi artişti eminenţi, tată şi fiu, Carol şi Alexandru, iar în cămările lui, va tezauriza opera lor şi o considerabilă bogăţie artistică, vigilent păstrată de ctitora muzeului ce se ridică. Atunci când clădirea va fi gata şi pereţii şi spaţiile ei vor primi preţioasa moştenire, oraşul nostru va fi mai bogat şi descrierile, şi aprecierile critice, şi discuţiile competente îşi vor găsi momente legitime. Mie, prietenului şi martorului de azi, îmi rămâne rolul celui ce bine vesteşte şi îşi interpretează bucuria.

Dar, o dată cu clădirea acestei vistierii de artă şi lângă ea, d-na Ortensia Satmari adaogă un compartiment special: un cămin de bună întâlnire, de raliere feministă şi tribună de revendicări. Lângă artă: viaţa care luptă. Lângă viaţa pacificată sub candelele artei: viaţa zbuciumată, la lumina făcliilor progresiste!

Salutăm în d-na Satmari pe luptătoarea feministă, pe care o admirăm de 36 de ani, şi dorim ca, în institutul pe care d-sa îl ctitoreşte, generosul ideal feminist să cunoască şi să sărbătorească definitive biruinţe!

Dar să ne fie iertat să mai găsim în fapta frumoasă pe care o cinstim încă un înţeles, vrednic de cea mai categorică evidenţiere.

D-na Ortensia Satmari, dându-ne tuturor o învăţătură netăgăduită, jertfeşte pentru obşte.

Comoara pe care o are în mână putea prea bine să-i rămână d-sale în netulburată tăcere. Când atâţia delicaţi egoişti, printre noi, îşi degustează discret bunătăţile lor materiale şi spirituale, amica noastră clădeşte un muzeu şi un cămin şi ne face pe toţi asociaţii bucuriilor sale!

Fapta aceasta este atât de elocventă încât comentariile mele ar putea să fie prisoselnice. Totuşi, e ceasul cel mare când datoriile celor calificaţi de obicei ***Beati possidentes*** ajung să aibă glas strident de trâmbiţă! A venit ceasul şi acum este când inimile trebuie să se înţelepţească, generozitatea celor bogaţi să gâlgâie în valuri şi ogoarele arse ale actualităţii sociale să fie dezalterate!

POVESTEA CĂRŢILOR MELE „BISERICUŢA DIN RĂZOARE"

Din octombrie încoace, am intrat în al 50-lea an de când împresor Parnasul, cu silinţele mele literare, poate tocmai fiindcă Boileau a zis:

> „Cest en vain qu'au Parnasse un temeraire auteur
> Cherche de 1*art des vers atteindre la hauteur..."

In octombrie şi noiembrie 1896 am publicat, în ***Adevărul ilustrat,*** nuvelele mele de debut.

Aş vrea ca de acum şi până la anul (şi desigur că şi asta e o deşertăciune) să închei un fel de bilanţ literar, un fel de recapitulare a strădaniei mele de scriitor. Recunosc că drumul a fost bătut de alţii, mai-nainte... ***L 'Histoire de mes livres...*** e un titlu încă neuitat, pentru multă lume.

Deşi am debutat în anul 1896, prima mea carte ***Bisericuţa din Răzoare*** a văzut lumina zilei de-abia pe la sfârşitul anului 1914, la Iaşi, în editura revistei ***Viaţa românească.*** Am fost şi am rămas un părinte fără grijă pentru copiii săi literari... Mi-au lipsit preocuparea şi râvna de a aduna în volume - adică în hambare - recolta ogoarelor mele. Ctitorul primei mele cărţi este amicul şi colegul Mihail Carp, care în anul 1914 era administratorul revistei ieşene. El m-a îndemnat să-i alcătuiesc un volum din nuvelele mele de până aci şi el a avut toată grija tiparului, departe de amestecul şi de ochii mei.

Cartea aceasta a avut parte şi de un premiu literar şi de un incendiu. în vara anului 1915, a fost premiată de Academia Română cu Premiul „Heliade Rădulescu", iar peste vreo şase luni a ars, o dată cu toată redacţia ***Vieţii româneşti.*** Mai mult de jumătate din prima ediţie a căzut, parte în flăcări, parte în stradă, în mâinile mulţimii, ceea ce n-a fost prea rău...

Volumul s-a mai tipărit de câteva ori, în ediţii inferioare celei dintâi. De-abia acum în urmă, casa de editură Socec & Co. a reactualizat cartea mea, făcând-o să apară subt o formă mulţumitoare şi adăogându-i şi ***Caligraful Terţiu.***

Bisericuţa din Răzoare, propriu-zis, este o schiţă trăită într-o zi fericită de iunie, pe plaiurile de dincolo de Curtea de Argeş. Răzoare e un nume convenţional, fară identitate geografică. Tot volumul are numai zece bucăţi.

Cea mai veche dintre ele am scris-o acum 45 de ani. Aci se află nuvelele ***Gloria Constantini*** şi ***De la noi, la Cladova.***

Această nuvelă din urmă a făcut, la apariţia ei, oarecare senzaţie, în ziua festivă a decernării Premiului „Heliade Rădulescu", marele Barbu Delavrancea, raportorul, a subliniat-o şi a folosit-o în raportul său către Onorata Academie. Dar după câte am auzit, vajnicul autor al ***Viforului*** nu a nimerit tonul în care trebuia făcută lectura cutărei părţi din nuvela mea. Jalea creştină care pluteşte asupra acestei nuvele, tragica problemă de conştiinţă care incendiază pieptul lui Popa Tonea erau pe vremea aceea, în literatura română, lucruri nemaiîncercate.

Mama sau tata sunt uneori întrebaţi, de persoane fără multă strălucire sufletească:

„Pe care dintre copii îi iubeşti mai mult?"... E o întrebare de cuget ageamiu. Adevărul este - dar nu trebuie iscodit - că uneori părintele are un copil favorit... „Ci Israel iubea pe Iosif mai mult

decât pe toţi fiii săi, căci el era feciorul bătrâneţelor sale..." ***(Facerea,*** 37, 3).

Nuveleta ***Trandafirii,*** fără să fie fiica bătrâneţelor mele, căci am scris-o când aveam vreo 33 de ani, mă recheamă mai mult decât alte bucăţi şi mă odihneşte mai mult... Am scris-o în vremea când cu adevărat înfloresc trandafirii şi am scris-o într-un loc al încântării şi al legendei... Eram găzduit în aripa nordică a palatului din grădina Episcopiei Argeşului şi sub ferestrele mele prospera, în binecuvântarea dimineţii, un lan de trandafiri. Sub cerul încropit şi vioriu, se închega, ca din aur şi din smaragd, arhitectonică şi graţioasă, biserica lui Neagoe Basarab şi-a lui Carol-Vodă...

Copilul s-a născut în pelinci regale... Cine ştie? Poate, pentru asta, mi-a rămas inima la ***Trandafirii,*** mai mult decât la altele din bucăţile mele.

Curioase au fost împrejurările cari m-au ajutat să culeg cioburile amforei din ***Gloria Constantini...*** Călătoream într-o droşcă, de la Corabia la Izlaz. Un om, pe care nu l-am mai văzut niciodată şi al cărui nume l-am uitat de atunci, a fost tovarăşul meu de călătorie. Acest om mi-a dat mai toate informaţiile arheologice ale nuvelei şi cu un gest al lui - ca atunci când învârteşti un buton electric - a aprins, în capul meu, lumina ideiei iniţiale.

După această carte de debut, au venit, la intervale neregulate, şi celelalte surori literare. Cred că Alphonse Daudet scrie în ***UHistoire de mes livres*** că tot ceea ce a mai scris el, după cartea de debut - ***Lettres de mon moulin*** - n-a mai înviat, în inima lui, farmecul ceasului dintâi...

Cartea cu care intri în lumea literară e unică. Tot ce scrii mai târziu sunt vlăstari, în jurul trunchiului iniţial.

Aşa socotea Alphonse Daudet şi poate că avea dreptate.

„CLOPOTELE DIN MĂNĂSTIREA NEAMŢU"

„S-a tipărit volumul acesta în anul 1916 — lunile aprilie şi mai - în atelierele tipografiei «Facla» din Bucureşti, şeful culegătoriei fiind Const. Rădulescu iar şef maşinist-tipăritor fiind Alexandru Popescu." Această notă stă pe ultima filă albă din cartea ***Clopotele***

din Mănăstirea Neamțu. Editorul ei a fost prietenul de totdeauna N.D. Cocea. Grija tehnică cu care a fost tipărită este remarcabilă. Litera e tânără, hârtia e plină şi are culoarea crizantemelor palide, iar coperta, cu litere roşii şi negre, pare un dublu plic într-o mapă epistolară.

Acest al doilea volum al meu a apărut în anul dramatic 1916, cu câteva luni mai nainte de intrarea României în primul război mondial. Şi s-a pierdut în haosul evenimentelor, ca un cuib de rândunică în incendiul care mistuieşte casa de adăpost. Norocul a fost că bucățile cari o alcătuiau apăruseră mai-nainte, în felurite reviste, şi prăbuşirea cărții era mai mult o pagubă a editorului.

Totuşi, ***Clopotele din Mănăstirea Neamfu*** au găsit un al doilea prieten. Starețul de pe vremuri al Mănăstirii Neamțu: arhimandritul Daniil Ciubotaru a îndrăgit cartea mea, a cumpărat toate exemplarele care mai erau şi le-a răspândit, mai cu seamă vara, printre vizitatorii mănăstirii.

Ca şi la ***Bisericuța din Răzoare,*** titlul cărții este titlul primei bucăți; o dimineață de august la Mănăstirea Neamțu, strânsă în brâul codrilor de brad şi ridicată spre ceruri de scormonitoarei rugăciune a clopotelor străbunice. Cartea toată este o şerpuire imprecisă, pe un drum de primăvară, cu soare printre neguri diafane, cu pâraie de vis pogorâtoare către văi nehotărâte, unele de pace, altele de răzvrătire.

Nuvelele ***Andrei Hoțu, In pădurea Cotoşmanei, Lângă apa Vodislaveiy Zile şi necazuri din zaveră*** sunt poveşti transfigurate din tradițiile județului meu, Teleorman, sau din amintirile bătrânilor. ***Viteazul Jap*** este o parabolă socială revoluționară.

Bucata ***Crizantemele*** însemnează o viziune melancolică şi o presimțire a durerilor personale şi obşteşti, în pragul toamnei din anul 1912: „Suntem în miez de toamnă şi crizantemele coboară iar în trista noastră lume. Suntem în miez de toamnă şi moartea se apropie mai solemnă decât altădată şi o proclamațiune specială. Crizanteme, fiți multe şi splendide! Ascundeți, o clipă, carele şi coasele Domnului pe care îl slăviți. Descrețiți-vă privirii noastre dornice, dezmierdați obrajii noştri şi lăsați balsamul vostru sfânt în inimile noastre! Şi la anul, când va fi să veniți iar, dacă nu ne veți găsi nici în parc şi nici în cimitir, crizanteme, căutați-ne pe câmpul de onoare!" Era un fel de a imita crizantemele şi a pleca fruntea şi pacifismul meu creştin, sub viforul istoriei pornit din Peninsula Balcanică.

Mi-e dragă Nonora! e o nuvelă cu sfârşit catastrofal, care a pus la grea încercare pe unii dintre cititorii mei. Neuitatul poet Rodion a scris despre nuvela aceasta că, în ciuda frumuseții ei, ea reprezintă un caz curios de „accident" al imaginației scriitorului. Cel care a înțeles-o şi a admis-o din capul locului (adică în seara când am citit-o în cercul revistei ***Viața românească)*** a fost Mihail Sadoveanu.

Tot în această carte este şi dialogul ***Adamova,*** care adună ca într-un fel de Iacul Tiberiadei torenții învățăturii mele teologale, ai reveriilor mele monahice dar şi ai socialismului meu creştin.

Maica Frăsina este rechemarea unui chip sfânt şi de-a pururi izvorâtor de cucernicie, pe care îl port de o jumătate de veac în inima mea. Este chipul unei cuvioase, de miresmată pomenire, pe care am văzut-o în Mănăstirea Văratic şi care a fost adevărata mea dăscăliță în pravila simțirilor creştine.

Scrisă într-un ceas de multiplă dezamăgire, de experiență amară şi de rebeliune, bucata ***Maica Frăsina*** se încheie astfel:

„Scumpă maică Frăsina, tu m-ai făcut să simt cu sfânt fior, fără dezertații, fără ştiință, că Iisus Christos e Adevărul. Dovada completă, absolută, atotcuceritoare erai tu, sufletul tău, faptele şi viața ta! O, cât de mult m-ai convins - prea mult m-ai convins - că apologetica întreagă, că singura apologetică creştină este pentru Iisus Christos. Acest rarisim exemplar de apologetică l-ai luat cu tine şi n-am mai găsit altul!"

Bucata cea din urmă din această carte a mea este ***Plecarea Drozileel*** Este viziunea anticei Antiohii, oraşul Sfântului loan Crisostomul şi a doua metropolă a creştinătății, după Ierusalim. Celebra curtezană Drozileea pleacă cu corabia la Roma, chemată ca să împodobească petrecerile cezarului. Amicii curtezanei, printre care şi filosoful Caliarh, o petrec până la țărmul mării, la portul Antiohiei: Seleukia.

In jurul acestei societăți de beneficiari ai ceasului istoric creşte, tainic şi rapid, vasta frăție creştină, care era să răstoarne lumea veche şi sădea vieții sociale un alt prohab. Huzurul bogaților, împietrirea inimii lor, banchetele lor monstruoase, sclavia şi meleagurile ei... intrau pe nesimțite în amurg.

Curtezana Drozileea şi bogații ei prieteni ajung în port... „Pâlcuri, pâlcuri, oamenii din plebe stăteau şi se odihneau pe jos, aşteptând ora îmbarcării... La o parte, câțiva iudei şi câțiva sirieni formau un grup mai mare şi, într-o atitudine de adâncă luare-aminte, înconjurau

pe cineva care vorbea între ei. Şi acesta pe care îl ascultau era, poate, tocmai, unul din acei tainici răsturnători ai lumii, plecaţi, rând pe rând, din portul Antiohiei, ca să aştearnă, în tot Imperiul Roman şi mai ales în Occidentul plin de neguri, temeliile unei credinţe noi. Dar nici unul din cei ce petreceau pe Drozileea nu avea ochi şi înclinare pentru această plebe, în sufletul căreia se plămădeau, în ora aceea, marile revoluţii viitoare. O prăpastie fără de trecători şi de ecouri despărţea această lume elegantă, sătulă şi sleită, de lumea mohorâtă, înjosită şi arzândă, care asculta, aici pe ţărmul mării, pe apostolul Răstignitului din ludeea."

NOUL „PREŞEDINTE"

Societatea Româno-Maghiară, înjghebată mai deunăzi, avea un comitet conducător provizoriu şi un preşedinte la fel. După câtva timp provizoratul a încetat.

Cine să fie noul preşedinte?... Toată lumea s-a gândit la Geoge Enescu şi, fară să-1 mâi întrebe, l-a pus în faţa faptului împlinit. George Enescu a fost ales preşedinte al Societăţii Româno-Maghiare.

Momentul când i s-a anunţat această alegere, surpriza şi şovăielile maestrului, cuvintele lui, de preşedinte nou ales (fară voia lui), au rămas nespus de scumpe şi de memorabile celor ce îl priveau şi-1 ascultau.

Sunt printre aceia cari, la sfârşitul veacului trecut au contemplat, cu extaz, răsăritul acestui luceafăr al geniului românesc.

Arta şi numele lui George Enescu au prins de la început să facă parte din bogăţia naţională... Socialmente, nu ne-am cunoscut deloc. De câteva ori, într-o jumătate de veac, am stat unul în faţa celuilalt. M-am întâlnit mult mai des cu muzica lui, dar - în totala mea ignoranţă tehnică - aş putea să pomenesc de ceasurile când l-am ascultat, atâta cât un orb, care s-ar lăuda că a stat afară în bătaia soarelui de primăvară...

Pentru acest cuvânt şi poate şi pentru altele, George Enescu este pentru mine mai mult idee decât persoană fizică. Uneori când aud sau citesc..„era de faţă şi marele nostru George Enescu", am o curioasă mişcare sufletească... Cred că aş simţi acelaşi lucru, când

mi-ar striga cineva, într-o zi: „Vino de vezi pe Făt Frumos!" sau: „Priveşte!... Iată imperativul categoric al lui Kant!"...

De câteva ori, în conferinţele mele din urmă, vorbind despre raritatea şi misterul sufletesc al artistului de geniu, am făcut această introducere. Suntem într-un salon de oameni îmbrăcaţi europeneşte, după anumite cuvinte de ordine, zise protocolare (ţinută de rigoare, pentru domni, pentru doamne... etc.); şi sunt toţi distinşi, politicoşi, surâzători, parfumaţi şi plini de importanţă. între ei, dacă te-ai uitat bine, este unul singur: retras, discret, nepreocupat de lumea dimprejur, fară circulaţie şi fară priviri biruitoare. Şi când vine o clipă de toţi aşteptată, el, acesta, pune vioara sub bărbie şi culcă arcuşul pe vioară.

Şi noi toţi ceilalţi pălim, ne micşorăm, uităm cine mai suntem şi pare că stăm gata să cădem sub scaune! Iar el se ridică deasupra noastră a tuturora, cu rotocoalele lui de divină armonie, ca un arhanghel de azur, în volutele jertfelor bine primite... De unde puterea aceasta?... Ce este darul cu care ne aşterne la picioarele lui? Cu ce analiză, cu ce iscusinţă critică, cu ce filosofie estetică, vom căuta să ne recâştigăm cumpătul şi să ne răzbunăm de vraja Iui subjugătoare?...

Fireşte, adresându-mă auditorilor mei, mă gândeam la George Enescu... ales, deunăzi, preşedinte al Societăţii Româno-Maghiare.

A căutat bietul om să scape de această povară nouă, enumerându-ne obligaţiile, ostenelile şi ceasurile lui de muncă profesională...

Am rămas neînduraţi. I-am explicat cu abilitate:

- Maestre, precum la Bucureşti, am înfiinţat această Societate Româno-Maghiară pentru a goni dintre noi stafiile trecutului şi a pregăti apropierea inimilor, tot aşa şi la Budapesta, şi cu acelaşi scop binefăcător, există o Societate Maghiaro-Română...

Aflaţi, maestre, că această societate, soră bună cu a noastră, are ca preşedinte pe un mare muzician bine cunoscut Dvs...

Şi atunci, când la Budapesta avem această vioară primă, cu ce am putea să răspundem la Bucureşti, dacă nu cu vioara Iui George Enescu?...

Noul preşedinte a trebuit să rostească un cuvânt. Acest cuvânt a fost admirabil în simplitatea şi ingeniozitatea lui.

- Nu vă felicit prea călduros pentru alegerea noului preşedinte... Nu sunt orator. Nu am darul improvizaţiei... şi am distracţiile şi clipele de absenţă ale tuturor muzicanţilor... Dar poate că vom găsi vreun mijloc de a îmbunătăţi situaţia... Daţi-mi voie să vă aduc aminte de un oarecare biet creştin, pe care anecdota ni-1 prezintă

într-o încurcătură analoagă cu a mea...Trebuia să spună pe de rost ***Tatăl nostru,*** înaintea preotului la anumită slujbă bisericească...

Dar el era uituc şi numai lăutar! Cu toată strădania şi deznădejdea lui, nu izbuteşte să înveţe ***Tatăl nostru!...***

Şi atunci, se duce la preot cu mare smerenie şi cu smerită rugăminte: „Taică Părinte... ia fluieră-mi uşurel rugăciunea aia, că poate o prind cu arcuşul..."

Aşa voi face şi eu, când vor da peste mine obligaţiile oratorice ale preşedinţiei!...

„CALIGRAFUL TERŢIU"

Este numele sclavului cărturar căruia Sf. Apostol Pavel îi dictează ***Epistola către Romani*** pe la anii 55-56 ai erei noastre...

„Vă îmbrăţişez în Domnul eu Terţius, cel ce am scris epistola aceasta" ***{Romani*** 16, 22). Acestea sunt cuvintele pe cari, cu voia marelui său dascăl, sărmanul scrib le lasă veacurilor creştine şi înduioşării noastre. M-au preocupat din ceasul când le-am înţeles şi le-am făcut ale mele. Sf. Pavel, ca toţi oamenii de carte din vechime, îşi dicta ideile şi, prin mâinile sclavilor caligrafi, alcătuia scrisorile sale uneori adevărate tratate de teologie.

Epistola către Romani, dictată de autor şi copiată de Terţiu, este tocmai o scrisoare-monument. Luther, în precuvântarea sa la această scrisoare, o numeşte „cu adevărat cartea capitală a ***Noului Testament*** şi cea mai măreaţă ***Evanghelie,*** care este cu totul vrednică nu numai să fie ştiută pe dinafară de orişice creştin, dar ca fiecare creştin să facă din ea pâinea zilnică a inimii"...

Numele lui Terţiu, viaţa şi sufletul lui, mărturisite de această unică rază istorică şi mai ales închipuirea noastră, mişcată de sclavul caligraf, escortează de-a pururi sfârşitul epistolei pauline. Dar poate că lectura acestei epistole, oricât de asiduă, nu mi-ar fi apropiat pe caligraful Terţiu atâta cât mi l-a apropiat transcrierea întregei epistole, într-adevăr, traducând în româneşte între anii 1920 şi 1924 întreg ***Noul Testament*** a trebuit să poposesc îndelung sub arborii stufoşi şi binemirositori ai teologiei Sf. Pavel.

L-am văzut, în magaziile armatorului Parmenisc, muncind munca lui de sclav ştiutor de carte... L-am văzut smerit, trenţăros şi purtând

lanţuri nevăzute, dar am înţeles taina pe care el o ascundea sub această aparenţă socială şi l-am văzut fericit şi radios ca un arhanghel...

Caligraful sclav cunoscuse Vestea cea Bună, din predica Apostolului neamurilor, Pavel, împletitorul de corturi. Ochii lui se deschiseseră, extatici, în faţa splendorilor rezervate de Pronie celor aleşi. Inima lui se transformase în candelă vie, aprinsă întru aşteptarea Mirelui Ceresc.

La fel cu Terţiu, zeci şi sute de robi, de oropsiţi, de dezmoşteniţi... pleava şi drojdia marelui oraş comercial - Corintul cel cu două porturi - înconjurau, cu divin entuziasm, pe Bine vestitorul Celui Ce pentru noi oamenii şi pentru a noastră mântuire... s-a răstignit în zilele lui Ponţiu Pilat.

în jurul acestei frăţii misterioase - aluatul viitoarelor fermentări religioase şi sociale - oraşul răsfăţaţilor şi al sătuilor, oraşul petrecerilor vinovate şi al exploatării celor slabi, îşi trăia, în lux şi insolenţă, la picioarele templului Venerei Melenide, ceasurile deşertăciunii...

Scribul Terţiu ajunge el însuşi solul vestei celei bune şi pescar de oameni, după chipul şi asemănarea Celor Doisprezece. El întâlneşte pe cheu, doi capadocheni, pe Antidor şi pe Lisandru şi purtându-i de mână prin labirintul oraşului molatic, şi pregătindu-le sufletele, îi duce în faţa Sf. Apostol Pavel.

Această rechemare a vechiului Corint şi suflul care o animă cer, din partea cititorului, unele condiţii de bună dispoziţie... Trebuie ceva istorie antică, trebuie istoria răspândirii creştinismului şi câteva pagini din geograful Pausanias...

Bucăţile cari urmează după ***Caligraful Terţiu*** sunt de pe plaiurile tuturor, afară, poate, de ***Madona din port*** care are o pravilă deosebită***Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul*** este o temă din folclorul creştin balcanic. ***Hârcă pentru hârcă*** este transfigurarea sumbră a unor rudimente adevărate. ***O stea prin fereastra luiManolaş*** însemnează povestea tuturor aventurierilor visului şi a tuturor cuceritorilor, cari rămân, înţepeniţi, la masa de scris...

Vioara lui Hugolin este un fluture cu aripi de legendă, prins într-o zi de mai, pe aleea năpădită de ierburi care urcă de la ţărmul Dunării spre ruinele cetăţii lui Matiaş Corvinul, cetatea Vişegradului.

Volumul întreg a fost tipărit de „Cultura Naţională" în zilele din urmă ale primei ei existenţe şi într-o încrucişare de împrejurări ne-

prielnice. Cartea a intrat cu discreție în imperiul tăcerii. După aproape douăzeci de ani, a reapărut la Socec & Co., în coastele ***Bisericuța din Răzoare.***

UN EPISOD DIN TRADUCEREA „SFINTEI SCRIPTURI"

O poruncă pe care nu puteam s-o ocolesc mă chema la M-rea Neamț, în zilele primului îngheț... Județul Neamț este, într-un fel, județul meu adoptiv și ori de câte ori am stat sau am trecut prin el, inima mea s-a desfătat și amintirile mele s-au îmbogățit.

Când am ajuns la Pașcani, mi-am dat seama că, în acest colț al țării, iarna s-a grăbit mai mult decât în alte părți, mi-am vârât mâinile în mânecile dulamei și am luat și eu un loc în autobuzul poștal Pașcani-Tg. Neamț. Era în ultimele zile ale lui noiembrie - luna cea mai puțin luminoasă din an - și când am plecat (la ora șase seara) frumoasele priveliști, atât de cunoscute, atât de dragi, stăteau subt obrocul nopții. Cu atât mai mult, ele răsăreau și străluceau în soarele amintirii!

în aproape o jumătate de veac, de când am coborât întâia oară în gara Pașcani, câte drumuri, câte popasuri, câte gânduri n-am închinat eu acestor dealuri păduroase, acestui mândru șes al Moldovei, apelor ei despletite printre richiți și pe sub poduri și pieptarelor de stâncă și de brad cu cari se îmbracă zarea, spre Ceahlău!

Drumul acesta l-a făcut Creangă, l-a făcut Eminescu, l-au făcut toți inspirații și scriitorii noștri, de o jumătate de veac încoace, și l-au făcut atâția poeți necunoscuți, atâtea inimi prididite de dor și de iubire, dar resignate să se stingă și să moară, fără notorietate și fără indiscrețiile literaturei!

Mi se părea - prin geamul aburit și obscur al mașinei - că, pe lângă șoseaua noastră, șanțurile și copăceii îmbătrânesc din ce în ce mai greu, iar când am ajuns în Tg. Neamț și-am coborât din autobuz, omătul a scârțâit sub pașii noștri. Iarnă deplină!... Oameni cari își suflă în pumni, spinări încovoiate și grăbite, căciuli înfundate până la vârful nasului!...

De la Tg. Neamț până la M-rea Neamț, sunt încă vreo șapte-opt kilometri, dar cei care mă chemau - pe mine și pe eruditul meu

coleg, profesorul Vasile Radu - avuseseră o grijă meticuloasă și atingătoare. Toate erau gata și gerul și omătul rămâneau acum numai podoabe, notate din dosul unei bariere calde și capitonate.

Am reconstituit, în gând, tot drumul pe care ni-l acopereau noaptea și arabescurile de gheață de pe geamuri, am văzut, pe culme, ruinele Cetății Neamț, am văzut, de vale, Humuleștii lui Creangă, am străbătut (în albastrul amintirii) satul Vânătorii, podul de pe Ozana, dumbrava de stejari și livezile cari se aștern până la poarta mănăstirii. Iar când am pus iar piciorul pe pământul transfigurat, între vechiul turn cu clopote și baptisteriul din mijloc, am văzut deodată, deasupra mea, o mie de candele, o mie de diamante mari, strălucind din oțelita arhitectură a acestei nopți de noiembrie, mai aproape ca niciodată, solemn ca într-o catedrală de gheață!

Era o priveliște pentru îngeri și pentru marii eroi ai spiritualității, cari au biruit cu totul frigul, foamea, golătatea și toate amăgirile timpului și ale spațiului... Noi nu puteam să ne învrednicim de ea decât în trecere, printre zborul clipelor...

A doua zi, a treia zi… am contemplat - în destăinuirea cerului albastru și a soarelui galeș și oblic - splendida bătrânețe a codrilor de brad. Nu mai văzusem până aci - atât de întreg și de mândru - peisagiu! pădurilor mănăstirii, căptușit jos cu blana iernii, și împodobit cu promoroacă, arbore cu arbore și smicea cu smicea. La lumina grăbită a soarelui iernatic, prefăcută, din ciocnirea cu omătul, în milioane de scântei și de ace strălucitoare, brazii dalbi din jurul sfintei mănăstiri păreau niște uriași sfinți părinți - toți de vârsta lui Matusalem - sosiți în preajma sfântului locaș, pentru nu știu ce sobor, pe care era să-l prezideze însuși Stăpânul cerurilor.

Dar cu ce poruncă venisem la M-rea Neamț, în acele zile de iarnă timpurie? Venisem să termin o porțiune din traducerea ***Sfintei Scripturi;*** muncă la care aveam tovarăș, afară de mult regretatul profesor Vasile Radu, pe însuși cărturarul stariț al vechei lavre, astăzi I.P.S. Patriarh Nicodim. Se întâmplase că acea porțiune era ***Canticum Canticorum.***

Aveam fiecare chilia noastră și ore exacte de muncă; așa cum se cuvine în acest soi de împrejurări. Ne adunam numai la vremea mesei, și (cum spune undeva Anatole France) ceasurile noastre de întâlnire și de societate erau făcute să ne evidențieze și mai mult prețul laborioasei noastre singurătăți. Chilia mea era una dintre chiliile

stăriţeşti. Acolo, petrecuseră câţiva dintre duhovniceştii păstori ai acestui sfânt locaş. Avea sobă destul de bună şi nu puteam să mă plâng de lipsă de căldură. Dar era cald lângă sobă, în văzduhul chiliei şi lângă canapea.

în schimb, duşumeaua părea că pluteşte pe Oceanul îngheţat!...

Ne duceam la masă, zăboveam cuviincios şi reveneam la chilia plină de bucoavne şi de pagini scrise proaspăt. Ziua, pajiştile întinse scânteiau în soarele de aramă. Noaptea, tăria fără nouri scânteia din amnare de gheaţă.

Mai trebuiau câteva zecimi de ceasuri de lucru!... Cum să ţii picioarele pe duşumea, când pe ea se sleia picătura de apă, şi cum să stai lângă sobă, când soba dogorea să-ţi dea dureri de cap?... Am aşezat atunci masa de lucru la o distanţă potrivită şi am făcut, din macaturi şi din lăicere, un fel de coşniţă în care mi-am băgat picioarele.

Şi astfel cu mintea în cerurile şi în grădinile Ţării Sfinte, cu ochii, când şi când, la ţurţurii uriaşi, ca nişte făclii stinse, de la ferestre, şi cu genunchii în brăţări de gheaţă, urmăream şi tălmăceam, în româneşte, gânguritul turturelei din Şaron:

„Alb şi rumăn mi-e iubitul, între zece mii: întâiul!

Fruntea lui e scut de aur, iară pletele-i stufoase, ca finicul, negre sunt cum este corbul.

Ochii lui sunt ca acele porumbiţe, albe ca scăldate în lapte, poposite lângă limpede izvor..."

într-o după-amiază, am părăsit masa cu bucoavne şi m-am dus, printre pajiştile troienite, spre biserica Sf loan şi, mai departe, spre fântânele de pucioasă. Era aceeaşi mănăstire ca în ***Clopotele din M-rea Neamţu*** şi ca în ***Calipso greaca, fecioara,*** dar culcată în raclă de argint şi păzită de candelabre însovonite în barizuri albe...

Unde sunt amintirile, unde sunt durerile, unde sunt răzvrătirile cari au curs pe albia atâtor zeci de ani? Florile sunt toate subt zăpadă. Ozana e podită cu cristal şi toată viaţa inimii, tot zbuciumul şi toată frumuseţea s-au strămutat pe colinile şi în grădina ***Sfintelor Scripturii...***

Iar ***Canticum Canticorum*** rămâne lilială, ca iarna aceasta, ţesută din crini şi din simboluri, şi desfătarea ceasurilor mistice: „o fântână din grădină, un izvor cu apă vie, care curge din Liban!..."

ADĂPOSTUL VECHILOR PREDANII

Călătorii străbătători ai mărilor, pe vreme bună ca şi pe vreme rea, sunt uneori martorii unor adevărate drame în cari actorii sunt păsările cerului.

Când măreţile întinderi ale elementului lichid îşi pierd seninătatea şi faţa lor de safire şi de topaze şi pornesc să fiarbă, răscolite de uragan, păsările surprinse în zbor sunt în mare cumpănă. Dacă, prin vecinătăţi, sunt unele ostroave, sau dacă dincolo de orizontul redus de răscoala valurilor se întinde ţărmul tare, spăimântatele zburătoare zoresc într-acolo.

Dar de multe ori, ostroavele ca şi stâncile continentului sunt departe, la sute de kilometri... Şi atunci păsările ostenite, biruind orice sfială, vin şi se lasă pe catargele, pe funiile şi pe puntea corăbiei...

Este o privelişte înduioşătoare, care moaie inima marinarilor şi-i face să rabde gândul că o povară nouă se adaogă primejduitei lor corăbii.

Noi înşine, locuitori în şesurile ţării şi mai puţin familiari cu tragediile oceanului, avem amintiri şi experienţe asemănătoare. De câte ori, în iernile copilăriei noastre, n-am văzut cete de negre zburătoare, plutind descumpănit, în mânia şi plesnetele viforului, spre adăposturile pădurii ghicite în zare!... De câte ori n-am privit, în jurul casei noastre, cufundate în zăpadă, colonii de vrăbii, culcuşite prin şoproane sau prin coşerile vitelor!...

Este popasul în adăposturi; este ceasul de refugiu, în faţa asprimelor şi a poruncilor vremei rele...

Iată-ne- de atâtea ori! - şi pe noi oamenii, făcând la fel ca păsările cerului...

Ce este predaniai?... Aş vrea să vă reproduc spaţioasa şi frumoasa definiţie pe care autorul piesei ***Vlaicu-Vodă*** o dă predaniei. Spre părerea meâ de rău, ne am la îndemână textul piesei.

Vom spune de la noi: predania este altarul şi religios şi civil, pe care ni l-au lăsat părinţii, tocmai pentru ceasurile noastre de reculegere şi de refugiu.

Bizara noastră fiinţă omenească se străduieşte în veac spre muncă nouă şi cuceritoare de bunuri şi de situaţii pe cari nu le-au avut strămoşii. Dar - de atâiea ori! - în luptele şi asalturile noastre, cunoaştem sleirea puterilor şi înfrângerea trecătoare. De atâtea ori, pentru

echilibrarea noastră, simțim înaltă nevoie să ne confruntăm pe noi cei plini de râvnă şi de impulsiune revoluționară, cu noi înşine cei ce - în adâncuri nebănuite ale ființei noastre - suntem fiii generațiilor de ieri şi ai unei atitudini poate definitiv perimate.

Poposim cu drag în aceste sfinte adăposturi ale inimii! Voim să fim încă o dată - fie măcar într-o oră de iluziune şi miragiu artistic - naivii nevârstnici ai sorcovei, ai colindelor şi ai cântărilor de sub ferestrele împodobite cu promoroacă!

Nu vom fi deloc originali şi nu vom depăşi pe bătrânii noştri, dacă la sărbătorile şi la bucuriile tradiționale, vom întovărăşi - în gând şi în faptă - pe aceia dintre noi cari, prin împrejurări vechi şi noi, sunt lipsiți şi îndepărtați de la bucuriile vieții. Sărbătorile neamului nostru - mai cu seamă cele de iarnă - au avut totdeauna ceasul săracilor şi latura lor caritabilă.

Aici trebuie să prisosim printr-o mai adâncă concepție şi un sistem nou şi multilateral. Părinții noştri au fost darnici. Noi vrem să fim drepți. Părinții noştri au fost patriarhali şi milostivi. Noi, vrem să fim justițiari şi suprem egalitari...

Dar să revenim la nota de voie bună şi de poezie a sărbătorilor tradiționale şi a rechemărilor visătoare şi să urcăm mai sus...

Să ridicăm gândurile noastre până la divina frunte a Evenimentului pe care îi pomenim peste câteva zile.

Să ne aducem aminte, cu emoțiunea de odinioară, de Cel Ce s-a născut în iesle, ca să şteargă nedreptatea, distanțele sociale înfricoşate şi duşmănia dintre oameni.

Şi să cugetăm, cu dinadinsul de totdeauna, că, sub podoabele şi feeria datinelor de Crăciun, trebuie să regăsim porunca eternă:

„Să vă iubiți unul pe altul, cum v-am iubit şi eu pe voi ***{loan*** 15,12).

LA NAŞTEREA DOMNULUI

„După ce Dumnezeu, odinioară, în multe rânduri, şi în multe chipuri, a vorbit părinților noştri, prin prooroci, către sfârşitul acestor vremuri ne-a grăit nouă prin Fiul... care este strălucirea slavei şi icoana ființei lui Dumnezeu şi care ține toate cu cuvântul puterii sale..." ***(Ebrei*** 1, 1-3).

Aşa interpretează Sf. Apostol Pavel, la vreo treizeci de ani după Patima Domnului, începuturile fenomenului creştin. Venirea lui Iisus Christos pe pământ, întemeierea Bisericii Creştine şi marea reînnoire sufletească a lumii înfățişează suprema platformă a Revelațiunii, după un şir lung de trepte şi platforme, săpate în istoria omenirii şi îndeosebi în istoria poporului Israel.

Micul popor al celor Douăsprezece Triburi, aşezat după îndelungate străduințe între Siria, Asiria, Egipt şi Mesopotamia, are prilejul să cunoască atât nestatornicia uriaşelor construcții politice din vecinătăți, cât şi durerile unei istorii proprii din cele mai zbuciumate. Profeții şi inspirații acestui popor, continuând şi multiplicând un fond sufletesc misterios, au ridicat în columnă de vis, de aşteptare şi de flacără mistică, deasupra veacurilor şi a trecătoarelor împărății, semnul unei împărății definitive, care trebuie să vie şi care trebuie să înglobeze, măcar moralmente, toate celelalte împărății.

împărăția cea definitivă trebuie să fie a păcii, a sulițelor şi a paloşelor prefăcute în fier de plug, a marilor carnasiere, blânde ca nişte miei şi odihnindu-se alăturea cu mieii... împărăția cea definitivă trebuie să adune în sine toate ostroavele, toate limbile şi toate semințiile... împărăția cea definitivă trebuie să prelungească glorioasa împărăție a străbunului, regele David, şi întemeietorul ei, din autentică rădăcină davidică, trebuie să împărătească în vecii vecilor.

Citim azi vechile profeții, vedem cu uimire cum Alexandru Macedon, Iuliu Caesar, Nabucodonosor, Cyrus şi Irod şi toți generalii lor şi toți miniştrii lor colaborează - despărțiți de veacuri şi de oceanele istoriei - ca să se împlinească ***Scripturile*** până la literă. Admirăm cum cascada faptelor omeneşti porneşte din stâncile Muntelui Sinai, ca să treacă pe subt Golgota şi să expire, psalmodică şi liturgică, de două mii de ani încoace, în preajma tuturor altarelor creştine!

Mesagiul Mântuitorului umple toate inimile - nu numai creştine, dar şi întârziate de a veni la creştinism - într-un chip irezistibil şi tainic progresiv. Şi pacea şi războiul, şi prietenii şi duşmanii, şi pricepuții şi nepricepuții, şi împrejurările favorabile şi cele părute nefavorabile, tot şi toate împing spre aurora şi deplina biruință a ***Evangheliei.***

Face Domnul vreo deosebite între cei pe cari îi cheamă la moştenirea sa spirituală? Opreşte El pe cineva dintre toți cei ce - subjugați de sublimitatea mesagiului său - vin să se declare şi să se înroleze în milițiile Crucii?

Răspunsul e clar, elementar, ca lumina zilei şi ca apa izvorului de munte: „Veniţi la mine toţi cei osteniţi şi împovăraţi şi eu vă voi odihni pe voi! Luaţi jugul meu asupra voastră şi învăţaţi-vă de la mine că sunt blând şi smerit cu inima şi veţi găsi odihnă sufletelor voastre!..." ***(Matei*** 11, 28-29).

Toţi au loc în casa lui Christos! Toţi cei ce vor să înveţe blândeţea şi smerenia. Toţi cei ce vor să recunoască în divinul învăţător şi în jertfitul de pe Golgota: Mielul cel fără prihană, junghiat pentru păcatele lumii şi prefigurat încă din zilele sclaviei egiptene, prin mielul pascal, instituit de Moise.

Care este ultimul înţeles al tragicului conflict dintre Iisus din Nazaret şi autorităţile religioase ale poporului său? Care este ultima explicaţie a luptelor, pe viaţă şi pe moarte, dintre statul roman şi creştinismul primar? Este următorul: Mântuitorul şi urmaşii săi deschideau braţele şi chemau la sine toate clasele sociale, toate neamurile, toată făptura cu chip de om începând cu lumea dezmoşteniţilor, a ostrâcizaţilor şi a sclavilor.

„Nu mai este iudeu, nici elin, nu mai este rob, nici slobod... pentru că voi toţi una sunteţi întru Christos Iisus" ***(Galateni*** 3, 28).

în preziua zilei atotsfinte, când prăznuim supremul eveniment al Naşterii lui Iisus Christos, trebuie să recapitulăm înţelesul operei lui divine şi să reconfortăm inimile noastre.

Credem în Iisus Christos din toată inima. Este Mântuitorul şi Dumnezeul nostru. Este Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat.

Aşa fiind, noi toţi câţi ne tragem din Adam suntem deopotrivă de chemaţi şi de admişi la masa binecuvântărilor şi a sacramentelor lui. Dumnezeu nu poate să-şi împartă pe copii între dezirabili şi indezirabili. Suntem toţi moştenitorii şi iubiţii lui, cu condiţia să-1 iubim, să-1 urmăm în duh şi în fapte şi să dovedim tuturor solidaritatea noastră cu Christos, iubind pe toată lumea şi mai cu seamă pe duşmanii noştri.

A crede cu adevărat în dumnezeirea Mântuitorului însemnează a extinde şi a oferi divinul său mesagiu întregei făpturi omeneşti. Şi cum putem s-o facem altfel decât aşa cum ne-a poruncit: „Iubiţi pe vrăjmaşii voştri, binecuvântaţi pe cei ce vă blestemă, faceţi bine celor ce vă urăsc şi rugaţi-vă pentru cei ce vă vatămă şi vă prigonesc" ***(Matei*** 5, 44).

„LA MANGALIA"

Cârtea aceasta a apărut, pagină cu pagină, acum vreo douăzeci şi cinci de ani, în ziarele de pe atunci. Mangalia era, prin 1921, un târguşor uitat, cu populaţia amestecată, cu căsuţe turceşti, risipite într-o imensă paragină. Am venit în Mangalia câteva veri consecutive. Am iubit dulcea ei tristeţă orientală, am căutat să scot, din amintirile scrise şi din cioburile rămase, glorioasa ei poveste şi am completat-o cu destăinuirile mărei, etern contimporane...

La Mangalia este o carte care va fi vreodată, în viitor... Am scris-o şi am trăit-o, fragment cu fragment, de-a lungul zilelor albastre, în pas cu plimbările printre ruinele greco-romane şi pe măsura uceniciei mele, lângă marea dăscăliţă.

Cartea ar cuprinde vreo 25 de capitole şi cred că ar păstra şi azi, când Mangalia s-a transformat, surpriza şi nevinovăţia primelor noastre confruntări.

Notele mele asupra Mangaliei au căşunat, în anii următori, un curent de curiozitate şi de vilegiatură. Părinţi preocupaţi de sănătatea copiilor, pictori înamoraţi de geamia din Mangalia şi de căsuţele turceşti, poeţi şi scriitori, arheologi şi oameni de pătrundere practică... au descins vară după vară, pe ţărmuri, cei de atâtea ori îmbrăcaţi şi dezbrăcaţi de decorurile dramei omeneşti... Mangalia s-a pomenit, încă o dată, cercetată, sporită, reclădită şi desfătată de cânturile rapsozilor moderni...

Pictorul Tonitza - Dumnezeu să odihnească sufletul lui delicat şi generos! - a făcut din Mangalia un fel de cetate adoptivă. Alţi artişti şi confraţi l-au imitat.

Eu am rămas la Mangalia primelor impresiuni şi a pitorescului turcesc.

Descriam pe atunci geamia din Mangalia:

„Geamia e înconjurată cu un zid gros de piatră, şi probabil vechi ca şi geamia. Două porţi de lemn, dar cu pervazul de piatră, se deschid în strada mai înaltă decât curtea geamiei. Pe ici, pe colo, zidul împejmuitor se năruieşte, iar porţile sunt nălbite de vremuri şi mâncate. O stea şi o semilună decorează una din porţi. O casă mohamedană pentru adorarea lui Alah este o clădire de forma unui cub şi are alături un turn, din vârful căruia muezinul vesteşte sfintele soroace şi câteva stihuri din ***Coran..****.Cmd* am văzut întâia oară acest locaş de

închinăciune, am rămas locului, biruit de un farmec greu de lămurit... Subt ochii mei, într-o pădurice de scaieţi, răzbeau deasupra câteva columne funerare, înfăşurate la vârf cu turbanul de onoare. O fântână arhaică, cu furci şi cu scripete, veghea la căpătâiul unui sarcofag spart şi bătrân, pare că de când piatra şi de când muşchiul. Nişte lespezi cu glorioasă literă arabă se înecau în hăţişul universal. Câţiva copaci strâmbi, pe lângă unul singur valid şi dominant, acopereau ceva din zidul geamiei, creând un colţ de umbră şi de fugare arabescuri.

Crengile acestor copaci se amestecau cu un pridvor de bârne şi de şindrilă, ridicat aci, la intrarea geamiei, ca să adăpostească pe credincioşi şi încălţămintea lor. Ferestre mici şi zăbrelite dădeau lumină sfântului locaş, dar lumina cea mai mare - pentru cei cunoscători - venea dintr-o piatră verzuie, aşezată deasupra uşii şi acoperită cu scriptură mântuitoare.

Dar toate acestea erau lucruri şi detalii, măcar că scăldate în umbrele şi în razele unei admirabile zile de iunie... Un suflu fără nume şi obârşie, o atmosferă pe care cuvântul nu poate decât s-o adulmece, stăpâneau în pridvorul geamiei şi peste larga plasă de scaieţi, întinsă de Ia zid şi până la pridvor. Pace, somn şi horbote solare străjuiau ***locaşul lui Alah."***

Stăteam, altă dată, într-un amurg transfigurat, pe una din movilele din jurul Mangaliei şi priveam evoluţia serei: „E o regală privelişte. Jumătatea din răsărit a ariei imense în care mă găsesc e o închegare albastră-fumurie, nemişcată şi vaporoasă în năzăreala depărtărilor, încreţită şi tremurătoare, pe sute de pogoane mijlocii, ageră, verzuie şi cu licăriri de pietre scumpe, în vecinătatea chenarelor de nisip. Jumătatea dinspre apus a cercului fermecat e ondulaţie împietrită de dealuri şi de văi, mirişti, islazuri, pete verzi de porumb, toate închise spre nord de lanţul Mangaliei, iar spre sud de coamele salcâmilor de la Ilanlâc. Şoseaua Mangalia-Ilanlâc cară, printre ogoare, dârele ei de praf şi parii telegrafului. Soarele e în diseară. Jumătatea pe care o umple marea e peste tot vizibilă şi vast deschisă. Jumătatea, luată de litoral, stă sub discul soarelui şi multe din detaliile ei se amestecă şi se topesc în aur"...

Această carte - ce va să fie - ***La Mangalia*** visează, de ani de zile, printre alte vrafuri, cu aceleaşi aspiraţii... Deunăzi, mi-a venit o idee năzdrăvană. Am luat paginile adunate şi coordonate şi m-am dus la un editor. I-am spus ce se coprinde în ele:

Mi-a răspuns:

- Hm... E o carte de sezon... Acum dăm spre iarnă...

-Foarte bine! Să aşteptăm să reînflorească macii din prejurul Mangaliei lui Evliia-Celebi!...

M-am dus la al doilea editor (acesta, literat şi filosof).

M-a poftit să-i las câtva timp teancul de pagini, ca să-1 scruteze din punctul de vedere al stilului şi al ideologiei.

MAEŞTRII DE MÂINE

Aminteam, mai deunăzi, cititorilor mei că marele nostru Caragiale nu era bucuros să se găsească faţă în faţă cu viitori confraţi. Când vreun tânăr avea temeritatea să-i descopere că şi el scrie - versuri ori proză - şi venea să-i ceară părerea asupra vreunei bucăţi, sfios prezintate, Caragiale începea să-1 plângă ca pe un bolnav de ducă-se-pe-pustii...

Maestrul era ciudat şi nedrept. Se cuvine unui scriitor mai bătrân să fie binevoitor şi părintesc cu aceşti candidaţi la durerile artei. Fiecare soldat are, în raniţa lui, bastonul de mareşal... Nu este tocmai aşa, cu aţâţi şi aţâţi copilandri cari îşi încearcă norocul în preajma boschetelor lui Apollo. Dar în faţa acestor obraji îmbujoraţi, în faţa acestei atingătoare descumpăniri, trebuie să fii plin de pogorământ... Şi apoi, cine ştie!...

Acest tinerel, cu ochii sfioşi, şi cu mişcări stângace, va fi poate, într-o zi, un mare scriitor!...

Aşa gândesc şi aşa mă port cu cei ce, din când în când, vin să încerce presupusa mea competinţă în ghicitul talentelor viitoare.

.M-am înşelat adeseori, dar uneori nu m-am înşelat. în general, e bine să ţii calea înţelepciunii iubitoare de oameni. Până la problema cea grea - copilul ăsta are ori nu talent? - cade-se să fii răbdător şi odihnitor... Cine are talent? Ce este talentul?... Vom vedea mai târziu, după zece ani şi după trei-patru volume!...

Dar se mai întâmplă - cum mi se întâmplă de data aceasta - ca paginile ce n-au avut parte de tipar să-mi fie trimese, de departe, de un prieten compătimitor sau de o mamă cu inima sfâşiată. Cel ce le-a scris le-a mângâiat, ultima oară, cu o mână febrilă, le-a îmbrăţişat cu o privire de adio...

Povestea e amară din cale-afară. Este în legătură cu tragedia uriaşă (şi cu milioane de episoade) pe care trista noastră specie omenească şi-a hărăzit-o aproape două mii de ani de la Episodul Golgotei. Un copil excepţional, o fire de elită, poate - vom vedea în curând - un rar poet, a fost aruncat cu brutalitate în ghearele pieirii.

Sărmana mamă îmi scrie:

„Alăturat, vă trimit, copiate, parte din poeziile lăsate de fiul meu... Să vă vorbesc de succesele-i din şcoală? de bacalaureat? de anul de medicină?... Inutil, căci, deşi notat excepţional, anul următor n-a mai avut voie să-şi continue studiile... A fost pentru el o grea lovitură... A schimbat universitatea cu dăscălia, primind, la 19 ani, un post de învăţător. La 20 de ani, a fost numit profesor de filosofie, la un liceu particular. Ora de filosofie era o adevărată sărbătoare pentru elevii lui, din cari unii erau abia cu un an mai tineri decât profesorul... Şi toate aveau să se termine atât de grabnic, căci la 22 de ani, fiul meu a murit - după un an de boală, când s-a întors, bolnav de plămâni, dintr-un detaşament de muncă din Basarabia."

Am înaintea mea un vraf de pagini, cu vreo 30 de poezii, dar sunt nenumerotate şi mă tem că le-am amestecat... Le-am cercetat la întâmplare. Sunt uimit şi zguduit. E un începător sau este un meşteşugar pe care eu nu l-am cunoscut până acum?... Dar e vorba de un copil, care a închis ochii, la 22 de ani!... Ne găsim în faţa unui caz literar şi sufletesc de o sfâşietoare scumpătate.

Din poeziile pe cari le am sub mâna mea, copiez următoarea bucată:

„PASSIO JESU

Bătrâne, mistic iconar,
peneluH iei în mână rar
şi numai pentru adevăr, o ştiu.
La tine, de aceea viu:
apucă-1 iar.
Să-mi zugrăveşti cu el un Christ,
aşa precum îl văd,
un Christ crucificat, un Christ
de o tristeţă infinită, trist
aşa cum numai arta ta
mi-1 poate-n astă lume da.
Dă-mi Christul ce ţi-1 cer!

Dă-mi Christul ce, la început timid
(timid şi totuşi negrăit de cald)
iubi pe toţi: şi pe perfid,
pe fals, pe prfăcut.
Dâ-mi Christul ce, uitând că l-au durut
- cum numai rănile-nvechite-n suflet dor -
trădarea, neînţelegerea şi hula
iubi - cu acelaşi dar, cu acelaşi dor
de iubire nestinsă,
iubi, dar se-ntristă nespus:
„Atâtea suflete s-au dus
departe, Tată, de tine şi pier!"
gândi şi suspină spre cer.
Bătrâne, mistic iconar,
adună-te, te adună iar,
dă-mi Christul ce ţi-1 cer,
dă-mi Christul ce,
din chin şi de pe cuie,
iubi cu-aceeaşi sete fără stăvilar
iubi...
Şi-acuma, Iconar, poate că ştii
ce vreau şi nu ştiu face
înţeles cu glas: tristeţă, ca noaptea, şi un gând
pe chipul atâta de blând:
Tată, o! câţi au mai rămas!..."

Nu ştiu până acum nici măcar numele întreg al autorului!... Dar cutez să-mi aduc aminte şi să transform un cuvânt, spus de Theophile Gautier, pe la anul 1870, despre Emile Zola: „Ou je me trompe fort, ou ce gargon-lâ avait un brin de genie..." (Sau mă înşel amarnic, sau băiatul cesta avea un grăunte de geniu).

ÎNTR-UN TEMPLU AL ŞTIINŢEI

Un prieten, om de ştiinţă, m-a poftit deunăzi să-mi arate departamentele şi minunile templului ştiinţific în care oficiază.

Era o clădire nouă, necunoscută mie, şi invitaţia (sprijinită de prestigiul celui ce mi-o făcuse) m-a ispitit. Am intrat în nişte curţi vaste şi din informator în informator am ajuns la prietenul meu.

M-a luat de braţ şi m-a călăuzit în sus şi în jos - instituţia are câteva etaje - arătându-mi şi explicându-mi, atâta cât poate să cuprindă un profan, în fuga unei ore. Am intrat în felurite încăperi, mari şi mici, unele goale de personal, altele cu laboranţi, unele reci, altele calde, toate, însă, pline de ţevi, de borcane, de maşini electrice şi de materie experimentală, vie sau extrasă şi etichetată.

Institut a fost, din capul locului, conceput şi realizat pe măsura scopurilor pe care avea să le servească. Uşile, ferestrele, coridoarele, aşezarea şi legătura dintre departamente, totul se subordonează aceluiaşi ritm, aceleiaşi idei. Şi pe dinafară şi pe dinăuntru institutul are acea înfăţişare severă, precisă şi sumară - într-o culoare universală, albă-cenuşie - care convine unui templu al ştiinţei.

M-am lăsat purtat şi învăluit de atenţiunile prietenului, de explicările savantului, şi am contemplat, cu inexpertă admiraţie, şi de la mare depărtare comprehensivă, tainele şi riturile acestui templu. Am văzut mii de eprubete, „terenuri" de cultură, mese largi pe care înfloreau, printre microscoape, flăcări de gaz, fiole misterioase şi, nu ştiu ce profiluri de cocostârc, cu gâturi de sticlă, de cauciuc sau de aluminium, şi care ajungeau până la tavan.

Mai în toate camerele erau dulapuri, rafturi, cuptoare electrice şi mai fiecare cameră avea, în dosul unui oblon, câte un ascensor minuscul, în inima zidului. Aici, lumina de afară era stâmpărată prin geamuri acoperite cu hârtie albastră; dincolo trebuia să fie întuneric complect; în alt loc o temperatură constantă, egală cu temperatura trupului omenesc. Şi în aceste spaţii albastre, negre şi egal încălzite, dospeau, în recipiente bizare, sămânţa, cuibarul prielnic şi energiile a felurite boabe.

în unele secţii se pregătea materialul experimental. în altele se făcea depozitarea. O muncă specială şi vigilentă era hărăzită sterilizării vaselor de captare, de păstrare şi de experienţă. într-o sală de la subsol, fierbeau câteva cazane şi la aburul lor puternic începeau şi se terminau miile de operaţii ale institutului.

într-o cameră, învăţatul care mă cinstea cu prietenia lui mi-a arătat un adevărat altar din Vechea Lege: un cenuşar unde ardeau la flacără de gaz micile animale jertfite Ştiinţei. Aiurea, era o întreagă

expoziţie de cobai şi de şoareci albi, în colivii şi în cutiuţe, - jertfe viitoare, la îndemâna preoţilor Templului.

O linişte, rar întreruptă, străjuia la pragul acestui sanctuar complex, în multedin camerele vizitate, vedeam, la mesele acoperite cu fiole şi cu clopote de sticlă, pe câte cineva îmbrăcat în alb, cufundat în destăinuirile microscopului. De câteva ori, iniţiatorul meu m-a pus faţă în faţă cu colegii săi de laborator şi din sacerdoţii în odăjdii albe mi s-au dat pe faţă amabile figuri cunoscute sau vrednice de cunoscut.

M-au urmărit stăruitor amploarea, ordinea şi reculegerea acestui templu al vremurilor noastre. Imaginea lui Pasteur prezida, cu drept cuvânt, mai pretutindeni, deasupra meselor de experienţă. O religiozitate nouă pare că se lămurea şi se revărsa în auroră peste această împărăţie a Microscopului.

Ce urmăreşte această stăruinţă sistematică şi reculeasă? Ce înseamnă această piramidă de eprubete şi de retorte? Care este înţelesul ultim al muncii acestor scafandrieri, în adâncul eternului ocean?... Mi-am răspuns - privind înapoi, în amintire, toate câte văzusem - ei vor, prin capturarea şi descifrarea infinitului mic, să prindă şi să dezlege Marea Enigmă, adevăratul Infinit.

Desigur, opera lor deocamdată este utilitară şi discretă. Ei sunt, la prima vedere, nişte simpli paznici, cari ţin, în puşcăriile lor de sticlă, tuberculoza, difteria, variola şi celelalte zâne răufăcătoare şi pustiitoare.

Dar de câte ori, şi în câte cugete impaciente, se ridică, pornind din vatra acestor laboratoare, noi Babele de formule şi de deducţiuni! Când cultivi, ani de zile, microscopul, cât de uşoară, cât de legitimă, chiar, este iluziunea că infinitul-mic va şti să ne spună o dată cine este Marele Infinit!

Şi iată că, în zilele noastre, acest mic infinit, în care crezuseră cu pasiune Lavoisier şi soţii lui, ni se ascunde definitiv...

Astăzi, după lucrările, tribulaţiunile şi asalturile supreme ale unor: Fitzgerald, Lorentz, Michelson, Poincare, Einstein, Painleve... ne găsim, ca în icoana poetului:

„...iar singuri cu braţele în jos
în trista amintire a vasului frumos!"

Ce este atomul? Ce este materia?... „Lavoisier ne-a învăţat că materia nu se poate crea nici distruge; ea se conservă. El a voit să zică,

prin aceasta, că masa este invariabilă şi a verificat lucrul cu balanţa. Şi acum iată că poate corpurile nu mai au nici o masă (dacă ea, în întregime este de origine electromagnetică) şi, în orice caz, iată că această masă nu mai este invariabilă... Concepţia noastră despre materie este cu violenţă răsturnată. Ceea ce numeam materie era, înainte de orice, masă, adică, ce ni se părea nouă, în materie mai tangibil şi în acelaşi timp mai durabil. Şi acum această masă nu mai există, cum nu există nici timpul şi spaţiul în care credeam că putem s-o aşezăm..."

Această glosă tulburătoare o scrie, pe marginea istoriei lui Einstein, unul dintre numeroşii lui comentatori. Mi-am amintit de ea şi de toată filiaţiunea ei, după ce m-am despărţit de binevoitorul meu amic şi am ieşit din raza templului la care preoţeşte.

Şi pas după pas, şi clipă după clipă şi - apoi - zi după zi, o imagine simplificată şi simbolică mi-a absorbit tot ce văzusem în acea casă de înaltă străduinţă:

Mi se păreau toţi acei nobili muncitori, pe care îi văzusem la mesele lor de lucru, nişte sondori înarmaţi cu complicate aparate ştiinţifice şi înşiraţi pe marginea unui abis.... Ei voiesc să măsoare şi să exploreze abisul...

Dar o ceaţă deasă, de nepătruns, de negonit şi, pe toţi vecii, umple, până în margine, tainica genune!

POVESTEA CĂRŢILOR MELE
INTERMEZZO

Am scris câteva romane: ***La răspântie de veacuri, Roxana, Doctorul Taifun, Papucii lui Mahmud.***

Cuvântul „roman" este cuprinzător şi generos. O nuvelă mai lungă, o întâmplare mai mult sau mai/puţin verosimilă, o spovedanie deghizată: toate acestea pot să fie -' cu indulgenţa generală - romane...

Afară de ***Papucii lui Mahmud,*** celelalte trei cărţi sunt fragmente. După ***Roxana,*** mai trebuie să vie ceva. ***La răspântie de veacuri*** cere nu ştiu ce continuare, în veacul nou-sosit. ***Doctorul Taifun*** e un mic roman straniu şi provocator de discuţii.

Povestea cu turcul Mahmud - crescută dintr-o întâmplare adevărată, cunoscută de bătrânii mei teleormăneni - a fost citită şi comentată mai mult decât celelalte. Critica literară i-a făcut, la timp, o îmbelşugată demonstraţie de bună înţelegere.

Au fost şi câteva contraziceri. Organul „naţionalist-creştin" ***Svastica,*** la 15 februarie 1932, mi-a dedicat un articol plin de suculente injurii. Iar canonistul limbei româneşti - odihnească-1 Domnul! - Timoleon Pisani, într-un ziar financiar, m-a declarat primejdios pentru valuta literară.

Dar aceste cărţi au fost ce-au fost în zilele lor, şi poate că se vor mai premeni vreodată. Mă gândesc mai mult la câteva volume cari zac, pripite prin ziare şi prin reviste. Mi se pare că această diaspora (adică împrăştiere) dacă ar fi să fie coordonată şi clădită în cărţi ar fi - măcar ca material — deasupra a ceea ce am publicat până azi.

Iată, de pildă, un volum întreg: ***Prin ţară şi mai departe,*** cu note de călătorie, cu popasuri în Stambul, în Roma şi Ierusalim, cu gânduri şi imagini, de la Eyub, de pe Gianicolo şi de la Sf. Mormânt...

Mă gândesc la alt volum pe care îl ştiu risipit prin toate publicaţiile, parte generoase, parte revoluţionare, de acum 25-26 de ani. Am scris pentru cei ce suferă, pentru săraci, pentru nedreptăţiţii soartei şi ai societăţii. Am scris ***Pro Lazaro,*** acel sărac din ***Sf-ta Evanghelie,*** cerşetor la porţile bogatului nemilostiv... Acest volum nu este nici azi la pagina lui din urmă. Scriitorul socialist creştin de altădată nu poate să-şi uite, în iarna vârstei, reveriile şi entuziasmul primăverei şi mai presus de toate nu poate să uite poruncile ***Sf Evanghelii***

Pro Lazaro este o carte, care, odată adunată, ar fi, poate, utilă pentru clarificarea şi alinarea multor controverse din ceasul de faţă.

îubit-am pe Iacob - va fi o carte testamentară. Este istoria întâlnirii mele, în lumea aceasta, cu poporul Elecţiunii. Este clădirea, în stilul şi în concepţia mea, a celei mai măreţe, a celei mai dureroase dar şi a celei mai glorioase probleme de pe pământ. Menirea lui Israel!... slava lui, tragedia lui, şi misterul viitorului lui, sub bolţile Apocalipsei!

Cine va aduna vreodată tot ce-am scris, în favoarea lui Israel, după ***Sionismul la prieteni,*** broşura bine primită şi prefaţată de amicul meu A.L. Zissu? Poate că acest colaborator al aşteptării mele nici nu s-a născut până azil...

Ar mai fi o carte... ar mai fi două-trei, cu însemnări, cu chipuri, cu întrebări şi cu visuri, deasupra cărţilor proaspăt citite, cu necazuri şi cu dureri, cu resigurări şi cu nădejdii... Titlurile: „Chipuri şi popa-

suri", „Printre tomuri brăcuite", „Jurnal"...sunt în risipire şi pot să ajungă realităţi tipografice compacte.

însă o carte uriaşă, mare cât un ceaslov de la M-rea Neamţ, ar fi s-o dea coordonarea literaturii mele teologice şi creştine. Opt ani, am adunat, duminică după duminică, însemnările mele de ***Ziua Domnului...***

Mai toate ziarele şi revistele româneşti din prima jumătate a acestui veac - afară de publicaţiile legionare - s-au împodobit, de Crăciun şi de Paşte cu comentariile mele.

Paradox curios!... proza mea evanghelică era şi este cinstită mai ales de spiritele independente.

Familia mea creştină, înscăunaţii pravilei şi ai predaniei, vistiernicii duhului şi ai cucerniciei... sunt încă nedomiriţi în privinţa mea.

Cu interesanta lor atitudine, ei îmi recheamă, constant, o amintire din Anatole France:

Monsieur Bergeret, după ce ascultă un poem de factură modernistă al ucenicului său Roux, să eschivează fără să spună nimic, de teamă să nu jignească frumuseţea necunoscută.

UN COLEG

într-o zi, când ieşisem de la şcoală cu colegul meu Duca G. loan, ne întâmpină, la poarta liceului, un mocan cu cojocul întors pe dos, cu căciula vârâtă până deasupra sprâncenelor şi cu disaga pe umăr...

- Feţii moşului, daţi-mi cincizeci de bani, că nu mi se ajung banii, ca să cumpăr o carte de istoria românilor...

Eu îi răspund:

-Păi, moşule, nu prea avem astăzi gologani... Dacă poţi, vino mâine şi îţi vom da...

Dar mocanul dă căciula pe spate şi mă dojeneşte pentru uşurătatea mea:

- Ia spune-mi ce-ai răspunde d-ta, când ai veni, într-o zi, la mine la stână, şi te-ai ruga: Moş baciule, dă-mi o bucată de caş şi una de mămăligă, că mi-e tare foame... Şi eu şi-aş zice - cum îmi zici d-ta: - N-am astăzi... Vino mâine şi ţi-oi da.

- Da... nu prea se potriveşte, moşule, foamea mea, cu cartea d-tale...

Şi atunci mocanul îmi răspunde cu o pătrunzătoare voce de apostol:

- Ba foarte se potriveşte şi încă prisoseşte, că foamea de carte şi de învăţătură este mai mare şi mai sfântă decât cealaltă...

Colegul Duca G. loan asista la acest dialog, cu un interes amestecat: şi emoţiune şi sfială... Era o atitudine preţioasă pe care mi-a dat prilejul, adeseori, să i-o observ.

îmi şopteşte în franţuzeşte:

- Spune-i că-i dau eu!

Şi scoate un franc şi-1 dă mocanului. Mocanu era Badea Cârţan. Iar mişcarea sufletească a colegului meu în faţa fiilor poporului nostru, dragostea lui, cu ceva curiozitate şi duioşie în ea, credinţa lui în viitorul românismului şi entuziasmul participării lui Ia nevoile naţionale - au fost eminenta caracteristică a întregei lui vieţi.

S-au împlinit deunăzi 12 ani de la asasinarea lui. Mulţi prieteni, mulţi colaboratori au încercat, cu inima grea, să recheme figura, sufletul şi marile merite ale lui Ion G. Duca. Am scris şi eu, despre el, de mai multe ori... Dar cred că nu voi ajunge, cu una cu două, să scriu asupra lui capitolul sufletesc, definitiv, care mă preocupă.

Duca era o personalitate bogată, complexă, variată şi fugară, pentru cine ar căuta să-1 fixeze într-un studiu... Pentru cunoaşterea acestui om atât de interesant şi de prezent, într-una din epocile de slavă ale neamului nostru, ar trebui, poate, două investigaţii, două cercetări complimentare: Duca omul din intimitate; şi Duca omul politic.

Eu îl cunosc mai bine pe cel dintâi. Cred că am mai scris şi altă dată: ÎDuca nu m-a amestecat niciodată în preocupările şi treburile lui politice. Omul politic, prin urmare, mi-a rămas etern departe... Cred că era un atingător omagiu pe care scumpul meu prieten îl aducea naivităţii şi ignoranţei mele politice. Poate că mai era şi o tristă şi tăcută capitulare faţă de imperfecţiile mele disciplinare.

Un om politic, menit să fie un mare conducător de oameni, adică un general, trebuie să înceapă cu o soldăţie riguroasă. Duca a fost totdeauna pilda disciplinei politice.

Un confrate a pomenit, zilele trecute, de lunga serie de articole prin care Duca informa pe cititorii români despre fenomenele politicei externe. Mi-aduc aminte, ca azi, de agapa frăţească, pe care ne-a dat-o amicul nostru, când a împlinit zece ani de activitate ziaristică.

Dar mi-aduc aminte, mai ales, de câteva studii ample şi revelatorii, pe cari Duca le citea câtorva prieteni şi în cari actorii şi eveni-

meritele contimporane treceau printr-o rezugrăveală de adevărat elev al lui Plutarh. Erau paginile cele mai consistente pe cari mi le citise vreodată acest prieten. Mi-a rămas gândul la ele. Cred că n-ar putea să fie date publicităţii prea curând, dar, dacă s-ar pierde, am pierde mărturia unui observator intim şi sagace asupra măreţei drame româneşti de la începutul veacului al douăzecelea.

Amicul meu doarme la Urşani, între dealuri olteneşti, somnul lui cel de lungă vreme.

Când şi când, aprindem la căpătâiul lui, candela nemuritoarei amintiri...

A fost un martir al democraţiei româneşti.

CHIPURI ŞI POPASURI

Este un titlu pe care îl samăn de multă vreme prin reviste şi prin ziare. O bună parte din literatura mea mai nouă încape sub acest tavan cu arabescuri...

Am scris, odinioară, ***Galeria dascălilor mei.*** Viitoare^ colecţie „Chipuri şi popasuri" ar putea să înceapă cu figurile neuitaţilor mei profesori, de la sfârşitul veacului trecut.

Am scris, ani de-a rândul şi am rechemat icoane de binefăcători, de prieteni, şi de eroi, ştiuţi şi neştiuţi. Am poposit între cărţi, între controverse sociale şi literare, între splendorile aurorei şi arborescentele de coral ale serei... Am clădit o seră întreagă de flori reale şi simbolice: ***Trandafiriu Crinii, Bujorii, Crizantemele, Narcişii...***

Viitoarea colecţie „Chipuri şi popasuri " ar putea să aibă, dacă nu câteva volume, cel puţin câteva secţiuni: Chipuri şi popasuri printre oameni - Chipuri şi popasuri printre flori - Chipuri şi popasuri printre cărţi şi amintiri...

In prima secţiune ar intra, fireşte, portretele, profilurile, siluetele... îndelung privite, sau fugar notate, în drumurile şi popasurile vieţii mele. In secţiunea a doua - cea mai restrânsă - aş aduna acele chipuri şi acele nume de flori, adunate aievea sau în vis, în anii tinereţii şi ai visului.

în secţiunea a treia, am fi într-un compartiment vast şi exterior cu amestecată diaspora literară: lecturi, rechemări, bucurii din copilărie, lumini de soare şi de lună (strecurate în păduri cu heleştaie), amărăciuni şi revolte, speranţe şi reconcilieri...

Scriind această poveste a cărţilor mele - unele: realizări tipografice unitare, altele: cărţi ale conjecturei şi ale probabilităţii - simt prea bine că îi dau oarecare atitudine testamentară... Nu caut, cu povestea aceasta, prea mult pe contimporanii grăbiţi şi curioşi cât pe cercetătorul depărtat şi răbdător, ursit să-şi bată capul cu coordonarea cioburilor trecutului:

„De pe galbenele file el adună mii de coji,
A lor nume trecătoare le însamnă pe răboj..."

Dar tot şi toate, cu o nebiruită rezervă de ironie şi de neîncredere:

„Poate vreun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac.
Printre tomuri brăcuite aşezat şi el, un brac,
Aticismul limbii tale o să-1 pună la cântări..."

Când ai trăit mai mult decât o jumătate de veac şi ai fost martorul atâtor prefaceri, vijelii şi catastrofe - culturale, literare, sociale - e greu să nu priveşti, uneori, în amurgul vieţii, prin fereastra ***Eclesiastului...*** îndeosebi, în lumea ideilor şi în cântărirea valorilor literare, este o mare nestatornicie şi aş zice: o bursă nespus de capricioasă.

Dar gândind mai departe, ce va face viitorimea cu toate aceste movile de hârtie tipărită cari înfăţişează de-abia literatura vremilor noastre?

Patriarhul ironiei franceze zicea despre hârtia noastră de scris:

„Cent cerveaux â l'envers de visions â l'envi le chargerent...
Puis, on le brule, il voie dans Ies airs,
II este fumee aussi bien que la gloire
De nos travaux voilâ quelle est l'histoire!..."

Theophile Gautier, pe care Baudelaire îl proclama: „magicien es-lettres franşaises", era un salahor zilnic, în presa pariziană. Cu stilul lui incomparabil, cu armonia gândului şi cu comorile Golcondei - care era fantezia lui - a înnobilat, ani de zile, coloanele ziarelor.

Admiratorii au alcătuit, după moarte-i, o catagrafie cu titlurile articolelor, recenziilor, diverselor popasuri de un ceas, din ziarele la cari colaborase marele Theo.

Această catagrafie coprinde, ea singură, un volum întreg!...

De aceea, când povestea e pe sfârşite şi luminiţa închipuirii se stinge în candela realităţii, singura idee îngăduită e aceasta:

Care, din toate paginile tale, va rămânea deasupra în oceanul viitorului!...

CU PRILEJUL UNOR TRADUCERI

Traducerile sunt la ordinea zilei. în viaţa intelectuală de azi, prin atâtea şi atâtea mijloace necunoscute părinţilor noştri, stăm, sufleteşte, gospodărie lângă gospodărie... Vecinii sunt curioşi să ştie cum gândim, cum visăm, ce cugetători, ce poeţi mari avem. Şi tot aşa şi noi. Care sunt marii scriitori ai popoarelor lângă care trăim? Ce-au scris acei uriaşi ai gândului, cu care se mândresc popoarele de peste ţări şi mări?

Iată, de aci, nu numai nevoia de a reda, în limba noastră, conţinutul cărţilor celebre, dar şi graba şi febrilitatea cu care facem lucrul nostru de traducători.

E adevărat că, de multe ori, „graba strică treaba". E o situaţie veche şi veşnic nouă. Acum vreo cincizeci de ani, Dobrogeanu-Gherea, în faţa sărăciei literaturii noastre şi a lipsei de perspectivă a cugetării noastre sociale, ne sfătuia stăruitor: ***„Traduceţil"*** Dar mi se pare că Tony Bacalbaşa s-a ridicat speriat şi i-a răspuns: „Pentru Dumnezeu! Ia-ţi cuvântul înapoi! Te rog, citeşte aceste pagini de traducere, pe care le găsesc într-un foileton de azi-dimineaţă"... într-adevăr, erau deznădăjduitoare!

Dar ce să facem! Trebuie să traducem. Nu mai suntem aşa de codaşi, cum eram la sfârşitul veacului trecut, dar sunt sute de cărţi celebre, pe care am dori să le citim într-o frumoasă limbă românească. Să mergem înainte, cu încăpăţânare, cu convingerea neclintită că vom ajunge să avem, într-o zi, cum au şi alte popoare, o bibliotecă vastă de autori străini, definitiv şi fericit cântăriţi în limba lui Hasdeu şi a lui Eminescu.

în fruntea acestei cohorte de binefăcători ai literaturii şi ai culturii noastre, semnalez azi, cu deosebită mulţumire, pe amicul de totdeauna N.D. Cocea.

Am în faţa mea trei volume: ***Spinoza*** şi ***Voltaire*** de Will Durant şi ***Gradina lui Epicurde*** Anatole France. Cărţile sunt tipărite de „întreprinderile de editură S.A.R.", iar traducătorul lor în româneşte este N.D. Cocea.

Cine a urmărit pe scriitorul N.D. Cocea va deschide aceste traduceri cu inima plină de mireasma neuitatelor pagini din ***Vinul de viaţă lungă.***

Traducerea lui Cocea prelungeşte în chip fericit armonia sintactică şi secretul luminos din scrierile lui personale. O pagină scrisă de Cocea nu de ieri, nu de alaltăieri, ci de când cu ***Poet-Poetăl*** - e un semn de noroc şi făgăduinţă de desfătare.

De-a lungul atâtor ani, am urmărit pe amicul meu în jocul variat şi pasionat, polemic şi generos, al puternicului său talent. Cine ar putea uita „portretele" executate de el, cu atâta brio şi cu atâta caustică dexteritate!... Cine ar putea uita atâtea articole, pe cât de cutezătoare pe atât de elegante, şi care - ca în experienţa lui Voltaire! - îşi aveau drept epilog un popas de câteva luni la puşcărie!...

N.D. Cocea a fost unul dintre luptătorii şi biruitorii din ceasul de faţă. îl admirăm ca stegar al flamurii roşii şi-1 găsim riguros consecinţe cu el însuşi. Regretăm, însă, că pentru scrisul său, pentru orânduirea şi coordonarea atâtor pagini clare pe care ni le-a dăruit, n-a avut şi nu are mai multă solicitudine părintească.

Dar poate că aşa i-a fost zodia!... Mereu în fruntea celorlalţi şi mereu nepăsător de ceea ce semăna pentru toţi!

Câte ziare n-a întemeiat Cocea! Câte reviste n-a botezat! Câţi sunt scriitorii şi ziariştii de azi, câţi sunt cei care au murit! - care n-au fost, de-a lungul unei jumătăţi de veac, colaboratorii, redactorii, prietenii şi conmesenii lui N.D. Cocea!...

Când va veni vremea ridicării lacătelor de la sipetele memorialistice, când oasele noastre vor fi albe şi curate, acest om cu suflet de auroră şi de vijelie va apărea - aşa cum a fost - un mare animator, un generos protagonist al vremii sale şi un scriitor de rasă.,.

îl regăsesc pe Cocea, cel de totdeauna, în traducerile de azi. Acelaşi preocupat de sufletul şi de mintea semenilor săi, acelaşi entuziast plugar pe câmpul intelectualităţii naţionale!...

Aş fi dorit, însă, să fac amicului meu unele obiecţiuni şi unele rezerve asupra autorilor pe care şi i-a ales, căci... - poveste veche! -

Cocea, afară de entuziasmul pe care i-l admir şi de iubirea de oameni pe care i-o aplaud, are dogmatica lui specială, alta decât a mea...

Deci, voiam să redeschid, cu Cocea, capitolul credinţelor noastre separatiste... Dar am deschis ***Grădina lui Epicur*** şi am citit:

„în locul tău, m-aş feri să fac asemenea afirmaţie. N-ai izbutit până acum să suprimi destul, în tine, cunoaşterea, cugetarea şi acţiunea... Ia bine seama: orice am face, viaţa înseamnează activitate!...

Scumpe Cocea, ai mare noroc cu Anatole France!

IONLUCULESCU

De dimineaţă până seara, ani de-a rândul, întâlnim chipuri noi şi legăm numeroase prietenii. Cele mai multe rămân simple cunoştinţe; câteva se precizează şi se fac câştig sufletesc. Dar regula universală este, că legăturile din anii dezinteresatei copilării stăruiesc în iarna vieţii, ca acei copaci cu frunza persistentă, în toate anotimpurile.

Prietenii din şcoala depărtată sunt o recoltă unică. îi întâlneşti rareori, dar sunt bineveniţi cu precădere, fiindcă simbolizează trecutul vrăjitor şi te recheamă pe tine însuţi din anii încântatelor aşteptări. M-a ispitit uneori ideea unei galerii de chipuri: ***galeria conşcolarilor mei.*** Nu voi realiza-o niciodată. Câţiva privilegiaţi ai amintirii şi ai supremului exod pământesc vor constitui toată galeria.

Unul dintre ei este neuitatul prieten Ion Luculescu. Nu eram colegi de clasă, dar eram interni în internatul Liceului „Sf. Sava". Acest copil - de felul lui de pe lângă Olt - era poate cel mai distins dintre noi toţi, câţi ne adăposteam în fostul conac al generalului Florescu. Era odraslă de oameni cioplIţi, se născuse la oraş şi cei ce, lângă el, aveau darul observaţiei şi al obiectivităţii recunoşteau, în tăcere, că Luculescu e mai subţire decât ei.

învăţa carte. Era sclipitor de inteligent şi premiul întâi cu cunună i se cuvenea ca un fel de drept firesc. Şcolaritatea lui exemplară n-a ţinut însă până la sfârşit. Literatura universală şi îndeosebi cea franceză - pe care o citea cu pasiune - l-a scos şi pe el de pe calea ireproşabilului şcolar.

Grea problemă!... Copiii cei foarte dăruiţi sunt mai în primejdie decât colegii lor mediocri, în faţa libertăţii de a citit şi a seducţiunii

bibliotecei! Mai nainte de a-şi lua bacalaureatul - pe care mi se pare că l-a amânat toată viaţa, - Ion Luculescu era familiar cu toată literatura franceză contimporană.

Acest prieten care a crescut lângă mine şi lângă care am crescut, a lăsat în inima mea - în felul florilor care-şi împrăştie polenul - o bună parte din bogăţia spiritului său. Din convorbirile noastre, din discuţiile noastre interminabile, din socialismul nostru juvenil, din lecturile noastre, făcute uneori împreună, adunam amândoi nu ştiu ce capital pe care-l simţeam, cu farmec, frăţeşte împărţit.

Aşa au mers lucrurile până în preajma bacalaureatului. Aici s-a schimbat totul.

Lângă mine, cel bântuit de visuri literare şi de vraja culorilor, Ion Luculescu - prin legea comunicărilor noastre reciproce - trebuia să se simtă şi el împins spre literatură. Şi cred că mi-a şi luat înainte. A publicat în ***Adevărul ilustrat*** sub pseudonimul (luat din romanele lui Balzac): Z. Marcas, două nuvelete. Redactorul principal al revistei, d.B. Brănişteanu, amicul tuturor debutanţilor, i-a acordat o deosebită luare-aminte.

De aci încolo, prietenia mea cu Luculescu, bogăţiile noastre sufleteşti, adunate timp de câţiva ani, şi toată încântata vecinătate a inimilor noastre au pierit, ca acele fluvii africane cari intră sub coline de nisip. El a luat nu ştiu ce funcţiune la un important institut financiar, eu am dispărut în sacrele catacombe ale teologiei.

Rareori ne mai întâlneam. Eu constatam cu tainică mirare că a ajuns omul actualităţii. El desigur îşi mărturisea că am alunecat de pe piedestalul de afecţiune şi de entuziastă aşteptare, unde mă ridicase în anii de liceu.

De vreun sfert de veac nu l-am mai întâlnit nicăieri pe cărările mele. Şi nici nu mai puteam să-l întâlnesc fiindcă scumpul meu amic se sălăşluise la Paris, unde eu nu am fost niciodată.

Am auzit că ajunsese om bogat. Asta m-a mirat peste măsură. E adevărat că în ceasurile efuziunilor noastre socialiste, nu ne jurasem să rămânem de-a pururi săraci, dar, oricum, averea lui mă pune pe gânduri. Este evident că osmoza noastră sufletească n-a fost un fenomen desăvârşit.

II rechem cu drag, îl rechem cu duioşie... Pe mormântul lui - din nu ştiu care cimitir din preajma Parisului - foşnească dulce dantelele amintirii!

SFATURI ŞI PĂRERI DE RĂU

Nu pot să stăpânesc nici azi sentimentul de strâmtorare sufletească, de duioşie şi de oarecare umilinţă care mă robeşte în faţa tinerilor mei colegi de visuri literare. Un adolescent care vine să mă roage frumos să-i citesc poezia, nuvela sau romanul - grijuliu împachetate - mă descumpăneşte şi mă intimidează. Fireşte, nu mă dau pe faţă, dar în inima mea sunt mişcat şi smerit. Ce vrea de la mine acest copilandru? Să-i dau consimţământul meu, la pasul fatal pe care vrea să-1 facă! Să constat dacă are talent - trebuie să aibă! - ca să-1 ajut să-şi facă vânt în prăpastia deschisă înainte-i!...

Mi-a ieşit faima că simpatizez pe aceşti candidaţi, pe aceşti amanţi ai nenorocirii şi nu pot să spun că nu o merit. Nu am brutalitatea altor confraţi şi îmi pare rău. Marele Caragiale - chiar dacă intra, în atitudinea lui, ceva comedie profesională - îl jelea pe tânărul poet ca pe un bolnav de boală grea...

- Nu te nenoroci, băiete! Du-te, petrece, fă prostii... da vihdecă-te mai curând, până ce boala nu ţi-a intrat în sânge!... Ce-ţi sunt părinţii? Plugari, negustori, meseriaşi?... Oameni cumsecade... Dumnezeu să ţi-i ţie sănătoşi!... De ce vreai să le strici inima?... De ce vreai să-i jelească vecinii şi rudele?... Auzi!... Scrie poezii! Vrea să fie poet!... Du-te băiete şi învaţă meseria babacăi!... O să mă blagosloveşti, când ţi-o trece năbădăile de azi!...

Tânărul, astfel dojenit, pleca stacojiu la faţă şi încredinţat că maestrul şi-a râs de el şi - fireşte - multă vreme făcea altfel decât fusese sfătuit. Poate că nebunia ţinea viaţa întreagă... Dar trebuia să vie o vreme - vine matematic! - când fiul neascultător intră în grea controversă cu sine însuşi...

Vine o vreme când începi să întrevezi că funcţiunea ta de interpret al simţirii şi al visurilor contimporane e o povară şi un blestem. Semenii tăi au cu tine, uneori, atitudinea nevinovatului copil faţă de fluturele căzut în ghearele-i drăgălaşe

E o plăcere secretă a semenului nostru - mai ales când stă pe un fotoliu important - să micşoreze şi să jignească pe acest familiar al stelelor, care este poetul. Concetăţeanul nostru - altădată se zicea: burghezul nostru - păstrează, faţă de tine, dacă eşti artist autentic, o rezervă instinctivă: eşti din altă plămădeală decât el!

Dar ce înţeleg şi ce bănuiesc din toate acestea, aceşti foarte simpatici imberbi, cari vin spre tine cu inima în freamăt şi cu caietul în dreptul inimii!... Sunt ispitit uneori să-i sfătuiesc părinteşte şi să le spun cu o dreptate care începe să ni se impună tuturor:

- Să vă ţin de rău? Să nu vă ţin de rău?... Greu lucru! O dată ce aveţi, în faţa voastră, pe unul a cărui nebunie şi tărie de cap au dăinuit cincizeci de ani! Sunt constrâns să mă declar încântat că scrieţi şi că facem cu toţii parte din familia lui Pierde-Vară....Ascultaţi însă: străvechii înţelepţi evrei, cari cercetau ***Sfintele Scripturi,*** dădeau celor ce voiau să fie ucenicii lor acest sfat mai preţios decât comori de aur şi de argint: Fiule, studiul Legei Sfinte merge minunat împreună cu o meserie manuală, studiază legea, dar învaţă şi cizmăria sau tâmplăria...

Aşa vreau eu să îndemn pe nerăbdătorii mei solicitanţi: Vrei să scrii. Aşa să fie! Dar asigură-te, mai întâi, împotriva foamei, a frigului şi a remuşcărilor. învaţă ceasornicăria, dogăria, albinăritul sau orice alt meşteşug aducător de pâine, de sănătate trupească şi de seninătate sufletească.

Mai mare decât toate meşteşugurile este sfânta plugărie. Dar ca să fii plugar mulţumit şi la adăpost de umilinţe, trebuie să îndeplineşti multe condiţii... Ca să creşti albine, îţi trebuie o grădină, un izvor de apă şi o sută de ştiubee...

Sfânta muncă manuală!... Cât de rău îmi pare că n-am găsit, acum o jumătate de veac, pe nimeni care să mi-o predice. Tolstoi mi-era departe, iar splendidul apostol sionist Gordon era, pe atunci, la începuturile lui.

Azi, când tinereţea e o amintire, când mirajul poeziei e spulberat de loviturile şi de ironia universală, ce despăgubire ar fi, ce fericire ar fi să pot să-mi fac eu singur o pereche de cizme!

ÎN APRILIE 1896

în care zi anume, am uitat, dar era în aprilie... Atunci am aflat - dintr-o telegramă de ziar - că Traian Demetrescu a murit la Craiova. Era zi înaltă şi atotalbastră de primăvară şi peste grilajul lângă care citeam amara veste, se revărsau crengile unui pom alb de floare. Iar când am ridicat ochii tulburi de pe ziar, am văzut, într-o trăsură pornită spre Şosea, o pereche de fericiţi...

Am notat lucrurile acestea în pagina emoționantă și naivă, pe care am închinat-o - acum cincizeci de ani - morții lui Traian Demetrescu.

Nu era principele poeziei din tinerețea noastră. Lângă Coșbuc și Eminescu, era lujerul de nalbă înflorită care crește și se încovoaie în preajma falnicilor stejari. Nu era scriitorul fruntaș, din stilul căruia să fi putut să învățăm dificila disciplină a scrisului. Pe vremea aceea, trăiau încă marii dascăli ai prozei românești: Caragiale, Delavrancea și Slavici. Era cel ce visa, în proză și în stihuri, pentru noi cei mulți, încă robi în ergastula trigonometriei. Era cel ce izbutise - pare că în numele nostru, al adolescenților care îl iubeam - să cucerească, în presa de atunci, loc și luare-aminte pentru înduioșările, pentru fiorii primăvăratici și pentru impacientele noastre.

îl mai știam bolnav. îi urmărisem pașii și impresiile adunate de pe unde fusese să-și caute sănătatea... O, Dumnezeule mare!... Pe vremea aceea - vrăjiți de zeul Eminescu și justificați de marele Dobrogeanu-Gherea - mai toți noi cei ce terminam liceul eram triști, eram bolnavi, scriam elegii și așteptam să le depunem, absurd și contradictoriu!... undeva unde să se întâmple minunea din ***Scrisoarea a IV-a:***

„Și uscat foșni mătasa pe podele, între glastre,
între rozele de Șiraz și lianele albastre..."

Poeziile lui Traian Demetrescu au trecut ca acele prea plăpânde flori care vestesc revenirea primăverii... Eu unul de-abia dacă mai mi-aduc aminte de două-trei din ele. Dar cronicile lui din ***Adevărul literar*** nu le-am uitat nici azi. Scriind o dată despre ***Graziella*** lui Lamartine, Traian Demetrescu spunea acest adevăr verificat de multe ori: „Sunt cărți care lasă în sufletele noastre urme mai decisive decât mulți ani de educație".

îl iubeam pe Traian Demetrescu pentru că ni-1 închipuiam, pentru că vroiam să fie: ***„copil sărac și sceptic al plebei proletare...***" Unele informații confuze - fie de prin cercul lui Alexandru Macedonski, fie de prin Craiova - dezmințeau aceasta obligatorie obârșie pe care i-o acordam poetului nostru. Dar nu ne împiedicam de atâta lucru... Traian Demetrescu era poetul socialist al generației noastre. îl vedeam pe aceeași estradă ideală, de revendicări generoase și de doctrină umanitară, cu corifeii socialismului românesc de la sfârșitul veacului trecut. Scria în ziarele care cereau dreptate pentru cei nedreptățiți, pâine pentru cei flămânzi, soare și libertate pentru ocnașii temniței sociale.

Ne era drag și în portreteul-caricatură, pe care i-l făcea spiritualul, poznașul și, poate, în fundul inimii, un bob gelosul său prieten Tony Bacalbașa: „...vă recomand pe drăgălașul, senzitivul, elegiacul, trubadurescul meu amic, poetul inimilor zdrobite..." etc., etc.

Tony Bacalbașa!... cel mai mare umorist al presei românești și cel mai mare orator din glorioasa sală Sotir. într-un fel de interviu, plin de extravaganțe, Tony îl punea pe Traian Demetrescu să spună, spre sfârșit:

„Și acum... adio!... Căci iată se apropie ora cinci și jumătate și la ora aceasta, mă apucă... o stare inefabilă... o melancolie cerească, un fel de hipersensibilitate mizericordioasă, care mă face să vibrez ca o mandolină, sub degetele de roze ale unei castelane blonde."

(Rog pe bunul meu amic Barbu Lăzăreanu să nu mă controleze prea de aproape, pentru că toate acestea sunt parafraza unor lucruri pe care le citeam - și el, și eu - acum vreo cincizeci și mai bine de ani...)

îl iubeam pe Traian Demetrescu. Vedeam în el pe pilduitorul sufletesc al vremurilor așteptate. Așa, ca el, trebuiau să fie cărturarii, intelectualii, artiștii zilelor fericite, spre care omenirea își îndrepta pașii ei grei, dar plini de nețărmurită încredere... Un intelectual al societății viitoare trebuia să fie - ca poetul nostru - amabil, inofensiv, duios ca un copil, fără viclenie, fără ambiții vulgare și iubitor de aproapele la aceeași înălțime cu adevărații apostoli ai ***Evangheliei.***

Acest scop, acest sfânt ideal, ne-a rămas tuturor acelora care, iată, mi se pare că am zăbovit, în lumea asta, dincolo de limita îngăduită visătorilor.

Un monument alb, mutat din grădina Ateneului în grădina Cișmigiului, arată pe o copiliță care întinde lui Traian Demetrescu o ofrandă de flori.

Cu inima robită de amintiri și de gânduri multe, primenim ofranda aceasta, acum, când se împlinește o jumătate de veac de la exodul poetului duioșiei și al bunătății.

ÎN VIȘEGRADUL UNGARIEI

în fiecare după-amiază, porneam din chilia mea și făceam o plimbare, pe șoseaua satului, de obicei până la oficiul poștal unde depu-

neam scrisorile mele. Trebuie să zic „sat" pentru că Vişegradul înseamnează, în întregime, un dublu cordon de case, între deal şi Dunăre, cu grădini cari se caţără pe deal, cu grădini cari se scaldă în Dunăre. Dar aceste case sunt numai vile, iar grădinile lor, adevărate parcele delimitate din Paradis!

Deşi în inima Ungariei, Vişegradul este un cuib poliglot. Lângă limba maghiară, auzi şi alte limbi şi mai cu seamă limba germană. Populaţia este în majoritate catolică. Protestanţii nu au nici o casă de rugăciune. în schimb, Biserica Romano-Catolică domină coasta cu făptura ei puternică şi cenuşie.

Nu ştiu din ce trăiesc oamenii locului, fiindcă pe aceste plaiuri înalte se văd numai livezi, păşuni şi păduri. Iar pe aceste pripoare cu Dunărea în vale, ce agricultură poate să prospereze? Pescari - oamenii nu sunt, fiindcă Vişegradul, deşi îţi aduce aminte de Capernaum şi de Bethsaida, nu este schelă de pescari... Desigur că aceşti oameni trăiesc din creşterea vitelor - multe şi frumoase, pe cari le văd seara, când se înapoiază de la păscut. Dar ar putea să trăiască fiecare şi din produsul grădiniţii lui, căci fiecare grădiniţă este un cuib de plante potagere şi de flori. Aici, ai prilejul să vezi şi să înţelegi ce pot să scoată hărnicia şi meşteşugul din câţiva stânjeni de pământ.

Pe acea unică stradă din Vişegrad se găseau toate instituţiile şi toate notabilităţile comunei, intercalate printre frumoase vile şi prăvălii minuscule. Ca străin, ar fi trebuit să mă prezint biroului care ţine seama şi notează pe mosafîri. Dar această formalitate şi altele la fel sunt îndeplinite pentru noi toţi, de către membrii maghiari ai Asociaţiei „Young Women Christian Association".

Un preot oriental nu se vede oricând, în sat la Vişegrad. Un lucrător dintr-o grădină m-a oprit într-o zi la gardul de sârmă.

- Gelobt sei Jesus Christus!
- In Ewigkeit, Amen.

Şi am intrat în vorbă. I-am spus de unde sunt şi ce caut prin partea locului, fireşte, sub o formă populară care putea să fie şi legen-* dară... Mi-a spus şi el că e de fel de prin Galiţia şi că s-a aciuat aici de multă vreme... Nu lucra pe locul lui, ci pe loc străin... Era un om trecut de mijlocie, dar încă rumen şi robust.

Ne-am mai întâlnit şi a doua oară şi am legat un crâmpei de vorbă...Era un bun fiu al Bisericii Romano-Catolice şi cu ceva umanitarism religios - în inima lui - care m-a impresionat... Mi-a

povestit, în dialectul lui uneori opac, o ciudată întâmplare, cu eroi creştini şi evrei, de unde reieşea că înaintea lui Dumnezeu, suntem cu toţi fraţi şi că trebuie să ne îngăduim unii cu alţii...

Dar lăsând la o parte căsuţele împodobite, grădinile cu plante dese ca peria şi toată ordinea şi toată buna gospodărie din acest sat, ce mi s-a părut mai frumos în el - afară de măreaţa cetate pustiită de pe vârful muntelui, cetatea lui Matiaş Corvinul - era o capelă singheră, pe un delcel, deasupra Dunării.

Te duci la capelă pe o alee, cu copaci înalţi, de ambele laturi. De departe, sub straşina capelei, se vede un Christ de gips, răstignit pe o cruce neagră. O scară cu trepte de piatră urcă până sus, pe platoul rotund şi mic, purtătorul capelei. Pe marginea platoului şi făcând inel împrejurul bisericuţei creşte o cunună de salcâmi şi de roşcovi sălbateci. Aici, la umbra copacilor înalţi şi în faţa uşilor sfinte, sunt fixate în pământ câteva scaune lungi, paralele, pe cari stau credincioşii la sărbătoarea hramului şi la alte slujbe bisericeşti. Alte scaune erau prinse printre copaci, de partea Dunării. Odihna în acest loc singuratic şi sfânt era scumpă şi trupului şi sufletului.

Vecinătăţile erau pline de copaci şi de pomi roditori, mai cu seamă de meri şi floarea lor, albă-trandafirie, părea un omăt pe care zefirii Dunării îl culegeau de pe ramuri şi-1 suflau peste apele licăritoare.

Dunărea pornea de la picioarele tale şi se revărsa plumburie într-o parte, verzuie cu picături de argint, pe ici, pe colo, şi orbitoare, ca un cuptor de. uzină, acolo unde cădea în ea icoana soarelui.

Un vaporaş-navetă se juca între cele două ţărmuri, sprinten şi cu coada lungă, ca un pescăruş... Erau orele calde ale după-amiezei şi nu se auzea decât zvonul harnicelor muncitoare, cari strângeau nectarul din florile lui aprilie, şi suspinele neregulate ale marelui fluviu, pe prundişurile însorite... Capela stătea aţipită, în această oră de aur. Cuvintele Patriarhului Iacov îţi veneau în minte, măreţe şi definitive:

„Cu adevărat, Domnul este în locul acesta!..." ***(Geneza*** 28, 16).

LA REAPARIŢIA „ADEVĂRULUI"

E un fapt care ne bucură pe toţi cei ce, ani de-a rândul, am stat în preajma acestui ziar de luptă socială şi de revendicări umanitare. Mulţi au fost soldaţi cotidiani şi au stăruit bărbăteşte, sub faldurile

flamurei generoase. Alții au fost prieteni mai depărtați, dar legați ***Adevărului*** prin crezul lor în zile mai bune şi în biruința drepturilor viitoare.

Eu unul am fost printre cei de categoria a doua, dar am început de mult... va fi la toamnă o jumătate de veac, de când - primit prieteneşte de Constantin Miile - am tipărit, în ***Adevărul ilustrat,*** nuvela mea de debut ***Pe terasă.***

Colaborarea mea la ***Adevărul,*** dar mai cu seamă la ***Dimineața*** şi la ***Adevărul literara,*** trecut în istoria literaturii româneşti.

Am avut nenorocul să fiu un spirit neiubitor de jug şi de convenționalism literar. Debuturile unui scriitor sunt mai totdeauna penibile. Maeştrii şcoalelor în ființă sunt de obicei sensibili la adulație şi dogmatici în credințele lor literare... Cine va admite mica dar supărătoarea ta pretenție de independență, în stil şi în inspirație? Iar când mai dai să se înțeleagă că nu te mulțumeşti cu stările sociale de sub ochii tăi şi începi să denunți nedreptățile contimporane, însemnează că te-ai îmbolnăvit de lepră şi locul tău, de aci înainte, este afară din cetate, pe maidanul de gunoaie.

Trec în revistă pe directorii de ziare şi de reviste literare, de acum 40-50 de ani... Toți aveau teorii, canoane, protocol de salon şi o suficiență invincibilă. De cine puteai să te lipeşti?...

Şi a ieşit acest paradox, şi astăzi în picioare: visătorul creştin şi înamoratul de ***Sfânta Scriptură*** a fost admis şi cinstit în casa şi în ziarele liberei cugetări!...

Simțirea mea, închinată Mântuitorului şi dezmoşteniților chemați de El, a fost îngăduită să înflorească îmbelşugat în coloanele ziarelor independente şi a fost bănuită sau ignorată în oficinele maculaturei oficiale.

Adevărul reapare, spre bucuria mea. Evident, bucuria mea este ca soarele în amurg, proiectându-se într-un lung adio, asupra unei scări imense de planuri şi plaiuri... Este atât de clar că de aci înainte spre viitor, scara e problematică şi cu trepte puține!...

Dar mă bucur pentru confrații mei cei tineri şi pentru toți cei ce, duşmanii robiilor intelectuale, vor veni la ***Adevărul*** să sporească falanga bunilor luptători.

Adevărul reapare. Este un simbol care ne reconfortează şi o nădejde nouă, în calea vecinicilor nădejdi!

în expoziția lui Lowendal - un mare artist! - portretul lui Mihail Sadoveanu stă deasupra unor culmi caipatine, încinse cu neguri şi cu păduri. L-au aşezat la loc potrivit. Rapsodul plaiurilor noastre, poetul codrilor şi al munților Moldovei, interpretul românimii moldoveneşti stă deasupra piscurilor şi negurilor pe care le-a măsurat şi răzbătut de atâtea ori, pe aripile imensului talent. Scria deunăzi doctorul Ion Biberi: „... Mihail Sadoveanu a exprimat ca puțini alții realitatea adâncă a peisajului şi a sufletului moldovenesc... Socotesc că nu i-am mărit proporțiile şi nu l-am deformat, considerându-l ca una din cele mai bogate expresii ale gândului şi simțirii româneşti."

Doctore, fii liniştit. N-ai exagerat nimic şi n-ai deformat nimic. Adevăr este că Mihail Sadoveanu e un falnic fiu al neamului nostru şi că opera lui însemnează un pumn de mărgăritare, în tezaurele Golcondei - literatura universală.

Sunt mai bătrân decât Sadoveanu cu vreo doi ani, atât în matricolele stării civile cât şi pe răboajele literaturii româneşti. Păstrând amândoi o discrețiune lungă cât o jumătate de veac, nici Sadoveanu n-a prea vorbit despre mine, nici eu despre el. Adică eu, cel puțin, n-am dat la iveală nimic din notele mele despre Sadoveanu, cuprinse în jurnalul meu.

Iată azi câteva: „28 iunie 1905. - Aseară, am isprăvit de citit cartea lui Mihail Sadoveanu ***Şoimii...*** pe care Academia a încununat-o cu un premiu de 1 000 de lei. Cartea nu e un roman, ci un episod, un capitol de roman. Cele vreo 300 de pagini mici, pe care le cuprinde, strânse bine, fac vreo 100, de cele mari. Am citit-o cu plăcere, pe ici, pe colo cu admirație, şi sfârşitul: cu emoțiune. Autorul, care a scris la 26-27 ani această carte, va scrie, la 37, lucruri de trainică valoare, va fi romancierul pe care-l aşteaptă zadarnic, de zeci de ani, literele române."

Scriam, mai târziu, la „15 octombrie 1908. - Am citit acum câteva zile nuvela ***Hais Sanis...*** Citisem, la Agapia, prin august, *Pere* ***Goriot,*** romanul lui Balzac... Să mă credeți că precisa şi strălucita rechemare a acestui zeu al artei literare nu face să pălească, în amintirea mea, neclintitele oglinzi din ***Haia Sanis.. "***

Aşadar, mergem alături, de multă vreme, deşi cu gura strânsă şi cu ochii în pământ. Acum vreo câțiva ani, Sadoveanu a trecut din-

colo de plaiurile scriitorului sărbătorit şi adorat, şi a intrat în regiunea prăpăstioasă şi primejduită, în care contemporanii îşi exilează de obicei pe prooroci.

Amară şi grea problemă!... Ne place scriitorul atâta timp cât se menţine între paralelele priceperii şi ale prejudecăţilor noastre, dar îl tăgăduim şi-1 lapidăm, dacă o ia razna cu viziunile şi cu avertismentele lui, adică dacă vrea să fie şi profet!

Ce gălăgie, ce zurbă a fost atunci cu Sadoveanu!... Câţiva colegi şi ucenici l-au renegat cu patos. Ziarele legionare l-au defăimat. Admiratorii din ţară s-au preschimbat în prigonitori ai cărţilor lui şi-au ars aceste cărţi, în pieţele publice, maimuţărind aşa pe alţi nebuni, din alte părţi.

Frumoasele poveşti ale lui Sadoveanu, snopii lui de grâu epic, splendidele lui filme istorice au fost făcute cenuşă, şi această cenuşă, conform unei prostii care voia să fie funebră, a fost expediată autorului.

Sadoveanu nu mai era un simplu romancier, Sadoveanu, ca vechii profeţi biblici şi ca alţii, din zilele mai noi, cutezase să priceapă prezentul altfel decât contemporanii lui şi să aibă idei şi atitudini huiduite în agora.

în zilele de faţă, pare-se, Sadoveanu dă încă o dată prilej de răzvrătire celor ce nu admit că marele nostru scriitor poate să-i întreacă în comprehensiune socială şi politică. Dacă lumea noastră intelectuală ar fi mai familiară cu ***Sfânta Scriptură*** şi cu istoria vechii regalităţi a lui Israel, ar găsi şi ar sublinia interesante analogii între lucrurile de acum aproape trei mii de ani şi stările noastre actuale. Vă recomand, îndeosebi, viaţa profetului Ieremia şi tragica lui situaţie, în mijlocul conaţionalilor care nu-1 pricep şi care combat cu vehemenţă concepţiile şi orientarea lui politică.

Amară e chemarea profetului!... Ieremia zice singur:

„O, de câte ori grăiesc, trebuie să strig; să strig: «silnicie şi nedreptate!... »Aşa că porunca Domnului îmi pricinuieşte în fiecare zi ruşine şi ocară. Şi când mi-am pus în gând: «Nu-1 voi pomeni şi nici nu voi mai propovădui în numele lui», gândul acesta s-a prefăcut în inima mea în foc arzător, de nu eram în stare nici să-1 înăbuş şi nici să-1 mai îndur! Da! Am auzit defăimări multe..." ***(Ieremia*** 20, 8-10).

Desigur că nu sunt mulţi concetăţeni care să primească să judece cu mine: Sadoveanu este un om excepţional... Cu talentul lui şi cu vasta lui operă, el cinsteşte neamul românesc. în cărţile lui, vom trăi

departe, în viitor, dincolo de vicisitudinile istoriei şi de răspântiile vremii... Nu este, oare, înţelept să admitem că omul acesta vede mai bine decât noi şi înţelege mai bine decât noi şi elementele actualităţii şi semnele viitorului?... Convenim că este un artist uriaş, dar nu vrem să credem că puternica şi diversa lui intuiţie poate să ne pilduiască şi să ne instruiască!...

Puţini concetăţeni vor voi să accepte acest raţionament modest dar de bun-simţ... Atunci, voi propune altul:

Cine a avut dreptate anii trecuţi? De partea cui s-a dovedit că este adevărul? Au avut dreptate energumenii care dădeau foc cărţilor lui Sadoveanu şi pe urmă au dat foc ţării întregi, sau a avut dreptate hulitul şi huiduitul Sadoveanu?

în expoziţia lui Lowendal, Mihail Sadoveanu stă deasupra profilelor carpatine şi a unei imense familii de chipuri autohtone. Artistul le-a redat cu o impunătoare forţă de transplantare... Ochii lui Sadoveanu au, în ei, cer şi oţel. Să avem încredere în ochii lui!

NE-A SOSIT UN CÂNTĂREŢ

Mi se pare că dintre veştile care ne-au bucurat în zilele din urmă, una trebuie socotită drept fericit simbolică. Ştirea că Yehudi Menuhin a sosit în Capitală ne-a ridicat gândurile - de la priveliştea necazurilor şi a zbuciumului de faţă - spre regiunea superioară a nădejdilor şi a eliberărilor de mâine.

Nu mă preocupă încântarea pe care o aşteaptă cunoscători şi admiratorii cu şcoală ai maestrului. Iubitorii noştri de muzică, pregătiţi prin studii speciale ca să înţeleagă şi să urmărească pe marele violonist, sunt o categorie fericită căreia eu îi doresc ceasuri pline şi fermecate.

Eu*sunt interpretul celor ce aşează acest eveniment artistic în lumina unei exegeze metamuzicale.

Ne-a sosit un sol al păcii şi al artei. Am cam uitat de când n-am mai trăit aşa ceva. Am primit, în anii din urmă, fel de fel de solii... ne veneau tot cu avionul - cum ne-a venit Yehudi Menuhin - dar câtă deosebire între mesagiu şi mesagiu!... Cine va uita vreodată cum ni se vesteau acele mesagii şi ce vijelie de ocean răzvrătit şi de

dezasiru, de corăbii izbite de țărmuri mugeau pe pământul uscat şi în inimile noastre topite ca ceara de fața focului!

Ne primenim azi de lungile noastre întunecări sufleteşti şi luăm ca un semn norocos sosirea marelui cântăreț. Iertat să ne fie să ne înduioşăm ca la ivirea primilor ghiocei, după o iarnă crâncenă, şi să durăm visuri, sub pleoapa cerului albastru, precum ieri duram psalmi şi rugăciuni sub bolțile pivnițelor cutremurate.

Aşadar, putem încă o dată să fim oameni! Putem să aşteptăm cu ochi fericiți pe cineva care nu este nici războinic, nici om politic, nici magnat al finanței!... Cine este Yehudi Menuhin?...

O pasăre a cerului, un copil furat de zâne, un meşteşugar al alăutei!... Am tresăltat când a coborât între noi şi vom alerga să-1 ascultăm şi vom fi fericiți să ne regăsim în sălile lui de audiție mai buni, mai frați între noi, mai plini de încredere în capricioasa noastră soartă omenească!...

Cine dintre noi mai binecuvânta deunăzi civilizația şi progresul tehnic, când vedea văzduhul brăzdat de caravanele morții şi auzea trosniturile pământului?... Yehudi Menuhin este porumbița lui Nbe, care aduce împovăratului patriarh vestea că fața lumii începe să se schimbe.

Au fost prea mari durerile şi zdrobirile prin care am trecut şi trecem încă, prea groaznică obşteasca tragedie ca să mai putem stăpâni copilărească primăvară, care năvăleşte în noi, la vederea primelor flori solitoare.

întindem spre viitor brațe înfrigurate! îi cerem, cu frenezie, pace, înțelegere între oameni, domolirea egoismului, cloroformizarea tristei noastre ancestrali **tați** şi sublimele persuasiuni ale artei!...

Yehudi Menuhin vine între noi numai cu fermecata lui vioară sub braț. Când oare va ajunge omenirea, când oare se vor înțelepți popoarele atât de fericit încât să facă din frații şi urmaşii lui Yehudi Menuhin - din artiştii de geniu - ambasadorii lor-adevărați?...

Credem că aceste vremuri vor veni; sunt prea frumoase ca să se şteargă ca norii cei fără de ploaie şi ca iluziile deşarte.

Poate că vioara lui Enescu, aplecată pe inima celor ce l-au ascultat în răsărit, poate că vioara lui Menuhin, aşteptată de reveria noastră, trec din domeniul artei în sanctuarul proorocirii.

Yehudi Menuhin, fii binecuvântat! Tu cel ce ne aduci aminte că, în peştera Horebului, proorocul Ilie Testviteanul recunoscu prezența lui Dumnezeu într-o cântare de harfe îngereşti!

DE LA MINULESCU, ÎNAINTE

Nu e vorba de poezia lui Minulescu, ci de mormântul lui, din cimitirul „Şerban-Vodă". Mai zilele trecute, cercetând mormântul atât de simplu, dar atât de afectuos îngrijit al neuitatului meu prieten, am pornit de la crucea lui, mai departe, spre inima cimitirului. Pe o distanță de două sute de paşi, am descoperit, pe dreapta şi pe stânga aleiei, cel puțin zece locuri de odihnă, cel puțin zece nume cunoscute analelor noastre literare şi ştiințifice.

De la Minulescu, înainte, vin, aproape unul de altul: ***Emil Gârleanu, Şt. O. Iosif, Panait Cema, OvidDensusianu...*** Prea mulți poeți, pe o distanță atât de mică! Uneori, îngrămădeala aceasta din necropole pare curioasă. Coincidențele mormintelor te fac să te gândeşti la ***Dialogii morților*** al celebrului Lucian din Samosate.

Observ că între poeții veritabili, din aleea lui Minulescu, s-a strecurat şi un avocat care poate n-a scris, în viața lui, nici un stih... Este o ciudată greşeală a supraviețuitorilor să atribuie unui răposat, cu totul străin de Parnas, sentințe, interpelări sau filosofie în versuri. Cunosc un cărturar original care a adunat câteva mii de epitafe, din cimitirele noastre. Cred că nu i-a scăpat acest epitaf:

„Iubite al meu ce vrei să treci,
Nu-mi privişi portretul în van;
Poate ți-am fost cunoscut:
Eu sunt avocatul Dan."

Cu câteva mici schimbări, strofa ar ajunge corectă... Cât despre idee, fericitul Dan nu prea este original. Dar este sigur că autorul epitafului n-a ştiut niciodată pe arhaicul poet latin, care, acum vreo 2500 de ani, îşi dăruise un epitaf analog.

Pe aceeaşi alee şi dincolo de constelația poeților, sunt două morminte, două nume mult sărbătorite de contimporani: Doctorul *George* ***Assaky*** şi profesorul ***Anghel Demetriescu.*** Cred că au fost prieteni în viață. Astăzi, stau peste drum, unul de altul.

Pe doctorul Assaky l-am văzut numai pe catafalc, în anul 1899. Pe Anghel Demetriescu, adormit în 1903, l-am văzut, pe îndelete, o singură dată.

Era, în zilele lui, un puternic intelectual. Fusese dascălul multor profesori şi cărturari şi fusese directorul internatului unde îşi

aduna note pentru viitorul „Bursier", viitorul ***Barbu Delavrancea.*** Anghel Demetriescu, alături de ***Maiorescu,*** şi poate mai mult decât Maiorescu, era universal venerat pentru erudiția lui şi pentru integritatea lui sufletească. înfățişa o specie intelectuală astăzi cam rară. Ştia carte şi era cinstit cu ce ştia. Scria rar şi potrivea îndelung ideea cu cuvântul, până să le dea în vileag. Era un mare îndrăgostit de literatura şi de cugetarea engleză şi se străduia, prin scrierile lui, să le facă accesibile şi nouă românilor.

Era un clasicist, dar un clasicist rigid, fără acea indulgență surâzătoare, fară acea înclinare amabilă a eroilor lui Anatole France de a admite şi alte lumi - stranii, misterioase, - decât cea clasică.

în anii lui din urmă, scria la revista lui Nicolae Petraşcu, ***Literatură şi artă română.*** Tot la această revistă - serioasă, bine tipărită, de toți bine primită - şi lângă ponderatele şi doctele pagini ale lui Anghel Demetriescu, începuse să apară pârga unei literaturi apostate şi revoluționare. Alături de venerabilii colaboratori ai revistei, mai semnau şi câtiva tineri simpatic acceptați de Nicolae Petraşcu, dar piatră de scandal pentru restul redacției.

Poate că am mai spus-o vreodată şi o spun şi azi. Directorul revistei ***Literatură şi artă română*** are, între altele, şi meritul că şi-a simțit inima caldă față de câțiva imberbi cutezători, de acum vreo jumătate de veac şi a găzduit, în revista sa, proză şi versuri cari insultau tradițiile şi canoanele literare primite de lumea „cumsecade".

Anghel Demetriescu - liber-cugetător şi clasicist - era profund mirat că cineva poate să cugete altfel decât evoluționiştii englezi şi poate să îndrăznească a versifica dincolo de regulile Metricei şi ale Prozodiei. Dar era un om discret şi cumpănit. Desigur că autorii lui englezi îl învățaseră să rămână netulburat şi zăbavnic, în fața celor mai îndrăznețe paradoxe.

Doarme azi, în această alee, el la un capăt şi Minulescu la celălalt capăt. A avut el vremea să cunoască poezia lui Minulescu? începuse Ovid Densusianu să fie şi Ervin, înainte de anul 1903?

Un nou spion al morților, un Lucian modern, pe care nu-l văd de nicăieri, venind, ar scrie nişte savuroşi dialogi, dacă ar convoca la o discuție literară, pe notabilii aleei Minulescu-Anghel Demetriescu.

VANITAS VANITATUM!

Stăteam unul lângă altul, în trăsură, şi mergeam spre un ocol silvic. Era prin luna mai şi drumul nostru trecea adesea pe sub noduroase crengi de nuc, printre cascade verzi de ghiorghinari şi printre curpeni de mure. Toată valea, pe care se înşiră şi se deşiră satul-premergător ocolului, trăia întinerită de ploile din urmă, sub farmecul zilei închinate spre vecernie.

Gospodăriile săteşti - unele deasupra pârâului care străbate satul şi deasupra drumului, altele între drum şi pârâu - se cumpăneau pe povârnişuri şi căutau sprijin între crengile pomilor din curți şi din livezi. Satul era pustiu în bună parte. Gospodarii erau în podgorii, la coasă, la praşilă ori la pădure.

Trăsura mergea domol şi desena, în nisipul încă umed, urme capricioase, după linia drumului, strâmtorat de maluri de garduri, de copaci şi de viroagele rău acoperite cu podişci.

Stăteam unul lângă altul şi puneam față în față - într-un ceas de vecernie înaltă şi aurie - două lumi necunoscute între ele, două existențe întâlnite indiferent, două suflete închise ca două castele, de-a dreapta şi de-a stânga unei frontiere.

Eu veneam dintr-o călătorie lungă, semiseculară. Aveam în urma mea un trecut vast ca o arhivă. Studii, idealuri, lupte cu Himera şi cu Visul; o viață tristă, grea, strivită între pagini numeroase, scrise cu funingine şi cu sânge, o poveste amară şi dublă, o poveste cu două caturi: jos, sărăcie, muncă, zbucium şi pâine greu agonisită pentru o casă de copii; sus, grădinile suspendate ale Semiramidei, miragiul amăgitor al poeziei, viziunea Golgotei, cămăruța scriitorului creştin, stingher şi neînțeles....

Iar alături de mine (adică la câteva mii de kilometri de depărtare sufletească!): ființa, misterul, trecutul d-tale şi toată împărăția lui, din care nu ajungeau la înțelegerea mea nici o rază şi nici o semnalizare. Dar stăteam unul lângă altul, în trăsura care ne ducea, când la deal şi când de vale, pe sub arcadele stufoase şi printre grădinile pline de viță şi de meri.

Soarele se lăsa, treptat, spre pădurile aşezate în amfiteatru. în arena amfiteatrului, stăteau heleşteul, chioşcurile şi gospodăria ocolului silvic. O hărnicie care se dădea pe față, la tot pasul, o preocupare statornică de ordine şi de frumusețe spuneau clar că chivernisi-

torul locului este omul datoriei superior înțelese. Am intrat în șoseaua dreaptă și netedă care leagă poarta ocolului cu casele din fund și ne-am oprit sub perdeaua de carpeni de alăturea.

Tot aici ne-am oprit și altădată. Ne-am oprit într-o toamnă transfigurată, când valea, străbătută azi, era plină de movilite de mere aurii și roșii. Și te-ai coborât atunci din trăsură și cu mâna meșteră și puternică ai priponit caii de un carpen...

Și gestul d-tale, din clipa aceea, și bărbăția aceasta neașteptată, sub înfățișarea d-tale delicată și lentă, au făcut să lumineze deodată, de la mine spre d-ta, ferestre de amintire și de analogie... Ți-am spus-o atunci și mai târziu. Tot așa era copila cutezătoare și enigmatică, întâlnită într-o zi de mult apusă, în noaptea pădurilor de brad dintre Secu și Agapia. Dar a fost o trecătoare și deșartă apropiere. Depărtările dintre noi, astăzi ca și atunci, au rămas imense, siderale. Toamna aceea s-a sfârșit, pentru mine, cu o poveste tristă, iar din toată trecerea mea prin valea aceasta, au înflorit câteva pagini de risipită aducere-aminte.

De data aceasta, a înflorit o lecție întreagă... Am văzut și am ocolit lacul pe care am plutit odinioară, potecile întunecoase ale pădurii și mai ales grădina de la poalele conacului. Podoaba acestei grădini era un boschet de trandafiri albi. De departe, părea un colț de iarnă și de omăt, rămas în chip neînțeles, acum în aleanul și în bogăția frunzișului de primăvară. Erau sute de trandafiri albi, căzuți ca din văzduhul zăpezilor neprihănite și sprijiniți între crengile stufoase și ghimpoâse.

M-am oprit lung lângă această dalbă și fragedă clădărie și am ridicat, paralel, în gândul meu, construcții analoage, fantazii și dealuri evanghelice. Puteam să poposim și unul și altul în fața acestei priveliști atât de nevinovate și de solidare cu visurile noastre premergătoare orelor de rugăciune...

Iată - în simbol și în prescurtare - câmpiile cele albe de lângă fântâna lui Iacov! Iată culmea de crini peste care nu vor putea să calce gândurile rele! Iată popas prielnic, iată loc de bună întâlnire pentru întrebările incerte și pentru orice nedumerire! Unde am putea să ne întrebăm mai nimerit cine suntem și să ne privim ochi în ochi dacă nu în acest colț nins de trandafiri și păzit de aripi îngerești?

M-am aplecat deasupra acestor trandafiri cari desfătau seara și sufletul meu și i-am contemplat în intimitate... Voiam să te chem lângă mine și să te fac să simți, la fel cu mine, priveliștea acestui giulgiu de trandafiri, vrednic să înfășure rănile Mântuitorului. Dar m-am oprit, uimit și îndurerat de mai atenta mea cercetare...

Dalbii mei trandafiri erau bântuiți, în suavele lor petale, de mii și de mii de gâze, de viermi și de pureci! O năvală intimă și respingătoare, un popor de colcăitoare viețăți, cu fel de fel de ierarhii și de proporții, roia, sonda, perfora și sugea nevinovatele flori de omăt! Nici un bobocel fără acești mosafiri, ageri și voraci! Nici o frunză fără șiraguri negre și lipicioase!...

Amărât, am închis cartea intimelor mele comentarii și am suspinat cu Iov:

„Zis-am mormântului: tu ești tatăl meu, iar viermilor: voi sunteți muma și surorile mele" (***Iov*** 17, 14).

Pentru aceea, te-am lăsat să te plimbi, să vorbești cu oamenii cari lucrau, să te ocupi de tenis și de cai...

Iar la priveliștea trandafirilor nu te-am mai chemat!

SUZANNE DESPRES

O văzusem la Iași în ***Nora,*** într-o după-amiază de toamnă sau de iarnă, acum vreo câțiva ani. Trecea din țară în țară, însoțită de tovarășii ei de rampă, răspândind pretutindeni claritatea verbului francez. Când Nora iese din casa bărbatului ei și din scenă, Suzanne Despres pleca din ochii mei ca sâ nu-mi mai apară niciodată sau cine știe când, târziu, în alt teatru, în altă eroină. Nu mi-ar fi trecut prin cap, în ziua aceea, că peste câțiva ani, într-un ajun de Paști, era să însoțesc pe marea artistă la una din mănăstirile întemeiate în preajma Bucureștilor, de către strămoșii noștri...

într-adevăr, Suzanne Despres și soțul d-sale, d. Lugne-Poe, au ținut să vază solemnitatea Sfintei învieri, așa cum se păstrează și se serbează în mănăstirile noastre, și în lipsa altcuiva mai indicat, amicii celor doi iluștri mosafiri au cerut sfatul meu. Așa se face că d-na Suzanne Despres și d. Lugne-Poe au coborât din automobil, în sfânta și marea Sâmbătă, înaintea unui arhondaric de mănăstire, mirați destul de ce le vedeau ochii.

Suzanne Despres și Lugne-Poe, într-o mănăstire românească!... Dacă mănăstirea noastră părea curioasă, în ochii lor, ivirea lor în

mănăstire era, pentru mine tot atât de curioasă. Am încercat într-o franţuzească barbară şi sfioasă (vorbeam înaintea acelei Suzanne Despres care din orice cuvânt pe care-l rosteşte face un mărgăritar!), să explic francezilor ce au fost mănăstirile noastre. Din călătoriile lor în lumea întreagă, oarecari amintiri de prin Rusia veneau să lumineze, prin analogie, impresiunile momentului.

S-au plimbat prin cărările mănăstirii, au vizitat biserica principală şi au admirat ingenioasa şi bogata noastră artă bisericească. Orice biserică de la noi, fie chiar biserică de sat, dacă e mai veche de o sută de ani şi şi-a păstrat zestrea ei de la început, înfăţişează un mic muzeu bisericesc, prin picturile, prin icoanele, prin argintăria, prin ţesăturile din ea şi prin ciopliturile ei.

Către miezul nopţii, mosafirii noştri au venit la biserică şi la fel cu toată lumea au aprins lumânarea de Paşti. Priveau cu ochi mari în jurul lor şi puneau, pare-că, toată bunăvoinţa ca să înţeleagă cele ce vedeau şi să le găsească, în definitiv, cu rostul lor. Dar era o depărtare incalculabilă, de la această biserică orientală, vibrând de cântările învierii, până la inima oaspeţilor noştri!

Cum ar fi putut ei să simtă farmecul cu totul aparte, intim, de care era cuprinsă inima noastră?... Sunt români născuţi, crescuţi printre noi, cari se simt jalnic de zdreliţi, când aud cântările tradiţionale, fie ele cântate oricât de bine, darmite nişte streini! Trebuie o copilărie întreaga de pioasă iniţiere, trebuie o pregătire deosebită, sau cine ştie ce împrejurări neobişnuite ca să poţi să înţelegi şi să iubeşti cântarea noastră bisericească. Şi trebuie să fii oriental, mai-nainte de orice, ca să simţi farmecul acestor lungi servicii, învăluite în nouri de tămâie, în melodii tărăgănate şi dureroase şi în spicul atâtor făclii aprinse.

Dar d. Lugne-Poe e tot atât de sincer pe cât e de ager observator. Mi-a spus a doua zi, fără înconjur, impresiile sale. Suntem între oameni dedaţi gândului, observaţiei şi artei pe lângă aceasta, oameni politicoşi şi amabili. Nu putea să-i fie nimănui cu supărare convingerile celuilalt. Ni le-am spus unul altuia pe cărarea aceea aşternută cu nisip fin cernut, pe care doi oameni pot s-o găsească între domeniile lor, oricât ar fi ele de diverse, - atunci când se întâlnesc în lume şi păstrează unul faţă de altul măsura frumoaselor aspecte.

Uneori, este chiar o privelişte interesantă să vezi două cugete protivnice, doi oameni cari prin croiala lor sufletească sunt cu totul diferiţi şi dezbinaţi, poate chiar porniţi unul împotriva celuilalt în vreo polemică notorie, să-i vezi laolaltă, la o masă, într-un salon, armonizând trecător, într-o oră de convorbire, două lumi sufleteşti, în fond ireconciliabile.

Oricât de nepotriviţi eram între noi, cei ce ne găseam în jurul mesei, în acea zi de Paşti, ne întâlneam totuşi unul cu altul în sentimentul de superlativă admiraţie pe care ni-l insufla tuturor d-na Suzanne Despres. Privind, ascultând, observând pe această femeie de geniu - atât de clară, atât de nevinovată, atât de ideal firească în tot ce este şi face - şi anume din apropierea de la conmesean la eonmesean, aveam impresiunea rară pe care ar avea-o un închinător al Gangelui, privind într-o dimineaţă, la obârşie, cum naşte, virginal şi cristalin, fluviul sfânt al Indiei.

Suzanne Depres cântă - uneori - cu o voce mată şi scormonitoare. Ne-a cântat, între altele, ***Balada lui Ronsard,*** o poezie amoroasă şi stranie, care în colecţiile obişnuite se intitulează pur şi simplu: ***Stances.*** Poezia cuprinde gânduri destul de joviale, pe lângă unele ecouri de orgă funerară. La urechea mea, această poezie a ajuns, însă, gravă şi multiplă ea un ***Requiem.*** Vocea cântăreţei, melodia tristă a poeziei, sufletul meu... nu mai ştiu ce anume şi din care parte se deschideau uşile catedralei.

In strofa a treia, poetul întreabă pe doamna gândurilor sale pentru ce atâta zarvă şi atâta răceală, la impacienţa iubirii ce-i poartă.

Srofa penultimă, din care însă Suzanne Despres a făcut strofa finală, e aceasta:

„Doncque tandis que tu vis
Change, maîtresse, d'avis,
Et ne m'epargne ta bouche
Incontinent tu mourras,
Lors tu te repentiras
De m'avoir ete farouche."

Am coborât privirea de la obrazul cântăreţei la mâinile ei, - mâinile Suzannei Despres!

O, aceste mâini cari au sămănat şi samănă în lumea întreagă bogăţiile gestului, - crinii sentimentului, nestimatele de o clipă, ghirlandele sfâşiate şi supreme din scenele cele mari... - aceste mâini de genială comediană învârteau, cu o simplitate, o cojiţă de pâine!

LA JUBILEUL POETULUI TUDOR ARGHEZI

Confratele Şerban Cioculescu şi-a notat leatul: în iulie 1896, Ion Theo - Tudor Arghezi, de mai târziu - a tipărit în ziarul ***Liga ortodoxă*** primele lui cuvinte literare. Eram, pe atunci, legaţi de o prietenie pe care anii au lăsat-o intactă.

Liga ortodoxă, un ziar ocazional editat de Alexandru Macedonski, nu-şi va pierde numele, în nisipul tiparului românesc, tocmai pentru faptul că în coloanele lui a debutat Tudor Arghezi. Dar colecţia, destul de costelivă, care se păstrează la Academia Română, are ştirbituri. Şi afară de aceasta, amintirea noastră regăseşte unele stihuri, unele fragmente, pe cari tiparul nu le-a înregistrat niciodată...

Un lac singuratic din jurul Bucureştilor încărcat cu rogoz şi trestii, şi cercetat de noi amândoi, într-un amurg de iulie sau de august, mă urmăreşte şi azi, sub forma acestui stih pe care Arghezi l-a uitat de atunci:

„Oh, iulie, lacul îşi lasă în trestii o melodie disonantă!..."

I-am dăruit, din primul moment, acestui camarad de visuri şi de speranţe nemărginite, toată încrederea mea. Convingerea că Ion Theo va fi, într-o zi, marele poet al veacului nostru, ne stăpânea şi ne urmărea mai stăruitor decât teoremele trigonometrici.

Când revăd azi, în depărtarea atâtor ani, pe cei câţiva elevi de liceu - nu prea în regulă cu frecvenţa - cari tăinuiau în inima lor această credinţă uriaşă, aceste năzuinţe revoluţionare, mă copleşeşte nu ştiu ce înduioşare confirmativă... Nu ne-am înşelat! Taina noastră a ajuns la cununa biruinţei!

Am încercat altădată să adun, din fluxul şi refluxul anilor, aceste preţioase cochilii ale amintirii...

Prietenia lui Arghezi pentru prietenii lui şi meşteşugul lui de giuvaergiu literar pentru literatura românească rămân privilegiu şi nobleţă, cu pergamente fără de moarte.

în ultimul număr al ***Revistei Fundaţiilor Regale*** (mai 1946) Tudor Arghezi publică o bucată de frontispiciu, care, de măiestria ei desăvârşită, deschide, între mine şi Arghezi, porţile, zăvorâte de ani de zile, ale unei probleme - şi universală, şi foarte personală, a noastră amândorura...

Este în poezia lui Arghezi mai multă resignată înţelepciune, mai multă admirabilă smerenie şi mai multă fonciară pietate decât într-o bibliotecă întreagă de filosofie religioasă. Citind această poezie a lui Arghezi, am regăsit, fără şovăială, că stă alături de prototipul etern: „Toate le-a făcut Dumnezeu frumoase şi la vremea lor, dar el a pus în inima oamenilor pasul veşniciei, aşa încât omul nu poate să descurce lucrarea pe care a facut-o Dumnezeu, de la început până la sfârşit" ***(Eclesiastul3,*** 11).

...Şi mi-am reamintit mărturisiri, convorbiri şi scrisori peste cari au nins patruzeci de ani deplini.

Un alt confrate şi amic, Teodorescu-Branişte, impresionat şi emoţionat de destăinuirea lui Şerban Cioculescu, ne întreabă pe toţi: cum să facem ca să ridicăm cât mai sus, în lumina atenţiunii generale, jubileul literar al lui Arghezi?

Preocuparea amicului Teodorescu-Branişte este frumoasă şi mai mult decât legitimă. A recunoaşte, după cincizeci de ani de muncă literară, că unul dintre noi a sporit comorile noastre sufleteşti şi că i se cuvine loc de cinste între principii culturali ai popoarelor - este, în primul loc, o faptă de înţeleaptă pedagogie naţională... Generaţia care vlăstăreşte azi trebuie să se înveţe să privească în sus, cu admiraţie, stejarii bunici şi străbunici... Aşteptăm părerile şi propunerile celor ce, în această oră de cultură şi de conştiinţă românească, au la dispoziţia lor, mai mult decât ideea şi călimara.

„NOAPTEA DE MAI" A LUI MACEDONSKI

Macedonski a fost un om rar, rar prin ciudăţiile lui, rar prin viaţa lui zvânturată, rar prin gemul lui contorsionat şi dârz. M-am întâlnit cu poezia lui - volumul ***Excelsior-*** acum cincizeci de ani, când traduceam pe olimpicul Virgiliu. Stranie mi s-a părut această poezie şi cu greu am izbutit să-i dau dreptate şi s-o fac înţeleasă în cerul prietenilor mei.

Dizgraţia în care Macedonski căzuse, curentul eminescian, ascensiunea lui Coşbuc, caracterul satiric al presei noastre de pe atunci... au acoperit pe autorul ***Nopţilor*** cu vreo zece ani de amară interdicţie. Alexandru Vlahuţă scria, în revista lui Hasdeu, aplaudat de toată lumea, schiţa lui, atât de transparentă: ***Polidor...***

Am fost unul dintre cei dintâi protestatari. Mai înainte de a părăsi băncile liceului, am scris un mic studiu, în care căutam să interpretez poezia lui Macedonski şi să pun, subt ochii cititorilor de bună-credinţă, câteva exemple remarcabile. ***Neron, Stepa, Ospăţul lui Pentaur, Balta clară...*** mi se păreau vrednice de reţinut şi de divulgat admiraţiei generale.

în timp de o jumătate de veac se ridică, se transformă, sau se destramă nu numai o faimă literară, dar chiar o societate omenească... Soarta literară a lui Macedonski a cunoscut metamorfozele din ***Noaptea*** lui ***de mai.***

„Mucegăitul smârc al văii cu poezie se vesmântă,
Pe prefiratele lui ape pluteşte albul nenufar..."

Critici atenţi, literatori isteţi, biografi scormonitori s-au străduit, de atunci încoace, să umple cumpenele dreptăţii literare, cu tot ce se putea spune şi aduna asupra acestui poet, atât de semeţ în poezia lui, atât de înverşunat în dorul lui de slavă.

între poeziile lui Macedonski, acum cincizeci de ani, strălucea ***Noaptea de mai.*** O recitau toţi admiratorii maestrului, şi o recita adesea maestrul însuşi cu vocea lui de bronz puţin dogit.

Este în acest poem un avânt admirabil şi un fâlfâit de aripi vultureşti, netăgăduit. Dar poemul, citit şi recitit, face o impresie curioasă. S-ar părea că un om, scăpat momentan sau definitiv din nu ştiu ce temniţă a chinurilor, îşi acordă o vajnică petrecere, la care pofteşte pe toată lumea. Este un evadat din ergastulă, care se îneacă în lacrămi şi în vin, sărbătorindu-şi evadarea. Este - dacă mai ţineţi minte - sclavul Spendius, eliberat de mercenarii lui Amilcar Barca şi petrecând cu eliberatorii săi în grădinile de la Megara, în primul capitol din ***Salammbo...***

, Posomorârea fără margini a nopţilor de altădată,
Când sufletul pentru sarcasme sau deznădejde sta deschis,
Cu focul stins, cu soba rece, rămase în urmă ca un vis."

Poetul se simte înalt, fericit. Poetul se răsfiră, transportat, sub bolţile unei nopţi de mai, chemându-şi martori şi soţi de exaltare: pe preotesele lui Apollo, pe Anacreon, pe Teocrit:

„Veniţi, privighetoarea cântă şi liliacul e-nflorit!"

Şi avântul e cu atât mai frenetic, cu cât amintirile de ieri sunt mai hâde:

„Trecu talazul duşmăniei cu groaza lui de nedescris,
La fund se duse iar gunoiul ce înălţase o secundă...
Se lumină întinsa noapte cu poleieli mângâietoare
Şi astăzi e parfum de roze şi cântec de privighetoare..."

Nu ştiu dacă vreunul dintre confraţii mei mai tineri a încercat să analizeze ***Noaptea de mai*** şi să întrevadă resorturile ei... Admiţând că această analiză literară nu s-a făcut până acum şi că autorul ei se ascunde în perdelele viitorului, eu îi consemnez această informaţie:

încântătorul maestru destăinuia - la sfârşitul veacului trecut - cum a scris el ***Noaptea de mai***

I-a căzut într-o zi în mână o sumă de vreo opt mii de franci. Cu această sumă şi-a pregătit şi şi-a oferit, sieşi şi prietenilor, o serie de ospeţe...

Masă bogată, cristale, flori şi şampanie!...

După fiecare ospăţ, prietenii se retrăgeau, iar poetul rămânea singur, între vasele cu flori, cu hârtie şi cu cerneală, dinainte, până dimineaţa...

Banii au fost minunat de bine cheltuiţi.

Invitarea poetului rămâne nemuritoare:

„în aeru-mbătat de roze, veniţi!... privighetoarea cântă!

ÎN LUNA SECERIŞULUI ŞCOLAR

Nu mi-a fost dat să număr anii mei după belşugul holdelor sau după sporul turmelor, ci după vacanţele şcolare. Cred că această lună de iunie este cea din urmă din şiragul lunilor de iunie, ca sfârşit de şcoală, în viaţa mea de dascăl. Luna cea dintâi de vară, luna de recapitulare, după celelalte de muncă fracţionară, mi s-a înfăţişat totdeauna cu un caracter sărbătoresc deosebit. Nu sărbătoresc cu înţeles decorativ, dar cu înţeles de adunare a tuturor energiilor, spre încununarea strădaniilor dintr-un an întreg şcolar.

De la 5 iunie, până la 22 iunie, citeam mai sârguincios şi mai înfrigurat decât oricând. Silinţa copiilor, emoţiile examenelor, nopţile nedormite şi tot zbuciumul din aceste zile, au înduioşat uneori pe unii pedagogi şi i-au făcut să dorească şi să propună desfiinţarea acestor temute şi dătătoare de bătăi de inimă socoteli de sfârşit de an.

Fiindcă am prelungit grozav ucenicia mea prin şcoli, ultimele mele biruinţe academice nu sunt mai vechi ca prima decadă a veacului de faţă. Ca profesor, am văzut, cu farmecul amintirii şi cu interesul ceasului de faţă, silinţele ucenicilor mei şi durerile pregătitoare de examen. Cu adevărat, nu este deloc uşor să aduni, în câteva zile, ce-ai tot treierat într-un an întreg şi să fii deplin stăpân pe atâtea şi atâtea cunoştinţe pe care ţi le cere programul. Dar silinţa şi încordarea tuturor puterilor fac seriozitatea şi frumuseţea vieţii!... Un tânăr, care n-a trecut biruitor prin greutăţile şcoalei, nu va şti să se bucure de succesele lui, de mai târziu, dacă va putea să le mai aibă. Emoţiunea şi grija părinţilor, în faţa copilului palid şi asudat, printre cărţile care trebuie răzbătute în vederea examenelor, se cuvine să fie sugrumate şi ascunse. Să ne ducem fiecare povara noastră... Chiar când ne-ar atinge gândul că - la fel cu Isaac - ducem în spinare sarcina de lemne de la propria noastră olocaustă, trebuie să fim plini de încredere şi de bărbăţie. Vom birui, în puterea unei legi care nu îngăduieşte înfrângerea. Cine se străduieşte cinstit, din toate puterile, nu va fi amăgit, chiar dacă ceasul izbânzii va întârzia.

Dar mai este o altă latură, tot atât de vrednică de luarea noastră aminte. Este bogăţia şi frumuseţea sufletească a amintirii... Poate că, uneori, nu ne mai rămâne decât această ideală despăgubire. Interesele noastre se schimbă. Convingerile noastre au luat altă direcţie şi altă înfăţişare. Nu ne mai foloseşte azi prea mult că am fost eroii bacalaureatului sau ai doctoratului... Fără de veste, viaţa ne-a deschis alte cărări practice şi alte orizonturi. Rămâne însă, în noi, ca o nobilă bogăţie, amintirea marilor noastre succese şcolare. Pe urmă şi din păcate, prea adesea colegi mediocri - codaşii promoţiunii tale - îţi vor lua înainte, nu numai în treburi şi în agoniseală, dar chiar în opiniunea oamenilor pretinşi cunoscători... Nimic nu trebuie să ne încovoaie! Nimic nu poate să stingă, în noi, farmecul şi mulţumirea examenelor noastre trecute cu preţul atâtor ore de veghe şi de încordare!

Luna iunie ne aduce, an după an, sesiunea examenelor, a emoţiilor, a silinţilor sporite, a înduioşărilor părinteşti şi, în acelaşi timp,

problema pusă de unii: n-am putea să luăm de pe fruntea anului şcolar această cunună de flacără şi de glorie deşartă?.. N-am putea să economisim simţirea copiilor noştri şi să-i scutim de sudorile examenelor de sfârşit de an?

Nu!... Am micşora nobleţea efortului, am lenevi ambiţia şcolarului şi am sărăci eroismul academic!

Este oare înţelept, este oare echitabil să dorim ca numai arena, hipodromul şi stadionul să aibă cununi şi eroi, iar liceul şi universitatea să rămână în pagubă?

TRADUCERI ŞI TRADUCĂTORI

Am privit totdeauna cu admiraţie pe cel ce mai ştie încă o limbă, afară de limba obştească. Mic copil, râvneam la tovarăşii mei de jocuri, care unelteau pe ţigăneşte împotriva bucăţilor de zahăr din buzunarul meu. Elev de clasele primare, aş fi poftit grozav să înţeleg ce tăinuiesc câţiva colegi ai mei în limba bulgară.

Deşi citim în ***Sfânta Scriptură*** că amestecul limbilor, la Turnul Babel, a însemnat pentru omenirea trufaşă un semn evident de dizgraţie divină, oricum, omul a izbutit să-şi împodobească nenorocirile şi să le facă profitabile... ***A quelque chose malheur est bon...***

Fiecare limbă este un univers sonor, cu armoniile, cu încântările şi cu orchestrele lui. La punctele de frontieră dintre limbă şi limbă, stau vameşii şi tălmacii.

întâi a fost nevoie de dragomani, pentru schimburi şi pentru negustorie, pentru oi, boi şi sclavi, pentru purpură şi mărgăritare. Mai târziu a fost nevoie de traducători, pentru cărţile lui Moise şi pentru poemele lui Homer.

In veacul al treilea înainte de era creştină, cei şaptezeci de cărturari evrei, ştiutori de greceşte, traduc ***Pentateucul*** în limba elină. Alţi cărturari, necunoscuţi, traduc ***Biblia celor şaptezeci*** în limba latină, la sfârşitul primului veac creştin.

O traducere este de-a pururi o prelucrare. Fiecare limbă are geniul ei. Traducerile sclavagiste sunt nişte monştri ai filologiei. O traducere bună transvazează originalul din vasele lui în vasefe cele noi. Este adevărat că traducerile deplin biruitoare sunt foarte puţine. Se

pare că un traducător fericit trebuie să fie ~ în limba lui maternă - un mare scriitor. Experienţele cele mai multe şi mai doveditoare s-au făcut cu ***Sfânta Scriptură.*** Sute dş ani originalul sacru a fost tradus juxtaliniar spre tortura limbii în care se făcea traducerea şi spre extazul câtprva savanţi imbecili. Azi, literatura ***şi*** psihologismul au descătuşat pe traducătorul biblic. , „

E vorba de traduceri moderne, .din autori din zilele noastre. Principiile sunt aceleaşi. Un traducător transfigurează pe autorul pe care-1 traduce. Urinează de aici că traducerile şi traducătorii trebuiesc puşi sub regim aspru? Să nu mai traducem? Să închidem graniţele dintre literaturile naţionale? Dimpotrivă! Cel mult: să ne rugăm lui Dumnezeu să ne dăruiască mari talente de traducători.

Confraţii de lş reyjşta***Yiatq f$pimgfişcă$#*** Jigărit, în numărul lor din martie 1946, câteva din poeziile lui Tudor Arghezi, traduse în franţuzeşte de amicul S. Paves, traducătorul lui Eminescu. într-o notiţă introductivă; confraţii de la revista ***Viaţa românească*** spun despre traduceri.şitraducători lucruri adevărate şipreţioase:

^i.}. rămâne valabilă credinţa ftoastrccă versurile sunt intraductibile, cu cât poetul e mai specific etnic..Mai întâi, o traducere de versuri nu-i o traducereîn^şeaşulprc^ ci într-unui oarecum metaforic, cam în sensul în care se vorbeşte de artistul care exprimă natura în limba propriei lui arte...,. Traducerea de versuri nu-i o traducere în înţeles....lingvistic* ci constituie un fel de gen literar propriu, unde «modelul», în loc să fie marea sau muntele, tristeţea sau Iţucuria, este o bucată de versuri scrisă de,ajtul. Un poem e şi el o realitate^ îndreptăţiţi ca. oricare alta să devină «subiect» de literatură şi chiar subiect de poem"...

Cu aceste observaţii şi cu altele - unde „un dram de exageraţie este binevenit ca să ne facă să simţim realitatea lucrului - revista ***Viaţa românească tipăreşte*** traducerile lui S.'Paves.

Ath citit, cu admirativ interes, larga traducere pe care S. Paves o face - atât de adecvat! - poeziei lui Eminescu:

„Et tel une Sybille, â voix profonde et sombre,
Laisse tomber ces mots, vibrant a travers 1'ombre:
«Cest en vain, mon enfantv Ies morts restent bien morts!»"[1]

[1] **„Cu glas adânc, cu graiul de Sibile,**
Rosteşte lin în clipe cadenţate:
«Nu-nvie morţii - e-n zadar, copile!»*'

Traducerea bucăţilor lui Arghezi: ***Belşug, Lumină lină, Psalm, Tinca...*** mi se pare o îmbrăţişare a originalului şi mai strânsă şi mai veroasă, decât dincolo, la Eminescu.

Ultima strofa din ***Lumină lină*** e argint curat, ca şi originalul:

„Les ailes dans le reve et dans le limon,
Serre ton tresor sur la poitrine frele.
O, je te cheris, mon abeille si belle,
Qui peris sous le poids de ta mission!"[1]

Dar - o precauţiune: să nu căutăm cu tot dinadinsul să scrutăm ce crede poetul despre traducerea cutărei opere a lui. Virgiliu, pe patul de moarte, era gata să azvârle ***Eneida*** în foc, darmite traducerile ei!...

O CARTE DESPRE POPORANISM

Cuvântul „poporanism" ne poartă gândul spre Iaşi şi ne recheamă zilele fericite ale revistei ***Viaţa românească.*** însufleţitorul şi directorul acestei reviste, prestigiosul Constantin Stere, fusese acela care dezvoltase teorie poporanistă şi crease, în lumea noastră intelectuală şi literară, un far nou de concepţie şi de orientare. Nu ştiu dacă doctrina fusese expusă deplin sau cu definitivă claritate. Dar entuziasmul fusese răscolit. Poporanismul revistei ieşene era un fel de soare de primăvară, ale cărui legi de revenire şi de logică astronomică le cunosc foarte puţini, dar a cărui difuziune dulce şi trezitoare de viaţă o simt toate vietăţile pământului.

Norocul revistei a fost - mai mult decât dialectica lui Stere şi a lui Ibrăileanu - colaborarea unor puternici scriitori cari păreau a îndreptăţii şi a sărbători cu operele lor doctrina poporanistă. A mai fost şi faptul că directorii revistei nu erau sectari fanatici. în paginile ***Vieţii româneşti,*** alături de Calistrat Hogaş, de Mihail Sadoveanu, de dr. Mironescu, apăreau şi alţi scriitori şi poeţi cari nu se încadrau desăvârşit în canoanele teoretice poporaniste.

[1] **„Cu aripa-n ţărână şi în vis,**
Strânge Ia piept comoara ta deplină.
O! te iubesc, frumoasa mea albină,
Că sarcina chemării te-a ucis!"

Nu se supăra nimeni. în artă, canonul suprem este talentul. Oricum, poporanismul era stindardul care fâlfâia la Iaşi, în poarta revistei ***Viaţa românească.***

S-au dus pontifii acestui templu literar, au trecut peste noi, cei rămaşi, atâtea şi atâtea evenimente, teoriile literare s-au ridicat ca norii şi ca negurile... Au rămas amintirea, farmecul ceasurilor trăite în cercul ieşean şi recoltele literare secerate şi aşezate tomuri-tomuri.

Şi iată că un tânăr erudit, profesorul Valeriu Ciobanu, ne aduce azi o carte deosebit de interesantă, tocmai despre poporanism. Cartea este o lucrare academică, bogată în informaţii, bogată în destăinuiri literare şi aducătoare de multă şi surprinzătoare lumină. Titlul ei este: ***Poporanismul: geneză, evoluţie, ideologie*** (Tipografia „Bucovina" 1946).

Am citit-o cu veşnica mirare a martorului cutărui fapt istoric, dar care se găsea în stânga evenimentului sau la periferie şi n-a putut să vadă şi să cuprindă toată desfăşurarea celor petrecute.

Profesorul Valeriu Ciobanu, bun cunoscător al literaturilor slave, îndeosebi al literaturii ruse, ne dovedeşte că poporanismul nostru de acum patruzeci de ani înseamnează recolta românească a unui vast belşug ideologic revărsat în tot estul şi sud-estul european.

Mai întâi, Stere a avut înaintaşii, chiar aici la noi şi anume pe Bogdan Petriceicu Hasdeu şi pe Dobrogeanu-Gherea formaţi sufleteşte ca şi el în Rusia.

Autorul nostru scrie: „Caracteristic crizei morale prin care trece răsăritul şi sud-estul Europei, în timpul creşterii burgheziei, poporanismul este un curent al declaraţiilor, reprezentat fie prin nobili pocăiţi, fie prin proletarii intelectuali.

în Rusia, Lev Tolstoi, de familie nobilă, şi Gleb Uspenschi, fiu al unui mărunt funcţionar de provincie, reprezintă ambele fracţiuni.

La noi, majoritatea poporaniştilor sunt declasaţii celei de a doua categorii. Un Creangă, un Slavici, un Coşbuc, un Goga, un Sadoveanu, Agârbiceanu sau alţii, fii de popi de la ţară şi de săteni, prin poziţia lor de intelectuali, veniţi să umple golurile oraşelor, care creşteau spre a forma o burghezie urbană, erau poporanişti meniţi să vindece rana formată din cauza sfâşierii sufleteşti ce s-a produs în urma schimbării mediului social..."

Şi, mai departe, Valeriu Ciobanu scrie:

„Influenţa rusă explică în bună parte faza de pregătire a poporanismului român. Hasdeu a fost influenţat de slavianofili, iar Gherea de Belinski şi de discipolii lui..."

Poate că atari constatări şi atari evidenţieri ştiinţifice scad ceva din prezumţia noastră, arătându-ne dependenţa noastră ideologică, dar sporesc sentimentul solidarităţii omeneşti, demonstrându-ne sistemul vaselor comunicante al biologiei şi al psihologiei popoarelor.

îndemnăm pe amicii noştri cu tot dinadinsul să cerceteze revelatoria şi bine-venita lucrare a profesorului Valeriu Ciobanu.

LUAREA BASTILIEI

Marile evenimente ale istoriei, după trecerea de vreme, ajung ca stejarii bătrâni pe care îi îmbracă muşchiul... Tradiţia, legenda, transfigurarea îmbracă, generaţie după generaţie, columnele faptelor istorice şi stejarii Dodonei...

Am citit şi am admirat aceste fapte, odinioară, la ceasul iniţierilor noastre. De atunci au trecut atâţia ani!... Revoluţia Franceză, tumultul Parisului, eroii baricadelor, splendida tragedie din care era să iasă o lume nouă... s-au adunat şi au încăput sintetic în câteva strofe din ***împărat şi proletar:***

„Pe stradele-ncruşite de flăcări orbitoare
Suiţi pe baricade de bulgări de granit,
Se mişc'batalioane a plebei proletare,
Cu cuşme frigiene şi arme lucitoare,
Şi clopote de^alarmă răsună răguşit."

Luarea Bastiliei este începutul durerilor mântuitoare şi prima biruinţă a voinţei populare descătuşate. A rămas la inima tuturor iubitorilor de libertate ca un simbol şi ca un suspin fericit!...

Poporul nostru, părinţii noştri, treburile şi rosturile valahilor de la Dunăre, în ziua căderii Bastiliei, dormeau în căldura lui iulie, cel mult se concentrau asupra secerişului început...

Dar uriaşa zguduitură a Revoluţiei Franceze era menită să fie resimţită, reprodusă şi multiplicată, în lungul şi în largul lumii. Peste zeci şi zeci de ani, marile idei revoluţionare aveau să pătrundă şi să transforme toată Europa.

Vechile aşezări nedrepte, inegalităţile sociale, prejudecăţile care învrăjbeau pe oameni, exploatările pe faţă şi deghizate, nenumăratele lanţuri care încovoiau popoarele... toate, toate acestea trebuiau să se clatine şi să se prăbuşească, nu în şapte zile, ca vechiul Ierihon, dar la fel cu vechiul Ierihon, la trâmbiţa proclamaţiilor revoluţionare...

Libertate, egalitate, fraternitate!... A fost cineva printre noi care să nu fi vibrat în ceasurile lui de meditare singuratică sau de entuziasm colectiv, la trecerea măreaţă a acestor flamuri ideale?...

Toţi câţi am cunoscut nedreptatea, umilinţa, aroganţa stăpânitorilor nevrednici, surghiunul moral sau efectiv, toţi câţi am privit - de pe stradă sau printre zăbrele - alaiurile exploatatorilor şi ale amăgitorilor poporului, suntem de-a pururi cutremuraţi de sfânt cutremur, când regăsim, în calea noastră, amintirile, semnele sau lozincile Revoluţiei Franceze.

Şi i-a fost dat marelui Eminescu - poate în contrazicere cu el însuşi, din alte ceasuri - să ne lase această strofă, care ne emoţionează ca un fel de ***Marseillaise-a*** românească:

„O, luptă-te-nvălită în pletele-ţi bogate,
Eroic este astăzi copilul cel pierdut!
Căci flamura cea roşă, cu umbra-i de dreptate,
Sfinţeşte-a ta viaţă de tină şi păcate:
Nu! nu eşti tu de vină, ci cei ce te-au vândut!"

Aniversarea luării Bastiliei ne află azi într-o situaţie prielnică şi bine-venită democraţiei universale şi naţionale.

Să ştim să înţelegem lecţiile trecutului şi să ne cinstim pe noi, cinstind pe eroii iubirii de oameni.

Mai mult decât atât: să ne dovedim, la nevoie, la înălţimea jertfelor de odinioară!

LA SINAIA DE ALTĂDATĂ

Macedonski începe, precum ştiţi, admirabilul său sonet ***Avatar*** astfel:

„Domnea în Roma-August, - era sub cer de mai
îmi cântă în suflet anul..."

Eu… nu mai ţin minte anul, dar n-am uitat că prefectul poliţei Capitalei era atunci Paul Stătescu… în anul acela, în vara aceea, am făcut prima mea călătorie la Sinaia.

Desigur că Sinaia de mai târziu a crescut, a înflorit, a ajuns şi mai frumoasă decât în anul cunoştinţei noastre. Dar pentru mine ea a rămas - aşa cum am văzut-o acum o jumătate de veac sau mai mult - unică, irepetabilă...

Drumul Bucureşti - Ploieşti - Sinaia, pe care până aci îl ştiam numai din harta ţărei, mi s-a părut o poemă feroviară... Adevăr este că îmbulzelile din zilele de acum erau pe atunci aproape necunoscute şi Câmpina lui Grigorescu nu trecuse încă în epoca sinistrelor spânzurători petrolifere.

Profilul Carpaţilor, scris pe un cer în ziua aceea — numai de peruzea, plutea între vis şi masivitate. Dealurile, de la Câmpina înainte, urcau unele peste altele. Unele îmbrăcate în fân şi în flori, altele în fagi şi în carpeni. Prahova cobora argintie, ducând cu ea devale povestea codrilor de brad şi amintirea poeziei lui Coşbuc...

Urcam întâia oară, să văd locul unde marele Carol-Vodă îşi durase ctitoria lui de vară. îmi aduceam aminte de romanul ***Dan*** al lui Vlahuţă şi - elevul lui Gherea cum eram - intram în Sinaia capitalistă cu ceva din psihologia separatiştilor sociali.

Din fericire, sărăcia mea era să mă ţină de-a pururi la porţile acelor vile bogate şi să nu-mi îngăduiască niciodată să mă întâlnesc, socialmente, cu proprietarii lor.

Frumos era parcul din centru, dar - afară de Paul Stătescu - n-am recunoscut pe nimeni. Ce căutam eu acolo? îmi dădeam seama, din privirile celor ce treceau în sus şi în jos pe lângă banca mea, că sunt din altă lume şi că ivirea mea în parcul Caraiman este un paradox social.

N-am mai dat prin parc şi m-am urcat în sus, pe albia Peleşului, şi m-am răzleţit prin potecile codrului... Aici era adevărul! Aici sufletul respira în voie şi se odihnea! Aici, printre pălăriile uriaşe ale brusturelui crescut în albia umedă, aici în văzduhul prididit de mulţimea crengilor de brad, lăsate în jos a pace şi a binecuvântare!...

După mulţi ani de zile, într-o toamnă târzie, am revăzut Sinaia şi am scris cu inima amară:

„Vilele trufaşe de altădată... stăteau acum mai triste şi mai pustii ca văduva din Sarepta Sidonului... Unde sunt cuconiţele în toalete

limpezi, domnişorii cu păr buclat (şi subt bucle, ticăloşi şi purulenţi), căţeii cu panglicuţe şi copii rău-crescuţi şi fanfaroni!...M-am plimbat de-a lungul acelor grile închise, acelor vile moarte şi m-am întrebat, aşa într-o doară, cu ce s-a ales poezia, literatura, ori măcar sufletul aşa-zişilor noştri intelectuali români, de pe urma acelor câteva decenii, de când Sinaia e căutată şi admirată?... De ce o fată atât de frumoasă a fost atât de rar şi de puţin peţită de scriitorii noştri? Răspunsul e trist, dar trebuie să-1 spunem. Sinaia era locul unde se odihneau boierii vara şi despre boierii noştri şi despre treburile lor, nu puteau să scrie nimerit decât Caragiale, doctorul Ureche şi alţii strănepoţi ai lui Juvenal.

Ce idilă fragedă, nevinovată, sau chiar ce pasiune strălucită era să şezi la Sinaia, când toată vara, Sinaia mişună de cuconiţe în toalete străvezii, de domnişori cu Sodoma şi Gomora subt pălărie, de căţei cu panglicuţe şi de copii obraznici!...

Aş vrea, cu toată puterea, ca zilele pe care le-am ajuns să spele fruntea frumosului oraş de subt Caraiman. Cămine vaste pentru copiii muncitorilor, vile de gazdă pentru intelectualii şi artiştii obosiţi de apostolatul lor, institute terminus pentru bătrânii gladiatori, doborâţi în arenele Ideii!

Iată ce despăgubiri va trebui să ne dea Sinaia într-o zi, iată ce ispaşă pentru trecutul ei de curtezană!

LA SULINA

Nu sunt prea mulţi cei ce, la numele Sulinei, îşi vor simţi inima plină de farmecul Dunării sosite la capătul călătoriei şi de poezia Bălţii. Ca să ajungi la acest punct original şi extrem al ţării noastre, trebuie să pluteşti ceasuri multe, să laşi la nord braţul Chilia, la sud, braţul Sf. Gheorghe şi să continui, pe braţul din mijloc, hectare şi iar hectare de apă somnolentă, de dumbrăvi sure şi de păpurişte. Pietrele şi semnele kilometrice se perindă anevoie; soarele se sfarmă în mii de oglinzi toride, în jurul vaporului; călătorii cad de somn, de căldură; lumea întreagă, din zare în zare, pare un scut de bronz căzut lângă marele fluviu.

Târziu, când toate sălciile pornesc să-şi lase umbra - ca un fel de prelungire a propriei tale nerăbdări - înainte spre Sulina, începi

să distingi în zare un nasture roşu, care este turnul de Ia Casa Apelor. Dar până acolo, mai sunt ceasuri de plutire!... Stoluri albe de palmipede se risipesc în gloria de purpură a amurgului. Lotci negre de pescari aşteaptă sub sălciile despletite. O transfigurare progresivă - argint spre ametist - coboară din ceruri spre împărăţia stufului.

în preajma turnului roşu, mult pândit şi în fine evident, încep să frângă linia zării şi alte semne evidente: ne apropiem de Sulina!... Dar ca-n ***Noaptea de decembrie*** al lui Macedonski: Mecca pe cât se apropie, pe atâta se depărtează!...

O împrejurare norocoasă m-a ajutat să văd acest oraş fără pereche, căruia neuitatul Jean Bart i-a închinat cartea sa cea mai bună. Un prieten din anii tineri, aproape un coleg de universitate, emitentul medic şi bacteriolog, generalul Vasile Panaitescu - pe vremea aceea, sentinela noastră sanitară la gura Sulinei - m-a chemat frăţeşte, într-o vară, în casa lui şi la masa lui. Acest admirabil amic va ceti, poate cu supărare, destăinuirea mea. îl rog să mă ierte şi să stea să judece în locul meu: ce poate să fie mai iertat unui poet, care-şi recheamă amintirile de călătorie - în aceste zile de Cuptor - decât rechemarea unei fapte generoase unice, în analele lui literare!...

M-am împărţit: - după zile şi după ceasuri - între ţărmul mării, cu molcome ondulaţii spre Sf. Gheorghe, şi Balta infinită. Singur şi întovărăşit, am lăsat mii de urme de paşi, în nisipul umed şi elastic. Cu prietenii mei şi cu copiii mei, am urcat în barcă şi am descurcat hăţişurile Bălţii, când ajutaţi de lopeţi, când de nişte prăjini speciale, acolo unde apa e mică şi jocul lopeţilor anevoios...

In Sulina trăieşte o lume cosmopolită. Pe lângă vilele europene ale înalţilor comisari ai Dunării, pe lângă clădirile oficiale şi o frumoasă catedrală — nici azi terminată - sunt case de toată mâna, aliniate pe patru sau cinci şiruri, între cheiul Dunării şi împărăţia Bălţii. Trecând peste petrecerile, dezordinile şi micile conflicte... diplomatice, fatale într-un port cosmopolit, Sulina e un oraş de oameni deosebit de cinstiţi şi de morali.

Sunt în oraş mai mult sfinte locaşuri: grecii, romanii, occidentalii catolici, lipovenii ortodocşi au fiecare biserica proprie. Bineînţeles că musulmanii n-au rămas fără geamie.

Cimitirul oraşului, cu compartimentele lui bine distincte, stă între Balta foşnitoare şi lama de argint a mării.

în cimitirul anglican, sunt două morminte cu o poveste mult duioasă: un ofiţer englez, de marină, cu serviciul la Sulina, aştepta, acum vreo 80 de ani, să-i sosească, cu corabia, logodnica, din Anglia.

Corabia soseşte şi manevrează ca să se alipească de chei. Dar logodnica nerăbdătoare se repede, cu braţele întinse, spre iubitul transportat de fericire...

Sărmana îşi pierde echilibrul şi cade în Dunăre, între chei şi vapor... Ofiţerul se aruncă după ea, s-o scape!... Amândoi rămân în fundul Dunării...

Pe piatra de pe mormântul ofiţerului stă săpat acest frumos cuvânt din ***Sfânta Evanghelie (Ioan*** 15,13) „Greater love hath no man than this that a man lay down his life for his friends".

DIN SEMNELE VREMII

Am fost alaltăieri, într-o echipă culturală, la Râmnicu Vâlcea şi la Brezoi. Am folosit două zile de sărbătoare, una lângă alta, şi am chemat în sălile de conferinţă pe cei ce erau bucuroşi să mai înveţe câte ceva. Mi se pare însă că, din această expediţie misionară, cei ce au învăţat şi au înţeles mai mult au fost întâi misionarii.

Am observat şi azi şi altă dată că nu numai în zile de lucru poţi să studiezi pe semenii tăi, ci şi în zilele lor libere. Când omul este încovoiat pe nicovală, pe coarnele plugului, sau pe retortele lui din laborator poţi să înveţi, din atitudinea şi din munca lui, destule lucruri. Dar poţi să înveţi şi mai multe, dacă îl găseşti într-un ceas de odihnă şi voie bună.

Aşadar, erau zile libere şi muncitorii de toate categoriile porniseră spre poalele munţilor, căutând câteva ceasuri de umbră şi de răcoare. Erau funcţionari din diferite instituţii şi industrii, erau lucrători din fabrici, erau tovărăşii tinereşti, cari treceau, vesele şi gălăgioase, spre Călimăneşti, spre Cozia sau spre Braşov...

Sunt câteva decenii de când am trecut întâia oară pe lângă Oltul legendar şi pe supt nesfârşita serie de umbrare vii, înclinate sau prăbuşite peste albia lui. Cine erau cei ce ajungeau de prin alte părţi lângă apele Oltului şi puteau şă se răcorească în unda lui zorită? Câţi erau admiratorii acelor mândre privelişti ale pământului românesc?...

Erau privilegiaţii cari veneau, vara, să-şi repare sănătatea, la Căciulata, şi să combată urmările funestre ale meselor copioase. Erau mandarinii noştri sociali, cari altădată, în trăsuri de casă, mai târziu în maşini particulare, treceau prin aceste frumoase locuri, după convingerea lor, menite să-i îmbogăţească şi să-i răsfeţe numai pe ei.

Stăm azi şi privim aceste uriaşe care moderne, destinate nu stăpânirii şi fantaziei individuale, ci folosului celor mulţi, şi ne bucurăm de voia bună a celor dinăuntru, liberi într-o zi de sărbătoare. Sunt gânduri elementare, dar cu atât mai bine-venite şi mai reconfortante. Toată această lume din fabrici, din ateliere, din birouri, din câmpia aspră a muncii a putut - altfel decât acum vreo 30 de ani - să lase uneltele din mână şi bluza de lucru şi să se veselească în această excursie frăţească, pentru că vremurile s-au schimbat şi împărţeala bucuriilor vieţii a început să fie mai dreaptă.

Vedeai altădată, pe sub aceste arcade de fagi şi de arini, pe lângă aceste pajişti dezmierdate, pe lângă aceste bogăţii, dăruite nouă tuturor, câţiva magnaţi, aşezaţi greu în vehiculele lor, torturaţi de reumatisme şi de indigestie...

Priviţi azi pe fiii poporului, încununând, cu ciorchinii capetelor lor entuziaste, aceste autocamioane... Au sosit zile mai bune. Bucuriile vacanţei, spectacolul frumuseţilor existenţii, plăcerea ceasurilor despovărate se revarsă, încet şi sigur, şi asupra celor mulţi.

Aceste vehicule multe şi populare, încărcate ai zice de nişte şcolari zglobii, porniţi cu voie bună spre cuiburile răcoroase de pe valea Oltului, sunt un semn la vremurilor noi.

Să primim acest semn cu inimă iubitoare de oameni şi să ne străduim să-1 multiplicăm şi să-1 statornicim în moravurile şi în convingerile noastre.

DINCOLO DE CARPAŢI

Suntem în marea biserică reformată din Sibiu. Pentru noi, cei deprinşi cu bisericile bizantine, înguste şi pline de mister, acest locaş uriaş, susţinut de columne, luminat prin ferestre nesfârşite şi alb peste tot, este onoutate subjugătoare... Unde sunt acele ziduri, aşter-

nute de sus şi până jos, cu numeroase brâie de pictură? Unde e acea venerabilă mohorâre pe care câteva veacuri de făclii aprinse au dat-o pereţilor şi catapetesmei? Unde este mistica intimitate care înfioară cugetul, când pătrunzi sub bolţile posomorâte ale vechilor noastre locaşuri de închinare?

Aici totul e clar, dat pe faţă şi - nu ştim pentru ce - grozav de naiv. Deocamdată, impresionează aceste proporţii falnice. Această biserică, cel puţin prin temeliile ei, există de pe la sfârşitul veacului al XIV-lea. Anul 1520 e săpat, undeva, în zid, drept leatul la care îndelungata ei clădire se poate considera ca terminată. Reforma a venit cu vijelia ei inovatoare, şi a operat, fără îndoială, prefaceri considerabile, de cari azi nu putem să ne mai dăm seama. Cam tot ce stă pe ziduri ca podoabă - relief şi pictură - trebuie să fie din perioada reformaţiei. Un principe sau un comite, care apare sus de tot, voinic şi mustăcios, călcând un balaur mititel, trebuie să fie, cred eu, unul din acei amici puternici, pe cari învăţătura cea nouă i-a găsit printre unguri şi printre saşi. Balaurul (nu e greu de ghicit) este duhul, este întruparea Romei papale.

Pe acelaşi perete, mai sunt nişte îngeraşi de piatră, dolofani şi curmaţi la încheieturi, ca în imaginaţia unui artist sas, cari păzesc nişte inscripţii latineşti. Mai urmează o compoziţie ciudată - relief şi inscripţii - un fel de arbore de sentinţe şi de banderole, sub care se adăpostesc, într-o deşirare fantastică, două schelete. Dacă nu mă înşel, numele lui Dante e săpat pe o foaie din simbolicul copac. Toate acestea prea sus şi prea palide, ca să putem să le descifrăm, din băncile de jos.

Orga pe care, în fiecare veac, a transformat-o şi a îmbunătăţit-o progresul tehnic, şi-a păstrat faţada ei medievală. între vechile sculpturi în lemn sunt şi nişte războinici unguri, smulşi din veacul lor şi pare că vrăjiţi de cântecele orgei, să nu-şi mai piardă-caracterele şi să nu se mai risipească niciodată. Astăzi, orga e pusă în mişcare prin electricitate. Pupitrul organistului e departe de orgă, în galeriile de sus, şi între pupitru şi străbunica orgă şerpuieşte un cablu.

în acest monument, crescut în alte veacuri, credincioşii intrau şi intră prin trei portaluri. Unul, cel dinspre apus, nu-şi mai deschide uşile. Câtetrele sunt larg şi-nalt clădite în stilul plin de zbor şi de misticism al Evului Mediu gotic. Turnul bisericii reformate covârşeşte toate celelalte turnuri din Sibiu şi, din depărtare, dă acestui

oraş, lângă cele două turnuri gemene ale Mitropoliei româneşti, cheia de recunoaştere.

Biserica mai are o intrare secundară, care duce în cămările ei şi mai cu seamă în podul orgei. în cea dintâi cămăruţă, e un fel de muzeu de pietre funerare, zidite în pereţi şi altădată aşternute pe mormintele comiţilor, primarilor Sibiului şi altor iluştri răposaţi, legaţi de istoria şi de destinele cetăţii. Aci, lângă intrare, am găsit pe o piatră şi numele voivodului muntean Mihnea, zis în cronicile româneşti Mihnea-Vodă cel Rău, domnitor în Ţara Românească de la 1508-1510. Este voievodul a cărui domnie şi sfârşit le istoriseşte marele prozator Alexandru Odobescu, în de toţi cunoscuta lui nuvelă istorică. Aici în Sibiu, şi poate chiar lângă această biserică (pe atunci nereformată) sârbul Dumitru Iacşăg îl înjunghie pe tiranul fugar din ţară, răzbunând cinstea unei surori jignite.

Acest episod sângeros poartă gândul spre trecutul îndelungat al legăturilor Munteniei, îndeosebi cu cele două oraşe de peste munţi, Sibiul şi Braşovul. Ar fi un învăţat bine inspirat acel învăţat răbdător care ne-ar culege din arhive, din biblioteci şi în general din pulberea veacurilor isprăvite, istoria paşnică - negustorească, particulară şi mai apoi culturală - pe care a trăit-o Muntenia, în atingere continuă cu aceste două vechi oraşe din Ardeal.

Ne înapoiem la momentul de faţă şi mărturisim că altarul reformat e gol şi trist... Desigur că altfel se înfăţişa altarul acestei biserici în ochii lui Mihnea Vodă, în ziua de 12 martie 1510, praznicul sfântului Papă Grigore...

Măreaţă a fost Reforma. în vremea ei, mari au fost problemele pe cari le-a dezlegat în faţa lumii, când cu vorba, când cu sabia, dar pustie mai este inima creştină şi biserica, o dată cu ea, a doua zi de reformare...

Totuşi... nu uităm că suntem născuţi între Carpaţi şi Dunăre, adică într-o regiune bisericească profund slavo-bizantină, şi că în noi mai vorbesc şi strămoşii pravoslavnici, cei adormiţi la sânul bisericilor înguste şi pline de mister...

în sfârşit, nu vom pierde din vedere că reformaţii, saşi şi unguri din Ardeal, fără să se prea gândească şi fără să voiască, ne-au dat primul imbold să scriem româneşte, să lăudăm pe Dumnezeu în limba noastră şi să punem, sub teascurile tiparului, întâile bucoave româneşti.

LEAFA LUI MACEDONSKI

Macedonski, pe care de-abia moartea l-a ridicat din impreciziune şi din controversa trivială şi l-a aşezat pe soclul marei poezii, avea în zilele lui o leafă de mizerie, de la nu mai ştiu care minister.

Trecem peste înfricoşata şi cunoscuta discuţie: Cuvine-se ca poeţii să aibă asemenea sinecură?...

Este de demnitatea poeziei, s-o băgăm în grajdurile ministeriale; cum se împacă măreţia lui Apollo cu robia bugetară? etc., etc.

Macedonski apucase să aibă o leafă de la un minister şi-şi cârpea cu ea, slab şi prost, nevoile şi sărăcia.

Dar leafa lui Macedonski era o piatră de scandal!...

Ori de câte ori se schimba un partid politic, sau, uneori, numai titularul ministerului şi venea vremea alcătuirii noului buget, prima economie propusă era suprimarea lefii lui Macedonski.

Am asistat eu însumi - acum vreo treizeci de ani - la această gravă redresare bugetară. Leafa lui Macedonski împovăra finanţele statului! Leafa lui dezechilibra bugetul instituţiei! Leafa lui paraliza toate severele intenţii de economie ale oamenilor noştri politici... Şi, regulat, leafa lui Macedonski cădea sub foarfecă jertfitorilor naţionali.

Că în locul sărmanei lefi a lui Macedonski erau trecute alte sinecure, alte lefuri sau cheltuieli - este de la sine înţeles. Dar aceste adaosuri nu scoteau ochii nimănui, nu mai erau leafa lui Macedonski.

Am privit o viaţă întreagă acest joc ipocrit şi dureros. Viaţa, nevoile şi amărăciunile artiştilor ni se par lucruri neserioase. Cine ia în tragic lacrimile unui copil!...

Am ajuns, poate, la mai multă înţelegere pentru cântecele, poveştile şi, în genere, pentru această muncă bizară pe care o numim şi noi - cu un cuvânt luat de la alţii - Arta. Dar suntem încă departe de convingerea că un artist, ca om, trebuie să fie socotit cu un plus de luare-aminte, faţă de ceilalţi concetăţeni.

E adevărat, citim prin biografiile artiştilor străini: „... Artistul e un dezarmat în viaţă... Se pare că darul lui excepţional, arta lui, luată din ceruri, îl izbeşte cu o incapacitate practică incurabilă... Marii poeţi, marii creatori de frumos plastic şi toată familia lor... ar trebui să găsească în viaţă, din partea contemporanilor, un tratament deosebit, o înţelegere simpatică şi un regim practico-social excepţional."

Aşa zic alţii, prin alte părţi, şi poate că aşa şi fac.

Nouă - în aşteptare — ne rămâne priveliştea zguduitoare a lui Eminescu, târându-şi colanele pe la băi, cu bani din colectele prietenilor. Bani pentru Eminescu bolnav, bani din vistieria statului? Se poate aşa ceva?... Statul are obligaţii severe!... Are dregători importanţi, de satisfăcut! Are concepţii financiare inflexibile!...

Nouă... ne rămâne episodul amar al lui Vlahuţă, care face distanţa dintre Dragosloveni şi Bârlad într-un car cu boi, timp de două săptămâni, fiindcă vehiculele oficiale aveau de transportat amici, partizani, comori preţioase, de carne conservată sau vie, şi nu puteau să mai servească pe Vlahuţă şi pânzele lui Grigorescu!

Nouă ne rămâne, în matematică prelungire, experienţa de toate zilele...

Ştim, credem, aşteptăm şi predicăm dreptăţile cari stau să vie... Dar cum să le implorăm să treacă şi prin mansarda poetului?

CÂND SE IVESC ZORELELE...

Pe gardurile de la ţară, prin hăţişurile din siliştile năpustite, se iveşte, în cumpăna verei, floarea spumei de cristal, mult gingaşa „rochiţă a rândunelei". Cine a plăsmuit întâi numirea aceasta, a fost un suflet îngeresc. Cu adevărat, ce s-ar putea potrivi mai bine cu acest minuscul şi străveziu potir, decât ideea că e o rochiţă pentru rândunică?

In lumea viguroasă şi atât de fericit diversă, care înconjură, la ţară, pe copilul dăruit cu puterea de a se minuna de toate lucrurile, floarea de volubilis este floare şi fluture în acelaşi timp.

Floarea aceasta a fost pentru mine o ciudatădăscăliţă de înţelepciune melancolică. Dacă o culegi, se ofileşte între degete, într-un minut. Dorinţa de-a o strânge, din vrejurile ei, pe obrajii tăi, pe buzele tale, se sfârşeşte degrabă în dezamăgire. Aceşti clopoţei sunt o spumă răcoroasă! Graţia lor subjugătoare este mai mult idee platonică, decât fenomen aievea! Aceeaşi lecţie tristă o învăţam când făceam greşala să prind vreun fluture. Minunatul giuvaer, cu ochi din coada păunului, când ajungea între degetele mele, se topea într-un fel de cenuşă unsuroasă. Şi atunci, între aceşti clopoţei de sidef şi de omăt, risipiţi peste şanţuri între fluturii cari fermecau şi amăgeau,

copilului de câţiva ani începea să i se destăinuiască, cu întâile ei melancolii, eterna sete după statornicia întru frumos...

în familia numeroasă a acestor flori, zisă a convolvulaceelor, este şi zoreaua de grădină, pe care am cunoscut-o mai târziu, când nişte harnici grădinari aui întemeiat o grădină potageră, lângă curtea moşiei noastre. Când am văzut întâi coverca grădinarilor încununată, în soarele unei diminefl de septembrie, cu cununi de zorele, am fericit şi am gelozit, în gânxdul meu, pe stăpânii covercii. Din floarea mică, atâta cât un degetar* strâmt la fund şi revărsat la margini, pe care o ştiam eu, se răsfira acum o adevărată rochiţă a rândunelei, albă, roşie şi albăstrică, miraculoasă ca o flacără în trei culori şi proaspătă ca un fulg de zăpadă. Şi aceste zorele, privite întâia oară, mai erau o călăuză şi un martor al anei privelişti noi şi a unei munci care nu se făcea încă prin părţile noastre, munca grădinărească.

Fiindcă era acum şaizeci de ani, când horticultura şi grădina potageră însemnau printre noi pilde rare, de obicei date de muncitori străini.

Pentru aceea, şanţurile simetrice, pline cu apă, roata învârtită de un cal, pâlcurile aproape geometrice de ardei, de pătlăgele, de cartofi... şi chenarele mai depărtate de crăiţe şi de floarea soarelui, mi se păreau o lume revelată, o lecţie admirabilă, pe malurile Tecuciului nostru, leneş, plin de broaşte şi de rogoz nefolositor.

Ce mai trebuia ca zoreaua să-mi rămână, an după an, cincizeci şi mai bine de ani, crainicul cu proaspătă solie a muncii migăloase pe metru pătrat şi flamura toamnelor cu sânul plin?

O văd, de câteva zile, aci pe zaplazul unor vecini şi am descoperit-o azi, şi sub fereastra mea, în hăţişul curpenilor de mai multe neamuri... O privesc cu aceeaşi uimire bucuroasă, cu aceeaşi mică şi tainică sărbătoare sufletească, precum odinioară, lângă sălciile de pe Tecuci.

Dar am învăţat ceva, de atunci încoace. Nu mai culeg zoreaua şi nu uit tâlcul experienţei din copilărie.

înflorind după crinii lui iunie şi înainte de crizantemele lui octombrie, zoreaua - atât de fragedă - îmi aduce anual destăinuirea unui dublu simbol: fragilitatea tristă a desfătărilor pământeşti, dar şi chezăşia dărniciei pământului, frământat şi fecundat şchioapă cu şchioapă.

Şi, după împrejurări, această floare aeriană ar putea să ne mai insufle o întrebare: când, în această minunată lume a lui Dumnezeu, toate făpturile Lui ne predică atâta frumuseţe şi atâta înţelepciune, de ce omul învaţă atât de greu şi uită atât de uşor?

SCRISOAREA UNUI VECHI COLABORATOR AL „ADEVĂRULUI"

Prietenul şi colegul meu de literatură, juristul Iuliu Dragomirescu, îmi scrie, de la ţărmul mării, o preţioasă epistolă. Dacă, în ea, n-ar fi vorba prea mult despre mine şi despre cărţile mele, epistola, pentru frumuseţea ei, ar fi trecut de-a dreptul la tipografie. Autorul ei este un vechi şi totdeauna binevenit colaborator al ***Adevărului.***

Cu scrisoarea aceasta, prietenul meu mă răscoleşte şi mai cu seamă răscoleşte un trecut semisecular. Ceea ce este bizar e că Iuliu Dragomirescu de azi are, pentru mine, atitudinile sufleteşti, judecăţile şi elogiile pe cari le-am avut eu pentru el - martor este ***Jurnalul*** meu - acum vreo patruzeci de ani.

Iată cum stă lucrul: Am intrat în literatură, la sfârşitul veacului trecut, braţ la braţ, Arghezi, Cocea, Demetrius, Iuliu Dragomirescu, eu şi încă doi-trei. In juvenilul roman ***Poet-Poetă,*** eroul se numeşte Iuliu.

Dar viaţa, ironică şi grea, ne-a despărţit curând. Cocea a plecat la Paris. Arghezi a intrat în mănăstire; eu am năpustit filosofia şi am trecut la teologie... Au rămas în literatură Demetrius şi Iuliu Dragomirescu, dar unul pe un drum, şi altul pe cu totul alt drum...

Iuliu Dragomirescu a trăit câţiva ani eroici, scriind câteva volume de poezii, ducând în spinare secretariatul revistei ***Literatură şi artă română*** şi urmând trei facultăţi deodată: Litere, Drept şi Teologie!

Scriam în ***Jurnalul*** meu, la 5 noiembrie 1905: „... m-am întâlnit pe stradă cu... Iuliu Dragomirescu... E gata să dea licenţa în Drept, după ce a gustat ştiinţa şi decepţiunile Facultăţilor de Litere şi de Teologie... Dirijează revista proprie ***Cuvântul*** şi este cel din urmă prieten al lui Hasdeu... Are colaborarea lui Hasdeu... Pentru Hasdeu, Iuliu Dragomirescu este David, păstor încă de oi... M-am despărţit de el în faptul serii şi în preajma Cişmigiului transfigurat de toamnă, şovăind în mine însumi şi întrebându-mă fără de răspuns: Cine ştie dacă nu am dat mâna cu un semizeu al generaţiilor viitoare, cu un apostol necunoscut, cu un sărbătorit al viitorului, cel veşnic plin de taină şi de neaşteptat...!"

Aşa scriam despre amicul meu, acum patruzeci şi unu de ani şi, substanţial, nu am nimic de retractat din ipotezele şi impresiunile mele de atunci. Cine cunoaşte pe juristul Iuliu Dragomirescu, ceva mai de

aproape, va afirma cu mine că este o personalitate de o bogăție și de o complexitate, aproape fără pereche, în mediul intelectual românesc.

Dar Iuliu Dragomirescu a avut puterea să renunțe la tipar, la notorietate, la iarmarocul literar... și să se mulțumească cu despăgubirile mai gospodărești ale vieții... Ironie și ciudățenie!... Prietenul meu, când mă privește și mă cinstește azi, este exact în situația mea sufletească - de acum patruzeci de ani - când îl citeam și-l admiram... Eu eram burghezul cuminte, eu eram cel ce renunțasem la literatură, eu cel ce alergam după studiile înalte și după viitoare catedră universitară.... Iuliu Dragomirescu scria sute de versuri, avea o revistă, polemiza cu Chendi și cu alții și era - pentru multă lume, începând cu Hasdeu - unul din principii literaturii românești viitoare.

Cu o înțelepciune pe care nu pot să i-o laud îndestul, amicul meu s-a ridicat deasupra tuturor vanităților literare și-a adunat o erudiție juridică excepțională și, mai presus de toate, și-a agonisit o înaltă libertate sufletească.

Plecând de la o pagină a mea, Iuliu scrie: „In cartea La ***tăunul mării*** (p. 67), Galaction menționează incidental pe literatorii care încurcă lumea o bucată de vreme și apoi se dau la fund. Bucuros m-aș înscrie printre cei „cari asediază revistele, tipăresc două-trei broșuri sau mai multe, înșeală pe câțiva dătători de brevete și într-o bună dimineață se fac avocați, deputați sau moșieri" - dacă n-ar fi deosebirea că eu n-am înșelat niciodată pe nimeni și nimeni nu mi-a dat brevet. Dimpotrivă, am fost totdeauna ostracizat, încât înțelegând lucrurile, am renunțat devreme la orice notorietate și m-am dat la fund..."

Toate bune, dar îmi rămân o îndoială și o întrebare... Această „dare la fund" poate să însemneze numai o renunțare la divulgarea prin tipar... Cine mai poate să scrie o scrisoare, atât de elegantă ca aceasta primită de mine, este neîndoielnic că n-a lăsat pana să ruginească în călimară.

Acum patruzeci de ani, Iuliu Dragomirescu a tipărit în ***Adevărul*** o remarcabilă dare de seamă asupra tezei mele de licență în teologie: ***Minunea din drumul Damascului.***

Dacă luam în seamă unele constatări și avertismente din acea dare de seamă, azi aș fi putut și eu să adaog la numele meu civil - cum face atât de spiritual, dar atât de legitim Iuliu Dragomirescu - „advocat deputat și moșier".

ULTIMUL GEST

Nu mai țin minte când (poate să fie acum 20 sau 30 de ani) un mucalit de desenator ne prezintă pe unul dintre scriitori contimporani cu Alecsandri, într-o izbutită caricatură.

Scriitorul, pe atunci foarte încărcat de ani și meritos la vremea lui, isprăvise cu literatura și trăia din ceea ce fusese și el, odată. Dar lumea e rea și necruțătoare. Dacă ești prea activ și tipărești prea des, se declară uluită și debordată de atâta activitate. Dacă te împovărează bătrânețile și rămâi mai la o parte, ajungi subiect de glumă, cum ajunsese amicul și contimporanul lui Alecsandri.

Am observat adeseori că în zbuciumata și înfrigurata viață de azi, bătrânul și bătrânețile de altădată sunt prohibite. Moșnegii nu mai au dreptul la odihnă și la respectul nostru. Ați citit romanele de acum o sută și două sute de ani... Ați privit ca și mine tablourile de familie, executate de maeștri străini... Bătrânul alb și venerabil stă în jilțul cel mare, iar în jurul lui, atenți și afectuoși, stau copiii și nepoții.

Azi, moșneagul nu mai are trecere și nu mai are jețul de onoare. Dar trebuie să mărturisim că moșneagul însuși nu mai există.

Bătrânii lui Cicerone sunt o amintire! Senatul roman a rămas cu băncile goale. Nimeni, azi, nu mai vrea să fie bătrân. Unde sunt frumoasele bărbi albe de odinioară! Unde sunt toegile bătrânilor!... Ca să mai poți găsi azi un bătrân de moda veche, trebuie să-l cauți prin funduri de mănăstire sau de sinagogă. Poezia bătrâneților senine și înțelepte a rămas în cărți și în tablouri...

Bătrânul academician care l-a inspirat pe caricaturist, era tocmai un exemplar din această specie în stingere: ***senectus amabilis.*** Dar șolticul meu de caricaturist avea preocupări și puncte de vedere cu totul deosebite. El vroia să exprime sleirea literară a bătrânului și retragerea lui tăcută din frontul publicistic.

Desenul ne prezenta pe bătrân - încă drept și falnic, îmbrăcat ireproșabil - cu o gâscă la subțioară. In mâna dreaptă, el ținea o pană, pe care o restituia cu delicatețǎ, pasărei sacre, salvatoarea de odinioară a Copitoliului.

Sub desen citeai: „D.X.Y. depune în tăcere pana de scriitor..."

Această caricatură m-a urmărit multă vreme și mă urmărește azi, în zilele bătrâneței! Iată un ideal!

Iată un ultim şi nobil gest! A depune, în tăcere, pana de scriitor!...

Tendinţa şi pilda universală te învaţă cu totul altceva. Ascunde-ţi vârsta şi munceşte până când te vor scoate, din bârlogul tău, cu picioarele înainte.

Eu caut - cu orice preţ şi cu orice pagubă - tocmai calea de altădată.

Bătrânii au dreptul să se odihnească.

îmi vin, înaintea ochilor, câţiva dintre amicii şi tovarăşii mei de călătorie literară şi ziaristică, de vreo jumătate de veac încoace... Aceştia - dorescu-le încă 50 de ani de energie! - nu vor să ştie de odihnă şi nu se vor simţi bătrâni niciodată.

Eu vreau să fiu bătrân şi să supravieţuiesc scriitorului.

E o idee mai veche decât caricatura pomenită şi o preocupare constantă, care exclude orice cochetărie.

Este dorinţa alpinistului prudent care aşteaptă să se vază pe vârful de deasupra al întregului masiv, pentru îmbrăţişarea întregului peisagiu şi pentru concluzia ascensiunii.

BINE CU TOATĂ LUMEA, DAR MAI ALES CU VECINII

Zice Eternul înţelept: „...Vreme este să rupi şi vreme să coşi; vreme este să taci şi vreme să grăieşti; vreme este să iubeşti şi vreme să urăşti. Este vreme de război şi vreme de pace este..." ***(Eclesiastull,*** 7-8)

Având înaintea ochilor această nestatornicie şi periodicitate a firei şi a treburilor omeneşti, cade-se să ne bucurăm de tot ceea ce ne descarcă ceasul bun şi roata vremei.

Ce-a fost, a fost. Cu tot dinadinsul şi cu nouă întocmire sufletească, să privim în faţă poruncile de azi şi să ne pregătim înţelepţeşte pentru îndeplinirea lor.

Cu atât mai bine, dacă aceste porunci mai însemnează şi îndemnul trecutului şi pilda strămoşilor. Pacinicile noastre legături cu vecinii de la răsărit sunt veche datină românească. Veacuri lungi de viaţă învecinată, de înrudiri domneşti şi particulare, de schimburi şi de întâlniri sufleteşti şi pământeşti, au întărit dogma bunei noastre tovarăşii cu lumea răsăriteană slavă.

Dogmele se consolidează cu încetul, fără voia noastră şi pe deasupra generaţiilor vremelnice. înfrăţirea noastră cu lumea slavă s-a

făcut în pasul turmelor care-şi căutau păşune, în pasul caravanelor negustoreşti şi al trimişilor domneşti. N-a fost ostentaţie, n-au fost demonstraţii şi proclamaţii.

O ceaţă deasă istorică acoperă acele veacuri depărtate, din cari, târziu, încep să se desluşească turnuri de mănăstire, profiluri de sfinţi călugări ctitori, şi hrisoave scrise în limba slavonă.

Dogma prieteniei noastre a fost mai cu seamă dogma legei sfinte. Credinţa ortodoxă, adică creştinismul răsăritean a crescut, în braţele-i sfinte, pe toate popoarele din aceste părţi ale Europei.

Sub marile prefaceri sociale ale epocei actuale, regăsim trecutul comun şi-i dăm un comentator nou.

Popor mic, popor de ţărani şi de muncitori, noi salutăm marile izbânzi democratice din uriaşa ţară vecină şi ne grăbim să îndreptăm, după pilda ei, neajunsurile, păcatele şi strâmbătăţile noastre. Dar nu putem nici să uităm, nici să ascundem că inima noastră, plină de toridul democratism al Sf. Pavel, adastă, la bună răspântie, pe fraţii noştri pravoslavnici din imensa Rusie. Situaţia lor de azi - despovăraţi de lanţurile de aur altădată - ne este scumpă şi exemplară.

Suntem dornici să privim pe aceşti creştini de azi, reveniţi la măreaţa stare din veacurile primare.

Trăind în lumea aceasta, împlinim poruncile Lui, iubim pe aproapele, împărţim cu el bunătăţile vieţii şi pilduim cea mai înaltă democraţie, ce poate fi realizată aici pe pământ.

Ne rugăm pentru toată lumea, ne rugăm pentru pacea popoarelor, ne rugăm pentru prietenii şi vecinii noştri!

UNDE ERA TÂRLA LUI MOŞ OPREA?

Ştiţi povestea acelui francez meridional - să zicem din Marsilia sau din Tarascon - care se prinde în laţul propriei lui închipuiri... Asistând într-o zi la un pescuit norocos, vine spre casă, spunând tuturor că pescarii din port au pescuit un peşte uriaş, nemaipomenit, chitul lui Iona!... De fiecare dată, peştele ajunge mai extraordinar. La urmă, după ce spune noutatea la 10-12 cunoscuţi, tarasconezul s-a mistificat pe sine însuşi. „Mon Dieu!... Revenons pour voir"... Şi porneşte înapoi, către port!.

De multe ori, un scriitor de basme, de poveşti cari ar fi putut să fie de romane... este primul care începe să-şi caute aievea pe eroii cărţilor sale.

Am trecut, în toamna aceasta, de câteva ori, prin valea Oltului de sus de la Sibiu şi mai departe, până la Drăgăşani şi mai în jos. M-am regăsit, în aceste călătorii, pe mine, călătorul de acum treizeci şi mai bine de ani, dar mai ales am căutat să regăsesc pădurile, văile şi dealurile, pe unde oblăduiau ciobanii şi haiducii închipuirilor mele.

De la Râul Vadului spre Râmnic, valea Oltului, cu munţii, cu sfâşieturile geologice, cu dealurile din drepta şi din stânga, cu codrii ei suspendaţi, cu podişul fluid şi licăritor al Oltului, pe sub mesteceni şi arini... este un măreţ poem, din care toată literatura şi toată poezia noastră nu vor putea să fure decât câte un palid stih, pe ici, pe colo...

Deunăzi, în primele zile vestitoare de iarnă, după ce văzusem dealul Feleacului, între Turda şi Cluj, unificat sub un giulgiu subţire de omăt, vedeam acum, pe pajiştile înclinate dintre munţii Oltului, o broderie albă şi rară, din care copacii şi copăceii creşteau liniari şi aproape aerieni... Coamele umbroase ale verei, taina desişurilor pogorâtoare şi lenea Oltului prefăcut în oglinzi de aur...rămăseseră în amintirea toridă a lui iulie. Noiembrie, discret şi sufletesc, apropia, cu nu ştiu ce flori de intimitate, codrul fară mantie, stâncile cărunte şi Oltul călător.

Căutam neliniştit, când în dreapta, când în stânga, acel vârf de deal, curmat ca o şea de voievod, pe care-1 privea şi-1 poftea negustorul meu de cherestea din Râmnic, în ***Copca rădvanului.*** Unde venea târla lui Moş Oprea? Dar mai întâi, unde mai este, sau unde era însăşi „copca rădvanului"?

Era... în revista ***Viaţa socială**** din anul 1910. Era în cartea ***Bisericuţa din Răzoare*** din 1915... Aşadar, în legendă, în basm, în neființă, şi eu, totuşi, întrebam cotiturile Oltului, şanurile împovărate de pietriş şi stâncile dărâmate - unde era copca rădvanului şi unde târla lui Moş Oprea?

Moş Oprea baciul, ciobanul Oance, domniţa Oleana, Mură lăutarul... au ajuns până la inima mea, cu zbuciumul Oltului, cu legendele şi cu apele, şi eu tot acest mândru şi alean al malurilor lui: argeşean şi râmnicean.

Cugetarea rară şi filosofia transcendentală pretind că marea realitate este tocmai aceasta, pe care mintea tainică o proiectează în amurgul etern al umbrelor şi al aparenţelor.

Dar cine urcă până la această cugetare, sau cine-şi dă drumul în genunea acestei filosofii!...

Rămânem, dincoace, în valea Oltului cu fantomele unu basm care ne-a robit odinioară şi cu încântătoarea păcăleală de sine a meridionalului de pe Canebiera...

Rămânem visători în fereastra vagonului, întrebându-ne la subjugătoarele păsuri ale Oltului: Unde era târla lui Moş Oprea?...

DESPRE CONSTANTIN MILLE

Când îl vezi pe om mai rar şi mai de departe, ai o părere mai bună decât familiarii lui. Cu Miile era altfel. Cei ce l-au cunoscut de aproape, îl preţuiau mai mult decât cei ce-1 vedeau de la distanţă.

L-am văzut întâia oară la tribuna roşie din sala Sotir. îl întreceau în elocinţă Anton Bacalbaşa, Vasile Morţun şi alţii. Dar era o apariţie izbitoare. Corect, măsurat, proaspăt bărbierit şi om frumos, Miile contrasta cu toţi colegii săi: pletoşi, scâlciaţi, sumbri şi furtunoşi. Adevăr este că şi Anton Bacalbaşa, cel puţin când l-am cunoscut eu, ni se arăta spilcuit şi parfumat...

I-am văzut apoi, pe amândoi, pe Miile şi pe Bacalbaşa, pe scările interioare ale Ateneului, după conferinţa „Artă pentru artă", salutându-se unul pe altul, cu mucalită exageraţie... Cred că Tony nu era prea sincer. A dovedit-o mai târziu... în anul 1896, când ziarul ***Adevărul*** trecuse din mâna lui Beldiman, am ajuns să vorbesc cu noul director... Era, pe vremea aceea, cel mai prietenos şi mai accesibil - pentru tinerii cu febră literară - dintre toţi directorii de ziare. Şi Radu Rosetti, şi eu, şi mulţi alţii suntem ***finii*** literari ai naşului Constantin Miile.

Dar ca să ajung la Miile, am trecut pe sub ochii binevoitori ai lui B. Brănişteanu, cel ce avea pe atunci direcţiunea ***Adevărului ilustrat.*** Fiindcă am stat totdeauna pe mejdina articolului literar şi n-am fost niciodată un ziarist militant, Miile, directorul de la ziar, a rămas, pentru mine, închis în cabinetul său directorial.

Dar ştiam ca şi ceilalţi confraţi cât de exact este directorul, câtă seriozitate pune în lucrul său cotidian, câtă pildă bună şi câtă omenie seamănă în juru-i. Şi Miile, omul generos, bine-crescut, amabil cu

toată lumea, era un polemist temut şi un adversar ireductibil! Stăruința lui în mânie şi în asediu erau extraordinare. Sprijinit numai pe convingerile lui - cinstite, neporuncite de nimeni - acest om, de la biroul lui de ziarist, a izbutit să zăgăzuiască influența unei adevărate dinastii politice şi şă dea dinastiei o poreclă trecută în renume.

A fost, în lumea noastră românească, primul gazetar care ne-a făcut să simțim cu admirație ce puteri are presa, atunci când rotativele ei sunt puse în mişcare de energia unei conştiințe eroice.

Mai deunăzi, rătăcind prin aleile cimitirului „Şerban-Vodă", am dat pe neaşteptate, de lespedea funerară sub care se odihneşte cenuşa lui Constantin Miile.

Poate a fi adevărat, poate n-o fi adevărat, că în ceasul lui cel din urmă, Constantin Miile şi-a adus aminte de credința din copilărie...

Oricum o fi, trecând pe lângă mormântul lui, i-am spus din toată inima:

„Pace ție, mult ostenitorule!".

„CUM TRECE VREMEA ŞI NE-NGROAPĂ!"

Iată, în casa aceasta n-am intrat niciodată, deşi o ştiu de cincizeci de ani... Acum cincizeci de ani, am cutezat să pătrund în curte, să sun la intrare şi, cu inima în freamăt, să depun, în mâinile mănuşate ale unui lacheu, romanul ***Poet-Poetâ*** al lui Nelly (prefațat de mine).

Casa - gospodărească, fără etaj - e vestită prin trecutul ei, ca fostă locuință a unui mare cărturar. La sfârşitul veacului trecut şi la începutul veacului de față, s-au perindat aici mulțime de scriitori, de artişti şi de oameni politici. Stăpânul casei era critic literar, profesor şi orator, membru important al unui partid politic şi un Mecena învăluit şi condițional accesibil!

Puterea sufletească, înrâurirea acestui om asupra epocei lui şi dreapta lui celebritate constituie un capitol bogat, în istoria noastră literară şi culturală!...

Vestita lui locuință nu mai are azi, din slava de altădată, decât un epitaf de marmoră... Trec pe lângă ea adeseori şi o privesc cu o admirație dolentă şi complicată... Clădirea a îmbătrânit şi se pare că actualii stăpâni nu vor să-i mai deghizeze bătrânețea.

Am auzit că altădată, în luna trandafirilor, stăpânul casei îşi lua ceaiul dimineața, în acest balcon deschis, dar apărat de flori şi de copaci.

Unii şi alții dintre cei ce au avut prețiosul prilej să fie partenerii maestrului - nu atât la această gustare matinală, cât la convorbirile care îi dădeau savoare atică - îşi aduceau aminte, cu emoție, de balconul cel alb, de grădinița străjuită de copaci, de cortinele de flori şi de cuvintele lui Socrate-Mecena.

Dar de atunci a trecut mai mult decât o jumătate de veac. Copacii au căzut, răzoarele cu flori şi cortinele s-au şters ca un vis şi grădinița a ajuns - pentru mine - o severă lecție asupra deşertăciunii tuturor lucrurilor. De câtva timp privesc, în ea, cocenii, încă netăiați, ai păpuşoiului semănat în primăvara ce-a trecut... Pe cuiburile, încă evidente, foşnesc în vânt foile scorojite şi tulpinițele galbene-pământii...

Porumb în loc de flori!... înțelegem simbolul cu toată legitimitatea şi cu tot imperativul lui!...

îl înțelegem şi-1 primim. Dar oricât am fi de conformişti şi de înțelegători, cine poate să zidească şi să astupe, în sufletul omenesc, arcadele nostalgiei şi ferestrele dulcei înşelăciuni a trecutului!...

Şi cine să recheme stihul poetului: ***„Cum trece vremea şi ne-ngroapă!"*** - fără un uşor suspin de solidaritate!

Ne îngroapă pe ai noştri şi toate cele din jurul nostru. A îngropat marile cetăți de odinioară, celebra Agora din Atena şi gloriosul Forum din Roma. Până mai acum o sută cincizeci de ani, acolo unde se discuta soarta lumii antice şi unde răsunase cuvântul lui Cicerone, era un obor de vite! ***Campo Vaccina*** moştenise gloria elocinței latine!

... Şi cu toate acestea, inima omului este răspântia tuturor contrastelor!... Nu numai inima mea şi a ta, dar - a lui Solomon, a lui Kant, a lui Schopenhauer.

întoarcem spre trecut priviri nostalgice, dar aşteptăm ziua de mâine.

Admirăm colbul vremii şi presimțim eternitatea.

ÎNTRE REVOLTĂ ŞI CONTEMPLAȚIE

Am deschis ochii la țară, în județul Teleorman, între holdele de grâu şi coama pădurii bătrâne, de lângă albia râului Vedea.

Clasele primare le-am isprăvit în satul meu natal, Dideştii, şi în târgul apropiat, Roşiorii de Vede. Am crescut, ca fiu de boier, între fiii

plugarilor şi fiii micilor târgoveţi. Aceasta nu avea să rămână tară importanţă în viaţa mea. Pentru că, deşi făceam parte dintr-o familie mai înaintată în vederi şi umană în relaţiile cu ţăranii şi cu ceilalţi, anumite nedreptăţi şi anumite deosebiri izbitoare nu puteau să nu fie dezvăluite ochilor mei. în Dideşti fusese un schit de călugări. Foşti robi mănăstireşti, ţiganii, au fost întâii mei prieteni. Aceasta, iarăşi, poate să-şi fi avut însemnătatea sa în dezvoltarea mea ulterioară. Oricum, atunci trebuie să fi deprins eu sensul noţiunii de „rob", de om neliber şi tot atunci, sau poate nu cu mult mai târziu, sensul noţiunii de „libertate", pe care mizeria şi incultura în care trăiau ţiganii o falsificau şi, de fapt, o anulau. La Roşiori, învăţam de-a valma, copii cu nume grecesc, bulgăresc şi românesc Acest târg teleormănean, plin de salcâmi şi de bragagii de peste Dunăre, mi-a rămas scump, cu amintirile lui străvechi, cu îngăduinţa lui patriarhală şi cu cucernicia lui pravoslavnică, în el aveam să învăţ să-i iubesc pe toţi deopotrivă, fără a ţine seama de numele sau de limba lor. Şi tot din moştenirea aceasta sufletească avea să înflorească, peste o jumătate de veac, ***Papucii lui Mahmud.***

Cel dintâi om care mi-a vorbit de doctrina socialistă a'fost un tâmplar polonez sau cehoslovac, vremelnic aşezat în Roşiori.

Cât priveşte cristalizarea atitudinii mele ulterioare, n-aş mai putea preciza astăzi, cum şi prin care cauze s-a produs. Atitudinea mea faţă de viaţă şi faţă de oameni porneşte din izvoare pe care nu pot să le mai discern... M-am pomenit suferind cu cei ce sufereau şi plângând cu cei ce plângeau... Poate, pentru că eram eu însumi, trupeşte, un firav şi un slăbănog. Poate, de asemeni, prin toate celelalte influenţe ale copilăriei.

Aş putea spune, însă, că am crescut şi am perseverat în cartierul opoziţiei. Am fost „opoziţionist" şi în timpul liceului, pe care l-am făcut la „Sf. Sava", în Bucureşti, unde îmi împrumutasem o oarecare exuberanţă. (De bună seamă, sub influenţa mediului nou şi a anumitor prieteni.) Dar am fost opoziţionist mai ales după aceea: dacă cineva ar fi, într-o zi, curios să adune toate paginile mele de critică şi de revoltă socială (şi adeseori de revoltă creştină), ar alcătui un repertoriu voluminos.

Am debutat la ziarul ***Adevărul,*** ca rezultat al unor necesităţi interioare. Eram sărac şi liber. Voiam să scriu şi simţeam că trebuie să o fac, pentru oamenii liberi şi iubitori de libertate; şi am trăit şi trăiesc sărac şi liber. Când am ajuns să ţin condeiul în mână, s-a produs

o separare, treptată dar sigură, între mine şi cei care purtau pe faţă trufia bogăţiei. Am preferat şi cercetat cu deosebire pe nevoiaşi şi pe prigoniţi, şi nu făceam altceva decât să continui primele mele atitudini de copil, din târgul Roşiorilor, iubind prietenia dintre oameni, pacea tuturor şi dreptatea.

Toate acestea, nu le-am dobândit prin cauze precise, pe care le-aş putea numi pe rând. Dar o mulţime de motive împrăştiate, de la acelea ale copilăriei provinciale, întărită treptat prin viaţa care continuă, şi până la marele, hotărâtorul motiv, pentru mine, al doctrinei creştine, toate n>au determinat să fiu aşa cum am fost şi să fiu aşa cum sunt.

Ca scriitor, am colaborat constant la organele care presupuneau democraţie, atât cât era posibilă în ţara noastră. Politică, în general, nu am făcut; şi în nici un caz nu am călcat vreodată pragul vreunui şef de partid, după cum niciodată numele meu nu â fost trecut îh listele vreunui partid politic burghez. A fost însă o preocupare a vieţii mele aceea de, dacă nu a armoniza, dar a pune în paralelă pe marii dascăli ai cugetării revoluţionare, cu propovăduitorii de azi şi de altădată ai concepţiei şi ai vieţii creştine. Un element fundamental însă, nepieritor şi viu făcător în simţirea şi în cugetarea mea, în literatura şi în militantismul meu umanitar, a fost poporul lui Israel, cu ***Biblia*** lui şi cu extraordinara lui menire. Jumătate din viaţa mea. în care i-am cunoscut îndeaproape pe evrei, victime alese ale tuturor persecuţiilor din trecut, am închinat-o cercetării şi aprofundării contribuţiei ebraice la istoria omenirii.

Am avut norocul trist sa fiu urât şi prigonit de oarecare exponenţi ai vieţii noastre politice şiculturale, timp de aproape patruzeci de ani... De vină era activitatea mea, contrarie intereselor lor. Şi totuşi, revolta mea nu era o revoltă impetuoasă, năvalnică; ci calmă, rece, de contemplaţie mai mult. Ceea ce predomină în această caracteristică a literaturii şi a atitudinii mele este, fară îndoială, factorul creştin. Şi, evident, dacă literatura mea nu a putut pătrunde mai departe, aceasta se datoreşte şi acelora care m-au prigonit, dar şi literaturii care dezvăluia un misticism ce respinge acţiunea şi păstrează distanţa.

Prin faptul că m-a caracterizat întrucâtva o anumită izolare, îi iubesc pe debutanţi. Aceasta, în ordinea preferinţelor şi a simpatiilor literare. Iubesc frumosul izvorât din adevăr, admir pe colegii şi pe predecesorii mei, dar îi iubesc pe debutanţi. Vreau să văd în ei pe cei ce, mâine, vor desăvârşi visul nostru umanitar, vor dezlega definitiv

nedumeririle şi controversele noastre şi vor mângâia inima contemporanilor lor, cu literatura şi cu arta lor superioară.

Cât priveşte proiectele mele de viitor, aş vrea să răspund cu francheţea vârstei la care am ajuns. Şi pe lângă asta, cu acel dram de înţelepciune pe care l-am agonisit de-a lungul anilor. Ce proiecte literare aş mai putea destăinui, când, la mine, iluzia, încântarea, eroismul vieţii, biruinţele umanitare şi toată această putere fericită, care ne menţine pe frontul muncii noastre literare, se adună azi în... oglinzile amintirii şi ale istoriei personale.

Mi se obiectează adesea, cu amabilitate: „Ei, ei! Mai ai de furcă cu viaţa şi cu literatura. Priveşte la cutare şi cutare scriitor, fecund până la 90 de ani, din Răsărit ori din Apus. Adu-ţi aminte de cutare sau cutare om politic care a pacificat lumea..." etc., etc.

Eu răspund invariabil cu cuvintele psalmistului: „Zilele anilor noştri sunt şaptezeci de ani, la cei mai în putere optzeci de ani" ***(Psalmul*** 90, 10).

Dar, pentru nu strica nici o bună dispoziţie, pot dezvălui că mă tot trudesc de câtva timp să aranjez vasta risipă de articole, de schiţe, de note, de cicluri literare... din atâtea şi atâtea ziare şi reviste, la care am colaborat de vreo patruzeci de ani încoace...Sunt lucruri care azi au mai multă semnificaţie decât în zilele apariţiei lor.

CARTEA LA SATE, ALTĂDATĂ ŞI AZI

Altădată... cam de mult, acum vreo 63 de ani... în satul meu din Teleorman, pe vremea aceea, hârtia şi cartea erau lucruri excepţionale. Ţin minte şi azi cum micii mei prieteni, copiii de ţăran, adunau cu mare grijă câte un petec de ziar din jurul casei noastre, îl pătureau şi-1 puneau la sân.

Despre cărţi nici vorbă. Se găsea aşa ceva la biserică, în sfintele firide şi la noi acasă, în lada noastră. Erau cărţile tatei: cele câteva ceasloave, câteva cărţi tălmăcite din alte limbi şi o carte, două de poezii.

Când am intrat în clasa întâia primară şi am privit, pe bănci, cărţile şcolare, nou-nouţe, aduse de d. profesor de la Roşiorii de Vede, a fost pentru noi, copiii satului, prima noastră zi culturală...

Mai erau, la primărie, volumele ***Monitorului oficial...***

Era înduioşătoare purtarea acestor copii cu abecedarul, cu tăbliţa de piatră şi cu condeiul de scris pe tăbliţă... Le purtau, cu scumpătate, legate într-un ştergar şi ştergarul îl vârau într-o trăistuţă, ghiozdanul elevului de la ţară...

Când am trecut de abecedar şi am început cartea de cetire, lumina şi fericirea au sporit. Era o carte de cetire - nu ştiu cât de pedagogic alcătuită - dar tipărită pe hârtie palidâ-lucioasă şi înzestrată cu chipuri. Cartea aceasta şi surorile ei mai mari, cu aceeaşi înfăţişare şi cu acelaşi tipar frumos, au fost pentru şcolarul de acum 60 de ani - care avea norocul de-a merge la şcoală, căci trebuie ţinut minte că nu oricine putea merge la şcoală, şcoala era un lux pentru fiii de ţărani mai puţin înstăriţi - necontenit izvor de încântare.

Trebuie să mărturisesc, pentru buna luare-aminte a celor ce alcătuiesc cărţi pentru copii şi pentru cititorii începători, că înfăţişarea frumoasă, uneori, precumpăneşte.

Mai anul trecut am dat prin satul natal. Cum se schimbaseră lucrurile! Cât popor şcolar avea şcoala cea nouă! Câtă lume ajunsese să citească şi să scrie. Satul meu avea acum o mică bibliotecă şi întemeietorii ei, aducându-şi aminte de acela dintre consăteni care povestise mai multe dintre poveştile satului, dăduseră bibliotecii numele literar al acestui consătean...

Cartea la sate este problema cea mai nobilă care poate să ne intereseze. Trecem peste cartea cu istorioare şi cu închipuiri... Trecem peste cartea cu cântece... Acestea sunt totdeauna bine-venite.

Ne gândim la cartea de idei, la cartea sănătoaselor sfaturi şi învăţături.

Democraţia vremurilor noastre, cu marile şi importantele ei preocupări, are în vedere, cu vigilenţă, instruirea omului ogoarelor.

Ne trebuiesc cărţi temeinice, ne trebuiesc cărţi limpezi ca apa de munte!

Frumoase şi roditoare sunt cărţile de literatură bună. Dar binefăcătoare sunt cărţile de luminare şi de doctrină.

Am citit destul cărţi literare. Poezia şi fantezia izvorăsc între oameni de la începutul începutului.

Nu sunt prea multe cărţile de învăţătură, şi anume: scrise cu desăvârşită limpezime. O carte limpede, în urzeala şi în creşterea ei, este un lucru admirabil.

Când e vorba de doctrinele sociale şi de popularizarea lor, este legitim să ne gândim mai întâi la cei ce, înaintea noastră, au făcut biruitoarele experienţe pe care le aplicăm şi noi astăzi.

Cărţile lor de popularizare - cele mai clare, cele mai sistematice - şi bine traduse în limba românească ar fi, între altele, primele daruri cu care suntem datori satelor noastre.

în această privinţă s-a făcut mult. E destul să ne gândim numai la ***Istoria Partidului Comunist (bolşevic),*** curs scurt, care s-a tipărit şi s-a răspândit în satele noastre în sute de mii de exemplare.

Setea de a citi a satelor este mare. Scriitorul nostru să iasă din visare şi nepăsare şi să dea hrana de care au nevoie mintea şi sufletul ţăranului: cartea vieţii şi aspiraţiunii sale.

TONY BACALBAŞA

Ziarul ***Adevărul*** a adunat şaizeci de ani de existenţă. Apărea de opt ani, când m-am intercalat şi eu printre colaboratorii lui. Dar înainte de 1896, ziarul ***Adevărul*** mă pasiona îndeosebi prin suplimentele lui literare. ***Adevărul literar*** şi ***Adevărul ilustrat*** au avut o hotărâtoare înrâurire asupra începuturilor mele de scriitor. Iar printre cei ce conduceau ***Adevărul literar,*** Tony Bacalbaşa era marele vrăjitor al adolescenţei noastre.

Până a nu-1 cunoaşte aşa cum era, mi-1 închipuiam: un om vajnic, un munte de om. Mi-1 închipuiam cam aşa cum era prietenul său, tipograful Alexandru Ionescu... Tony, într-o polemică cu B.P. Hasdeu, scria drastic: „Frumos lucru o fi respectul perilor albi, dar nu pot să respect perii ăştia, când îi găsesc în ciorba mea..."

Aferim!... îl vedeam pe Tony în faţa unui castron uriaş, congestionat şi rotund la faţă, ca un al doilea castron... Când l-am văzut, aievea, pe tribuna roşie din sala Sotir, m-am .mirat peste măsură!... Tony Bacalbaşa nu era mai nalt decât noi, elevii de clasa a patra liceală, care îl adoram, dar era slab ca un ogar!... Numai capul ce era de el, şi în cap nişte ochi negri, scânteietori, nişte ochi jucăuşi, tot atât de scânteietori, tot atât de jucăuşi, ca şi spirituala, încântătoarea lui vervă oratorică!...

Cum se întâmplă, de obicei, Ţony rezuma, pentru noi cei de atunci, tot înţelesul şi toată importanţa ***Adevărului,*** ceea ce, evident, era o iluzie...

Lângă Tony scriau: Traian Demetrescu, Ion Teodorescu, Roman, Anghel şi alţii... dar Tony îi întrecea pe toţi, cu îndrăzneala, cu farsele şi cu alintările lui... îndrăznelile lui erau vestite. Uneori era nedrept. Mi-aduc aminte de neînţelegerea lui şi de bancruta atitudinii lui faţă de poezia lui Coşbuc. Când mai târziu, C. Dobrogeanu-Gherea - acest spirit luminos, superior informat, cuceritor prin umanitatea lui - a scris studiul ***Poetul ţărănimii,*** alintatul Tony n-a mai deschis gura.

Mi-aduc aminte de articolul lui Tony: ***Coşbuchismul luiAscanio,*** un articol unde Tony descoperea că Ascanio-Ollănescu plagiase nu ştiu pe cine... Zicea Tony, la urmă, justifîcându-şi avântul cu care răfuise pe boierul scriitor: „Ce vreţi!... Ură de proletar!..."

Dar ***Adevărul literar*** are, în analele polemicilor noastre literare, gloria participării la discuţia de acum cincizeci şi cinci de ani asupra „artei pentru artă"... Tony a început-o, cu directorii revistei ***Vieaţa.*** Curând, însă, Tony - ciudat şi inconstant - s-a obosit de această polemică şi pare că a început să glumească cu el însuşi şi cu convingerile pentru care lupta...

A mers mai departe cu ciudăţenia şi cu mobilitatea. S-a despărţit de prieteni, şi-a legat asinul de gardul unei gazete burgheze şi a murit... deputat burghez.

Tony a scris în ***Adevărul,*** cu numele lui şi cu diverse pseudonime - Wunderkind, Kinderfuss, Rigolo - nenumărate articole, note, şfichiuri, schiţe, chiar şi poezii... Darul lui cel mare era gluma, în fel şi fel de gradaţii, de la farsă până la usturătoarea satiră. Tony Bacalbaşa ne-a lăsat, ani de-a rândul, spectacolul, isprăvile şi zarva de ilaritate a eroului său „Moş Teacă", continuate pe urmă şi generalizate în revista cu acelaşi nume... A fost o vreme când revista aceasta, cu atitudinea ei de frondă şi de „copil teribil", canaliza protestele şi răzvrătirile noastre.

în anul 1894, Anton Bacalbaşa, primul redactor al ***Adevărului,*** a făcut o călătorie prin Occident. Eradupă asasinarea lui Sadi Camot, preşedintele Republicii Franceze. CaserioSanto, asasinul, fusese ghilotinat.

Tony, întors acasă, publică, prin august-septembrie 1894, un articol intitulat: ***Ei, şi*** /?... privind executarea lui Caserio Santo, de pe nu ştiu ce estradă de filosofie blazată şi obosită.

Sufletul lui Tony începea să fie altul. Tribuna ***Adevărului,*** cu asprimea revendicărilor şi cu cenzura ei socială neadormită, nu-i mai convenea.

Un prieten din acele zile îmi spunea despre Tony, revenit din călătorie: „Pare că s-a întors cu alt cap!..."

Ne aducem aminte, cu duioşie, de capul lui cel dintâi. Luptător entuziast social, ziarist abundent şi plin de umor, orator cu zguduitoare elocinţă, cu profetică elocinţă, Tony Bacalbaşa a simbolizat pentru noi, odinioară, duhul vremilor ce erau să vie...

VOTUL NOSTRU ÎL DĂM PĂCII

Ce lucru scump e pacea! Noi, cei ce suntem mai în vârstă şi am văzut pacea năruită de câteva ori, simţim mai adânc decât alţii preţul ei.

Eu unul mi-aduc aminte, ca de ieri, de întâmplări, de gânduri şi dureri, de-acum peste 30 de ani, când pacea mult iubită a fost doborâtă într-o singură noapte.

Plecasem din casa mea, departe, după nişte treburi care se cuveneau să fie isprăvite în câteva zile. Am călătorit şi cu trenul şi cu căruţa. Era vreme de vară, drumul cu căruţa, printre dealuri, pe sub poale de pădure, cu opriri la fântână, este îndeosebi plăcut, mai ales pentru un orăşan. Călătoream cu un prieten, amândoi plecaţi cu aceleaşi treburi, şi ne bucuram amândoi de frumuseţea zilei şi de liniştea care domnea peste toate.

Către seară, am ajuns în satul unde eram aşteptaţi şi am sfârşit cu bine o parte din lucrul nostru. Am găsit oameni primitori şi am stat cu ei, până târziu, împrejurul unei cine gospodăreşti.

E adevărat că oarecare zvonuri de mobilizare stăruiau în aer de mai multă vreme, dar nu credeam în ele şi eram încredinţat că pacea nu va fi tulburată.

De aceea, ne-am dus şi ne-am culcat fără grijă, în odăile pe care ni le hotărâseră găzduitorii noştri. Dar nu apucasem să aţipim şi, deodată, la miezul nopţii, clopotul din clopotniţa bisericii satului porneşte să se zbuciume şi să se vaiete! Mobilizarea!...

Am ascultat cu inima strânsă, cu sufletul sfâşiat de teamă şi de negre închipuiri... M-am ridicat din patul în care de-abia mă culcasem şi m-am îmbrăcat. în altă odaie, alături de mine, făcea la fel şi tovarăşul meu. Cu grijă multă, cu vorbe triste, m-am despărţit de gazdă şi de tovarăş şi am plecat, chiar în noaptea aceea.

Nu voi uita niciodată cât de jalnic arăta lumea, în zorii acelei zile, cea dintâi după declararea mobilizării.

Ziua se desfăcea pare că din barizuri cenuşii şi zdrenţuite. Satele prin care treceam nu mai semănau cu cele din ajun. Femeile alergau şi plângeau. Cei cu datorii militare şi cu ordine de chemare, întunecaţi şi grăbiţi, porneau fară să se mai uite în urmă. Era prea mare greul inimii şi lacrimile trebuiau înghiţite... Copiii treziţi prea devreme, cu părul vâlvoi, cu mânuţele la ochi, se încurcau printre sculele din bătătură. Nu mai era nici o orânduială... Munca din câmp, grija casei, paza vitelor şi a vietăţilor din curte... păreau rupte deodată, la fel cu tihna sufletească a bieţilor gospodari...Stâlpul casei a plecat! Toate îşi pierd rostul şi puterea!

Amărât şi eu, ca toată această lume pe care o vedeam, vorbeam cu cărăuşul meu... Era un om înţelept, care văzuse multe şi era pornit spre bătrâneţe. Vorba lui m-a mângâiat şi m-a întărit.

Dar cu cât mă apropiam de oraşul unde era să găsesc trenul, cu atâta sporeau priveliştile triste şi învălmăşagul. Ce tren să mai găsesc! Toate trenurile erau numai pentru militari...

Am aşteptat trei zile şi am ajuns în bietul meu cuib după alte trei zile...

Toate erau smulse de la locul lor şi toate rosturile se stricaseră. Viaţa paşnică şi rânduită de până aci se prefăcuse într-un fel de râu, umflat şi nebun, care a crescut din ploi sau din zăpezi topite şi a trecut şi trece peste case, peste grădini, peste toate aşezările omeneşti, aruncându-ne mereu devale, prăpăstios şi nimicitor!

Acestea sunt gândurile şi icoanele care vin în faţa mea, azi, după atâţia şi atâţia ani.

Şi mi-a fost dat ca peste un sfert de veac să trăiesc din nou asemenea groaznice vremuri de război. De data asta, suferinţele au fost şi mai mari, rănile şi mai adânci. N-au trecut decât cinci ani de atunci şi din nou vedem că pacea este ameninţată de un grup de oameni de afaceri.

în setea lor după averi, aceştia vor să prefacă lumea din nou într-un val de sânge, vor să dezlănţuie din nou războiul.

Dar oamenii de jos nu mai vor să vadă din nou urgiile războiului, nu mai vor să vadă din nou convoaie de răniţi, oraşe şi sate arse, lacrimile femeilor şi copiilor.

Ei se mobilizează în lupta pentru pace şi luptă pentru apărarea ei.

în ţara noastră stăm în preajma unui fapt de mare însemnătate cetăţenească. Aşteptăm alegerile pentru Sfaturile Populare. Aştep-

tăm să alegem la 3 decembrie pe viitorii îndreptători ai treburilor şi intereselor noastre. Să-i alegem cu chibzuială. Să alegem în conducerea treburilor obşteşti oameni iubitori de pace şi de popor. Cei ce muncesc cu braţele sau cu mintea doresc propăşirea Patriei noastre, frăţietate între popoare şi pace. Vrem pace ca să înflorească viaţa, ca să trăiască în fericire copiii noştri. Pacea o cer oamenii simpli de pe întreg pământul. Şi aceşti oameni simpli, mai puternici ca oricând, vor opri fărădelegea ce-ar vrea s-o înfăptuiască duşmanii de peste ţări şi oceane.

La 3 decembrie noi ne vom alege gospodarii publici, oamenii noştri de încredere. Astfel, vom pune încă o cărămidă la temelia păcii scumpă nouă tuturor şi apărată cu atâta drag şi înţelepciune de marea Ţară a Sovietelor.

AMINTIRI...

Era în primăvara anului 1907... Vremea stăruia aspră şi posacă. Părea că mergem nu spre revărsarea mugurilor şi a florilor, ci spre a doua iarnă.

Trăiam - eu şi cu ai mei - un greu episod de nevoie şi de lipsă. Cu toate că dovedisem, la studiile mele, destulă destoinicie şi începusem cariera mea literară, stăpânitorii de atunci nu recunoşteau în mine pe unul dintre ai lor. O duceam greu şi n-aveam altă nădejde decât să mă impun prin răbdare şi prin deosebită muncă.

în anul precedent 1906, fusese multă fanfară şi sărbători peste sărbători... Burghezia românească îşi pecetluia patruzeci de ani de consolidare şi de viaţă îmbelşugată... Curseseră la expoziţia din Parcul Expoziţiei: valuri-valuri de lume românească de pretutindeni...Mirajul era puternic şi beţia mândriei suia în capetele multora. Dar, din adâncurile populare, din lumea satelor, erau unii care priveau iarmarocul boieresc şi-şi şopteau printre dinţi: „Aici vin şi se înfundă birurile şi trenţele noastre!..."

Puţini, foarte puţini au simţit partea tristă a acestei veselii pe care şi-o organizaseră stăpânii. A trebuit să treacă vara, toamna şi iarna, ca să izbucnească, în primăvara anului 1907, tâlcul adevărat şi tragic al petrecerilor din 1906.

A fost o uimire, o spaimă de pomină. S-a clătinat guvernul, s-a dus un partid şi a venit altul şi în Parlamentul de pe atunci guvernanţii care plecau au fraternizat cu cei care le luau locul şi le-au dorit să isprăvească grabnic şi hotărât cu revolta robilor de pe ogoare.

Mi-aduc aminte că citind în ziare descrierea scenei parlamentare, când stăpânii îşi strângeau mâinile, ei între ei - fără deosebire de culoare politică - am suspinat şi am notat undeva, în cronica mea de pe atunci:

„Sărmană ţărănime! cutremură-te! Stăpânii tăi şi-au dat mâna ca să înăbuşe glasul răzvrătirii tale!"

Şi aşa a fost. Protestele, revendicările, izbucnirile, dezordinele... au amuţit şi s-au pacificat sub bubuitul tunurilor!

Sate întregi au fost rase de pe faţa pământului. Represiunea a fost crâncenă. Cei „vinovaţi" sau numai bănuiţi au fost executaţi fară nici o zăbovire judecătorească.

în presă, s-au auzit numai câteva şoapte, câteva sfaturi sfioase şi - mai târziu - câteva suspine...

A trecut de atunci o jumătate de veac, fară câţiva ani. Cei ce, în acele zile sângeroase, au fost în stare să observe, să judece şi să jelească drama noastră socială, au rămas, până azi, foarte puţini. Au rămas, numai, în vrafuri, mărturiile scrise ale ceasurilor de spaimă, de revoltă şi de blesteme, unele ajunse la lumina zilei, altele păstrate în taină.

în această aproape o jumătate de veac, trecută peste mormintele martirilor sociali din 1907, faţa lumii s-a schimbat, dincolo de toate aşteptările şi de toate prevederile celor mai isteţi dintre noi.

Lumea veche se duce şi este aproape dusă. Aşezări noi, cuceriri sociale de-abia visate odinioară şi o croială universală ieşită din capete excepţionale îmbracă azi o parte din omenire.

Extraordinarul vis social, prefacerea totală a raporturilor dintre oameni, legi noi de dreptate şi de împărţire a bunurilor vieţii: toate, toate acestea au început să se împlinească biruitor, spre bucuria celor ce au pătimit în lungul şir al anilor. Iubim şi preţuim aceste zile.

Martirii din 1907 n-au murit zadarnic. Urmaşii lor au intrat, cu vigoare şi cu victorioasă conştiinţă, în rostul muncilor celor noi. S-a dus robia boierească, s-au dus angaralele, s-au dus ruşfeturile şi legile de aramă!

Muncitorii ogoarelor, pilduiţi, luminaţi şi sprijiniţi de muncitorii de la oraşe, păşesc solid, spre desăvârşirea operei începute.

Conduşi de Partidul Muncitoresc Român şi bucurându-se de pacea pentru care se luptă popoarele lumii, feciorii mucenicilor de la 1907 sunt azi colaboratorii cei dintâi, în uriaşa construcţie a socialismului din patria noastră.

CU GÂNDUL LA „SFÂNTA MARIA" DIN COPILĂRIE

„Din gura copiilor şi a pruncilor
ce sug întemeiat-ai laudă"

(Psalmul 8, 3)

Fericita întru pomenire Solomonia, maica celor şapte fraţi Macavei, zice unuia dintre ei: „Te rog acum, copile, uită-te la cer şi la pământ şi la toate cele ce sunt într-însele şi cugetă că Dumnezeu le-a făcut din nimic şi că şi neamul omenesc are aceeaşi obârşie" (II ***Macavei*** 7, 28).

Credem cu dreptate că fericita maică nu vorbea copilului ei, despre opera şi puterea lui Dumnezeu, acum, întâia oară. Sfânta ei învăţătură începuse de mult. Din frageda lor copilărie, fraţii Macavei învăţaseră să cunoască şi să preamărească pe Dumnezeul lui Israil.

Eu cred că din toate lucrurile bune, pe cari le deprindem în copilărie, mersul la biserică este pentru credincios lucrul cel mai folositor şi cu cele mai mântuitoare urmări, în viitor. Viaţa te va lua şi pe tine, ca pe atâţia alţii, cum iau apele năvalnice tot ce găsesc în cale. Te vor plimba în vârtejul lor, te vor răsturna şi te vor da la fund! Minune mare! Te vor întări şi te vor scăpa ceasurile pe care le-ai petrecut, lângă mama, odinioară, în bisericuţa din copilărie!

în această biserică, începi, pe nesimţite, să înveţi ce este legea părintească, să înveţi solidaritatea cu răposaţii din jurul sfântului locaş, şi să înveţi să iubeşti pe cei din satul tău, fiindcă, aici în biserică, îi vezi, curaţi, premeniţi şi cuviincioşi, mai mult decât în orice alte locuri şi vremuri.

La biserică, oamenii sunt de treabă, sunt tihniţi şi cu faţa luminoasă. Nicăieri şi niciodată, semenii tăi nu se arată mai vrednic de simpatia ta, de stima ta ca la biserică... Şi e mare câştig pentru tine şi pentru ceilalţi, să-i întâlneşti acolo unde îi poţi iubi mai mult... Când vei ajunge om întreg şi îţi va fi dat să adânceşti mai mult învăţătura

Domnului şi dragostea creştină, vei înţelege că tu, copilul care ai fost, ai agonisit, fără să-ţi dai seama, lăsându-te dus înaintea sfintelor icoane, fericit, un capital iniţial.

Fireşte, mai târziu, vei întregi, vei îndrepta, vei descoperi multe înţelesuri copilăreşti prin ceea ce ai învăţat în zilele tale de nevinovat catehumen... Vei trece prin satul tău natal, după mulţi ani şi vei revedea biserica depărtatei şi naivei tale cucernicii... Ţi se părea, în copilărie, naltă până la norii cei albi, plutitori în cerul albastru... Ce micuţă şi modestă ţi se pare azi!... înăuntru, sfinţii de pe pereţi erau nişte uriaşi, unii cu suliţe, alţii cu cruci şi cu ramuri verzi. Azi, sunt prizăriţi, afumaţi şi şterşi!... Dar viziunea ta, din copilărie, este nemuritoare!

Ştii prea bine astăzi că aceşti sfinţi au păzit calea vieţii tale şi aceşti fericiţi mucenici au apărut, biruitori, pentru tine, în ceasurile tale cele grele...

„Sfânta Maria Mare" este sărbătoarea de vară pe care o ţin minte mai bine decât pe toate celelalte... Vine în calendarul plugarului şi în calendarul creştinătăţii, după marele seceriş de vară şi spre coptul porumbului. Mai vine o dată cu pârga strugurilor vărateci.

Ce însemnează „Sfânta Maria Mare", era, pentru mintea mea de atunci, o taină dulce şi neispititoare. Sfânta Maria Mare trebuie să fi fost Maica Domnului, după cum Sfânta Maria Mică trebuie să fi fost o rudă mai mică a Sfinţiei Sale... O vedeam aievea pe cea dintâi, îmbrăcată în borangic de sus şi până jos, cu maramă lungă muită în fluturi şi cu vâlnice cu trandafiri. Iar pe cea de a doua, o vedeam alături, aşa ca o fetişcană tot mândră şi Sfinţia Sa, dar ajungând cu capul de-abia la pieptul Sfintei Maria Mare..

Mai auzeam că Sfânta Maria Mare mai însemnează şi: „Adormirea Maicii Domnului"... Orişicine, fie copil, fie om în vârstă, are ceasurile lui, când doarme... Şi Sfântă Maria Mare, de data aceasta, aţipită într-un jeţ împărătesc - aşa cum vedeam pe unele domniţe streine dormind în jeţ, prin pozele din cărţile tatei - mi se părea şi mai duioasă şi mai frumoasă, şi mai vrednică de dragostea mea.

în această sfântă zi de 15 august, mă văd copil, uimit şi fericit, venind spre casă, de la Sfânta Liturghie. Am uitat toate celelalte împrejurări... am uitat dacă slujise părintele Mihai, sau părintele Atanasie, sau poate amândoi... Ieşisem din biserică şi mă întorceam acasă, fără să fi luat nici o floare, din grămada de la iconostas. Un

gospodar din sat - cum aş vrea să mai ştiu cum îl chema, m-a văzut cu mâinile goale şi mi-a dat o crenguţă de leuştean!

Ca şi cimbrul, ca şi calomfirul, ca şi busuiocul, leuşteanul, pe la noi, era buruiană blagoslovită, mai cu seamă acum, când venea de la sfintele icoane.

Am dus cu drag, acasă, crenguţa de leuştean şi am culcat-o între filele unei cărţi. Multă vreme am găsit-o acolo. Era simbolul unei tainice comori...

Şi iată că o regăsesc azi, fragedă şi fără de moarte, ca şi mâna bătătorită şi sfântă care mi-a dat-o ca şi tot acest trecut de ceasuri fericite, petrecute sub paza sfinţilor, din bisericuţa copilăriei!

PAGINI DE JURNAL

Era toamna târziu, prin anul una mie nouă sute unsprezece... Mihail Sadoveanu era directorul Teatrului Naţional din Iaşi. Era povestitorul pe care-l asculta toată lumea românească. Era, mai cu seamă, vrăjitorul cercului literar grupat în jurul revistei ieşene ***Viaţa românească***

Număr după număr, revista ieşeană destăinuia, prin pana lui Sadoveanu, farmecul codrilor şi al plaiurilor Moldovei, întâmplările, strădaniile şi necazurile norodului, până aci fără cronicar, şi faptele strămoşeşti, adormite în cronici.

Deşi am debutat în literatură în anul 1896, totuşi mă leagă de Sadoveanu anul 1898. în anul acesta, o efemeridă bucureşteană dădea de veste „cititorilor săi", într-un chip exagerat şi naiv, că „pe cerul literaturii româneşti s-a ivit o constelaţie nouă..." Printre stelele descoperite de naivul astronom, era Sadoveanu şi eram şi eu.

De atunci înainte, Sadoveanu a crescut cu aripi într-adevăr de luceafăr. Aş spune, modificând o strofă din ***Luceafărul*** lui Eminescu.

în aer, rumene văpăi
Se-ntind pe lumea-ntreagă
Şi în a haosului văi
O operă se-ncheagă...

Eu unul am întârziat doisprezece ani... Urmăream pe Sadoveanu; admiram ***Şoimii;*** admiram puternica-i nuvelă ***Haia Sanis*** şi regăseam

atmosfera şi poveştile de pe valea Oltului în rechemările lui Sadoveanu din Valea Moldovei... în anul 1910 s-au împlinit sorţile şi am început să tipăresc, în revista lui N.D. Cocea, ***Viaţa socială...***Ibrăileanu - spiritul rector al revistei ***Viaţa românească*** - m-a semnalat cel dintâi, după ce publicasem nuvela mea ***Gloria Constantini.*** El scria, în revista ieşeană: „Este cea mai impresionantă apariţie literară, de la Sadoveanu încoace" - şi m-a chemat să viu între colaboratorii ***Vieţii româneşti.***

Intrarea mea în cercul prezidat de Constantin Stere trebuia să aibă oarecare accent sărbătoresc... S-a hotărât că, în cutare seară şi în cutare loc, voi citi o nuvelă inedită - eventual bucata mea de intrare la revista ieşeană.

L-am luat pe Sadoveanu de la teatru şi am venit cu el. Am găsit adunat un grup numeros, în frunte cu cei doi directori ai revistei, Stere şi Ibrăileanu. Adusesem nuvela mea, proaspăt scrisă, ***Mi-e dragă Nonora! Am*** citit-o cu sfială progresiv biruită. Am citit-o cu o intimă **şi** comunicativă vibraţie. Mă urmăreau toţi cu încordată luare-aminte. Cum se va termina nuvela?... Sadoveanu mă privea cu ochii cuiva care ghiceşte şi aşteaptă rezultatul unei experienţe de laborator... Bancherul Alexandru Teofil, eroul nuvelei, alunecă sub roatele trenului, cu impacienţă aşteptat şi moare suspinând... mi-e dragă Nonora!... Ascultătorii mei au rămas dezamăgiţi şi consternaţi. Toţi, afară de Sadoveanu. Urmarea a fost că nuvela mea a căzut. ***Mi-e dragă Nonora!*** n-a fost admisă **şi** nu s-a tipărit în ***Viaţa românească.***

După miezul nopţii, coboram cu Sadoveanu spre Teatrul Naţional. în laşul adormit, marele meu prieten mi-a spus, cu glasul lui molcom **şi** temeinic: „Amicii noştri n-au priceput nuvela ta. în nuvela ta stau ascunse - pentru cine are putere să ghicească - indicii şi semne suficiente, care prevestesc deznodământul nuvelei, aşa cum l-ai imaginat..."

Au trecut de atunci peste patruzeci de ani. M-am întâlnit cu Sadoveanu de zeci de ori, în călătorii la el acasă, la Mănăstirea Neamţ, în Marea Adunare Naţională şi, în vremea din urmă, la Academie. Pe spuse şi pe nespuse, aceleaşi cărări de bună întâmpinare, aceleaşi imponderabile de reciprocă înţelegere: ne unesc în literatură ca şi în viaţă, printre „anii de ucenicie", ca şi printre obstacolele anilor de izbândă, printre visurile împlinite, ca şi la răspântia celor aşteptate să se împlinească.

Mihail Sadoveanu stă azi, în fața noastră, ca un alt Ceahlău. Peste culmile lui (peste opera lui), prezentul şi viitorul inițiază şi vor iniția, necontenit, ascensiuni, măsurători, caracterizări... Cu nenumărate şi uneori concise lozinci şi puncte de vedere... Dar noul Ceahlău - ca şi vechiul Ceahlău - rămâne neclintit.

23 AUGUST

Un eveniment epocal în viața socială are izbitoare analogii cu un vârf de munte, proeminent deasupra treptelor muntoase, deasupra văilor şi întregului peisaj înconjurător.

Ca să ajungi pe vârful de munte, trebuiesc mari încordări, răbdare şi adesea suferință.

Ca să ajungi la marele eveniment care proeminează deasupra vieții sociale şi este hotărâtor într-o epocă istorică, trebuie să străbați un lung şir de etape premergătoare, de lupte şi de cumpene dureroase.

Ca să ajungem pe platforma lui 23 August, am trecut prin crâncene zile de învălmăşag, de spaimă şi deznădejde.

Cine dintre noi - care au mai rămas martori a ceea ce a fost - a putut să uite alarmele aeriene, fiiga la adăposturi, ceasurile de anxietate şi de sinistre bubuituri, când depărtate, când apropiate, care însemnau explozia bombelor duşmane şi prăbuşirea clădirilor bucureştene!

Cine a uitat jalea, revolta şi ucigaşul sentiment de ruşine pe care-1 simțeam față de omul cuceritor al văzduhului, ca pe urmă din văzduh să necinstească omenirea şi geniul civilizației!

Ziua de 23 August a fost ziua victoriei asupra acelui trecut de tragedie intimă şi obştească. Revăd unele pagini amare ce am putut să mai scriu după alarmele aeriene şi revenirile noastre din pivnițe şi din şanțuri.

Scriam în articolul meu, ***Răzorul cu lalele, din mai*** 1944:

„în ce continent moral ne mai aflăm? Ce-a mai rămas, solid, nezdruncinat, în concepția noastră, constelată cu atâția luceferi în stingere? Artă, literatură, viziuni generoase, elanuri poetice, încântări filosofice şi umanitare... toate par azi răsturnate şi strivite, în coşulețul cu care Ofelia, nebună, ni se arată ultima oară, în piesa lui Shakespeare!"

23 August a fost platforma supremă dorită şi chemată cu suspine, pe când stăteam lungiți în fundul pivnițelor umede şi asfixiante. A fost vârful de munte, în sfârşit ajuns după chinuitoare cumpăneli şi după zeci de stânci, în care ne-am sfâşiat palmele şi genunchii.

Dar iată o deosebire, pe care se cade să n-o pierdem din vedere. Dacă pe vârful de munte, în sfârşit escaladat, ochiul şi sufletul gustă o falnică priveli̦şte din feeria soarelui revărsat pe codri, pe ape şi pe alte frunți muntoase, dincoace, în fața zilei istorice, îți trebuie o deosebită putere de înțelegere şi de pregătire.

Dar pe munte priveşti cu ochiul fizic. Din înălțimea unei date epocale priveşti cu ochii minții.

Când priveşti de pe Ceahlău, peisajul înconjurător este imediat şi indiscutabil.

Când priveşti de pe un pisc istoric, îți trebuie o putere excepțională de clarviziune.

Dar şi aici sunt corective şi verificări pe care le impune vremea.

Ne aducem aminte de un cuvânt celebru de acum vreo jumătate de veac, un cuvânt scris de un mare luptător pentru dreptate şi umanitate:

„Adevărul a pornit la drum şi nimic nu mai poate să-l oprească!"

SPRE SUPREMUL AREOPAG AL PĂCII

între evenimentele culturale din anii din urmă a fost şi o vizită pe care artiştii maghiari au făcut-o, la Bucureşti, colegilor lor români. Erau scriitori, actori, cântăreți... Mi-aduc aminte de o scenă din ***Hamlet,*** cu brîo interpretată, la Ateneu. Mi-aduc aminte de o şezătoare între artişti şi artişti... La această şezătoare, mi-a fost îngăduit să rostesc următorul cuvânt:

„între împărăția zimbrilor şi împărăția vulturilor era o neînțelegere veche şi pentru toți păgubitoare. Când zimbrii, când vulturii intrau duşmăneşte în moşia vecinilor şi stricau pâinea, pădurile şi gospodăriile. Azi aşa, mâine aşa - ani şi ani. Dar într-un târziu, cei mai înțelepți dintre zimbri, cei mai înțelepți dintre vulturi au căzut la gânduri... Unde vom ajunge cu atâta ură şi atâta prăpăd, şi de o parte şi de alta?... Să alegem nişte mijlocitori, să facem soli de pace pe blândele şi duioasele privighetori, noi pe ale noastre, vecinii pe ale lor!...

Şi aşa au făcut! Au pornit privighetorile şi de la unii şi de alţii, şi s-au întâlnit, au fraternizat şi au pregătit pacea între cele două împărăţii...

Iată o fabulă, scumpii mei confraţi maghiari, care nu mai are nevoie de nici o tâlcuire. Iată înţelesul vizitelor noastre culturale! Trăiască arta şi poezia! Trăiască iubitorii şi făcătorii de pace!"

Mai târziu, în anul 1947 — eram deputat - Prezidiul Marii Adunări Naţionale a ales un grup parlamentar, pe care 1-a trimis la Cairo, în Egipt, unde se aduna un măreţ congres interparlamentar. Din grupul nostru tăceam parte şi eu.

împrejurări potrivnice nu m-au lăsat, când am venit în ţară, să scriu acest extraordinar eveniment din viaţa mea. Dar înţelesul lui îmi apare azi luminos şi instructiv.

Mă întrebaţi, dragi prieteni, ce gândesc eu, în faţa frământărilor irenice şi antiirenice din ceasul de faţă. Congresul interparlamentar de la Cairo mi se lămureşte ca o profeţie şi ca o lecţie vrednică s-o ştie toată lumea.

Nu voi uita niciodată această întâlnire paşnică, frăţească, amabilă între trimişii atâtor ţări şi neamuri, toţi doritori să adune - pentru familiile şi compatrioţii lor - nădejdea, semnele, siguranţa că ura, că rivalităţile, că vicleniile diplomatice, că războiul... vor putea fi stăvilite.

Aveam sub ochii mei un nou Babei - cu toate limbile şi neamurile - dar adunate, nu ca să umple pământul, încă o dată, cu ceartă şi cu dezordine, ci să-1 împace şi să-1 stăpânească frăţeşte.

Nu voi uita bunele dispoziţii, dorinţele sincere şi bunăvoinţa tuturor faţade toţi.

Nu voi uita silinţele, avântul şi convingerea lor că vor putea să înfrâneze pretenţiile, egoismele şi irascibilităţile naţionale, spre a ajunge la un nivel de convenienţă, universal acceptată.

Iată (mi-am zis eu, atunci şi de atunci încoace) cum vom lucra, cum vom netezi căile către pacea definitivă. Trebuie să ne întâlnim iarăşi şi iarăşi, să ne privim omeneşte şi sufleteşte, trebuie - toţi şi fiecare - să facem loc, în inima noastră, şi nevoilor, şi durerilor, şi nădejdilor legitime ale fratelui de altă limbă şi de alt neam!

Dar cum ne vom înţelege, dacă nu ne vom vedea? Cum ne vom vedea, dacă nu vom porni şi unii şi alţii spre acelaşi loc de întâlnire? Şi cum vom şti acest loc de întâlnire, dacă nu-1 vom discuta şi hotărî, prin strădaniile prealabile ale delegaţilor noştri?

Scumpi prieteni, întrebaţi despre pace şi despre figuraţia sufletească a lumii actuale, pe un moşneag care nu mai are mult de zăbovit între voi. Am fost, o viaţă întreagă, iubitorul şi propovăduitorul păcii, atât de statornic, încât am ajuns - de câteva ori - în grea primejdie.

Nu pot să cred azi, când mă apropii de supremul exod, că mintea omenească, că dragostea lui de pace, că munca lui de milenii, că opera şi idealul sublimilor profeţi ai lui Israel, că moştenirea lui Socrate, a lui Kant, a lui Marx, a lui Lenin - vor pieri, cu toată viaţa pământească, într-un uragan de foc şi urlete!...

Nu pot să cred că atâtea ***cap-de-opere,*** de poezie şi de artă, de cugetare şi de reverie umanitară, se vor prăbuşi într-o catastrofă pregătită chiar de mâna omului!

Cred în pacea a toată lumea! Cred în puterea irenică apoezieişi a artei! Cred în idealul marilor profeţi de ieri şi de azi! Cred că lumea noastră îşi va găsi voinţa şi energia de a se întruni, la un suprem aeropag al înţelepciunii şi al umanităţii.

LA MĂNĂSTIREA CERNICA

Azi de dimineaţă am fost şi am ascultat Sfânta Liturghie la Mănăstirea Cernica. După ploile binecuvântate din luna iunie, priveliştea câmpului este desfătătoare; orzul, ovăzul, grâul, porumbul şi toate ierburile şi toţi copacii spun vigoare şi prospeţime, sub cerul albastru şi împărătesc, cu vagi baldachine de nouri...

Am intrat în Biserica Sfântul Gheorghe, ca să ascult sfânta slujbă. Biserica aceasta mi-e legată inimii nu numai prin sfinţenia ei, ci şi prin puterea unor zguduitoare amintiri. Poate că tot în acest sfânt locaş voi face ultimul popas, culcat în raclă şi învăluit de cântecele sfintei pogribanii...

Când nu poţi să fii tu însuţi liturghisitor, e odihnitor, pentru inima împovărată, să stai în strană şi să asculţi pe fratele îmbrăcat în odăjdii, în cântecul cântat în cinstea Născătoarei de Dumnezeu, am însoţit şi eu, în gând, pe cântăreţi: „O, Marie! Fă ca firava evlavie, cu care te cinstesc, să se ridice, înaintea milostivirii tale, în ceasul când voi fi aici, culcat în raclă, cel puţin ca fumul în stingere al feştilelor ce se sting! cel puţin ca jurubiţele albăstrii ale făcliilor de-abia stinse!"

E lungă povestea inimii mele şi a dulcei mele robii faţă de Iisus Christos, Domnul meu şi Dumnezeul meu şi faţă de Maica înalt Preacurata...

La Mănăstirea Cernica sunt doi stejari arhicentenari, unul lângă Biserica Sfântul Gheorghe şi altul lângă Biserica Sfântul Nicolae.

Acestuia din urmă i-am scris, acum două săptămâni, următoarea reverie-poemă:

„Bătrân stejar, în ziua morţii mele, tu vei sta - cum stai şi azi - neclătinat şi falnic.

Toamnă de va fi atunci sau iarnă, trunchiul tău vârtos, biruitor de veacuri, va revărsa, sub cerul sur, uriaşul caier negru al ramurilor tale.

Primăvară de va fi atunci sau vară, tu vei întinde, sub albastra tărie, cortul tău împărătesc şi verde, desfătat de ciripit de păsări şi de zefiri şăgalnici.

Bătrân stejar, tu mi-ai fost drag de când te ştiu. De câte ori am trecut prin preajma ta, clipa mea s-a închinat cu drag vânjoşiei tale seculare şi gândurile mele s-au odihnit în ramurile tale, ca un stol de păsări călătoare.

O, bătrân stejar, ziua morţii mele va fi zi de iarnă sau de vară, de primăvară sau de toamnă şi tu - multisecular şi falnic - vei purta atunci frunza cea nouă, sau te vei dezbrăca - elegiac - de frunza îngălbenită şi trăită. Şi poate scris va fi să trec în racla mea, dusă pe umeri, pe lângă veacurile împietrite în trunchiul tău. Şi tu vei arunca, pe fruntea mea de ceară, horbotele verii sau lacrămile toamnei.

Ci eu - pacificat şi alb - voi fi aiurea decât în sicriul cel cumpănit pe umeri...

Şi, într-o zi, îţi va veni şi ţie rândul să mori, răpus de trăsnet, de vijelie sau de fierăstrău... Dar nici tu nu vei muri fiindcă a căzut stejarul de lângă Biserica Sfântul Nicolae. Dincolo de spaţiu şi de timp, ***icoana*** ta şi ***ideea*** care - răzbind în timp şi în spaţiu - te-a făcut să-mi fii stejar măreţ şi sfânt, tu cel de după cortina acestei lumi: te vei întâlni cu mine în Palinghenesie! ***(Matei*** XIX, 28.)

Te vei întâlni cu mine acolo unde oglinzile de azi vor fi schimbate (7, ***Cor.*** XIII, 12.)

Sufletul meu şi ***ideea*** ta se vor regăsi, pelerini, spre cerescul Ierusalim. Şi într-o seară, - poposind în Emaus - ne vom trezi, deodată: tu, poate Luca; eu: Cleopa. Iar cel de al treilea nu se va mai face nevăzut, ci va rămânea, etern, cu noi, în îmbrăţişarea noastră."

Ideea supremului nostru exod călătoreşte cu mine din copilărie. Moartea este subiectul predilect al preocupărilor mele. Când mă apropiam de vârsta de 20 de ani, credeam că voi sărbători această vârstă în mormânt. Nu ştiam, pe atunci, şi nu vedeam prea clar firul misterioasei noastre continuităţi sufleteşti, dar visam prelung şi-mi spuneam, cu Eminescu:

„Mai am un singur dor..."

Când am citit convertirea Sfântului Apostol Pavel şi am înţeles învierea Domnului din morţi, visarea mea a ajuns creştină şi pogribania adormiţilor noştri mi-a apărut - aşa cum este - o îmbarcare pentru via veşnicie. De atunci, ***„aştept învierea morţilor, şi viaţa veacului ce va să fie..."***

3 iulie 1949

NOTE

LA PRAGUL ANULUI LITERAR 1931

A apărut în *Curentul, 2* ianuarie 1931, p. 1.

MIHAIL CALOIANU

A apărut în *Dimineața,* an. XXVII, 27 februarie 1931, p. 3.

CEL DIN URMĂ DE LATINEŞTE

A apărut în *Dimineața,* an. XXVII, nr. 8702, 12 martie 1931, p. 1.

CEL DIN URMĂ DE LIMBĂ ROMÂNĂ

A apărut în *Dimineața,* an. XXVII, nr. 8709, 23 martie 1931, p. 1.

PROFESORUL DE ŞTIINȚE NATURALE

A apărut în *Dimineața,* an. XXVII, nr. 8716, 30 martie 1931, p. 1.

PROFESORII DE FÎLOSOFIE

A apărut în *Dimineața,* an. XXVII, nr. 8723, 6 aprilie 1931, p. 1.

ŞTIȚI CĂ PESTE DOUĂ ZILE VA FI PASTELE

A apărut în *Duminica Universului,* 12 aprilie 1931, p. 227.

CÂȚIVA SUPLINITORI

A apărut în *Dimineața,* an. XXVII, nr. 8742, 27 aprilie 1931, p. 1.

SERIA A DOUA

A apărut în *Dimineața,* an. XXVII, nr. 8749, 4 mai 1931, p. 1.

LA FACULTATEA TEOLOGICĂ DIN BUCUREŞTI

A apărut în *Dimineața,* an. XXVII, nr. 8767, 18 mai 1931, p. 1.

DUHUL POEZIEI LUI A. TOMA

A apărut în *Adam,* an. III, nr. 47, 15 martie 1932, p. 6.

ÎNCEPUTURI

A apărut în *Adevărul literar şi artistic,* an. X, nr. 595, 1 mai 1932, p. 1.

„CUVÂNTUL CEL ETERN NEISPRĂVIT“

A apărut în *Adăm,* an. IV, nr. 51, 10 iulie 1932, p. 7.

A VORBIT ACADEMIA

A apărut în *Dimineața, «a.* XXVIII, nr. 9194, 1 august 1932, p. 1.

ÎN SATUL MEU NATAL, DUPĂ TREIZECI DE ANI <

A apărut în *Steluța,* an. I, nr. 5, 1 septembrie 1932, p. 3.

COLIBA DINTRE SĂLCII

A apărut în *Dimineața,* an. XXVIII, nr. 9263,10 octombrie 1932, p. 3.

DE LA ZORLENI, LA COMRAT

A apărut în *Dimineața,* an. XXVIII, nr. 9299,14 noiembrie 1932, p. 3.

RĂVAŞ CĂTRE UN PRIETEN

A apărut în *Dimineața,* an. XXIX, nr. 9345, 2 ianuarie 1933, p. 3.

TURNU MĂGURELE

A apărut în *Dimineața,* an. XXIX, nr. 9378, 6 februarie 1933, p. 3.

JEAN BART

A apărut în *Dimineața,* an. XXIX, nr. 9619, 8 octombrie 1933, p. 5.

CUVINTE PENTRU PRIETENI

A apărut în *Viața literară,* an. VIII, nr. 158, 15 mai 1934, p. 1.

MILA FAȚĂ DE FĂPTURA NECUVÂNTĂTOARE.

A apărut în *Cuvântul liber,* nr. 46, 22 septembrie 1934, p. 3.

„CHEMAREA“ REDIVIVA

A apărut în *Adevărul literar şi artistic,* an. XIII, nr. 720, 23 septembrie 1934, p. 7.

IERI-ALALTĂIERI ŞI AZI

A apărut în *Viața românească,* an. XXVII, nr. 3-4, martie-aprilie 1935, p. 39.

LĂUTARII DIN COPILĂRIE

A apărut în *Muzică şi poezie,* an. I, nr. 2, decembrie 1935, p. 1.

DUPĂ EXODUL LUI G. IBRĂILEANU

A apărut în *Adevărul literar şi artistic,* an. XV, nr. 798,22 martie 1936, p. 1.

REVERIE DE PAŞTE

A apărut în *Expresul,* an. VI, nr. 57, 12 aprilie 1936, p. 3.

ÎNTR-O SEARĂ DE MAI

A apărut în *Viața românească,* an. XXVTH, nr. 4-5, aprilie-mai 1936, p. 143.

PE GIANICOLO, ÎNTR-O DIMINEAȚĂ DE AUGUST

A apărut în *Adevărul literar şi artistic,* an. XV, nr. 820,30 august 1936, p. 1.

CHILIA MEA DIN VALMONTANE

A apărut în *Adevărul literar şi artistic,* an. XV, nr. 838, 27 decembrie 1936, p. 1.

C.G. COSTA-FORU, UN MARE CARACTER

A apărut în *Dimineața,* 16 august 1937, p. 3.

AMINTIRI LITERARE. PE LA ANUL 1898...

A apărut în *România,* an. I, nr. 145, 24 octombrie 1938, p. 5.

UNUL DINTRE TOVARĂŞII DE DRUM

A apărut în *România,* an. I, nr. 180, 28 noiembrie 1938, p. 3.

LOCUL NATAL

A apărut în *România,* an. II, nr. 233,23 ianuarie 1939, p. 3.

CELE DINTÂI BERZE...

A apărut în *România literară,* an. I, nr. 6, 7 mai 1939, p. 25.

DUPĂ DOUĂZECI DE ANI

A apărut în *Adam,* an. XI, nr. 130-140, 13 iunie-1 iulie 1939, p. 1.

UN TOVARĂŞ DE CĂLĂTORIE

A apărut în *România literară,* an. I, nr. 18, 31 iulie 1939, p. 17.

LA ÎNCEPUT DE PĂSTORIE NOUĂ

A apărut în *Biserica Ortodoxă Română,* an. 57, nr. 7-8, iulie-august 1939, p. 1.

TRADUCEREA „SFINTEI SCRIPTURI" DE CĂTRE FERICITUL IERONIM

A apărut în *România,* nr. 441, 21 august 1939, p. 5.

UN VREDNIC PREOT BASARABEAN

A apărut în *România,* nr. 637, 8 martie 1940, p. 4.

OBICEIURI TRISTE ŞI JIGNITOARE

A apărut în *Glasul monahilor,* an. XVIII, nr. 627, 13 iulie 1941, p. 1.

O SCRISOARE

A apărut în *Glasul monahilor,* an. XVm, nr. 637,21 septembrie 1941, p. 1.

CHRISTOS ÎN MIJLOCUL NOSTRU!

A apărut în *Glasul monahilor,* an. XIX, nr. 659,22 februarie 1942, p. 1.

LA MORMÂNTUL LUI DEMETRIUS

A apărut în *Vremea,* an. XIII, nr. 668, 4 octombrie 1942, p. 6.

LA MORMÂNTUL DOMNULUI

A apărut în *Vremea,* 11 aprilie 1943, p. 3.

GÂNDURI DE PAŞTI

A apărut în *Dobrogea jună,* an. XXXIX, nr. 33-34,24 aprilie 1943, p. 1.

OPERA LUI OCTAVIAN GOGA

A apărut în *Familia,* an 78, nr. 5-7, mai-august 1943, p. 17.

N.D. COCEA-AUTOR DRAMATIC

A apărut în *Bis,* an. II, nr. 64,5 decembrie 1943, p. 3.

MĂNĂSTIRI NEMŢENE ŞI VISURI MONASTICE

A apărut în *Vremea,* Crăciun, 23 dec. 1943, p. 7.

ÎN JURUL TEATRULUI RELIGIOS

A apărut în *Studio Teatrul Naţional,* ianuarie 1944, p. 1.

GÂNDIND LA ALEXANDRU VLAHUŢĂ

A apărut în *Săptămâna C.F.R.,* an. IV, nr. 38, 20 februarie 1944, p. 5.

UN VLĂDICĂ SURGHIUNIT

A apărut în *Ecoul,* nr. 82, 13 martie 1944, p. 1.

LA „BISERICUŢA DIN RĂZOARE"

A apărut în *Ecoul,* an. II, nr. 96, 27 martie 1944, p. 1.

LÂNGĂ CRUCEA DE PE GOLGOTA

A apărut în *Vremea,* număr de Paşti 1944, p. 2.

RĂZORUL CU LALELE

A apărut în *Ecoul,* an. I, nr. 140, 12 mai 1944, p. 1.

„PRIVIȚI CÂMPIILE, CĂ SUNT ALBE PENTRU SECERIȘ!"

A apărut în *Ecoul*, an. I, nr. 206, 17 iulie 1944, p. 1.

MILOSTENIA VĂDUVEI

A apărut în *Ecoul*, an. I, nr. 234, 14 august 1944, p. 1.

PROFESORUL ION STERIAN

A apărut în *Ecoul*, an. I, nr. 254,4 septembrie 1944, p. 3.

CONSTANTIN GRAUR

A apărut în *Curierul israelit*, an. XXXIV, nr. 9,12 noiembrie 1944, p. 1.

A. DOMINIC

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VI, nr. 20,4 decembrie 1944, p. 1.

19 NOIEMBRIE 1919

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VI, nr. 26,11 decembrie 1944, p. 1.

UNIVERSALISMUL CREŞTIN ŞI CONTRAZICERILE RASIALE

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VI, nr. 32,18 decembrie 1944, p. 1.

CÂND A ÎMPLINIT 60 DE ANI

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 46,7 ianuarie 1945, p. 1.

CASA DIN STRADA SEMICERC

A apărut în *Torța*, an. I, nr. 4, 28 ianuarie 1945, p. 3.

DIN ALTE ZILE ŞI DE PRIN ALTE LOCURI

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 75,12 februarie 1945, p. 1.

PLANURI GENEROASE

A apărut în *Răspântia*, an. I, nr. 5, 15 februarie 1945, p. 2.

AL. MACEDONSKI

A apărut în *Torța*, an. I, nr. 9, 4 martie 1945, p. 3.

SFATURI UNUI PRIETEN NEHOTĂRÂT

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 141, 10 aprilie 1945, p. 1.

INTERPRETUL CELOR MULȚI

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 154, 25 aprilie 1945, p. 1.

DOBROGEANU-GHEREA TRADUCĂTORUL PIESEI „FURTUNA"

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 171, 20 mai 1945, p. 1.

ÎN SERVICIUL SEMENILOR TĂI

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 196, 20 iunie 1945, p. 1.

EXAMENELE DE ALTĂDATĂ

A apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 148, 20 iunie 1945, p. 1.

PREMIUL „HELIADE RĂDULESCU"

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 185,25 iunie 1945, p. 1.

LÂNGĂ DUNĂRE ÎN VACANȚĂ

A apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 153, 27 iunie 1945, p. 1.

SURPRIZA A DOUA

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 203, 29 iunie 1945, p. 1.

CUM L-AM SUPĂRAT PE CARAGIALE

A apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 160, 6 iulie 1945, p. 1.

IRIŞII DE LA ACADEMIE

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 191, 9 iulie 1945, p. 1.

„CĂLUGĂRUL DIN VECHIUL SCHIT"

A apărut în *Drapelul*, an. *U*, nr. 165, 11 iulie 1945, p. 1.

O CASĂ DE CORECȚIUNE

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 218, 17 iulie 1945, p. 1.

„MOARA LUI CĂLIFAR"

A apărut în *Drapelul,* an. U, nr. 171, 18 iulie 1945, p. I.

O CONFERINȚĂ SUB CERUL LIBER

A apărut în *Victoria,* an. II, nr. 222, 21 iulie 1945, p. 1.

RADU BALTAG

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VII, nr. 202, 23 iulie 1945, p. 1.

ŞI POETUL ORAȚIU GÂNDEA LA FEL

A apărut în *Drapelul,* an. II, nr. 177, 25 iulie 1945, p. 1.

OMAGIUL RODICĂI

A apărut în *Victoria,* an. I, nr. 230, 31 iulie 1945, p. 1.

REVISTA „VIAȚA SOCIALĂ"

A apărut în *Drapelul,* an. II, nr. 183, 1 august 1945, p. 1.

PREMIUL NAȚIONAL DE POEZIE

A apărut în *Victoria,* an II, nr. 241, 12 august 1945, p. 1.

POETUL RADU ROSETTI

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VIII, nr. 220,13 august 1945, p. 1.

„VIAȚA ROMÂNEASCĂ" ŞI IAŞII

A apărut în *Drapelul,* an. II, nr. 195, 15 august 1945, p. I.

DESPRE TUDOR ARGHEZI *

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VII, nr. 222,15 august 1945, p. 1.

IERI ŞI AZI

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VII, nr. 229,24 august 1945, p. 1.

ODATĂ, CÂND RĂZBOIUL ERA ÎN TOI

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VII, nr. 243,10 septembrie 1945, p. 1.

IORGUJUVARA

A apărut în *Drapelul,* an. II, nr. 218, 12 septembrie 1945, p. 1.

UN CONVALESCENT

A apărut în *Victoria,* an. II, nr. 284, 3 octombrie 1945, p. 1.

PARE CĂ-L VĂD

A apărut în *Lumea,* an. I, nr. 4, 14 octombrie 1945, p. 7.

DIN ÎNTREBĂRILE DE AZI

A apărut în *Semnalul,* an. VIII, nr. 1069, 8 noiembrie 1945, p. 1.

FAPTA BUNĂ DE IERI

A apărut în *Victoria,* an. II, nr. 321, 15 noiembrie 1945, p.T.

POVESTEA CĂRȚILOR MELE: „BISERICUȚA DIN RĂZOARE"

A apărut în *Ultima oră,* an. II, nr. 358, 25 noiembrie 1945, p. 1.

„CLOPOTELE DIN MĂNĂSTIREA NEAMȚU"

A apărut în *Ultima oră,* an. II, nr. 364, 2 decembrie 1945, p. 1.

NOUL „PREŞEDINTE"

A apărut în *Jurnalul de dimineață",* an VII, nr. 313,3 decembrie 1945, p. 1.

„CALIGRAFUL TERȚIU"

A apărut în *Ultima oră,* an. II, nr. 370, 9 decembrie 1945, p. 1.

UN EPISOD DIN TRADUCEREA „SFINTEI SCRIPTURI"

A apărut în *Ultima oră,* an. II, nr. 376, 16 decembrie 1945, p. 1.

ADĂPOSTUL VECHILOR PREDANII

A apărut în *Victoria,* an. II, nr. 353, 24 decembrie 1945, p. I.

LA NAŞTEREA DOMNULUI

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VII, nr. 328,25 decembrie 1945, p. 1.

„LA MANGALIA"

A apărut în *Ultima oră,* an. II, nr. 385, 30 decembrie 1945, p. 1.

MAEŞTRII DE MÂINE

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VII, nr. 331,31 decembrie 1945, p. 1.

ÎNTR-UN TEMPLU AL ŞTIINȚEI

A apărut în *Lumea,* an II, nr. 34, 2 ianuarie 1946, p. 1.

INTERMEZZO

A apărut în *Ultima oră,* an. III, nr. 389, 6 ianuarie 1946, p. 1.

UN COLEG

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VIII, nr. 335,7 ianuarie 1946, p. 1.

CHIPURI ŞI POPASURI

A apărut în *Ultima oră,* an. III, nr. 395, 13 ianuarie 1946, p. 1.

CU PRILEJUL UNOR TRADUCERI

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VEI, nr. 341,14 ianuarie 1946, p. 1.

IONLUCULESCU

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VIE, nr. 355,28 ianuarie 1946, p. 1.

SFATURI ŞI PĂRERI DE RĂU

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* nr. VEI, nr. 370,18 februarie 1946, p. 1.

ÎN APRILIE 1896

A apărut cu *Jurnalul de dimineață,* an. VEI, nr. 405,1 aprilie 1946, p. 1.

ÎN VIŞEGRADUL UNGARIEI

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VIII, nr. 411,8 aprilie 1946, p. 1.

LA REAPARIȚIA „ADEVĂRULUI"

A apărut în *Adevărul,* an. LX, nr. 16 544, 18 aprilie 1946, p. 1.

PORNIND DE LA PORTRETUL FĂCUT DE LOWENDAL

A apărut în *Scânteia,* an. XVL nr. 509, 26 aprilie 1946, p. 1.

NE-A SOSIT UN CÂNTĂREȚ

A apărut în *Adevărul,* an. LX, nr. 16 562, 15 mai 1946, p. 1.

DE LA MINULESCU, ÎNAINTE

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VIII, nr. 442, 20 mai 1946, p. 1

VANITAS VANITATUM!

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VIII, nr. 448, 27 mai 1946, p. 1

SUZANNE DESPRES

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VIII, nr. 459,10 iunie 1946, p. 1

LA JUBILEUL POETULUI TUDOR ARGHEZI

A apărut *Adevărul,* an. LX, nr. 16 586, 16 iunie 1946, p. 1.

„NOAPTEA DE MAI" A LUI MACEDONSKI

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VEI, nr. 467,17 iunie 1946, p. 1.

ÎN LUNA SECERIŞULUI ŞCOLAR

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VIII, nr. 470,24 iunie 1946, p. 1.

TRADUCERI ŞI TRADUCĂTORI

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VIII, nr. 484, 8 iulie 1946, p. 1.

O CARTE DESPRE „POPORANISM"

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an VIII, nr. 488,15 iulie 1946, p. 1.

LUAREA BASTILIEI

A apărut în *Scânteia,* an. XVII, nr. 574, 15 iulie 1946, p. 1.

LA SINAIA DE ALTĂDATĂ

A apărut în *Adevărul,* an. LX, nr. 16 619, 23 iulie 1946, p. 1.

LA SULINA

A apărut în *Adevărul,* an. LX, nr. 16 625, 30 iulie 1946, p. 1.

DIN SEMNELE VREMII

A apărut în *Veac nou,* an. II, nr. 35, 3 august 1946, p. 1.

DINCOLO DE CARPAȚI

A apărut în *Adevărul,* an. LX, nr. 16 637, 13 august 1946, p. 1.

LEAFA LUI MACEDONSKI

A apărut în *Adevărul,* an. LX, nr. 16 648, 27 august 1946, p. 1.

CÂND SE IVESC ZORELELE...

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VIII, 9 septembrie 1946, p. 1.

SCRISOAREA UNUI VECHI COLABORATOR AL „ADEVĂRULUI"

A apărut în *Adevărul,* an. LX, nr. 16 671, 22 septembrie 1946, p. 2.

ULTIMUL GEST

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VIII, 23 septembrie 1946, p. 1.

BINE CU TOATĂ LUMEA, DAR MAI ALES CU VECINII

A apărut în *Jurnalul de dimineață,* an. VIU, nr. 571,21 octombrie 1946, p. 1.

UNDE ERA TÂRLA LUI MOȘ OPREA?

A apărut în *Adevărul,* an. LX, nr. 16 734, 6 decembrie 1946, p. 1.

DESPRE CONSTANTIN MILLE

A apărut în *Adevărul,* an. LXI, nr. 16 796, 23 februarie 1947, p.1.

„CUM TRECE VREMEA ȘI NE-NGROAPĂ"

A apărut în *Adevărul* an. LXII, nr. 17 079, 6 februarie 1948, p. 1.

ÎNTRE REVOLTĂ ȘI CONTEMPLAȚIE

A apărut în *Contemporanul,* an. III, nr. 85, 14 mai 1948, p. 7.

CARTEA LA SATE, ALTĂDATĂ ȘI AZI

A apărut în *Albina,* an. LI, nr. 29-30, 1 august 1948, p. 5.

TONY BACALBAȘA

A apărut în *Adevărul,* an. LXII, nr. 17 245, 24 august 1948, p. 1.

VOTUL NOSTRU ÎL DĂM PĂCII

A apărut în *Albina,* an LIII, nr. 152, 3 decembrie 1950, p. 3.

AMINTIRI

A apărut *în Albina,* an. LIV, nr. 163, 18 februarie 1951, p. 3.

CU GÂNDUL LA „SFÂNTA MARIA" DIN COPILĂRIE

A apărut în *Glasul Bisericii,* nr. 7, 1951, p. 8.

PAGINI DE JURNAL

A apărut în *Gazeta literară,* an. I, nr. 5, 15 aprilie 1954, p. 3.

23 AUGUST

A apărut în *Viața românească,* an. VIII, nr. 7 iulie 1954, p. 9.

SPRE SUPREMUL AREOPAG AL PĂCII

A apărut în *Gazeta literară,* an. II, nr. 1,6 ianuarie 1955, p. 6.

LA MĂNĂSTIREA CERNICA

A apărut în *Biserica Ortodoxă Română,* an. LXXVII, nr. 3-4, martie-aprilie 1959, p. 282.

CUPRINS